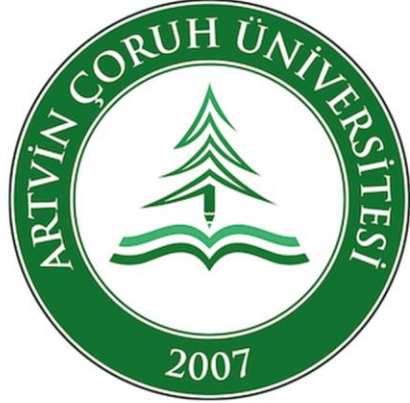

ISSN : 2458-8385

E-ISSN : 2536-5045

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yılda iki defa yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

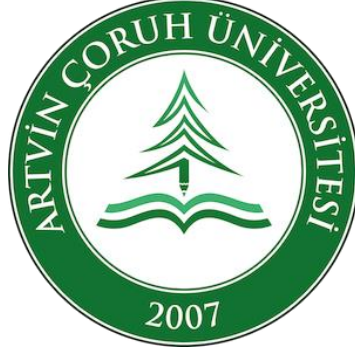
ARTVIN ÇORUH UNIVERSITY
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

A peer reviewed international journal published two issue per year.

Yıl/Year: 2019 Cilt/Volume: 5 Sayı/Issue: 2

ISSN: 2458-8385

E-ISSN: 2536-5045

**ARTVIN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ**

***ARTVIN ÇORUH UNIVERSITY
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL
SCIENCES***

Yılda iki defa yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
A peer reviewed international journal published two issues per year.

Yıl/Year: 2019

Cilt/Volume: 5

Sayı/Issue: 2

**ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ**

***ARTVIN CORUH UNIVERSITY INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL
SCIENCES***

Sahibi/Owner

Artvin Çoruh Üniversitesi Adına
Prof. Dr. Fahrettin Tilki (Rektör/Rector)

Editör/Editor

Doç. Dr. Fikret Sözbilir

Editör Yardımcısı/ Assistant Editor

Öğr. Gör./Lecturer Fatih Mehmet Parlar
Öğr. Gör./Lecturer Mustafa Özdemir

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Ersan Bocutoğlu	Avrasya University
Prof. Dr. Recep Güneş	İnönü University
Prof. Dr. Mustafa Sözbilir	Atatürk University
Prof. Dr. Ercan Eren	Yıldız Teknik University
Prof. Dr. İsmail Bakan	Sütçü İmam University
Prof. Dr. İzzet Derendeli	Temple University

Editör Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Al Bavon	University of Arkansas (USA)
Prof. Dr. Borislav V. Toshev	University of Sofia (Bulgaria)
Assoc. Prof. Jesus Garcia Laborda	Polytechnic University of Valencia (Spain)
Prof. Dr. Michael Perelman	California State University (USA)
Prof. Dr. Vladimer Glonti	Batumi Shota Rustaveli State University (Georgia)
Doç. Dr. Hamit Şafakçı	Artvin Çoruh University
Doç. Dr. İbrahim Kaya	Artvin Çoruh University
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Aydın Azalov	Artvin Çoruh University
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Kumandaş	Artvin Çoruh University
Dr. Öğr. Üyesi Murat Berberoğlu	Artvin Çoruh University

Türkçe Dil Editörü/Turkish Language Editor
Öğr. Gör./Lecturer Hasret Tutuş

İngilizce Dil Editörü/English Language Editor
Öğr. Gör./Lecturer Caner Gürel

Yayın Sekreteryası/Editorial Secretaries

Öğr. Gör./Lecturer Fatih Mehmet Parlar | Öğr. Gör./Lecturer Mustafa Özdemir

İLETİŞİM/CONTACT

Posta Adresi/Mail Address

Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Oda No: 208,
Sundura Mah. Lise Cad. No: 79 Hopa/ARTVİN

Tel/Phone

+90(466)2151000 (Dahili: 3401)

Faks/Fax

+90(466)2151084

E-posta/E-mail

acusbd@artvin.edu.tr

Web

dergipark.gov.tr/acusbd

Instagram

@acusbd

Twitter

@acusbd

Bu Sayının Hakemleri/Referees of This Issue

Doç. Dr. Tolga Akalın	Giresun University
Dr. Öğr. Üyesi Funda Sezgin	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Hakkı Aydoğdu	Harran University
Doç. Dr. Kadir Ersin Temizel	Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Şeyda Yıldırım	Manisa Celal Bayar University
Prof. Dr. Sabri Azgün	Erzurum Atatürk University
Dr. Öğr. Üyesi Orhan Şimşek	Artvin Çoruh University
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Eriş	Harran University
Dr. Öğr. Üyesi Şenay Öztürk	Maltepe University
Doç. Dr. Zeki Duman	Van Yüzüncü Yıl University
Dr. Öğr. Üyesi Özgür Doğan	Artvin Çoruh University
Dr. Öğr. Üyesi Uğur Demlikoğlu	Siirt University
Doç. Dr. Aydın Efe	Çankırı Karatekin University
Dr. Öğr. Üyesi Mikail Kolutek	Hatay Mustafa Kemal University
Dr. Öğr. Üyesi Güler Yanık	Recep Tayyip Erdoğan University
Doç. Dr. Erol Ustaahmetoğlu	Recep Tayyip Erdoğan University
Dr. Öğr. Üyesi Alper Mumyakmaz	Bozok University
Dr. Öğr. Üyesi Gökberk Yücel	Bozok University
Doç. Dr. Akın Çelik	Trabzon University
Prof. Dr. Turgay BİÇER	Marmara University
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet akif Altunay	Süleyman Demirel University
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Sami Öztürk	Süleyman Demirel University
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Canbaz	A. Karahisar Sağlık Bilimleri University
Prof. Dr. Necdet Şensoy	İstanbul Ticaret University

Yasal Sorumluluk/Legal Responsibility

Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına ve çevirmenlerine aittir.

The authors and translators are the responsible for the content of their papers.

İndeks/Indexing

DergiPark
AKADEMİK

Akademik Araştırmalar İndeksi
Acarindex.com

asos
academia social science index

Google
Scholar

CiteFactor
Academic Scientific Journals

SOBIAD

DergiPark'ta yayımlanan, SOBIAD, Google Scholar, Acarindex, Asos, Scientific Index Service ve CiteFactor indekslerinde yer alan dergimizin çeşitli indekslerde taranması için başvurular yapılmış olup, değerlendirilme sũreci devam etmektedir.

This journal has been published within JournalPark hosted by TUBITAK ULAKBİM and indexed in Google Scholar, Acarindex, Academia Social Science Index (asos), Scientific Index Service and CiteFactor, also indexing evaluation processes still continues in order to be indexed within various database as per our official attempts.

Kadın Yöneticiler Açısından Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Üzerine Kavramsal Bir Çalışma / <i>A Conceptual Study on Gender Inequality for Women Managers</i> Elif Savaşkan	1-23
Su Kamusalının Değişen Niteliğinin Değerlendirilmesinde Suyun Finansmanının İncelenmesi: Trabzon Büyükşehir Belediyesi Örneği / <i>The Analysis of Water Funding in Assesment of the Changing Attribute of Water Publicity: A Case of Trabzon Metropolitan Municipality</i> Sonay Akar	24-48
Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte olan Ülkelerde Dış Borçların İktisadi Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Heterojen Panel Yaklaşımı / <i>The Effect of External Debt on Economic Development in eveloping Countries in the Process of Globalization: Heterogeneous Panel Approach</i> Hikmet Akyol & Kübra Karakuş	49-73
Hemşirelik Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi / <i>An Assessment of Communication Skills of Nursing Students</i> Öğr. Aysun Akçam (MSc) & Dr. Öğr. Üyesi Yalçın Kanbay & Dr. Öğr. Üyesi	74-92
Sosyal Sermaye Ürünü Olarak Taziye Kültürü ve Kurumsal Bir Hizmet Olarak Yas Danışmanlığı: Türkiye-Almanya Örneği / <i>Condolence Culture as a Product of Social Capital and Grief Counseling as an Institutional Service: The Examples of Turkey and Germany</i> Emine Ataman & Doç. Dr. İsmail Barış	93-112
1483 Yılında Hatunsaray ve Sudiremi Nahiyelerinin Durumu / <i>The Status of Hatunsaray and Sudiremi Sub-districts in 1483Research in Artvin Sample</i> Doç. Dr. Hamit Şafakçı	113-138
Kariyer Değerlerinin Tükenmişlik Düzeyi Üzerindeki Etkisi: Hopa İlçesinde Öğretmenler Üzerinde Bir Uygulama / <i>The Effect of Career Anchors on Burnout Level: An Application on Teachers in Hopa</i> Dr. Öğr. Üyesi Özgür Doğan & Arş. Gör. Muhammed Kürşad Dursun	139-164

- Feminist Teori Temelinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Türkiye Bağlamında Değerlendirilmesi / *Evaluation of Social Gender Equality on the Basis of Feminist Theory within the Context of Turkey*
Öğr. Gör. Fatma Nalbant & Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul Korkmaz.....165-186
- Rekreatif Bir Etkinlik Olarak Turizm Cazibe Merkezi Ziyaretçilerinin Özçekim Motivasyonları / *Selfie Motivation of Tourism Attraction Center Visitors as a Recreational Event*
Seçkin Yıldız & Prof. Dr. Fatih Bektaş.....187-204
- Hastane İşletmelerinde İç Denetim ve Hile Denetimi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme / *An Evaluation on the Relationship between Internal Audit and Fraud Audit in Hospital Business*
Doç. Dr. Serkan Akçay & Merve Uysal.....205-225
- AAOIFI Standartlarının Türkiye'deki Katılım Bankalarına Olası Etkileri/ *Possible Effects of AAOIFI Standards on Participation Banks in Turkey*
Prof. Dr. Mehmet ERSOY & Mustafa Süner.....226-245

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

Kadın Yöneticiler Açısından Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Üzerine Kavramsal Bir Çalışma

A Conceptual Study on Gender Inequality for Women Managers

Elif Savaşkan

Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ph.D. Student
elifsavaskan@gmail.com, (ORCID: 0000-0001-9913-3361)

Özet

Geçmişten günümüze kadın ve erkeğin doğası gereği toplum içinde farklı rolleri üstlenmektedir. Erkeğin toplumsal açıdan değerlendirildiğinde ev dışında bulunduğu, kadının ise ev içinde sorumluluklar aldığı bilinen gerçekler arasında yer almaktadır. Bu durumda toplumsal konum açısından erkeğin ön planda yer aldığı ve kadının arka planda kalmış olduğu görülmektedir. Toplumda kadının ilk önce eviyle, çocuklarıyla ve ailesiyle ilgilenmesi erkeğin ise ilk önce evin maddi ihtiyaçlarını karşılaması gerektiği asil görevleri olarak bilinmektedir. Kadın ve erkeğe verilen bu sorumluluklar nedeniyle kadınlar çalışma hayatında ikinci planda yer almaktadır. Kadının iş hayatı açısından kendisini ifade etmesi uzun zaman almıştır. Yapılan bu çalışma Dünya ve Türkiye'deki kadın yöneticiler açısından toplumsal cinsiyet eşitsizliği göz önünde bulundurularak literatüre ışık tutma amacıyla derleme bir çalışma olma niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kadın Yöneticiler, Kadın, Erkek.

JEL Sınıflandırması: JEL-M19

Abstract

From the past to the present, women and men have different roles in society due to their nature. When the man is evaluated from the social point of view, it is known that he is out of the house and the woman takes responsibilities in the house. In this case, it is seen that the man is in the foreground in terms of social position and the woman is in the background. It is known in the society that the woman should first take care of her house, her children and her family, and the man must first meet the financial needs of the house. Because of these responsibilities given to women and men, women are at the second place in working life. It took a long time for the woman to express herself in terms of business life. This compilation work done in terms of women managers in the world and in Turkey taking into consideration gender inequality literature in order to shed light does not have the quality of work.

Key Words: Gender Inequality, Gender Equality, Women Managers, Women, Men.

JEL Classification: JEL-M19

GİRİŞ

Cinsiyet kavramı, biyolojik temellere bağlı bir kavram olsa da kendini algılama, ifade etme, güdüler, davranış, beklenen roller olarak kadın ve erkek arasındaki farklılıklar açısından oluşturan sosyal normlardan oluşmaktadır (Yaşar, 2011). Toplumsal cinsiyetin sosyokültürel olduğu zamana, kültüre ve aileden aileye değişebilen bir kavram olabileceği ifade edilmektedir (Coşkun & Özdilek, 2012; Kurşun, 2016). Anne karnında oluşan biyolojik cinsiyet fizyolojik bir özellik, doğumla birlikte öğretilmeye başlanan ise toplumsal cinsiyet rollerinin temel yapısını oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet, toplumun ve kültürün beklentilerini, cinsiyete özgü belirlediği anlamları ve psikolojik özellikleri de içermektedir. Tarihte geçmişten bu yana yaygın olarak kadına ve erkeğe atfedilen farklılıkların ve buna bağlı eşitsizliğin biyolojik yapıdan kaynaklandığı, bu durumun doğal ve değiştirilemez olduğu inancı hüküm sürmektedir. Bir durumun doğal olduğu düşüncesi o şeyin değiştirilemez olduğu düşüncesini ve zorunlu kabullenme davranışını da beraberinde getirmektedir. Cinsiyetçiliğin ve ayrımcılığın normalleştirilmesinde sıkça beden kullanılımasının temel kaynağı da bu doğallık vurgusuna dayanmaktadır. Kadınların çocuk bakımı ve ev işleri konusundaki yeteneklerinin doğuştan olduğu, kadınların beyin yapıları nedeniyle duygusal oluşu, toplumsal eşitsizliklerden kaynaklanan hastalıkların genetik ya da hormonal olduğu söylemi bu düşünceye dayanmaktadır. Öte yandan kadınların alışveriş esnasında beyinlerinin bazı bölgelerinin hareketlendiği gibi popüler söylemler de ayrımcılığı meşrulaştıran söylemlerden bazıları olarak belirtilmektedir (Elçik, 2016). Toplumsal cinsiyet kavramı, ilk kez 1970’li yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Toplumda biyolojik olarak ifade edilen ‘kadın’ ya da ‘erkek’ diye belirtilen kişilerin görünüşünün ve toplum içinde şekillendirilmesinin nasıl olduğu ile ilgili bir kavram olarak literatürde yer almaktadır (Kavuran, 2011 & Uzun vd., 2017). Toplumsal cinsiyet kavramı aynı zamanda toplumun ve kültürün beklentilerini, cinsiyete özgü yüklediği anlamları ve psikolojik özellikleri içermektedir. Ek olarak, cinsiyetler arasındaki farkın toplumsal

bağlamdaki yönlerini de ifade etmektedir (Orhan & Yücel, 2017). Soctt' un yapmış olduğu tanıma göre toplumsal cinsiyet, cinsler arasında algılanan farklılık durumlarına dayanan toplumsal ilişkilerin alt yapısını oluşturmakla beraber iktidar ilişkilerini yapılandırmanın da asli yolunu oluşturmaktadır (Soctt, 1986). Toplumsal cinsiyet algısının oluşmasında aile çok önemli bir rol oynamaktadır. Çocuk çevreyi algılamaya başladığı andan itibaren ilk olarak aile tarafından algı dünyası oluşturulmaya başlanmaktadır. Aile bu konuda çok önemli bir işlevselliğe sahip olmaktadır. Bu durum toplumsal algının yeni nesillere iletilmesinde hayati önem teşkil etmektedir. Diğer bir ifadeyle, aile toplumsal cinsiyet algısının devamını sağlayan basamaklardan ilkinin oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet algısı yaşamın ilk yıllarında aile ile başlayıp eğitim, din, kitle iletişim araçları yoluyla yaşam boyu şekillenmektedir. Bu bağlamda içinde yaşanılan toplumun algısına göre şekil alan dünyada ailenin erkek egemen yapıda şekillenmesi, erillik/dışılık kavramlarının alt üst ilişkisi şekline dönüştürülmesi, erkeğin güçlü, baskın ve aileyi koruyan birey, kadının ise nesneleştiği toplum yapısında kendisini başkasının gözüyle görmenin koşullarının nasıl olduğu kavranabilmektedir (Vatandaş, 2011 & Connel, 1998). Toplumsal cinsiyet algısının yanı sıra belirtilen bu tutum ve söylemler göz önünde bulundurularak eşitlik kavramı; bireylerin tüm kabiliyetlerini özgürce sergileyebilecekleri toplumsal açıdan uygun ortamın oluşturulması ve engellerin yok edilmesi olarak ifade edilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı ise; bireylerin fırsatları kullanma, kaynakların paylaşımı ve bunlara aynı oranda eşit olarak ulaşma, verilen hizmetlerin kullanılmasında bireylerin cinsiyeti nedeniyle ayrımcılığa maruz kalmaması, esas olarak kadının ve erkeğin toplumsal yaşamın her alanına eşit katılımı ve fırsatlara erişimde eşitlik anlamı taşımaktadır (Durgun & Gök, 2017; Bal, 2014). Burada üzerinde durulan eşitlik kavramı kadın ve erkeğin aynı olması değil, fırsatlara erişimde birinin cinsiyetinden ötürü diğerine göre üstün sayılmaması, fırsat eşitliği anlamı taşımaktan ibarettir. Buna rağmen eşitsizlik insan haklarına ilişkin bir sorundan öte, kadına ait bir sorun olarak algılanmakta, kadın erkek eşitliği 'aynılık' olarak anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Farklılığa fizyolojik özelliklerin gerekçe gösterilerek özellikle dini referanslara dayanan (yaradılış farklılığı) düşünce şekli, konuya ilişkin bir çözümsüzlüğün ortaya çıkmasına neden olmaktadır

(Kılıç & Gökalp, 2013). Ayrıca cinsiyet eşitliği ile ilgili İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda da ifadeler bulunmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde; 'tüm kadın ve erkekler ayrımcılığa uğramadan yaşama, sağlık, eğitim ve çalışma olanaklarından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptirler' diye ifade edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 10. Maddesine göre; 'herkes din, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir, eşit haklara sahiptir, devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür, hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz' ibareleri yer almaktadır. (Özvarış, 2007 & Bekleviç, 2013). Başka bir ifadeyle toplumsal cinsiyet eşitsizliği kavramı, biyolojik yapının dar sınırlarından ziyade ekonomik, politik ve kültürel yapılardan kaynaklanmaktadır. Eşitsizliğin olduğu alanlara bakıldığında ise ekonomiden siyasete, eğitimden sosyal yaşama, aile yaşamından toplumsal yaşama hayatın her anında karşılaşıldığı belirlenmiştir (Durgun & Gök, 2017; Uysal, 2018). Hak ve imkanlara erişim sorununun yaşanması, toplumsal statülerin düşük oluşu ve kadını erkeğe bağımlı olarak toplumsal yaşamın gerisinde kalmasına neden olan, güçsüzleştirici uygulamalar ve yaklaşımlar kadının yoksullaşmasının temel sebeplerinden birisi olmaktadır. Günümüzde kadınların ekonomik sıkıntıların yanı sıra toplumsal eşitsizliklere maruz kalmaları sebebiyle yoksulluğu erkeklere oranla daha derin yaşamakta oldukları tespit edilmiştir. İş hayatında istihdam alanına giremeyen kadınlar, eğitim olanaklarından yararlanamamış, korumasız, sosyal güvenceden yoksun bir şekilde enformel sektörde çalışmakta, bunlara ek olarak anne ve eş olmanın sorumluluğu altında yaşamını idame ettirmekte ve kaçınılmaz olarak yoksulluğa maruz kalmaktadırlar (Yıldırım & Özdemir, 2017). Dünyanın birçok ülkesinde ve Türkiye'de kadınların erkeklere oranla gelir sağlayan işlerde çalışma oranlarının daha az olduğunu çalışmaları bile bunu yönetme ve kendi kapasitelerini genişletmek için kullanma olasılıklarının düşük olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan erkek çocuğun soyun taşıyıcısı olarak görülmesi ve yaşlı anne babanın bakımı ile ilgili beklenti oluşturması nedeniyle, gelirin kapasite artırıcı etkisinden erkek çocuklarının kızlara oranla daha fazla yararlandığı ifade edilmektedir (Sumbas, 2015). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından özellikle cinsiyet ayrımcılığından ötürü

kadınların mevcut durumdan olumsuz olarak etkilendikleri literatürde de yapılan çeşitli araştırmalar ile ortaya konulmuştur. Son olarak, Dünya’da ve Türkiye’de yer alan kadın yöneticiler açısından toplumsal cinsiyet eşitsizliği özel hayatta olduğu gibi iş hayatında da önemli ölçüde sorun teşkil ettiği gözler önüne serilerek birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirdiği bilinmektedir.

1. KADIN YÖNETİCİLER AÇISINDAN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Dünya’da Kadın Yöneticilerin Yeri

Dünya’daki kadın yöneticilerin yeri toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından değerlendirildiğinde, gelişmiş ülkelerde kadınların her geçen gün iş hayatında artan sayısı ile istihdam edildiği görülmektedir. Yaşanan ekonomik gelişmeler, sanayileşme, teknolojinin hızla ilerlemesi ve hizmet sektörünün de her geçen gün giderek büyümesi gibi birçok kriter kadın açısından iş hayatında artan istihdam oluşturmaya başlamıştır. Bu duruma rağmen iş hayatında yer alan kadına karşı olan tutum ve davranışlar özellikle de çocuk sahibi olan kadın çalışanlara karşı yapılan yasal prosedürler bu eğilimi ve analizleri üst düzey karar alma pozisyonlarında, CEO’lar, yönetim kurulu üyeleri ya da yöneticiler olarak kadın çalışanın çok az sayıda olduğuna işaret etmektedir (Uluslararası Çalışma Örgütü ILO, 2015). 2010 yılında gerçekleşen Dünya Ekonomik Forumu’nun Cinsiyet Kurumsal GAP raporunda, kadın CEO’ların ortalama %5’inden azının OECD ülkelerindeki en büyük işletmelerde görev aldıkları belirtilmiştir. Yapılan diğer araştırmalara göre, Çin’de halka açık işletmelerin CEO’larının %5,6’sı kadın, ABD Fortune 500 şirketinde 2014 yılında %4,8, 2013’te Avustralya’nın en iyi 200 şirketinde %3, 2013’te İngiltere FSTE 100’ün %4, 2012’de Güney Afrika’da %4, 2012’de Hindistan’da 100 BSE şirketinin %4, Meksika’nın 1006’sında %3 ve Fransız CAC 40’daki %0 kadın CEO olduğu raporlanmıştır (ILO, 2015). 2013 yılında ILO İşveren Faaliyetleri Bürosu (ACT / EMP) tarafından yapılan çalışmada ise, beş bölgede (Afrika, Asya Pasifik, Orta-Doğu Avrupa, Latin Amerika Karayipler-Orta Doğu ve Kuzey Afrika) yaklaşık 1.300 işletmeyi kapsamaktadır. Bu işletmeler küçük, orta ölçekli ve büyük işletmelerin yanı sıra çok uluslu şirketlerden oluşmaktadır. Araştırma sonuçları farklı düzeylerde ve farklı

yönetim fonksiyonlarındaki kadınların yönetimde olma oranları hakkında çarpıcı bilgiler vermektedir (ILO, 2015). Ayrıca yapılan bir diğer araştırmada, kamu sektöründeki kadınlar, gönüllü sektörlerdeki kadınlar ve hükümet kadınlarını da incelenmiştir. Bazı ülkelerde hükümette ve gönüllü sektörlerde yönetimde daha yüksek kadın yüzdesi açığa çıkmıştır. 2013 yılında kadın bakan oranı İsveç'te %54,2 ve Norveç'te %50'dir. Bu oranlar en yüksek olan oranlardır. Bu oranları 2014 yılının oranları da desteklemektedir. Kadın yöneticiler ve kadın çalışanların meslekteki ilerleme hızı ülke ve kültürel olarak farklılık göstermekle beraber yavaş bir şekilde ilerlemektedir.

Kadınlar, kimlik bilgileri ve beklentilerle iş hayatında erkekler ile aynı düzeye gelme eğilimindedir fakat kariyer hedefleri hızlıca değişim göstermeye başlamıştır. Kadınlar, ilerlemek için gerekli tecrübeyi almalarına rağmen alt kademelerde oldukları bilinmektedir. Bu durum tüm gelişmiş ülkelerde var olan bir bulgu olma niteliği taşımaktadır. Öte yandan kadınlar aynı işlerde yer alan erkeklere göre daha az ücret almaktadır (Davidson & Burke, 2011). Catalyst'e göre (2007), bazı ülkelerde kadın meclis üyelerinin, üst düzey devlet görevlilerinin ve yöneticilerin yüzdesini gösteren oranlar aşağıdaki Tablo 1'de yer almaktadır. Ayrıca bağımsız denetim, vergi ve danışmanlık firması olan Grant Thornton tarafından 2017 yılında 36 ülkeden 5.526 katılımcı ile yapılan araştırmanın verileri de yer almaktadır (Sözcü gazetesi, 2016 & ABC Gazetesi, 2017).

Tablo 1: Bazı ülkelerde yer alan üst düzey kadın yöneticilerin yüzdesi (%)

Ülkeler	2007 (%)	2013 (%)	2015 (%)	2016 (%)
Almanya		31		15
ABD	42	20	39	36
Avustralya	38	22	37	37
Çin	17	51		
Fransa	37	26		
İspanya	32	21		
Kanada	36	27	35	26
Rusya	39			45
Türkiye		30	26	20
Global		24	22	24

Kaynak: Catalyst, (2007), Sözcü Gazetesi (2016) & ABC Gazetesi, (2017).

Dünya genelinde kadın yöneticiler ile ilgili yapılan bir diğer araştırma ise, Catalyst' in (2013) yılında 403 ülkede yapmış olduğu çalışmadır. Bu

çalışma sonuçlarına göre, kadınların sadece üç ülkede (Finlandiya, İsveç ve Norveç) %20'den fazla çoğunluğunun yönetim kurulunu oluşturduğu görülmektedir. 11 ülkede bu rakam %10 ile %16 arasında, 18 ülkede %5 ile %10 arasındadır ve 12 ülkede %5'ten azdır. Catalyst tarafından 41 ülkede yapılan araştırma sonuçlarına göre, sadece 6 yönetim kurulu üyelerinden %5'inden fazlasına kadın yönetici seçilmiştir ve %17'sinde hiç yönetim kurulu üyesi olmamıştır.

Son yıllarda yönetim kurullarında yer alan kadın yöneticilerin özellikle gelişmiş ekonomilerde daha fazla dikkat çektikleri görülmektedir. Birçok uluslararası ve ulusal anket şirketi, kadın yöneticilerin üst düzey yönetim kademelerinde ne derece etkin olduklarını belirlemek için en büyük borsa şirketlerine odaklanmaktadır. ILO verileri önemli coğrafi kapsamlara sahip olmakla beraber kamu ve özel sektörü birleştirme niteliği taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki işverenlerin birçoğu ülkelerindeki özel sektör işletmelerinde yönetim kademelerinde çalışan kadın yöneticilere ait neredeyse hiç veri bulunmadığını belirtmişlerdir (ILO, 2015). Ayrıca Catalyst (2013) verilerine göre, üst düzey yönetimdeki kadınların yüzdesi bölgesel olarak; ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği) %32, Avrupa, Nordic Bölgesi hariç %25 Avrupa, Kuzey Bölgesi %24, Latin Amerika %23, Kuzey Amerika %21 şeklinde tespit edilmiştir. ILO Ocak 2015'te yayınlamış olduğu rapora göre, 126 ülkeden topladığı verilerle hazırladığı “İş Hayatında ve Yönetimde Kadın” raporunun sonuçları dünyada genelindeki kadın yöneticilerin yüzde (%) olarak aşağıdaki Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Dünya genelindeki kadın yöneticilerin yüzdesi (%)

Ülkeler	Yüzde (%)
Jameika	59,3
Kolombiya	53,1
Saint Lucia	52,3
Filipinler	47,6
Panama	47,4
Belarus	46,2
Bahamalar	44,4
ABD	43,0
Filistin	15,4
Türkiye (94. Sırada)	14,3

Kaynak: Dünya Gazetesi, (2015).

Yukarıda yer alan tablo 2’de görüldüğü üzere, ülkeler arasında kadın yöneticilerin oranı oldukça farklılık göstermektedir. Jamaika, %59,3 oranı ile kadın yöneticilerin en çok olduğu ülke konumundadır. Kolombiya, %53,1 ile kadın patron ya da yöneticinin en çok olduğu ikinci ülke konumundadır. Saint Lucia, 126 ülke arasında %52,3 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bu üç ülkenin bütün yöneticilerinden %47,6’sının kadın olduğu Filipinler, %47,4 ile Panama ve %46 ile Belarus takip etmektedir. ABD ise %43’lük oranla listenin 15’inci sırasında yer almaktadır. Listenin en altında ise, Cezayir (%4,9), Pakistan (%3) ve Yemen (%2,1) gelmektedir. Listenin en altındaki 10 ülkeyi Ortadoğu ya da Kuzey Afrika Ülkeleri oluşturmaktadır. Asya Bölgesinde en yüksek yüzdeye sahip olan ülke %47,6 ile Filipinler’dir. Filistin’de üst ve orta düzey yönetimde kadın oranı %15,4 iken Türkiye’de %14,3’ tür. Türkiye bu ortalama ile 94. sırada yer almaktadır. Türkiye’de kadınların işgücüne katılma oranı, diğer ülkelere oranla oldukça düşük seviyededir. Yapılan başka bir araştırmada ise, 2004 yılından itibaren 20 ülkede (Fransa, Yunanistan, Hollanda, Portekiz, İspanya ve Birleşik Krallık, Avrupa, Norveç ve Rusya, Kanada, Meksika ve Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Yeni Zelanda, Çin, İsrail, Lübnan ve Türkiye, Güney Amerika ve Güney Afrika) yer alan kadın yöneticiler ile ilgili veriler toplanmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre; kadın yöneticilerin çoğu ülkede yönetimsel ve mesleki işlerde katılım oranlarını arttırmıştır. Kadın yöneticiler genellikle daha düşük yönetim kademelerinde ilerleme kaydetmiş ancak üst düzey yönetim kademelerinde fazla ilerleme kaydedememişlerdir. Çin, kadın yöneticilerin ve profesyonellerin en düşük %16, Avustralya, Kanada, Birleşik Krallık ve ABD ise en yüksek %30’dan fazla olarak belirtmişlerdir (Davidson & Burke, 2011). Japonya’daki yöneticilerin ise %10’dan azı ve son olarak ABD’deki oran ise %43 olarak belirlenmiştir. Öte yandan 20 ülkeden alınan verilere göre Japonya’da CEO’ların sadece %0,8’i kadın, İngiltere’de ise %10’u kadın olarak belirlenmiştir. (Davidson & Burke, 2011). Ayrıca mühendislik, inşaat, madencilik ve imalat sektöründe çalışan daha çok erkek ve insan kaynakları, pazarlama ve halkla ilişkiler alanında çalışan daha fazla kadın çalışan ile toplumsal cinsiyet ayrımcılığına devam edilmektedir. Aynı zamanda bu araştırma sonucunda ülkeler arasında birtakım farklılıklar tespit edilmiştir.

Bu duruma göre aşağıdaki Tablo 3’de cinsiyetlere göre bazı ülkelerde iş gücüne katılım oranları yüzde (%) olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda, kadınların her zaman erkeklerden daha az istihdam oranına sahip oldukları belirlenmektedir. Ülke bazında değerlendirildiğinde ise, Türkiye ve Meksika’da bu oranların nerdeyse yarı yarıya olduğu tespit edilmiştir. Ülkelerin hepsinde kadınların aynı işlerde çalıştıkları erkeklerden daha az ücret almış oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 3: Bazı ülkelerde cinsiyetlere göre işgücüne katılım oranları (%)

Ülke	Cinsiyet	2000	2003	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Almanya	Erkek	78,9	78,0	80,6	81,4	81,8	82,1	82,2	82,4	82,7	82,5	82,6	82,5	82,1
	Kadın	63,3	64,5	66,9	68,5	69,4	69,7	70,4	70,8	71,9	71,9	72,6	72,9	73,1
ABD	Erkek	83,9	82,2	81,8	81,9	81,7	81,4	80,4	79,6	78,9	78,8	78,7	78,5	78,5
	Kadın	70,7	69,7	69,2	69,3	69,1	69,3	69,0	68,4	67,8	67,6	67,2	67,1	66,9
Avustralya	Erkek	82,3	82,0	82,6	82,7	83,0	83,0	82,6	82,9	82,8	82,5	82,4	82,1	82,7
	Kadın	65,3	67,0	68,2	68,9	69,4	70,0	70,1	70,0	70,05	70,4	70,5	70,5	71,2
Birleşik Krallık	Erkek	84,1	83,8	83,1	83,4	83,3	83,5	83,2	82,5	82,5	83,1	82,9	83,1	82,8
	Kadın	68,9	69,2	69,6	70,4	69,8	70,2	70,2	70,2	70,4	70,9	71,6	72,1	72,5
Fransa	Erkek	75,2	75,6	75,2	74,9	74,7	74,7	75,0	74,9	74,6	75,3	75,5	75,4	75,5
	Kadın	62,5	64,0	64,4	64,5	64,9	65,2	65,7	65,8	65,7	66,3	66,9	67,4	67,6
İspanya	Erkek	80,4	81,3	82,2	82,5	82,6	82,8	82,0	81,8	81,5	81,2	80,9	80,7	80,9
	Kadın	52,9	56,7	59,7	61,6	62,8	64,5	66,0	67,1	68,3	69,3	69,7	69,8	70,0
İsrail	Erkek	77,5	75,7	76,3	76,7	77,0	76,8	76,1	76,3	75,9	75,9	76,0	76,1	76,1
	Kadın	62,5	63,5	64,6	65,0	65,5	65,3	66,3	66,4	66,1	67,1	67,3	68,4	68,3
Kanada	Erkek	81,9	83,0	82,5	82,1	82,4	82,6	81,7	81,4	81,4	81,3	81,4	81,3	81,8
	Kadın	70,4	73,3	73,0	73,3	74,2	74,2	74,2	74,3	74,1	74,3	74,7	74,2	74,2
Meksika	Erkek	84,7	83,0	83,3	84,2	83,7	83,6	82,3	82,9	82,3	83,0	82,5	82,1	81,8
	Kadın	41,0	40,6	43,2	44,4	45,2	45,7	45,0	46,2	45,9	47,7	47,8	46,8	46,6
Rusya	Erkek	75,9	74,1	75,4	75,7	76,9	77,9	77,6	77,7	77,8	78,1	78,1	78,6	79,1
	Kadın	66,2	66,0	67,9	68,5	69,2	68,9	68,8	68,0	68,1	68,2	67,9	68,1	68,2
Türkiye	Erkek	76,9	74,0	75,0	74,4	74,4	74,8	75,2	75,4	76,4	75,8	76,3	76,6	77,0
	Kadın	28,0	28,1	25,2	25,6	25,7	26,7	28,4	30,2	31,5	32,3	33,7	33,6	35,0
Yeni Zelanda	Erkek	83,1	82,9	84,4	85,0	84,9	84,4	83,9	83,6	83,7	83,1	83,1	84,1	84,2
	Kadın	67,2	69,0	70,4	71,0	71,5	71,7	71,8	71,6	72,1	72,4	73,0	74,1	74,1

Kaynak: OECD, (2015).

Davidson & Burke (2011) tarafından derlenen kitapta yer alan 20 ülkeyi temsil eden genel bulgulardan bazıları özetlendiğinde, belli ve ortak temalar ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, kadın yöneticilerin işgücüne katılım oranları

neredeyse tüm ülkelerde artmıştır. Mesleki ayrımcılık halen devam etmektedir.

İkincisi; kadınlar, üniversite eğitime katılım oranlarını arttırmış çoğu durumda erkeklere eşit veya erkeklerden daha fazla sayıda olmuştur. Üçüncüsü ise; kadın yöneticilerin yönetimde bulunma oranı artmış ancak özellikle yönetim kurulu seviyesindeki yüksek organizasyon düzeyinde çok düşük kalmıştır. Ayrıca, yönetimdeki kadın yöneticilerin yüzdesi bakımından ülkeler arasında kayda değer farklar olduğu gözlemlenmiştir. Dördüncüsü; kadınlar gelir elde edebilmek için çoğu ülkede giderek küçük işletme ve girişimciliğe geçmişlerdir. Kadın girişimciler, küçük işletmeler geliştirme fakat onlardan erkeklerden daha az gelir elde etme eğilimindedir. Beşinci olarak istihdam örgütlerinin, özellikle kadınların gelişimi ve ilerlemesini (örneğin, Kanada, İngiltere ve ABD) desteklemek için girişimler geliştirdiği yalnızca birkaç ülke vardır. Son olarak, veriler çeşitli ülkelerde eğitimde daha fazla kadın, iş hayatında kadın yöneticilere daha fazla ülke desteği olduğu, değişen aile rolleri ve sorumluluklar, istihdamda iyileşme ve iş gücü piyasası koşulları gibi bazı olumlu gelişmelere işaret etmektedir. Üst düzey yönetime katılan az kadın yönetici sayısı, kadınların erkeklerden daha az ücret alması önyargı ve ayrımcılık gibi çeşitli yönlerin değişmesi yavaş bir şekilde olduğu görülmektedir (Davidson & Burke, 2011). Sonuç olarak yapılan araştırmalar neticesinde, kadınlar bir dizi mesleğe girdikçe ve daha fazla işletmede çalıştıkça, gelirleri pek çok ülkede önemli ölçüde artmıştır. Tüketici olarak kendi gelirlerini ve çoğunlukla tüm hane halkının bütçelerini kontrol eder duruma gelmişlerdir. Fakat bugün üst yönetimde çok az kadın vardır. Bunun nedenlerden biri, karar vericilerin bu yeteneği kullanmaktaki fırsatlardan habersiz olmaları ve kadınları desteklemenin iş sonuçlarına nasıl olumlu bir etki yapabileceğinin farkında olmaması olabilir (ILO, 2015). Kadınların karar vermeye daha fazla katılması gerektiğini savunanlar, yetenek havuzunun ve kadınların temsil ettiği tüketici gücünün faydalarını vurgulamaktadır (ILO, 2015).

1.2. Türkiye’de Kadın Yöneticilerin Yeri

Dünya bankası raporuna göre Türkiye’de kentleşmenin artmasına, ekonominin büyümesine, kadınların eğitim düzeylerinin artmasına, düşen

doğum oranlarına ve evlilik yaşının artmasına rağmen diğer ülkelerdeki deneyimlerin aksine kadınların istihdam oranlarının yükselmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede kırsal bölgelerdeki kadın istihdam oranı 1988 yılında %34,3 ve 2008 yılında %21,6 olarak saptanmıştır. Kentlerde ise aynı dönemde, %17,7'den %19,9'a yükselmiştir. İş gücüne katılım oranı diğer ülkeler ile kıyaslandığı zaman Türkiye'nin ortalaması OECD ve AB ülkelerinin yarısından daha azdır (Candaş & Yılmaz, 2012). Türkiye'de kadın istihdam durumunun izlenebileceği en gelişmiş istatistikler Türkiye İstatistik Kurumu'nun "Hane Halkı İşgücü Anketleri" sonucundan elde edilmektedir. Elde edilen verilere göre aşağıdaki Tablo 4'de Türkiye'deki işgücüne katılım yüzdesi (%) yıllara göre yer almaktadır.

Kadın istihdam oranları, erkeklere göre düşük düzeylerde kalmıştır. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı 1991 yılında %34,4 iken, 2005 yılına kadar sürekli azalmıştır. Bu düşüşü etkileyen en temel faktörlerden birisi, kırdan kente yaşanan göç hareketleridir (Önder, 2013). Kadın istihdam oranı 2005 yılından sonra artmakta olup 2013 yılında %30,8 düzeyine çıkmış, 2014 yılında ise bir önceki seneye göre düşmüştür.

Tablo 4: Türkiye'de işgücüne katılım yüzdesi (%)

Yıllar	Erkek	Kadın	Ortalama
1991	80,1	34,0	56,4
1995	77,4	30,8	53,4
2000	72,7	26,3	48,8
2005	70,3	23,4	46,1
2006	69,5	23,6	45,9
2007	69,5	23,6	45,9
2008	70,0	24,5	46,5
2009	70,5	26,1	47,6
2010	70,7	27,6	48,5
2011	71,5	28,8	49,5
2012	70,8	29,4	49,4
2013	71,5	30,8	58,8
2014	71,3	30,3	50,5
2015	71,3	31,6	51,2
2016	71,9	32,7	52,1

Kaynak: TÜİK, (1990-2015,2017).

Yukarıdaki Tablo 4 değerlendirildiği zaman, kadın ile erkek işgücüne katılım oranları arasında büyük bir fark olduğu tespit edilmiştir.

Kadınların iş hayatında sayılarının artmasına karşın işveren ve yönetici statüsünde kadınlar 1980’li yıllara kadar yok denilecek kadar az sayıdadır (Çakınberk, 2011). Tarihte cumhuriyetin modernleşme projesinin bir parçası olarak, kadınların profesyonelleşmesi çok büyük önem taşımaktaydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında başlamak üzere orta ve üst sınıf aileler kızlarının prestijli mesleklerde eğitimine büyük önem vermişlerdir. 1980’li yıllarda, Türk kadınları kariyerlerini ulusal kalkınmanın görevlerinden ziyade daha bireysel bir motivasyonla algılamaya başlamışlar ve tanınmış mesleklerde eğitim ve kariyerlerine devam etmişlerdir (Heal & Özbilgin, Aliefendioğlu, 2005). Bununla birlikte kadınların prestijli mesleklerdeki başarısı karar verme pozisyonlarına aynı oranda yansımadağı belirlenmiştir. Kadınlar genellikle yüksek beceri ve teknik mesleklerde çalışırken üst düzey yöneticilik pozisyonlarında temsilleri belirgin bir şekilde düşmektedir (Kabasakal, 1998;1999). Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilgili TÜİK verileri incelendiği zaman; okur yazar olmayanların oranı erkeklerde %1,1, kadınlarda %5,9 olarak belirlenmiştir. İş gücüne katılım erkekte %65,8, kadında ise %29,3 olarak belirtilmiştir (TÜİK, 2017). Kadınların çalışmalarının uygun bulunmama sebebini erkekler; %60,7, kadınlar ise %64,7 oranında “kadının asli görevinin çocuk bakımı ve ev işleri” olduğu şeklinde beyan etmiş bu beyan Batı Marmara’da %34,8 oranındayken Ortadoğu Anadolu’da ise %69,8 olarak tespit edilmiştir. Kadınların işgücüne katılım oranı kayıtları ise; 2013 yılı Batı Marmara’da %33,1, Güneydoğu Anadolu’da %14,9 olarak bildirilmiştir. Ülkemizdeki kadınların yaklaşık %65’inin günümüzde hala kadının çalışmasını uygun bulmaması ve buna gerekçe olarak da çocuk bakımı ve ev işlerini göstermesi toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ne kadar görünür olduğuyla ilgili çelişiklere neden olmaktadır (TÜİK, 2014). Ayrıca kadınların siyaset içerisindeki durumları incelendiğinde oldukça az konumlandıkları görülmektedir. Türkiye’de ilk kadın bakan 1971’de görevlendirilmiştir. 1990’ların sonlarında Başbakan olarak görev yapan tek bir kadın vardır. 2000’li yıllarda, sadece bir kadın bakan vardır. 2009 yılında ise Bakanlar Kurulu’nda sadece iki kadın bakan vardır. 2014 yılında

kabinede yer alan toplam bakan sayısı 25 olmakla birlikte kadın bakan sayısı ise 1kişiden ibarettir. 2015 yılında kabinede yer alan bakan sayısı 27'e yükselmekte olup bu bakanların içinde sadece 2'si kadın olarak yer almaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer alan kadın milletvekili oranı 1935 yılında %4,5, 2014 yılında yer alan kadın milletvekili oranı %14,4'e yükseldiği görülmektedir. Ülkemizde Belediyelerdeki başkan kadın oranı 2009 yılında %0,9, 2014 yılına bakıldığında ise bu oran %2,9 olduğu tespit edilmiştir. Belediye meclisinde üye olarak yer alan kadın oranı ise 2009 yılında %4,2 olmakla birlikte bu oranın 2014 yılında %10,7'ye yükseldiği belirlenmiştir (TÜİK, 2009;2015). Aşağıdaki Tablo 5'de yer alan verilere göre, 2007 yılında Türkiye'deki yönetim kademelerinde ve mesleki işlerde yer alan 15 yaş ve üzeri kadın ve erkeklerin yüzde (%) olarak gösterimi mevcuttur (TÜİK,2007).

Tablo 5: Türkiye'deki yönetim ve meslek işlerinde yer alan kadın ve erkeklerin yüzdesi (%)

	Kadın (%)	Erkek (%)
Yasama Meclisi Üyeleri	9,6	90,4
Üst Düzey Yetkililer ve Yöneticiler	38,8	61,2
Teknisyenler ve İlgili Uzmanlar	30,0	70,0

Kaynak: TÜİK, (2007).

Yukarıda yer alan Tablo 5'de görüldüğü üzere, üst düzey yönetimde kadınların yüzdesi oldukça azdır. Bu eğilim, kadınların yüksek temsil oranına sahip olduğu eğitim sektöründe de benzer durumdadır. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından istihdam edilen öğretmenlerin %44'ünü kadınlar oluştursa da okul müdürlerinin sadece %7'si kadındır. Ayrıca sendikalar, kadın işçilerinin sorunlarını inceleyen, ayrımcılığı ortadan kaldırmak için stratejiler öneren, kadınların karar alma pozisyonlarına katılımını teşvik eden ve eşit fırsatları teşvik eden kurumlar olmasına rağmen kadınlar işçi sendikalarında karar alma ve takdir yetkisinde temsil edilmemektedir (KSGM, 2009). ILO'nun yayınladığı 2018-2019 yıllarını kapsamış olduğu raporuna göre; "Cinsiyete Dayalı Ücret Farklılıklarını Anlamak" temalı iki ana kısımdan oluşan raporunda, küresel ücretlerde belirtilen ilerlemeleri ve cinsiyete dayalı ücret değişiklikleri incelemektedir. Dünyada yer alan 70 ülke ve ücret karşılığında

çalışan dünyadaki nüfusun %80'ini oluşturan araştırma sonuçlarına bakıldığında; kadınlar-erkekler, “eğitim durumu”, “yaş”, “çalışma saatleri (tam zamanlı-kısmi zamanlı)” ve “kamu-özel sektör” etmenlerine dair aynı görüşler altında incelenen etmenler ağırlaklandırılmış ölçme yöntemine bakılarak, global seviyede cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği oranının %18,8 seviyesinde olduğu belirlenmiştir. Bu oran Türkiye için %12 olarak tespit edilmiştir. Cinsiyete dayalı gelir eşitsizliği oranlarına bakıldığında ise; Belçika’da %2,7, Norveç’te %11,7, Fransa’da %13,3, İngiltere’de %16,6 olarak gerçekleşmektedir. Cinsiyete dayalı ücret farklılıkları ile mücadele global olarak tüm dünya ülkelerinin gündeminde yer alan bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar ile erkekler arasında oluşan ücret farklılıklarının nedenlerinden biri de cinsiyetler arası eğitim farklılıkları oluşturmaktadır. Rapora göre, eğitimden kaynaklanan farklılıklar eşitsizliği anlatmakta yeterli olmadığını “açıklanamayan” tarafın daha büyük bir etki yarattığını belirtmektedir. Yüksek gelir statüsüne sahip olan grupta yer alan ülkelerde, eğitimin cinsiyetler arası ücret değişikliklerinde fazla bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Kadınların eğitim açısından yetersiz oldukları için daha az kazanmadıklarının aksine çalışma hayatında yer alan kadının ücretli işlerde erkeklerden daha iyi bir eğitim almış oldukları belirlenmiştir. Türkiye, %29,6 oranı üst kesim orta kesim ve alt gelir grubunda yer alan ülkelere göre analık ücret farkının en yüksek olduğu ülkedir. Bu alanda değerlendirildiğinde ülke olarak en kötü şartlara sahip olan ülke konumundadır. Anne olmanın değerini en çok anne olmamış bir kadına göre %30 oranında daha düşük ücret karşılığında çalışmakta olan Türk kadınının bedel ödediği görülmektedir. Öte yandan, anne olma ile birlikte çalışma hayatının bir anda bitmesi ve kadının tamamen işgücü piyasasının dışında kalmasına sebep olmaktadır. Kadınların işgücüne katılma oranı, kazanç düzeyi ve yaş grubundan ayrı bir şekilde dünya ülkelerinde erkeklerin işgücüne katılma oranının alt sınırında kalmaktadır. 25-35 yaş grubundaki kadınlar açısından bu durum daha da olumsuz bir hal alarak yaşanmaktadır. Genellikle kadınların ilk kez anne oldukları zaman işgücüne katılma oranları giderek azalmaktadır (ILO,2018). Son olarak, Türkiye’de iş hayatında yer alan kadın yöneticilerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle içinde bulunduğu koşullar ve buna da baskının eklenmesiyle beraber eşitsizlik, sağlık açısından olumsuz etkisi, kronik stres altında bir yaşam

yürütülmeye çalışılmasına neden olmaktadır. Bu süreçte kadının yaşadığı stresin seviyesi toplumsal cinsiyet rol algısına bağlı olarak değişim gösterebilmektedir (Akdemir, 2010 & Şimşek, 2011; Duyan, 2010). Bunlara ek olarak kadın yöneticilerin sağladığı faydaları artırabilmek için ülke ekonomisini güçlendirebilmek, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak ve başarıya ulaşabilmek için kadın istihdamının önemini çok iyi bir şekilde anlaşılması ve bu doğrultuda işgücü piyasasında kadın yöneticilerin sayısının artırılmasına yönelik olarak girişimlerde bulunmak gerekmektedir. Ayrıca işgücü piyasasında yer alarak ekonomik özgürlüklerini kazanan ve böylece kendine özgüven ve saygısı artan kadın yöneticilerin kendileri ve aileleri aynı zamanda toplum açısından mühim bir örnek teşkil ederek sosyal avantajlar elde edileceğini de değerlendirmek mümkün olmaktadır (Kılıç & Öztürk, 2014).

1.3. Kadın Yöneticilerin Karşılaştıkları Cam Tavan Engeli

"Cam tavan" olarak belirtilen ifade ilk defa 1986 yılında Hymovitz ve Schellhard aracılığıyla söylenilmiş olup "Glass Ceiling" olarak Wall Street Journal gazetesinde yer bulmuştur. "Cam tavan" terim olarak, kadınların iş hayatında üst seviyede yönetimsel konumlara ulaşmalarını sınırlandıran engellerden oluşan bir metafor olarak düşünülebilir. Kadınlar, çalışma hayatındaki kariyer hedeflerini yükseltmek için hak ettiklerini istemelerine karşın alanında uzman ve yönetici olan kadın, kamu ve özel sektörde yer alan üst yönetim ve karar mercisi pozisyonlarında yer almamaktadır (Burbridge, 1994 & Cotter vd., 2001; Lockwood, 2004). Cam tavan, davranışsal ve örgütsel önyargının bir sonucu olarak kadınların yönetim pozisyonlarına gelmesini kısıtlayan maddi olmayan engeller olarak da tanımlanabilir. Bir başka ifadeyle cam tavan, işletmelerde veya kâr amacı gütmeyen kurum ya da kuruluşlarda üst düzey statü sahibi olmak isteyen kadınların mücadele ettikleri engeller olarak belirtilmektedir. Cam tavan, başarılarından bağımsız bir şekilde kadınları durdurmayı amaçlayan soyut, çözülmez engelleri karakterize eder ve kadınlar ile yönetim arasında yer alır (Günden vd., 2012). Kadın yöneticilerin karşılaştıkları cam tavan engelleri üç kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar; bireysel, örgütsel ve toplumsal olarak değerlendirilmektedir.

Aşağıdaki Tablo 6’da kadın yöneticilerin karşılaştıkları cam tavan engelleri gösterilmektedir (Lockwood, 2000).

Tablo 6: Kadın yöneticilerin karşılaştıkları cam tavan engelleri

Bireysel Faktörlerden Kaynaklanan Engeller	Örgütsel Faktörlerden Kaynaklanan Engeller	Toplumsal Faktörlerden Kaynaklanan Engeller
Çoklu rol üstlenme Kadınların kişisel tercihleri ve algıları	Örgüt kültürü Örgüt politikaları Mentor eksikliği Enformel iletişim ağlarına (Networklara) katılmama	Mesleki ayırım Kalıplaşmış önyargılar

Kaynak: Karaca, (2007).

Kadınların karşılaştığı cam tavan sendromunda işletmeden işletmeye önemli değişiklikler mevcuttur. Bu değişiklikler işletmelerin mesleki kompozisyonlarındaki farklılıklardan ötürü olabilir. Örneğin, bir işletmede çok sayıda sekreter çalışanı olan işletmeler ile başka bir işletmede çok sayıda mühendis çalışanı olan işletmelerden daha fazla sayıda kadın çalışana sahiptirler. Bir başka örnek, kadın muhasebecilerin göreceli sayısı, motorlu taşıt endüstrisinde %47’den düşük, basım sanayinde %38 olarak değişmektedir (Ferber, 1998). Kadınlar, kamu kuruluşlarında ve özel sektörde iş başı yaptıkları andan sonra yönetici pozisyonlarından veya profesyonellik gerektiren ve mesleki açıdan donanımlı olduğu alanlara erişimi zorlaştırılmaktadır. Bu bağlamda, kadınlara dikey bir şekilde terfi ihtimali olmayan bölümlerde çalıştırılması şeklinde görülmektedir (Tahtalıoğlu, 2016). Eagly ve Carli’ e göre (2007) cam tavanı açıklamak için zaman, annelik ve rol modellerin eksikliği olarak üç faktörden bahsetmişlerdir. Zaman faktörü; kadınların, çalışma yaşamlarının ilk zamanlarında işinde yükselme çabası için herhangi bir zaman ayıramadıklarını ifade etmektedir. Üst düzey yönetim kadrosunun nitelikleri genellikle yüksek lisans ve 25 yıllık sürekli iş deneyimi içerir. Annelik faktörü ise çocuklarına bakma ihtiyacı nedeniyle kadınların kariyer yollarından uzaklaşmasıdır. Anne olan kadın, zirveye ulaşmak için gereken görevleri üstlenememektedir. Bir diğer faktör ise rol modellerinin eksikliğidir. Rosabeth Moss Kanter tarafından 1977 yılında yayımlanan "İşletmenin Erkekleri ve Kadınları" adlı kitapta, yönetici

kadınların çok sıklıkla çalışma ortamında bir belirteç oldukları için diğerlerinden üstün olduklarını ileri sürmüş oldukları ve bunun onları (ve başarısızlıklarını) çok daha görünür kıldığı ve hâkim olan erkek kültürü arasındaki farkları artırdığından bahsedilir (The Economist, 2009). Cam tavan engeli, işletmelerdeki rekabet üstünlüğü sağlayabilecek özelliklere sahip olan çalışanların üst düzey yönetimlerde görevlendirilememesi ve bu kişilerin işletmelerin verimliliğine katkıda bulunabilecek yeteneklerinin değerlendirilememesine sebep olmaktadır (Mızrahi & Aracı, 2010; Günden vd., 2012). Aynı zamanda üst düzey yönetim üyeleri arasında heterojenliğin olmaması, kararlarda yanlılık ve eksikliğe yol açmaktadır (Karcıoğlu & Leblebici, 2014). Ayrıca cam tavan ile karşılaşan kadınların hayal kırıklığı yaşama olasılığı daha yüksektir; çünkü onların fırsat beklentileri engellenmekte ve tamamen yok edilmektedir (Ruffino, 1993).

SONUÇ

Tarih boyunca tüm toplumlarda erkeğe ve kadına bir takım geleneksel cinsiyet rolleri yüklenmiş olup, birey bu rolleri çoğu zaman farkında olmadan, çeşitli toplumsal yapıların desteği ile öğrenmiş ve içselleştirmiştir. 17 ve 18. yy.'a gelindiğinde ise, cinsiyet konusu farklı bir bakış açısı kazanmış biyolojik cinsiyetin dışında toplum aracılığıyla üretilen özel ve kamusal sektörde ataerkil bir ideolojinin baskısının oluşmuş bir 'kadınlık' cinsiyetinin varlığından söz edilmeye başlanmıştır (Pehlivan, 2016). Günümüzde ise kadın erkek eşitsizliği biyolojik farklılıklardan ziyade toplumsal cinsiyet kavramına bağlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet, biyolojik farklılıkların toplumlar tarafından yorumlanmasıdır. Kadın fiziksel olarak zayıf, şefkatli, duygusal, sakin, erkek ise güçlü, sert mizaçlı, zorluklara dayanıklı olarak görülmektedir. Dolayısıyla kadın, toplumsal olarak iyi bir eş ve anne olarak görülmektedir. Erkeğin görevi de ailesini dış tehlikelere karşı korumak, dışarıda ücretli çalışarak ailenin ihtiyaçlarını karşılamaktır. Toplumsal cinsiyet algısı ise, toplumsallaşma sürecinde yapılandırılarak, doğduğumuz andan itibaren örülmeye başlayan bir inşa sürecidir (Ökten, 2009 & Uysal, 2018). Kadın, çağlar boyunca ev ve aile sorumlulukları birincil görev olarak görülmüş, annelik ve kadınlık rolleri ön planda olmuştur. Bu nedenle kadının iş hayatına girmesiyle birlikte işe alınmadan iş ilişkisinin sona ermesine kadar her

aşamada ayrımcı uygulamalarla karşılaşmıştır. Kadının vermiş olduğu emeğin önemli değer olduğunun anlaşılması, bu süreçte oluşturulmuş egemen erkek yapısına ve bunu destekleyen toplumsal cinsiyet kavramına karşı çıkışına sebep olmaktadır. Kadının iş hayatına daha fazla dâhil olmasıyla sosyal hayattaki konumunun değişmesi kadın hakları, kadın- erkek eşitliği, kadının toplumdaki yeri ve aile içindeki statüsünün değişmeye başlamasıyla aile reisliğinde erkeğe ortak olmuştur. Kadına ücreti ve statüsü düşük olan pozisyonlarda çalışabilmek için eşlerinden izin almak zorunluluğu, toplumsal değer yargısı açısından kadınların geç vakitlerde tek başına sokağa çıkmamaları gerektiği, kadınların tek yaşamalarının güvenli olmadığı yönünde baskı oluşturma şeklinde belirtilmektedir (Vefikuluçay vd., 2007). Birçok kuramcı ve araştırmacıya göre, kadınların iş gücü piyasasına katılımı ile özgürlükleri arasında doğrudan bir ilişki olduğunu belirtilmektedir. Kadınlar işgücü piyasasında yoğunluk kazandıkça; patriyarkal ilişkiler ve kadın erkek arasındaki hiyerarşik ilişkinin temelleri sarsılacaktır. Eş veya başka bir kadın tarafından kişisel ihtiyaçları karşılanan ve çocuklarına bakılan erkek, işini aksatmadan yürütebiliyorken, kadının aldığı ev içi sorumluluklar, onu iş için uygunsuz hale getirmektedir. İşveren açısından bakıldığında; kadınların doğum izni kullanmaları, fazla mesai ve vardiya usulü çalışma önerilerini geri çevirebildiklerinden iş gücü maliyetini yükselteceği endişesi oluşturmaktadırlar (Urhan, 2016). Ayrıca Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) (1979) Birleşmiş Milletler tarafından imzalanarak yıllar içinde birçok ülke tarafından kabul edilmiştir. Bahsedilen bu sözleşmeyi Türkiye ise, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik politikalar geliştireceğini tahakküm ederek 1985 yılında kabul etmiştir. Diğer yandan kadının toplumdaki statüsü aynı zamanda o toplumun gelişmişlik düzeyi hakkında fikir veren göstergelerden biridir. Toplumda kadının erkekle ne düzeyde eşit şartlara sahip olup olmadığı, kadının toplumsal statüsünün değerlendirilebilmesi için başlıca incelenecek noktalar arasındadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele noktasında; toplumsal yaşamın ve aile yaşantısının bunu gerektirdiği yönünde geleneksel düşünce, eşitsizlikler anlaşmasının kadınlar aleyhinde yeniden üretimine neden olurken, konunun özünde haklar ve fırsat eşitliği konusu olduğu gözden kaçmaktadır. Bu bağlamda aile hayatının bunu gerektirdiği ön kabulü yaşanan adaletsizliği

pekiştirir görünmez kılar. Bu nedenle mücadele aile ve toplumsal ilişkilerin yapısını, ekonomik sistemin doğasını ve de bu algıyı yaratan toplumsal mekanizmaları sorgulamayı içermek zorundadır. Bu noktada, Hintli İktisatçı Amartya Sen' in belirttiği toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımlar, hem kadınların kapasitelerinin yeniden oluşturulmasıyla güçlenen aynı zamanda kadınların iş hayatında yönetici olarak çalışmalarında güç alacak şekilde düzenlenmelidir (Sumbas, 2015 & Iversen, 2003). Sonuç olarak, ataerkil olan bir toplum yapısının halen devam ediyor olması toplumda kadının ilk görevinin ailesi ve ev işlerini oluşturmaktadır. Bu durumda kadın çalışanlar işgücü piyasasında emeğini arz etmesi ikincil durumunda değerlendirilmektedir. Kadınlar, çalışma hayatında kariyer basamaklarını erkeklere göre daha yavaş bir şekilde çıkmaktadır. Bu durumdan ötürü ortaya çıkan eşitsizliği yok etmek adına gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde eşitlik anlayışının oluşması için sadece yasal düzenlemeler ile değil ataerkil düşünce yapısının da değişmesine bağlı olduğu ön görülmektedir.

KAYNAKLAR

- ABC Gazetesi (2017). [http://www.abcgazetesi.com/kadinyonetici-seviyesindeki-
artis-yavas-46072h.htm](http://www.abcgazetesi.com/kadinyonetici-seviyesindeki-artis-yavas-46072h.htm) adresinden alındı.
- Akdemir, B. (2010). Kriz Sürecinde İşten Çıkarılan ve Çalışan İş Görenlerin Stres Faktörlerinin Karşılaştırılmasına İlişkin Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 30 (1), 125-140.
- Bal, M. D. (2014). *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış*, KASHED, 1(1):15-28.
- Bekleviç Ö. (2013). *Bir Üniversite Hastanesindeki Araştırma Görevlilerinin Toplumsal Cinsiyet Algularının Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak.
- Burbridge, L. C. (1994). *The glass ceiling in different sectors of the economy: differences between Government, Non-Profit, and For-Profit Organizations*. Washington: Glass Ceiling Commission, US Department of Labor, 1.
- Burke, R. J. & Cooper, C. L. (2006). *Inspiring Leaders* (London: Routledge).
- Candaş, A. & Yılmaz, V. (2012). *Türkiye'de Eşitsizlikler*, İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 47- 68.

- Catalyst, (2007). Expanding Opportunities for Women and Business Women in Management Global Comparison, http://api.ning.com/files/IkYZfbfDzTXtSxI2n2FVEitMJHak6NoEcPiQHS16H187vcRH5Kx7A9ddqZ6ASZLj*YGOOnQXmddOSWVhKOMZw00NCamjd/qt_women_in_management_global_comparison.pdf adresinden alındı.
- Catalyst, (2013). Expanding Opportunities for Women and Business – Women in Management Global Comparison. <http://www.catalyst.org/knowledge/women-management-global-comparison> adresinden alındı.
- Connel, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, Çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Coşkun, A. & Özdilek, R. (2012). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sağlığa Yansıması ve Kadın Sağlığı Hemşiresinin Rolü, *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi* 9(3): 30-39.
- Cotter, D. A., Hermsen, J. M., Ovadia, S. and Vanneman, R. (2001). “The Glass Ceiling Effect”, *Social Forces*, 80 (2), 655-682.
- Çakınberk, A. K. (2011). *İş’ te kadın olmak*, (Birinci Baskı), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 10-168.
- Davidson, M. J.& Burke, R. J. (Editors). (2011). *Women in Management Worldwide Progress and Prospects (Second edition)*. UK:MPG Books Group, 1-13, 333.
- Durgun, C. & Gök, G. (2017). *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında Brics ve G7 Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi*. *BUJSS*, 10(2), 20-32.
- Duyan, G. (2010). Yoksulluğun Kadınlaması: Altındağ Örneği. *Aile ve Toplum*, 6(22), 19-29.
- Dünya Bankası (2006). Türkiye İşgücü Piyasası çalışması. <http://siteresources.worldbank.org/> adresinden alındı.
- Dünya Gazetesi (2015). Şirketlerde Kadın Yönetici Oranında İran’ın Gerisindeyiz. <http://www.dunya.com/gundem/sirketlerdekadinyoneticioranindairaningeri> sindeyiz-haberi-272801 adresinden alındı.
- Eagly, A.H. and Carli, L.L. (2007). *Women and The Labyrinth Of Leadership*, *Harvard Business Review*.
- Elçik, G. (2016). Beden, İki Nokta Üst Üste. D. F. Saygılıgil içinde, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (s.185-2010). İstanbul: Dipnot Yayıncılık.
- Ferber, M. A. (1998). *Women in the rabor market volume 2* (First edition), UK: Edward Elgar PUBLISHING Limited, 115, 217.

- Gökalp, P. (2013). *Stres, Anksiyete ve Kadın*. Ankara: HÜKSAM Yayınları.
- Günden, Y., Korkmaz, M. ve Yahyaoglu, G. (2012). An Applied Study On Women Managers Working In Tourism Enterprises In Antalya And Mugla Region Concerning Glass Ceiling Issue And Syndrome, *Akademik Bakış Dergisi*, 28, 1-26.
- Healy, G., Özbilgin, M., Aliefendioğlu, H. (2005) Academic Employment and Gender: A Turkish Challenge to Vertical Sex Segregation, *European Journal of Industrial Relations*, 11(2), 247–264.
- Iversen, V. (2003). Intra-Household Inequality: A Challenge For The Capability Approach? *Feminist Economics*, 9(2), 93-115.
- Kabasakal, H. (1998). *Top Women Managers in Turkey*. A. B. Mirzaoğlu (ed.) 75 yılda kadınlar ve erkekler, İstanbul: Tarih Vakfı, 303–312. [11] [SEP]
- Kabasakal, H. (1999). A Profile of Top Women Managers in Turkey. In Z. F. Arat (ed) *Deconstructing Images of the Turkish Women*, New York, NY: Palgrave, 225–240.
- Karaca, A. (2007). *Kadın yöneticilerde kariyer engelleri: cam tavan sendromu üzerine uygulamalı bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karcioğlu, F., Leblebici, Y. (2014). Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: “Cam Tavan Sendromu” Üzerine Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(4), 1-20.
- Kavuran, E. (2011). *Hemşirelik Öğrencilerinin Cinsiyet Eşitliğine Bakışlarının Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Kılıç, D., Öztürk, S. (2014). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama, *Amme İdaresi Dergisi*, 47 (1), 107-130.
- Kurşun, E. (2016). *Samsun Halk Sağlığı Müdürlüğü’nde Çalışan Personelin Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- KSGM (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü) (2009). Kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele ulusal eylem planı 2007-2010. http://www.ksgm.gov.tr/kanun_4857_iskanunu.php.accessed adresinden alındı.
- KSGM (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü) (2009). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013. http://www.ksgm.gov.tr/Pdf/kararalma_ing.pdf.accessed adresinden alındı.

- Lockwood, N. (2004). The Glass Ceiling: Domestic and International Perspectives, Society for Human Resource Management, *United States of America: SHRM- Research Quarterly*, 2.
- Mızrahi, R. Aracı, H. (2010). Kadın Yöneticiler Ve Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Araştırma, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 149-156.
- OECD. Stat. Yaş ve cinsiyete göre işgücü istatistikleri: İşgücüne katılım oranları https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=LFS_SEXAGE_I_R adresinden alındı.
- Orhan B. & Yücel Ö. R. (2017). Türkiye’de Sağlık Hizmetleri Sunumuna Cinsiyet Açısından Bakış, *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1: 53-59.
- Ökten, Ş. (2009). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 302-312.
- Önder, N. (2013). Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü, *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1 (1), 35-61.
- Özvarış, Ş. B. (2007). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Kadın ve Sağlık*, 16:3-7.
- Ruffino, N.C. (1993). *The Promotable Woman* (Second edition), Belmont, California: Wadsworth Publishing, 3-354.
- Soctt, J. W. (1986). Gender; A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review*, 91(5), s. 1053-1075.
- Sözcü Gazetesi. (2016). <http://www.sozcu.com.tr/2016/ekonomi/turkiyede-kadin-yonetici-orani-besyilda-11-puan-dustu-1125410/> adresinden alınmıştır.
- Sumbas, A. (2015). Kayıp Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kapasite. *Kadın/Women 2000*, 16(1), 1-20.
- Şimşek, H. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kadın Üreme Sağlığına Etkisi: Türkiye Örneği*, 25(2):119-126.
- Tahtaloğlu, H. (2016). Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Cam Tavan Sendromunun Kadınlar Üzerindeki Etkileri, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 89-105.
- The Economist (2009). The Glass Ceiling <http://www.economist.com/nod> adresinden alındı.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2012). <http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/02/%C4%B0statistiklerlekad%C4%B1n-2012.pdf> adresinden alındı.

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2016). İstatistiklerle kadın 2015. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21519> adresinden alındı.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Kadın istihdam oranları istatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/gosterge/?locale=tr> adresinden alındı.
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), (2015). *Women In Business And Management Gaining Momentum*, Geneva: Uluslararası Çalışma Örgütü, 1-3.
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), (2018). https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_651863/lang--tr/index.htm adresinden alındı.
- Uysal, A. (2018). Toplumsal Cinsiyet ve Üreme Sağlığında Erkeklerin Rolü. *Türkiye Klinikleri*, 27-34.
- Urhan, B. (2016). *Kadın Emeği ve Toplumsal Cinsiyet*. D. F. Saygılıgil içinde, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (s. 119-150). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Uzun, Z. & Erdem, S., Güç, K., Uzun, A. M. Ş., Erdem, E. (2017). Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine Eğitimin Etkisi: Deneysel Bir Çalışma, *Journal of Human Sciences*, 14(1): 678-693.
- Vargel Pehlivan, V. (2016). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kuramsal Yaklaşımlar: Bir Literatür Taraması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (31), 497-521.
- Vatandaş, C. (2011). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Dergipark*, (35).
- Vefikuluçay, D. & Zeyneloğlu S., Eroğlu, K., Taşkın, L. (2007). Kafkas Üniversitesi Son Sınıf Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Bakış Açıları. *Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 14(2), 26-38.
- Yaşar, B. (2011). *Öğretmen Adaylarının Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutumlarının Kadın Sağlığı Hemşireliği Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Yıldırım, S. & Özdemir, A. (2017). Yapabilirlikten Yoksunluk Bağlamında Türkiye’de Kadın Yoksulluğu. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(4), 0-83.

Su Kamusalının Değişen Niteliğinin Değerlendirilmesinde Suyun Finansmanının İncelenmesi: Trabzon Büyükşehir Belediyesi Örneği¹

Analysis of Water Funding in Assesment of the Changing Attribute of Water Publicity: A Case of Trabzon Metropolitan Municipality

Sonay Akar

Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ph.D. Student
tsonay61@gmail.com, (ORCID:0000-0002-7707-3465)

Özet

Doğal bir kaynak, bir insan hakkı ve canlı yaşamı için hayati önemde bir faktör (kaynak) olan su niteliği gereği kamusaldır. Son 30 yıllık süreçte suyun niteliğinde bir değişim yaşanmakta ve su özel bir mala dönüşmektedir. Bu çalışmada niteliği gereği kamusal olan suyun özel bir mala dönüştüğünü küresel düzeyde ispatlamaktır. Bunu yapabilmek için suyun faydasını ve suyun finansmanında kullanılan fiyatlandırma ve politikaları incelemek gerekmektedir. Türkiye’de ve diğer ülkelerde suyu özelleştirme çabalarının altında, sudaki kar potansiyelinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, kamusal alan araştırması örneğinde, suyun finansmanı bu alandaki faaliyet raporları verileri ile birlikte matematiksel hesaplama yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu çerçevede çalışmanın hipotezi; su kıtlığının neden olduğu ve canlı yaşamını (insan yaşamını) tehdit eden olumsuzluklardan dolayı suyun kamusal kalmasının gerekliliği ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Su, Küreselleşme, Kamusalılık, Özelleştirme, Finans.

JEL Sınıflandırması: C69, F65, H41, Q25

Abstract

Water is public by its nature which is a natural resource, a human right and a vital factor (resource) for living life. In the last 30 years, there has been a change in the quality of water and water has become a special good. In this study, it is to prove at

¹Bu makale 2019 yılı Nisan ayında gerçekleştirilen “Artvin International Social Congress of Social Sciences” adlı kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

the global level, has turned into a special good that water which is public by nature. To do this, it is necessary to examine the benefits of water and the pricing and policies used to finance water. Turkey and in other countries under the water privatization efforts, it was found that the profit potential of water. In the study, in the case of public domain research, water financing was analyzed with mathematical calculation method together with the activity reports data in this field. In this context, the hypothesis of the study; has been demonstrated the necessity of water to remain public due to the shortcomings caused by water scarcity and threatening the living life (human life).

Keywords: Water, Globalization, Publicity, Privatization, Finance.

JEL Classification: C69, F65, H41, Q25

GİRİŞ

Su, canlı yaşamının temel kaynağı ve ikamesi mümkün olmayan nitelikte bir varlıktır. Aslında dünyada bulunan toplam su miktarının %2,5'lük kısmı tatlı sudur. Bu miktar yeryüzünde eşit ve dengeli olarak dağılmamaktadır. Genel olarak bakıldığında ise, dünyanın %75'i sularla kaplıdır. Bu suyun %70'lik miktarı Grönland'da ve Antartika'da yer alan buzulların altında bulunmaktadır. Geriye kalan %5'lik dilimin önemli bir bölümünü de yer altı suları oluşturmaktadır. Bu durum dünyada paylaşılması gereken tatlı su miktarının %2,5 ve 3 düzeyinde sınırlı ve kıt bir kaynak olması sonucunu doğurmaktadır (Yıldız, 2004, s.9).

Suyun doğal kaynak olarak arzının az olması dışında, küreselleşme sürecinde dünyada yaşanan birtakım değişiklikler suyun paylaşılmasında bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Ülkelerdeki nüfus artışı, tarım, sanayi, enerji gibi sektörlerde suyun kullanımının yaygınlaşması, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin artışına bağlı olarak suya gereksinimin artması suyun paylaşılmasında ortaya çıkan sorunların temel kaynağını oluşturmaktadır.

Su, tarihi süreç içinde canlılar için bir hak, doğal bir kaynak ve tüketiminden kimsenin mahrum bırakılmadığı kamusal bir mal ve hizmet olarak değerlendirilmiştir. Dünya'da son 30 yılda, Türkiye'de ise son 20 yılda su konusunda bu sürecin tersine işlediği görülmektedir. Su üzerinde hâkim görüş, neo liberal politikalar aracılığıyla suyun piyasalaştırılmasıdır. Gerekçe olarak ta, kamusal yaklaşımın suyu kıt bir kaynak haline getirdiği ileri

sürülmektedir. Su kaynaklarına sahip olan ülkelerin gelişmişlik seviyeleri farklı olmakla birlikte, su kaynaklarını daha çok gelişmiş ülkeler kontrol etmek istemektedirler. Buna karşın, gelişmiş ülkelerin suya erişimde ve kullanımında üstünlükleri vardır. Bu sayede sanayileşmiş ülkelerin suyun kullanımında artan üstünlükleri, bu ülkeleri yeni su piyasası elde etme arayışlarına sürüklemektedir.

Su yaklaşık 1 trilyon dolarlık kara sahip küçümsenmeyecek derecede önemli bir piyasadır (Karakılçık, 2011, s.78). Dolayısıyla küresel anlamda su üzerinde ekonomik güç ve siyasi politikalar oluşturma çabaları suyun bu özelliğinden gelmektedir.

Yeryüzünde su kaynaklarının yönetimi, küreselleşme ile birlikte artık uluslararası ortama taşınmıştır. Milli sınırlar içindeki sularda dahi uluslararası öncelikler mevcuttur. Bu çerçevede; dünya su yönetimi küresel aktörlerin belirlediği politikalar tarafından yürütülmeye başlamıştır.

Dünyada ve Türkiye’de su yönetimi, kamu mülkiyetine dayanan, suyu insan hakkı olarak gören arz odaklı yapısından; özel mülkiyete konu ekonomik bir mal olarak görüp fiyatlandırılabilen talep odaklı bir yapı haline dönüşmüştür. Küresel aktörler stratejilerini, 1800’lü yıllarda geri kalmış ülkelerin yer altı kaynaklarını, 1900’lü yıllarda petrol ve enerji kaynaklarını, 2000’li yıllarda ise su kaynaklarını elde etmek üzere belirlemektedirler (Karakılçık, 2011, s.75). Küreselleşen ve dönüşüm yaşanan dünyada su talebinin artmasına bağlı olarak yeni mülkiyet haklarının oluşması sonucu, suyun kamusal niteliği küresel sebeplerle değişime uğramaktadır.

Bu çalışmada, temel bir yaşam kaynağı, bir insan hakkı nitelendirmesiyle kamusal bir mal olan suyun 21.yüzyılda kıt bir kaynak olduğu ve kamunun israfa yol açtığı gerekçeleriyle yapılan özelleştirmeler sonucu suyun ticari bir mala dönüştürüldüğü küresel düzeyde ortaya koyulmuştur. Bu çalışmanın temel amacı, nitelik olarak kamusal bir mal ve hizmet olarak kalması gereken suyun, gerçekte nasıl bir yapısal dönüşüm içerisinde olduğunu belirlemektir. Bunu yapabilmek için suyun faydasını ve suyun finansmanında kullanılan fiyatlandırma ve politikaları incelemek gerekmektedir.

Türkiye’de ve diğer ülkelerde suyu özelleştirme çabalarının altında, sudaki kar potansiyelinin olduğu tespit edilmiştir (TMMOB, 2009, s.12). Özellikle su kıtlığı ve su sorunu yaşayan az gelişmiş ülkelerdeki bu özelleştirme çabaları sonucu canlı yaşamını tehdit eden olumsuzlukların yaşanmasına neden olmaktadır.

Bu çerçevede çalışmanın hipotezi; su kıtlığının neden olduğu ve canlı yaşamını (insan yaşamını) tehdit eden olumsuzluklardan dolayı suyun kamusal kalmasının gerekliliğini ortaya koymaktır.

LİTERATÜR

Kamu ve özel sektör su hizmetlerinde işletmelerin performansının karşılaştırılmasında birçok çalışma yapılmıştır. Su hizmetlerinin kamu tarafından sunulmasından kaynaklı verimsizliği kanıtlanamamıştır. 2005 yılında, DB raporunda su sektörünün verimliliğine dair ekonometrik veriler incelenmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin verileri incelediğinde, kamu ve özel sektör hizmet sunucuları arasında pek fark bulunamamıştır (Hall ve Lobina, 2005).

Shirley ve Walsh (2000), özel sektör su hizmetlerinin verimliliğinin incelendiği bir başka çalışmada, 24 karşılaştırmalı çalışmanın yarısında özel sektörün daha verimli, yedi tanesinde bir fark olmadığı, beş tanesinde ise kamu sektörünün daha verimli olduğunu saptamışlardır. Fakat bu çalışmalarda sadece iki tanesi su sektörünü incelemektedir. Dolayısıyla su sektöründe özel sektörün daha verimli olduğunu kabul etmek doğru bir değerlendirme olmayacaktır. ABD’de özel sektör verimliliğini kabul eden çalışma sadece iki örneğe dayandırılmışken, kamu sektörünün verimliliğini kabul eden çalışma ise 214 örneğe dayandırılmıştır. Kamu ve özel sektör arasında su hizmetleri verimliliği konusunda yapılan 52 çalışmanın 32’sinde kamunun özel sektörden daha verimli olduğu, 15 çalışmada kamu ve özel sektör arası pek bir fark olmadığı, 5’inde ise su hizmetlerinin kamunun mülkiyetinde daha verimli olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Shirley ve Walsh, 2000, s.51).

Brookings Enstitüsü (2004), tarafından yayınlanan önemli bir diğer çalışmada Arjantin, Bolıvyaya ve Brezilya’da su ve kanalizasyon bağlantılarını

incelenmiştir. Bu çalışma kamu sektörü ve özel sektörün etkin olduğu şehirleri incelemiştir. Bu çalışmanın sonucunda özelleştirmelerle bağlantı miktarında artışlar görünmüştür; fakat bu artışın su hizmetlerini kamuda koruyan şehirlerle eşit durumda olduğu gözlemlenmiştir. Fakat buna karşın fiyatların da arttığı ve sızıntı, kaçak su kullanımı problemleri ile mücadele konusunda kamu işletmelerinden daha kötü oldukları görülmüştür (Hall ve Lobina, 2005, 4).

Kirkpatrick vd. (2004), Afrika'daki su özelleştirmeleri hizmetin kalitesizliği ve yoksullara su bağlantısı yapılamaması gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıktığı görülmüştür. Ayrıca, 110 su işletmesinin 14'ü özel olmasına karşın maliyetler açısından pek bir fark bulunamamıştır.

Estache ve Kouassi (2002), yapılan bu çalışmada özel firmaların daha verimli olduğu sonucuna varılmış olsa da suyun üretim, dağıtım ve su verimliliğini sağlamada özel sektörün etkin olmadığı gözlemlenmiştir. Burada dikkat çekilmesi gereken iki nokta vardır. Birincisi; bu çalışmada sadece iki özel firma vardı, ikincisi; bulunan verimlilik farkı kurumun kalitesinden kaynaklanan bir fark olduğu görülmüştür (Estache ve Kouassi, 2002).

Asya Kalkınma Bankası (2004), bu çalışmada 18 şehri incelemiştir. Asya'da iki şehir olan Manila ve Cakarta'da su hizmetleri taşeronlar aracılığıyla verilmektedir. Bu taşeronların su hizmetinin verdirilmesinde yatırım, sızıntı ve daha birçok konuda kamudan daha başarısız oldukları gözlemlenmiştir (Hall ve Lobina, 2005). Fiyat seviyesi, bağlantı bedeli, 24 saat boyunca su sağlanması, suyun tüketiciye maliyeti, birim maliyet, gelirlerin giderleri karşılama oranı düzeyinde altı değişkende ortalama bir performans söz konusudur. Özel sektör firmalarının olduğu şehirler para toplama verimliliği ve bağlantı başına çalışanların sayısını azaltmasında iyi performans göstermiştir (Topçu, 2002, s.26).

Çevre Mühendisleri Raporu (2008), yapılan çalışmalar ve araştırmalar sonucunda, gelişmişlik düzeyi farklı birçok ülkede kamu ve özel sektör su işletmelerinin performansları karşılaştırıldığında, suyun kamuda olmasından kaynaklı verimsizliği belirlenememiştir. Su hizmetlerinin özelleştirilmesine dayanak olarak sunulan kamunun verimsizliği ve özel sektörün verimliliği iddiası da etkinliğini kaybetmiştir ("Çevre Mühendisleri Raporu", 2008, s.3).

1. SUYUN KAMUSAL NİTELİĞİNİN ARGÜMANLARI

1.1. Doğal Kaynak Olarak Su

Su insan yaşamı için vazgeçilmez ve ikame edilemeyen bir kaynak olduğu kadar ekonomide tarım, sanayi ve daha birçok alanda temel unsurdur (USİAD, 2007, s.15):

Su kaynağı, tarım ve sanayi için önemli bir üretim faktörüdür. Dünya'daki toplam su tüketiminin yaklaşık %73'ü tarımda kullanılmaktadır. 1995 yılı itibariyle dünyada sulanan tarım alanları 253 milyon hektar iken, 2010 yılında 290 milyon hektara, 2023 yılında ise 330 milyon hektara ulaşılması beklenmektedir (USİAD, 2007, s.15).

Türkiye'de Gap tarafından 2000 yılında Halcrow-Dolsar-Rwc ortak girişimine yaptırılan çalışmada tarımsal sulamada su ücretlerinin giderleri karşılama yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda su fiyatlandırması piyasa talep şartlarına göre gerçekleştirildiğinde fiyatlar artacak ve birçok tarım üreticisi suya erişemeyecek ve suya erişmede kaçak yollara başvurması sonucunu doğuracaktır (Aydoğdu, Mancı ve Aydoğdu, 2015).

Doğal bir kaynak olan su sayesinde sanayi mal üretilmektedir. Sanayi malı üretilirken çevre kirliliğine de neden olmaktadır. Bu durum son yıllarda çevreye daha az zarar veren sanayi ürünlerinin tercih edilmesine neden olmaktadır. Çevre ile birebir uyumlu üretim yapılması doğal kaynak olan suyun daha etkin ve verimli kullanılmasına olanak vermektedir.

Su bir enerji kaynağıdır. Gelişen ekonomi ve sanayileşmeye bağlı olarak enerjiye olan talebi de beraberinde getirmektedir. Türkiye'de 1950'li yıllarda sadece 800 GWh enerji üretimi yapılırken, bugün bu miktar 150000 GWh'e ulaşmıştır. Enerji üretimimizin %31'i yenilenebilir hidrolik kaynaklardan sağlanmaktadır. 2030 yılına kadar elektrik enerjisi talebindeki artışın %8 civarında gerçekleşeceği öngörülmektedir (DSİ, 2011, s.34).

Suyun alternatifsizliğinin dayandığı temel nokta, suyun ticari bir mal değil; bir doğal kaynak olmasıdır. Suyu kullanma, sudan kar elde etme ve suyu kirlletme hiçbir sınıfa ait değildir. 20-30 yıl kadar önce su kamu malı olarak değerlendirilmekte olduğu görülmüştür. Devlet ve yerel yönetimler su

kaynağının yönetimi, temini gibi konularda tek belirleyici kurum olarak kabul edilmiştir. Ama 1980’li yıllardan itibaren liberalizm etkili olmaya başlayınca, sermayedar gruplar suyun da özelleştirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

1.2. İnsan Hakkı Olarak Su

Suyun insan hakkı olarak nitelendirilmesinin temelinde canlı yaşamının sağlık kaynağı olması yatmaktadır. Yeryüzünde yaşayan canlıların vücutlarının %50 ila 80’ni sudan oluşmaktadır (Kılıç, 2008, s.163). Dolayısıyla su hakkının ihlal edilmesi, aynı zamanda sağlık hakkının da ihlali anlamına geldiği ifade edilebilmektedir.

Su hakkı, uluslararası toplantı ve kongrelerde dile getirilmiştir. Ancak bir hakkın uluslararası alanda geçerli ve bağlayıcı olması için antlaşmalarda yer alması gerekmektedir. Bu yüzden su hakkı BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinde sözleşmelerle dolaylı olarak belirtilmektedir. Su hakkına uluslararası platformda birçok belgede yer verilmiştir (Öztunalı, 2002, s.43):

- ✓ 1949 Cenevre Antlaşması Ek Protokol-I, 1977, (54. Md. ve Ek Protokol-II, 14.md.);
- ✓ Stockholm Deklarasyonu – 1972, (1. ve 2. Prensibleri);
- ✓ CEDAW – Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi, (1979, 14. md.);
- ✓ CRC – Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi – 1989, (24. Md.);
- ✓ Dublin Deklarasyonu – 1992, (4. İlke);
- ✓ Amsterdam Deklarasyonu – 1992, (1. Ve 2. Maddeler);
- ✓ BM. Azınlıkların Her Türlü Ayrımcılığına Karşı Korunması konusunda, Kişisel ve Çevre Hakları İlkeleri Deklarasyonu Projesi – 1994.

2. SUYUN TİCARİLEŞMESİNİN EKOPOLİTİĞİ: SUYUN DEĞİŞEN YAPISI

Suyun piyasalaşması süreci 1980’li yıllardan itibaren başlamıştır. Bu tarihten önce suda temel aktör kamu ve kamunun uyguladığı politikalar olmuştur. Küreselleşme ile birlikte değişen paradigma anlayışı ulusallık kavramının yerine, uluslararası öncelikleri ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda su kaynakları, yönetimi ve hizmetinin verdirilmesinde ulusal sular olsa dahi,

uluslararası öncelikler etkin olmaya başlamıştır. Su yönetiminde önemli role sahip olan uluslararası kuruluşlar suyun ticarileştirilmesinde konferanslar, su forumları ve deklarasyonlar yapmışlardır. Değiştirilen nitelikte beraber uygulanan su politikaları da değişmektedir. Dünya su yönetimi, bu kuruluşların belirlediği politikalar çerçevesinde yürütülmektedir.

Tablo 1. Su Politikalarının Değişen Yapısı

Antlaşmalar ve Yıl	Su Politikaları
Stockholm Deklarasyonu (1972)	Su doğal kaynaktır ve korunmalıdır (su kamu malı).
Dublin Beyanı (1992)	Suyun ekonomik değeri vardır, ekonomik mal olarak ele alınmalıdır.
Rio Deklarasyonu ve Gündem 21 (1992)	Su doğal bir kaynak, aynı zamanda sosyo-ekonomik bir mal olarak algılanmalıdır.
Dünya Bankası Yaklaşımı	Suyun özelleştirilmesi ve kamunun su yönetiminden uzaklaştırılması gerekmektedir.
Birinci Dünya Su Forumu(1997)	Su kaynaklarının sürdürülebilirliği sağlanmalı ve suyun temel bir insan ihtiyacı olduğu vurgulanmalıdır.
İkinci Dünya Su Forumu (2000)	Su özelleştirmeleri hızlandırılmalıdır.
Üçüncü Dünya Su Forumu(2003)	Suyun bir insan hakkı olduğuna dair değerlendirme bulunmamaktadır.
Dördüncü Dünya Su Forumu (2006)	Su hakkında bahsedilmemektedir.
Beşinci Dünya Su Forumu, (2009)	Su hakkı kavramı görmezden gelinmiştir.

Altıncı Dünya Su Forumu, (2012)	Suyun etkileşim içinde olduğu tüm sektörlerle bağlantısı tartışılmıştır.
Yedinci Dünya Su Forumu, (2015)	Suyun geleceğinden çok gelecekteki suyun durumu gelecekteki değişimlerle ele alındı. Politik gündemdeki önemini artırmak adına yol haritası belirlendi.
Sekizinci Dünya Su Forumu, (2018)	İklim, insanlar, ekosistemler, finans, mültecilerin durumu konuları görüşüldü. KKTC su temini projesi önemli görüldü.

Kaynak: (Kartal'dan aktaran Mert, 2008)

1997 yılında başlayıp dört yılda bir düzenlenen dünya su forumlarında, suyun ekonomik bir mal olduğu ve özelleştirilmesi en önemli argümandır. Su forumları, su piyasasında uluslararası su şirketlerinin hâkimiyetini güçlendirici eğilimler ortaya çıkarmakta ve küresel rekabet koşullarını hazırlamaktadır. Su piyasasındaki nispeten küçük aktörler büyük aktörlerin tüm dünyada hareket etmeleri nedeniyle ortaklık sürecine zorlamaktadır. Bu durum su piyasasında tekelleşme eğilimlerinin ortaya çıkmasını zorunlu hale getirmektedir.

2.1. Suyun Kamusal Alandan Ekonomik Mala Dönüşümünün Gereçekleri

- ✓ Arzı kıt ve alternatifsiz
- ✓ Talebi sürekli ve sonsuz
- ✓ Nüfus artışı
- ✓ Ekonomik ve sosyal açıdan kullanım değeri yüksek

Su hizmetlerinin özelleştirilmesinin bir sonucu olarak, su kaynaklarının yönetimine sahip olan özel firmalar kiralama ve dağıtımda aşırı derecede rekabetle birlikte firmalar el değiştirmekte ve bu yüzden tekelleşmeye sebebiyet vermektedir.

Suyun özelleştirilmesinin en önemli gerekçelerinden biri olarak sunulan su kıtlığını fiziksel ve ekonomik olarak tanımlamak gerekir. Fiziksel

su kıtlığı, su kaynaklarına sahip olunamayan durumdur. Ekonomik su kıtlığı ise, su kaynaklarına erişimde mali imkanların yetersizliğidir.

Uluslararası ortamlarda yaygın şekilde savunulan ve bir paradigma haline gelen su kıtlığı düşüncesinin küresel su şirketlerinin suyu bir yatırım olarak görmelerinden önce mi, yoksa sonra mı ortaya çıktığı tartışılması gereken önemli bir konudur.

Dünya’da yaşanan su kıtlığının nedenleri olarak yenilenebilir kaynak miktarının sınırlı oluşu, suyun kullanımından doğan hatalar, zaman geçtikçe artan yüksek nüfus sebebiyle kişi başına düşen su kaynaklarını azaltması şeklinde özetlenebilir. İklim değişiklikleri hariç tutulmak üzere dünyada yenilenebilir su kaynakları miktarı sabittir. Yenilenebilir su kaynaklarından daha fazla suyun tüketilmesi durumunda, temiz ve kullanılabilir su kaynakları da gittikçe azalmaktadır.

Su kaynağı bakımından yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 1000 m³’den az ülkeler su fakiri, 8000-10000 m³ arası ülkeler ise su zengini olarak sayılmaktadır (DPT, 2007, s.6).

Tablo 2. 1995 ve 2025’te Dünya’da Kişi Başına Kullanılabilir Su Potansiyeli

DURUM	Su Kaynağı m ³ /Kişi	1995		2025	
		Nüfus (Milyon)	Dünya Nüfusuna Oranı (%)	Nüfus (Milyon)	Dünya Nüfusuna Oranı (%)
Su Kıtlığı Var	<500	1007	19	1783	25
	500-1 000	587	10	624	9
Su Yeterli	>1700	3091	55	3494	48
Sınıflandırma Dışı		241	4	296	4
Toplam		5665	100	7274	100

Kaynak: DPT, (2007:108)

Su kıtlığı, insan ihtiyaçlarının karşılanmasında yeterli miktarda temiz suyun olmadığı durum olarak tanımlanmaktadır. Su kıtlığının analizinde evrensel bir standart tanım yoktur. Küresel su kıtlığını değerlendirmek için çeşitli ölçütler vardır. Falkenmark'ın (1989) su kıtlık endeksi, su kıtlığına neden olan faktörlerin ortaya çıkardığı durumları kapsamaktadır. Su kıtlık endeksi, nüfusun bir fonsiyonu olarak su varlığının bir ölçütü, iklim ve kuraklık nedeniyle suyun eksikliğinin yarattığı gerçek su kıtlığı, kötü yönetim ya da aşırı nüfus nedeniyle suya erişimde azalma ile insan kaynaklı ve diğer faktörlerin sebep olduğu su kıtlığı arasındaki farkları anlamak için karşılaştırmalı olarak yapılmaktadır. Bu tanım, kıtlığın derecesi sınırlı su stresinden ($> 1700 \text{ m}^3/\text{kişi/yıl}$), kesin su kıtlığına ($<500 \text{ m}^3/\text{kişi/yıl}$) kadar uzanmaktadır (Padowski ve Jawitz, 2009, s.100).

Su yoksulluk endeksi ise, insani gelişim endeksi ile karşılaştırılabilir bir yöntem kullanarak suyun sağlanmasında ülkelerin durumunu ölçen bir endekstir. Bunu yapmak için, beş ana bileşenden oluşan her bileşenin çeşitli alt bileşenleri ile ilgili bir endeks hazırlanmıştır (Lawrence, Meigh, ve Sullivan, 2002, s.4).

3. SU YÖNETİMİ VE KULLANIMI

Dünya'da su kıtlığı ve kıtlık dışında suya ilişkin birçok sorun su yönetiminden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de 1960'lardan bu yana DSİ'nin yan dağıtım ağları için sulama birliklerine devretme programı vardı. Sulama birliklerinin değişen su taleplerine karşı en savunmasız ülke Türkiye'dir. Çünkü Türkiye bireysel birliklerin su hakkına sahip olmadığı bir ülke konumundadır. Bu sistem su konusunda az rekabetin olduğu yerlerde çalışmaktadır (Swendsen, Trava ve Johnson, 1997). BM verilerine göre, Türkiye kişi başına kullanılabilir su bakımından değerlendirmeye alınan 182 ülke arasından 103. sırada olduğu görülmektedir (TÜSİAD, 2008, s.5).

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, sulama geliştirme projeleri ve bunların işletilmesi ve yönetilmesi, kamu sektörü tarafından yapılmaktadır. Önemli bir yönetim otoritesini başka bir kuruma devretmek beraberinde ulusal politika, yönetmelikler ve örgütsel yapıdaki değişiklikler, yerel düzeyde yeni kuruluşların oluşturulması, ekipman mülkiyeti devri ve personelde değişimler

yapılmasını gerektirebilir. Su yönetiminin kamudan başka bir kuruma geçerek yönetimin el değiştirilmesi, problem çözmenin yanı sıra, daha önce kesin olarak ortaya çıkmamış yeni problemler yaratacaktır (Hamdy, 2004).

Türkiye’de su yönetiminde yeni anlayışa paralel olarak yapılanlar kapsamında önce yerel yönetimde belediyelerde yeni kurulan şirketlerle kara dayalı fiyatlandırma, sonra DSİ’nin sulama işletmelerinin SB’ne devri gerçekleştirilmiştir. Bu durum su fiyatlarının artışına sebep olmuştur (Aydoğdu vd., 2015).

21. yüzyılda su kaynaklarının verimli ve etkin bir şekilde yönetilememesi, hizmetinin kalitesizliği ve bu bağlamda insan sağlığına etki eden negatif dışsalılıklar ortaya çıkmaktadır. Bütün bu olumsuzluklara çözümler getirilememesi, su hizmetlerinin kamu tarafından sağlanması sonucu oluşan faydanın maliyetlerden düşük çıkması, su için altyapı yatırımlarının zamanında yerine getirilememesi, düşük fiyatlar yüzünden suyun israfı gibi birçok sorunun suyun kötü yönetimi ve kullanımı yüzünden ortaya çıktığı varsayılmaktadır (TÜSİAD, 2008).

Tablo 3. Bölgesel Düzeyde Su Hizmetlerinin Yönetimi

	Su Hizmetleri	
	Kamu	Özel
Asya	99	1
Afrika	97	3
Orta ve Doğu Avrupa	96	4
Güney Amerika	96	4
Kuzey Amerika	95	5
Batı Avrupa	80	20

Kaynak: Güzelsarı ve Tuluay, (2011: 55)

Bölgeler itibariyle su kaynakları ve su hizmetlerinin yönetiminde özel sektörün payının kamunun payından düşük olduğu görülmektedir. Bu oranlar suda yapılacak olan özelleştirmeler için bir başlangıç sayılmaktadır. Yukarıdaki Tablo 5’de görüldüğü üzere su yönetimi bölgelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişmektedir. Gelişmiş bölgelerde oranların payı nispeten

yüksek iken, gelişmekte olan ve az gelişmiş bölgeler için bu oran düşüktür. Asya'da su hizmetlerinin verilmesinde özel sektörün payı %1 iken, Batı Avrupa'da özel sektör payı %20'ye çıkmaktadır

4. SU ÖZELLEŞTİRME POLİTİKASI VE İŞLEYİŞ BİÇİMİ

Dünya genelindeki ülkelerde yapılan özelleştirme uygulamalarında suya erişimin daha da zorlaştığı görülmektedir (Çınar, 2006, s.50).

DB, IMF, GATS ve DTÖ gibi uluslararası kuruluşlar az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere suyun özelleştirilmesi konusunda gerekli ortamı hazırlayarak yol göstermektedirler. Su özelleştirilmesinde benimsedikleri politikanın genel yapısı şu şekildedir (Bulut, 2010, s.1):

- ✓ Ülkelerdeki mevcut su altyapısı tamamen özel şirketlere devredilmeli,
- ✓ Uzun süreli kiralamalar yapılmalı,
- ✓ Uluslararası su şirketlerine belli bir ücret karşılığında görevler verilmelidir.

Özelleştirme, kamunun mülkiyeti ve yönetiminde olan kamusal mal ve hizmetlerin özel sektöre daimî veya geçici olarak devredilmesi işlemidir. Su özelleştirme sürecinde yaygın kullanım geçici olarak özel sektöre devridir. Hizmet özelleştirilmesinde, suyun tarımsal sulama ya da ev içi kullanımı, mülkiyet özelleştirmesinde ise endüstriyel kullanımı örnek gösterilebilir. Özelleştirmede yap-işlet-devret, imtiyaz sözleşmeleri, fiyatlama, kiralama, hizmet sözleşmesi, ortaklık, menkul kıymetleştirme gibi birçok yöntem uygulanmaktadır (TÜSİAD, 2008, s.126):

YİD modelinin temel hedefi, kamu tarafından gerçekleştirilmesi zor olan ve büyük finansman gerektiren bazı hizmetlerin, özel sektör tarafından yaptırılmasıdır. Bu model finansman avantajının dışında bazı dezavantajlara sebep olduğu için eleştirilmektedir. Yapılan uygulamalar sonucu bazı sektörlerde kaynak kullanımında israfı yol açması, yapım maliyetlerindeki yanlış fiyat belirlemeleri, fiyat belirlemede ve satın almada özel şirketlere ayrıcalık vermesi bu duruma örnek gösterilebilir.

İmtiyaz sözleşmeleri, özel firma bir hizmetin sunulmasında ekonomik riski yüklenerek hizmeti yerine getirmektedir. Özel firma masraflarının

hizmetten yararlananlardan belirlenen ücret dahilinde finanse etmektedir (PPP, 2017). Belediye kullanıma sanayi suyu sağlamak, atık su yağmur suyunu uzaklaştırmak gibi hizmetleri imtiyaz sözleşmeleri ile yaparken, HES gibi farklı hizmetleri bu model atında yapmak mümkün değildir (TÜSİAD, 2008, s.130).

Özelleştirme yöntemlerinden olan kamu özel ortaklık yapılarında diğer bir yöntem menkul kıymetleştirme ve ortaklıktır. Kiralama yöntemi, özel firma bir hizmetin yerine getirilebilmesi için finansmanını sağlamaktadır. Bu yöntemde bu hizmeti önceden belirlenmiş ücret karşılığında satın alma yoktur. Ancak proje bitirildikten sonra yapılan hizmet piyasa değeri karşılığında satın alınabilmektedir (PPP, 2017).

Kamu ve özel sektör arasında sermaye yatırımı ve varlık mülkiyeti gibi, hizmetlerin sorumluluklarının tahsisinin nasıl yapıldığına ilişkin modeller yer almaktadır. Daha fazla risk ve sorumluluk özel sektöre geçirilmekte ve hizmetleri iyileştirmek için daha güçlü teşvikler görülmektedir. Hizmet sözleşmelerinde ise, özel sektör üzerine çok az risk ve sorumluluk yüklenmektedir (Cowen, 1999, s.26).

Bu modellerin uygulanmasında farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, kiralama özel sektöre küçük ölçekli yatırımlar için çok az bir sorumluluk geçirilmekte ve yönetim sözleşmeleri, kiralama gibi modellerde bazı ticari risklerin özel sektöre geçirilmesinde geliri paylaşmak durumunda kalınabilmektedir. Bu yüzden kombinasyon yapılması gerekmektedir. Örneğin, su temininde yap-işlet-devret sözleşmesi dağıtım sisteminin işlemesi için, bir yönetim veya kiralama sözleşmesi ile birlikte yapılarak amaca ulaşılabilir (Cowen, 1999, s.26).

Su küresel önemde bir kaynak olduğundan IMF, DB, DTÖ gibi küresel ölçekli kurumlar su özelleştirmelerini teşvik etmişlerdir. Su özelleştirmelerinin gerçekleştirilmesinde öncü olan uluslararası kuruluşlardan az gelişmiş ülkeler su hizmetinin sağlanmasında, mali imkanların yetersizliği sebebiyle, bu kuruluşlardan kredi istemektedir. Küresel kuruluşlarda, bu krediler karşılığında suyun özel sektöre devrini sağlayan anlaşmalar yapmaktadır. Ancak özelleştirme amaçlı verilen kredilerin sadece %20'lik

kısımının sübvansiyon amaçlı olması hem suyun ticarileştiğini hem de suya erişemeyen yoksul kesimin aleyhine işlediğini göstermektedir.

4.1. Krediler

Uluslararası finans kuruluşları tarafından kamuya verilen krediler, ülkelerde yapılması planlanan su özelleştirmeleri için önemli bir finansman kaynağıdır. Çok uluslu su şirketleri için uluslararası finans kuruluşları özelleştirmelerde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu kuruluşların planlanan özelleştirmeleri gerçekleştirmek için hazırladıkları koşullar şöyledir (Topçu, 2002, s.23):

- ✓ IMF: Stand-by anlaşmaları ile kamu hizmetlerinin özelleştirilmesini istemektedir.
- ✓ DB: Hükümetlere verdikleri kredilerin karşılığında özelleştirmeler yapılmasını talep etmektedir.
- ✓ Uluslararası Finans Kuruluşu (IFC): Sadece özel sektöre yatırım yapmaktadır.
- ✓ Amerikalararası Kalkınma Bankası (IADB): Verdikleri kredilerde özelleştirmeyi ısrar etmektedir.
- ✓ Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA): Su özelleştirmelerin yapılabilmesi için finansal garanti sağlamaktadır.
- ✓ Avrupa Yatırım Bankası (EIB): Özelleştirmelerde Avrupalı özel şirketler için önemli bir kredi kaynağıdır.
- ✓ Uluslararası Kalkınma Ajansı (IDA): Bu birim yükselen Afrika altyapı fonunu kurarak, Afrika'da özel alt yapı yatırımcılarına kredi vermeyi sağlamaktadır.

Verilen kredilerin karşılığında özelleştirme isteklerinin dışında, az gelişmiş ülkelerin sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekebilmek amacıyla da bu yola başvurulmaktadır (Hall, 2002).

4.2. Özelleştirme Sorunları ve Yapısal Özelleştirmelerde Su Hizmetinin Başarısızlığı

Su hizmetinin verilmesi ve su kaynaklarının yönetiminde kamunun başarısızlığına karşı sunulan özelleştirilme sürecinde birçok sorun ortaya çıkmaktadır:

- ✓ **Tekelleşme:** Su sektöründe özelleştirilen suyun %70'ine sahip iki büyük Fransız su şirketi Suez ve Vivendi hâkimdir. Tekelleşme süreci ABD, Almanya, İspanya gibi ülkelerde şirket satın alma yolu ile devam etmektedir (Hall, 2002, s.5).
- ✓ **Fiyatlar:** Suyun piyasalaştırılmasının bir gereği olarak fiyatlandırılma yapılmaktadır. Kamu finansman sağlamak için özel sektör ile özelleştirme sözleşmeleri yapmaktadır. Özel sektör de kar sağlamak ve maliyetleri kurtarmak amacı ile su tarifelerini yükseltmektedir. Artan su tarifelerine en iyi iki örnek Estonya ve Bulgaristan verilebilir. Bulgaristan'da yapılan sözleşme dışı %25,5 bir fiyat artışı yapılmıştır (Topçu, 2002, s.38).
- ✓ **Su Kalitesi ve Yatırım Eksikliği:** Özelleştirme ile suyun kalitesi daha da kötüleşmiştir. Suyun özelleştirilmesi ile söz verilen altyapı yatırımları yapılmamıştır. Ortaya çıkan bu sorunlar için önemli bir örnek Arjantin'dir. Arjantin'de krizlerle birlikte dış borçların ödenememesi, su şirketlerinin karlarını olumsuz etkilemiştir. Arjantin'de özelleştirilen kamu hizmet kuruluşlarını işleten şirketler, çoğu zaman su tüketicileri ile karşı karşıya gelmiştir.
- ✓ **İşgücü:** İşten çıkarmalar ve kesintiler özelleştirmenin en önemli iki yaptırımıdır.
- ✓ **Hizmetten Dışlama ve Rekabet:** Kamusal bir mal ve hizmetin özelliği olan tüketimden dışlamanın ve rekabetin olmadığı bu mallarda, suyun fiyatlandırılması ile bedelini ödeyemeyenler aleyhine bir durum oluşmaktadır.

Suyun özelleştirmelere konu olması, aynı zamanda suyun ekonomik açıdan yarattığı ticari boyutunun da ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde bütçenin kısıtlı oluşu, iç ve dış borçlar gibi

nedenlerle finansman sorunları yaşandığından, suya erişimde ve dağıtımında küresel su şirketlerinin yer aldığı özelleştirme yöntemleri devreye girmektedir.

4.3. Türkiye’den Özelleştirme Örneği

Türkiye’de su özelleştirmelerine dolaylı yollardan kamuoyuna bildirilmeden yapılmaya devam edilmektedir. Başlangıçta suda özelleştirmeler hidroelektrik santraller ile kendini göstermiş ve halkın tepkisiyle çatışmalar yaşanmıştır. HES’lerle başlatılan özelleştirme hareketleri süreci Türkiye’de birçok şehirde yapılmaya devam edilmektedir.

İzmir Çeşme’de, Çeşme-Alaçatı Su ve Kanalizasyon Projesi’nin finansmanında DB’den 13,1 milyon dolarlık kredi alınmış, karşılığında ise hizmet işletmeciliğinin devri için anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma, aynı zamanda Türkiye’ye de yükümlülük getirmiştir. Su temini ve atık su sisteminde özelleştirme ile beraber geç kalan yatırımlar, artan su fiyatları ve işletme maliyetleri gibi birçok olumsuzluklar ortaya çıkmıştır (TMMOB, 2009, s.62).

Antalya ilinin suyu, Fransız su devi Suez firmasının yönetimine geçmiş, su fiyatları özelleştirmeden sonra yüzde 13 artmıştır. Edirne suyunun özelleştirilmesinde yolsuzluk yaptığı ortaya çıkan konsorsiyumun, aynı yöntemlerle 9 kentte daha suyu özelleştirmeye çalıştığı ortaya çıkmıştır. İzmit Su Projesi 3996 sayılı kanun kapsamında gerçekleştirilen ilk Yap İşlet Devret (YİD) projesidir.

Kütahya’da su özelleştirilmesi kapsamında içme suyu arıtma tesisleri, içme suyu hatları, derelerin ıslahı, su baskını yaşanan yerlerdeki rehabilitasyon bu kapsam dahilinde kabul edilmiştir. Su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi, suların arıtılması ve niteliğinin artırılması yapılan özelleştirmelerin temel hedefleridir. Kütahya Belediye Başkanı, yapılan özelleştirmeleri savunarak bu konuda halkın endişe duymasının yersiz olduğunu belirterek, bunun bir imtiyaz modeli olduğunu açıklamıştır (Ey, 2007).

Günümüzde sudan ekonomik faydalanma amacı gün geçtikçe artmaktadır. Barajların son beş yılda dünyanın birçok ülkesinde hızlı bir şekilde kurulmasının nedeni, artan sermayenin yatırım alanları aramasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de 2007 yılında GAP’ın bir parçası olarak Ilısu baraj projesi Ilısu konsorsiyumu ile Almanya, Avusturya, İsviçre hükümetine kredi teminatı yüzünden görüşmeler yapılmıştır. Baraj ve HES’ler yapıldıktan sonra altyapı yatırımları, yeniden yerleşim ve kamulaştırma maliyetin dışında gösterilmeye çalışılmıştır (Ayboğa, 2010, s.39).

5. DEĞER PARADOKSU

Elmas su paradoksu olarak da bilinen değer paradoksu, suyun ticarileştiğini göstermektedir. Adam Smith’in “Milletlerin Zenginliği” adlı kitabında toplam faydayı belirleyicilerin malın kullanım değeri ve değişim değeri olduğundan bahsetmektedir. Smith’e göre, bir malın ya da hizmetin kullanım değeri yüksek ise, değişim değeri de yüksek olması gerekir. Fakat uygulamada, suyun (toplumsal faydası) yani kullanım değeri çok yüksek olmasına karşılık değişim değeri azdır. Elmas içinse, durum tam tersidir. Elmasın kullanım değeri düşük, değişim değeri yüksektir. Aslında iktisadi açıdan olması gereken durum budur. Çünkü, elmasın değerini marjinal fayda belirlemektedir. Su toplam faydası yüksek, dolayısıyla kamusal bir maldır. Günümüzde su adına yaşanan süreçte suyun toplumsal faydası göz ardı edilerek, marjinal faydası yüksek ticari mala dönüştürülmeye çalışılmaktadır.

6. FAYDA-MALİYET ANALİZİ: TRABZON BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ İÇME SUYU VE KANALİZASYON İDARESİ (TİSKİ) ÖRNEĞİ

6.1. Faydanın Hesaplanması

Suyun kullanılması, dağıtımı ve yönetiminde arz ve talep odaklı yöntemler kullanılmaktadır. Arz odaklı yöntemde, halkın kullanabileceği miktar fayda ve maliyet analizine dayanır. Su kaynaklarının korunması ve yönetimi, iklim değişiklikleri, enerji ve sanayi ile uyumlaştırılmış konular, bölgesel su birlikleri kurma gibi yöntemlerden oluşmaktadır. Talep odaklı

yöntem suyu ticarileştiren bir yöntemdir. Suyun fiyatı talebe, yani piyasaya göre şekillenmektedir.

Hedef ve amaçların farklılaşmasıyla yatırımların değerlendirilmesinde ve analizinde de farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Amaç kar etmekse, farklı metodlar kullanılmaktadır. Fakat amaç kar etmekten ziyade, bir hizmet sağlamak, toplumsal bir fayda yaratmaksa fayda-maliyet analizi kullanılır. Fayda, bir mal veya hizmetin insan ihtiyaçlarını karşılama özelliği olarak tanımlanmaktadır. Bu fayda kıtlıkla birlikte malın değerini belirlemektedir. Su toplumsal faydası çok yüksek kamusal bir mal olduğu için, faydası ölçülemez niteliktedir.

6.2. İçme Suyu Maliyetinin Hesaplanması

İçme suyu maliyetinin hesaplanmasında; içme suyu hesap giderinin, faturalandırılan yani satılan su miktarına bölünmesiyle elde edilmektedir.

Tablo 4. 2017 Yılında Şebekeye Verilen Su Miktarı

Su Miktarı	m ³ /Yıl
Göze, Kuyu, Sondaj ve yüzeysel su kaynağından verilen su miktarı	18.144.632
Arıtma tesisinden verilen su miktarı	66.090.310
Şebekeye verilen Toplam su miktarı	84.234.942
Faturalandırılan su miktarı	28.734.837

Kaynak: TİSKİ (Faaliyet Raporu, 2017)

Tablo 6'ya göre Trabzon Büyükşehir Belediyesinin 2017 yılında şebekeye verdiği su miktarları görülmektedir. Suyun maliyetinin hesaplanması için gerekli içme suyu giderleri hesapları elde edildikten sonra 1 m³ suyun maliyeti gösterilen formülle bulunmuştur.

Tablo 5. İçme Suyu Giderleri²

² Suyun kaynak değeri hesaplamalara dâhil edilmemiştir.

2017	
Mal ve hizmet alım giderleri	2.828.627,16
Sermaye Giderleri	4.962.796,64
Toplam	7.791.423,80

Kaynak: TİSKİ (Faaliyet Raporu, 2017)

1 m³ Su Maliyeti= Yıllık Gider/Yıllık Satılan Su
Miktarı=7.791.423,80 / 28.734.837=0,271 TL

2017 yılında üretilen su miktarı 84.234.942 m³, satılan su miktarı ise 28.734.837 m³dür. Üretilen içme suyunun 1 m³ maliyeti ise 0,27 tl'dir. Toplam üretilen su miktarının % 35'lik gibi çok az bir kısmı satılmıştır. % 65'lik kısmı da şebeke kaybı ve ücretsiz verilen sulara denk gelmektedir. Bu aslında belediye için zarardır. Fakat buna rağmen Tiski'nin gelirleri giderlerini karşıladığı görülmektedir.

Tablo 6. TİSKİ 2017 Yılı Bütçe Gelirlerin Giderlerini Karşılama Oranı

	Toplam Gelir (TL)	Toplam Gider (TL)	Gelirin Gideri Karşılama Oranı
2017	168.442.389,97	167.547.731,67	%100,53-

Kaynak: TİSKİ (Faaliyet Raporu, 2017)

7. TİSKİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ SU TARİFESİ

Kanuni Dayanak: Tiski'nin 2560 sayılı yasasının 2'nci, 6'ncı, 9'uncu, 13'üncü ve 23'üncü maddelerinde belirlenen görev alanı içerisinde çeşitli kaynaklardan sağladığı içme, kullanma ve sanayi sularının temini ve kullanıldıktan sonra uzaklaştırılmasıyla ilgili olarak abonelerine götürdüğü her türlü hizmetin bedeli, teminat ve yaptırımlarıyla, bunların tahsili esasları bu yönetmelikle düzenlenmektedir (TİSKİ, 2017).

Açıklama: İdarenin su satışı ücrete tabidir. Su ücretlerinin vadesinde ödenmemesi halinde yasal yollardan takip ve tahsil edilmektedir. Vatani hizmet tertibinden aylık bağlananlar, harp veya vazife malullüğü aylığı

bağlananlar, dul ve yetim aylığı bağlananlar, Sosyal yardımlaşma vakfı kriterlerine göre ilgili belediyece muhtaç oldukları tespit edilenlere ve personele %50 indirim uygulamaktadır. Tarife cetvelinde tanımlanan her türlü ücret, vergi, harç vs. tutarlar KDV hariç hesaplanmıştır.

Madde 1: Su Tarifesi: m³/Tl bazında ücrete tabidir.

Madde 2: Tarife İndirim Oranları konutlarda, işyerlerinde ve inşaatlarda değişen indirim oranları uygulanmaktadır.

Madde 3: Mülga belde su tarifeleri beş yıl süreyle genel müdürlük tarifesinin %50 eksiği olarak belirtilmiştir.

Madde 4: Mülga köy su tarifeleri beş yıl süreyle genel müdürlük tarifesinin %75 eksiği olarak belirtilmiştir.

Madde 5: Usulsüzlük ve kaçak su tarifelerinde beyanın farklılığına göre genel müdürlük tarifesinin %50-300 fazlası olarak belirtilmiştir.

7.1. Tarife Çeşitleri

- ✓ Sabit kademeli tarife yapısı: STS hizmetlerinin gerçek maliyeti hakkında görüş vermemekte ve makul ödenebilirlikte su hizmeti sunmaktadır. Su tasarrufunu teşvik etmemektedir (Muslu, 2015, s.23).
- ✓ Artan kademeli tarife yapısı: Maliyetlerin geri dönüşümü ve ödeyebilirliği düşük su kullanıcılarına makul ödenebilirlikte su hizmeti sağlamaktadır. Çok su kullananları negatif teşvik ettiği için su tasarrufunu teşvik etmektedir. Kullanıcıların su hizmeti sisteminin geneline getirdikleri maliyet üzerinden ödeme yapmaması, artan kademeli tarife yapısının diğer uygulamaları arasındadır.
- ✓ Azalan kademeli tarife yapısı: Uygun düzenlendiğinde maliyetlerin geri dönüşü sağlanabilir. Az su yerine çok su kullanımını teşvik etmektedir. Sınırlı su kaynaklarına baskı artmaktadır. Düşük su kullananları negatif yönde teşvik etmektedir. Kullanıcıların su hizmeti sisteminin geneline getirdikleri maliyet üzerinden ödeme yapmaması azalan kademeli tarife yapısının özelliklerindedir.

8. TRABZON BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİNİN SUYU FİYATLANDIRMA POLİTİKASI

Trabzon büyükşehir belediyesi, su hizmetleri kullanımında suyu fiyatlandırırken m^3/TL bazında ücret kullanmaktadır. Toplumsal fayda gözetilerek kullanılan kademeli sistemler yoktur. Fiyatlandırma hem gelir elde etme hem de toplumsal fayda sağlama amaçlıdır. Bu konuda belirli bir hedefinin olduğu söylenilememektedir. Su kıtlığı endişesi ve dolayısıyla tüketime kısılması yönünde tasarruf politikaları yoktur. Tiski'nin bütçe gelirlerinin giderleri karşılama yeterli olduğu görülmektedir. Suyun kademeli tarife yerine ücrete dayalı olması, fiyatı belirlenirken talep odaklı yöntemlerin kullanılması suyun ticarileştiğinin en önemli göstergesidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Suyun sosyal ve ekonomik açıdan ne kadar önemli olduğunu fark eden küresel aktörler suya hâkim olmak için politikalar uygulamaya başlamıştır. Özellikle su kaynakları bakımından zengin olan Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerine yönelik su stratejileri olması kaçınılmazdır. Bu durum karşısında küresel aktörlerin su stratejilerine karşı Ortadoğu Orta Asya ülkeleri arasında su birlikleri kurulabilir. Su birliklerinde su sıkıntısı çeken bölgelerdeki politikalar uluslararası hukuka uygun olarak yerel ve bölgesel iş birliği şeklinde gerçekleştirilebilir.

Su üzerinde şekillendirilen politikalar karşısında şu öneriler yapılabilir: Temiz suya erişim ve eşit miktarda erişimin bir insan hakkı olduğu, Su yaşamın sürdürülebilmesi için bir insan hakkıdır ve bu nedenle yaşam hakkından kimse mahrum edilemeyeceği, birlikte ve eşit tüketime konu olan bir kamu malı olduğu ve kamu mülkiyeti altında bulunması gerektiği, sosyal fayda ilkesi göz önünde bulundurulmalı, suyun bir insan hakkı olduğu, temiz suya eşit miktarda erişimin anayasa ile güvence altına alma, bir miktar suya kadar bedelsiz sunma, tüketimde rekabet olmaması ve dışlanamama, su hakkı, su kıtlığına özelleştirmeler yerine olumlu dışsallıklar yayan gerçekçi çözümler ortaya konulmalı, su yönetiminde talebe bağlı stratejiler yerine, arza bağlı

stratejiler tercih edilmeli, küresel bir faktör olan küresel iklim değişikliklerinin su üzerindeki olumsuz etkilerine karşı talep odaklı yönetim teknikleri yerine arz odaklı yönetim teknikleri kullanılmalı.

Çalışmada suyun kamusalılığı küresel Dünya'daki yaşanan gelişmeler ve uygulamalar ışığında Türkiye üzerindeki etkileri esas alınarak değerlendirilmiştir. Gerçekleştirilmiş özelleştirmelerin sosyal, toplumsal ve ekonomik açıdan ortaya çıkan dezavantajları, yaratacağı avantajları geçmiş olmasından dolayı suyun kamusal kalması gerektiği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

- Ayboğa, E. (2010). *Yaşam hakkı olarak su*. İstanbul: Onur Yayınevi.
- Aydoğdu, M.H., & Mancı, A.R., & Aydoğdu, M. (2015). Tarımsal su yönetiminde değişimler; sulama birlikleri, fiyatlandırma ve özelleştirme süreci. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(52), 14. 10.17755/esosder.82927
- Bulut, E. (2010). Suya göz koydular, *Ölçü Dergisi*, 1-11.
- Cowen, P. B. (1999). The private sector in water and sanitation – how to get the started, *The World Bank Group*.
- Çevre Mühendisleri Odası (2008). 2007 su raporu, *Su ve Çevre*, 18, 1-4.
- Çınar, T. (2006). Su yönetimi ve finansmanında strateji model ve aktörler, T. Çınar ve H.K. Özdiç içinde, *Su yönetimi küresel politika ve uygulamalara eleştiri*, Ankara: Memleket Yayınları.
- DPT (2007). Dokuzuncu kalkınma planı toprak ve su kaynaklarının kullanımı ve yönetimi, *Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara: DPT Yayınları.
- DSİ (2011). *DSİ genel müdürlüğü 2010 yılı faaliyet Raporu*, Ankara: DSİ Yayınları.
- Estache, A. ve Kouassi, E. (2002). Sector Organization, Governance, and the in Efficiency of African Water Utilities, <http://rru.worldbank.org/Document/PapersLinks/1453.pdf> adresinden alındı.
- Ey, E. (2007). Kütahya'da içme suyunun özelleştirilmesi tartışmalarına yol açtı”, <http://www.haberler.com/kutahya-da-icme-suyunun-ozellestirilmesi-haberi/adresinden-alindi>.

- Güzelşarı, S ve Tuluay, N.F. (2011). Küresel su yönetimi ve suyun ticarileştirilmesi, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(22), 52-80.
- Hamdy, A. (2004). *Participatory Water Saving Management and Water Cultural Heritage*. In : Hamdy A. (ed.), Tüzün M. (ed.), Lamaddalena N. (ed.), Todorovic M. (ed.), Bogliotti C. (ed.), s. 3-20.
<http://om.ciheam.org/om/pdf/b48/05002278.pdf>, CIHEAM.adresinden alındı.
- Hall, D. (2002), *Water multinationals 2002 financial and other problems*, London: Public Services International Research Unit.
- Hall, D. & Lobina, E. (2005), *The relative efficiency of public and private sector water*, London: Public services international research unit.
- Karakılıç, Y. (2011), Küresel aktörlerin su stratejileri ve bölgesel su birliği gerekliliği: avsubir, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 74-90.
- Kılıç, S. (2008). Küresel iklim değişikliği sürecinde su yönetimi, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 39, 161-186.
- Lawrence, P., Meigh J., Sullivan C. (2002). The water poverty index: An international comparison, *Keele Economics Research Papers*, 19, 1-17.
- Mert, A. (2008). *Imf ve Dünya Bankası su politikaları, çok uluslu şirketlerin Türkiye'deki uygulamaları*”, *TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi Bildiriler Cilt-2*, içinde 365-376.
- Muslu, A.V. (2015). *Dünya'da ve Türkiye'de suyun fiyatlandırılması (uzmanlık tezi)*, Ankara.
- Öztunalı, G. (2002). Suya neden sahip çıkmalı? *Mülkiye Dergisi*, 26(234), 35-67.
- Padowski, J.C. ve Jawitz J.W. (2000). The future of global water scarcity: policy and management challenges and opportunities, *The White head Journal of Diplomacy and International Relations*, 99-114.
- Public, Private Sector Cooperation (2017), PPP hakkında,
<http://www.ppp.org.tr/content/view/51/74/adresinden> alındı.
- Shirley, M. ve Walsh, P. (2000). *Public Versus Private Ownership: The Current State of the Debate*, Washington DC: World Bank.

- Swendsen, M., Trava, J., Johnson, S.H., (1997). Participatory irrigation management: benefits, and second generation problems. *International Irrigation Management Institute*,
<https://www.researchgate.net/publication/266233089> adresinden alındı.
- TİSKİ (2017), *faaliyet raporu 2017*.
<https://www.tiski.gov.tr/media/gallery/7f0b6b46-8df1-4595-ab21-84ce721f25ad.pdf> adresinden alındı.
- TİSKİ (2018), *TİSKİ genel müdürlüğü tarife cetveli*,
<https://www.tiski.gov.tr/media/gallery/6882d4a5-59c2-4682-a04f-889904846f07.pdf> adresinden alındı.
- TMMOB (2009), *Küresel su politikaları ve Türkiye TMMOB su raporu*, Ankara: Kardelen.
- Topçu, F.H. (2002). Suda neler oluyor? Çok uluslu şirketler ve özelleştirmeler, *Emek Araştırma Dergisi*, 1(9), <http://www.genel-is.org.tr/upresimler/yayinlar/gead/gead03-1.doc> adresinden alındı.
- TÜSİAD (2008), *Türkiye’de su yönetimi sorunlar ve öneriler*, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- USİAD (2007). *Su raporu: ulusal su politikası ihtiyacımız*, İstanbul: USİAD Yayınları.
- Yıldız, D. (2004). *Su kaynakları ve hidropolitik, Hidropolitik ve Stratejik Değerlendirme Uygulama ve Araştırma Merkezi*
[http://topraksuenerji.org/kutuphane/Hidropolitik_ve_Su_Kaynaklari.pdf\(07.05.2012\)](http://topraksuenerji.org/kutuphane/Hidropolitik_ve_Su_Kaynaklari.pdf(07.05.2012)) adresinden alındı.

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte olan Ülkelerde Dış Borçların İktisadi Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Heterojen Panel Yaklaşımı

The Effect of External Debt on Economic Development in Developing Countries in the Process of Globalization: Heterogeneous Panel Approach

Öğr. Gör. Hikmet Akyol

Gümüşhane Üniversitesi, Şiran Mustafa Beyaz Meslek Yüksekokulu

hikmetakyol76@gmail.com

(ORCID:0000-0001-9119-7416)

Öğr. Gör. Kübra Karakuş

Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

k.karakus@alparslan.edu.tr

(ORCID:0000-0001-9845-0082)

Özet

Bu araştırmada NIC olarak tanımlanan Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Malezya, Meksika, Filipinler, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye’de dış borçlar ve iktisadi büyüme arasındaki kısa ve uzun dönem ilişki, ekonomik küreselleşme süreci içerisinde incelenmiştir. Aynı zamanda, bu ülkelerde dış borçlanmanın iktisadi büyümeyi hangi yönden etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada, NIC ülkelerinin 1995-2015 dönemi heterojen panel veri analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Gengenbach (2016), eşbütünleşme ve AMG testi bulgularına göre, Brezilya, Hindistan, Endonezya, Malezya ve Güney Afrika ile Tayland’da dış borçlar uzun dönemde iktisadi büyümeyi negatif etkilemiştir. Çin, Meksika, Filipinler ve Türkiye’de ise uzun dönemde dış borçların iktisadi büyüme üzerinde anlamlı herhangi bir nedensellik etkisi yoktur.

Anahtar Kelimeler: Dış Borç, İktisadi Büyüme, Küreselleşme, NIC Ülkeleri.

Jel Sınıflandırması: F63, H60, H63.

ABSTRACT

In this research, the NIC defined as Brazil, China, India, Indonesia, Malaysia, Mexico, Philippines, South Africa, Thailand and Turkey between external debt and economic growth in the short-and long-term relationship, were investigated in the process of economic globalization. At the same time, it has been tried to determine in which way external debt affects economic growth in these countries. In the research, the period

1995-2015 of NIC countries was analyzed by heterogeneous panel data analysis method. According to gengenbach (2016), co-integration and AMG test findings, external debts in Brazil, India, Indonesia, Malaysia and South Africa and Thailand have negatively affected economic growth in the long term. In China, Mexico, the Philippines and Turkey, external debt has no significant causal effect on economic growth in the long term.

Key Words: External Debt, Economic Growth, Globalization, NIC Countries.

Jel Classification: F63, H60, H63.

GİRİŞ

Borçlanma, kamu kesiminin finansman ihtiyacını temin etmek amacıyla başvurulmuş yollardan biridir. Devlet, borçlanma ihtiyacını ülke içindeki ve ülke dışındaki kaynaklardan karşılayabilir. Bu anlamda dış borç; Bir ülkenin diğer ülkelerden ya da finans kuruluşlarından sağlamış olduğu döviz cinsinden bir sermaye olarak açıklanmaktadır (Akan ve Kanca, 2015, s.3). Hükümetlerin veya ülke otoritelerinin dışardan borçlanmalarının tarihi çok eski dönemlere dayanmaktadır. Özellikle 20. yüzyıl öncesinde birçok ülkenin artan savaş maliyetlerini karşılayabilmek amacıyla dışardan borçlanmaya gittikleri görülmektedir. 1970’li yıllardan itibaren ise dünya genelinde yaşanan deregülasyon hareketlerinin artması ve sermaye zengini gelişmiş ülkelere doğru fon akımlarının artması dış borçlanma konusuna yeni bir boyut kazandırmıştır. Ülkeler özellikle büyük alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmek, sürdürülebilir bir iktisadi büyümeyi yakalamak, çeşitli fon ihtiyaçlarını karşılamak ve döviz sıkıntılarını gidermek amacıyla dış borçlanmaya çok sık başvurmuşlardır. Buradaki en temel mesele sağlanan dış borçların etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmadığıdır. Zira dışardan sağlanan finansman üretim kapasitesini artırmak için kullanılmayıp bütçe açıkları ve cari harcamaların giderilmesi için kullanılırsa kaynak israfına yol açmasının yanında söz konusu borcun geri ödenmesini de zorlaştırır (Kutlu ve Yurttagüler, 2016, s.230). Özellikle geçmiş yıllarda kontrolsüz/yönetilemez dış borçların ülkelere olan maliyetlerinin çok ağır olduğu görülmüştür. Örneğin, 1979’ da yaşanan ikinci petrol krizi sonrasında 1980-1983 arasında görülen ekonomik durgunluk, dış borç servisi fazla olan ülkeleri kötü etkilemiş ve bu ülkelerin reel milli

gelirlerinde ciddi düşüşler olmuştur (Esener, 2013, s.21). Yine 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ortaya çıkan geçiş ekonomilerinde dış borçlanmanın etkin alanlarda kullanılmak yerine ithalatın karşılanmasında kullanılması (bilhassa tüketim malları) bu ekonomilerin bir bölümünde dış borç sorununu önemli ölçüde arttırmıştır (Uzun vd., 2012, s.151).

Ekonomik ve doğal kaynakların eşit dağılmaması, ülkeler arasındaki gelişmişlik farkları, küreselleşme olgusu, değişen uluslararası ilişkiler gibi nedenlerden dolayı birçok ülkenin öz kaynakları, kalkınmalarında yetersiz kalmış, özellikle gelişmekte olan ülkelerde iktisadi büyümenin sağlanabilmesi için gerekli yatırımların mevcut kaynaklardan karşılanamaması borçlanma gereksinimini arttırmıştır (Işık, 2017, s.118). Dış borçlanmanın ülke ekonomileri üzerinde bazı makroekonomik etkileri söz konusudur. Bu etkiler ülkelerin bulunduğu sosyo-ekonomik şartlara göre farklılık göstermektedir. Bu kapsamda örneğin ülke ekonomileri özelinde alınan dış borçların ekonomik büyüme üzerinde etkisi, faiz oranlarına ve ödünç alınan yabancı kaynakların etkin kullanılıp kullanılmamasına göre değişiklik göstermektedir. Eğer alınan borç verimli alanlarda kullanılırsa büyüme ivme kazanır. Ancak dış borçlar faiz oranı yüksek olan yatırımlara yönlendirilirse büyüme hızı yavaşlayacaktır (Lin ve Sosin, 2001, s. 636-638).

Bu araştırmada Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Malezya, Meksika, Filipinler, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye'nin (NIC) dış borç birikimleriyle iktisadi büyümeleri arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisi, ekonomik küreselleşme sürecine bağlı olarak incelenmiştir. NIC ülkeleri ya da daha geniş bir ifadeyle yeni sanayileşen ülkeler terimi, ekonomik anlamda gelişmiş bir ülke yapısına sahip olmayan, fakat makroekonomik anlamda hızlı ekonomik ve sosyal kalkınma düzeyleri ile öteki gelişmekte olan ülkelere ayrılan ekonomiler için kullanılır (Wikipedia, 2019). NIC ülkeleri, dış dünya ile ekonomik anlamda yoğun bir ilişki içerisinde olan ve sürdürülebilir bir iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek için dış borçlanmaya önem veren ülkeler olarak görülebilir. Bu bakımdan bu ülkelerin dış dünya ile olan ekonomik bütünleşme düzeylerinin artmasına bağlı olarak artan dış borç birikimlerinin, onların iktisadi büyümelerini nasıl etkilediğinin tespit edilmesi çok önemlidir. Aynı zamanda, bu ülkelerde dış borçlanmanın iktisadi büyümeyi hangi

yönden etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna bağlı olarak dış borç ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin ülkelere göre nasıl farklılaştığı görülmek istenmiştir. NIC ülkelerinin dış borç birikimleri ile iktisadi büyümeleri arasında bir benzerlik bulunup bulunmadığının görülmesi, politika yapıcıları ve araştırmacılar açısından önemli imalar içermektedir. Araştırmanın bir diğer amacı ise uygulanan analizler sonucunda elde edilecek bulguların ampirik ve teorik çalışmalar ile uygunluk gösterip göstermediğinin ortaya konması ve böylece literatüre katkı sağlanmasıdır.

Ekonomik küreselleşme süreci içerisinde dış borç ve iktisadi büyüme ilişkisi heterojen panel veri yaklaşımı ile analiz edilmiştir. Araştırmanın söz konusu amaçları ve bu amaçların yerine getirilmesinde kullanılan ekonometrik yöntem, onu literatürdeki birçok çalışmadan ayırıştırarak, özgünleştirmiştir. Zira, literatür incelendiğinde ekonomik küreselleşme sürecine bağlı olarak, dış borçların iktisadi büyüme ile olan ilişkisini inceleyen çalışmaların çok sınırlı olduğu görülmüştür. Aynı zamanda, söz konusu ilişkiyi heterojenliği göz önünde bulundurarak ampirik ve teorik bakımdan inceleyen çalışmalara ise rastlanılmamıştır.

Araştırma altı bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm olan giriş kısmında araştırmanın konusu, önemi ve amacından bahsedilmiştir. İkinci bölüm olan kavramsal çerçeve kısmında ise değişkenler arasındaki teorik ilişki açıklanmıştır. Üçüncü bölüm olan literatür taraması kısmında literatürde yapılmış benzer çalışmalar verilmiştir. Dördüncü bölüm olan ekonometrik yöntem ve veri kısmında, araştırmada kullanılan ekonometrik yöntem ve veriler tanıtılmıştır. Beşinci bölüm olan analiz ve uygulamalar bölümünde ise uygulanan ekonometrik yöntem ve testler sonucunda elde edilen bulgular verilmiştir. Son bölüm olan sonuç kısmında analiz bulguları irdelenmiş ve literatürdeki diğer ampirik ve teorik çalışmalar ile kıyaslama yapılarak değerlendirilmede bulunulmuştur.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Dış borçlar ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki makroekonomik açıdan çok önemlidir. Bu bakımdan geçmişten günümüze değin, bu iki faktör arasındaki ilişkinin teorik ve ampirik yönleri yoğun bir şekilde incelenmiştir.

Klasikler, devletin savaş ve olağanüstü imar işleri dışında borçlanmasına karşı çıkmışlar, alınan borçların kar getirmeyen alanlarda kullanılacağı için kamunun iflas edebilme riskini buna gerekçe göstermişlerdir (Çoban, 2008, s.246). Keynesyenler ise bunun tam tersini savunarak, iktisadi büyümeyi canlı kılmada devlet müdahalesinin esas olduğunu ileri sürmüşlerdir (Kara, 2001, s.96). Keynes'e göre, depresyon ve işsizliğin kaynağında talep eksikliği vardır ki, bu problemin dış borçlanma yoluyla finanse edilecek kamu harcamalarıyla giderilmesi gerekir (Nalesco, 2012, s.11). Dış borçların iktisadi büyümeyi olumlu etkilediğini savunan ve Keynesyen ekolün devamı niteliğindeki bir diğer yaklaşım ise Harrod-Domar Modelidir. Bu modelde üretim seviyesi yatırım oranlarına ve bu yatırımlardaki üretkenliğe bağlı olup, bu yatırımlar tasarruflar tarafından karşılanmaktadır; bu modele göre dışa açık bir ekonomide toplam tasarruflar, yurtiçi tasarruflar ve yurtdışı tasarrufların toplamına eşittir (Hijertholm vd., 1998, s.3). Mosley vd. (1987), çalışmalarında Harrod-Domar modelinin büyüme üzerinde üç farklı etkisi olduğunu ileri sürmüştür: Birincisi, dış kaynakların (borç/yardım)¹ direkt yatırımlara nominal olarak tahsis edilmesi sonucunda ortaya çıkan direkt etkidir. İkincisi, borcu alan ülkenin kamu harcamalarına olan etkisidir. Üçüncüsü ise kamu politikalarının tamamına olan dolaylı etkileridir.

Keynesyenlerin aksine Neoklasik yaklaşım ise dış borçların iktisadi büyümeyi olumsuz etkilediğini savunmuştur. Diamond (1965), dış borçların uzun dönemde iktisadi büyüme üzerinde iki farklı etkisi olduğunu savunmuştur. Buna göre, söz konusu etkiler faiz ödemelerini finanse etmek için başvuru vergilerden kaynaklanmaktadır. Birinci olarak, vergiler ömür boyu tüketimi (vergi ödeyenlerin) doğrudan etkileyerek azaltmakta, ikincisi olarak ise harcanabilir geliri azaltarak, vergi tasarruflarını ve dolayısıyla sermaye stokunu azaltmaktadır (Diamond, 1965, s.1126). Duran (2017)'in ifade ettiği gibi, Neoklasik model uzun dönem için geçerliken, Keynesyen modeller kısa dönemi kapsamaktadır. Kısa dönemde fiyatların katı olduğu göz önünde bulundurulursa, kamunun borçlanması mal ve hizmete olan talebi

¹ Mosley vd. (1987), çalışmalarında dış yardım ve büyüme ilişkisini incelemiştir. Dolayısıyla, Harrod-Domar modelinin etkilerini açıklarken, dış yardımın büyüme üzerindeki etkileri şeklinde ele almışlardır.

arttırarak, tüketim ve gelir düzeyini, sonuç olarak ise büyümeyi arttırabilir; Buna karşın, dışlama etkisi (crowding-out) ve borç fazlası (the overhang effect) yoluyla dış borçlanma iktisadi büyümeyi olumsuz etkileyebilir (Duran, 2017, s.267-268). Dış borçların iktisadi büyümeyi olumsuz etkilediğini savunan *borç fazlası teorisi* Krugman (1988), Sachs (1989) ve Cohen (1993), tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşım, 1980'lerde orta gelirli ve özel borç verenler ile anlaşma imzalayan ülkeleri kapsayan Latin Amerika krizi sonrasında geliştirilmesine karşın, piyasaya erişimi kısıtlı ve koşullu dış borca son derece bağımlı, düşük gelirli Sahra-Altı Afrika ülkelerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Presbitero, 2008, s.2). Krugman (1988), belirsizlikler altında bir ülkenin sağladığı dış kaynak, onun yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmesine yetmiyorsa, borç verenlerin davranışlarının ve ülkenin ekonomik ikliminin bundan olumsuz etkileneceğini savunmuştur. Buna göre, bir ülkenin borç stoku gelecekte geri ödeme gücünü aşması durumunda, beklenen borç servisi söz konusu ülkenin hâsıla düzeyinin artan bir fonksiyonu olur ve ülke ekonomisindeki yatırımlar yabancı borç verenler tarafından vergilendirileceği için yerli/yabancı yatırımcıların yatırım yapma güdüleri azalır (Bilginoğlu ve Aysu, 2008, s.7). Bu durum ise iktisadi büyümeyi olumsuz etkileyecektir. Panizza ve Presbitero (2014), kısa dönemde etkili olsa dahi, dış borç seviyesini arttıran genişletici maliye politikalarının uzun dönemli büyümeyi azaltabileceğini ve bu nedenle mali teşviklerin olumlu etkilerini kısmen ya da tamamen ortadan kaldırmabileceğini savunmuştur. Aşırı borçlanma modelleri, dış borçların iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini açık bir biçimde analiz etmese de büyük çaplı dış borç stoklarının (birikim) yatırım oranlarını gerileterek, büyümeyi düşüreceğini ima eder (Pattilo vd., 2002, s.33). Dış borç birikimi ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki, dış borçların belli bir düzeyin üstüne çıktığı zaman büyümeyi negatif yönlü etkilediği, bir zil çanına benzetilebilir (Presbitero, 2008, s.3). Buna göre, dış borçlar belli bir düzeye gelinceye kadar büyümeyi özendirirken, söz konusu düzeyin üstüne çıktığında iktisadi büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Örneğin, kalkınma aşamasının başında yer alan ve düşük sermaye birikimine sahip gelişmekte olan ülkelerde dış borçlanma belli bir noktaya/düzeye kadar iktisadi büyümeyi pozitif etkileyebilir (Pattillo vd., 2002, s.33). Fakat, dış borç birikiminin sürdürülebilir bir noktanın üstüne

çıkması durumunda, borçların zamanında ödenememesi ve/veya artan borçların ödenmesi için vergi artışlarına ya da başka yatırımcıların huzurunu bozacak önlemlere başvurulması sonucunda dış borçların büyüme üzerindeki etkisi negatif yönlü olacaktır. Ekonomik teoride bu yaklaşım *Borç Laffer Eğrisi* ile açıklanmıştır. Borç Laffer eğrisinde yukarı yönlü eğime sahip kısım (iyi) dış borcun geri ödenme olasılığının yüksek olduğunu gösterirken, aşağı eğimli (kötü) kısım, dış borcun geri ödenme olasılığının düşük olduğunu göstermektedir (Pattillo vd., 2002, s.33).

Dış borçlar ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bir diğer teorik yaklaşım ise Easterly (1999), zamanlararası borçlanma/borç verme modelidir. Bu model, zamanlararası tüketim optimizasyonu teorisinin bir devamıdır (Bilginoğlu ve Aysu, 2008, s.4). Easterly (1999), modelinde değişmeyen uzun dönemli tasarruf tercihlerine sahip ülkelerin borç ertelemesini (hafifletmesini) sağlamak adına, tekrar borçlanacağını ya da bu duruma varlıklarını tüketerek karşılık vereceğini öngörmüştür. Zamanlararası borçlanma/borç verme modeline göre, aşırı borçlu bir ülke geleceğe karşı yüksek iskonto oranına sahip bir ülkedir ve / veya zamanlararası düşük zamanlararası esnekliğine sahiptir (Nissanke ve Ferrarini, 2001, s.1). Easterly (1999), aşırı borç yüküne sahip düşük gelirli ülkeler (HIPC) üzerine yoğunlaştığı modelinde, yüksek iskonto oranlarına sahip hükümetlerin zayıf (kötü) politikalar tercih edeceğini ve bunun ise tüm ekonominin zamanlararası tercihini etkileyeceğini öngörmüştür. Easterly, HIPC'lerin aşırı borcunu, ülke varlıklarının tükenme eğilimi sergilediği, zamanlararası tercihlerin kendine özgü bir yansıması olarak görmüştür (Nissanke ve Ferrarini, 2001, s.1).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Dış borçlar ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki 1980'lerin başındaki küresel krizden sonra literatürde ciddi bir şekilde incelenmiştir (Adamu ve Rasiah, 2016, s.291). Bu araştırmalar HIPC üzerine yoğunlaşmıştır (Bilginoğlu ve Aysu, 2008:12). Gunter (2002) belirttiği gibi 1980 ve 1990 yılları arasında az gelişmiş ülkelerin toplam dış borç stokları hızlı bir şekilde 125 milyar dolardan 419 milyar dolara çıkmıştır. Buna karşılık gayri safi milli hasılları (GSMH) ise 1.3 trilyon dolardan 900 milyar dolara gerilemiştir. Başka bir ifadeyle bu ülkelerin dış borçlarının GSYH'ye oranları 1990'da ise

%31'den fazla artmıştır (Gunter, 2002, s.5). Az gelişmiş ülkelerin dış borç stoklarının çok yüksek ve sürdürülemez oluşu geçmiş yıllarda bu ülkelerde önemli ekonomik sorunlara neden olmuştur.

Bilginoğlu ve Aysu (2008) 1965-2008 dönemini ve Türkiye'yi kapsayan araştırmalarında dış borçlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi regresyon analizi kullanarak (EKK) incelemişlerdir. Araştırmada kullanılan değişkenler GSMH, sabit sermaye yatırımları, nüfus artış hızı, toplam dış borç stokunun GSMH içindeki payı, Millî Eğitim Bakanlığı ile Yükseköğretim kurumlarının konsolide bütçe içerisindeki payı ve ihracat ile ithalat toplamının GSMH içindeki payıdır. Araştırma bulgularına göre dış borçların ekonomik büyüme üzerinde negatif yönlü bir etkisi söz konusudur. Araştırmacılar, söz konusu bulgu üzerinden Türkiye'nin borç fazlası problemi olan bir z olduğunu ileri sürmüştür.

Reinhart ve Rogoff (2010), 44 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede iki yüzyılı aşkın bir süre için (1790-2009), çeşitli dönem aralıklarıyla merkezi hükümet borcu, büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Merkezi hükümet borcu/GSYH, GSYH ve enflasyon araştırmada kullanılan değişkenlerdir. Araştırma bulgularına göre, yüksek düzeyli borçların düşük seyreden büyüme ile ilişkili olduğu (negatif yönlü ilişki) tespit edilmiştir.

Butts vd. (2012), 1970-2003 döneminde Tayland'da iktisadi büyüme ve kısa dönemli dış borçlar arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi yaklaşımı kullanarak incelemiştir. Araştırmada kullanılan değişkenler kısa vadeli dış borçlar, GSYH, döviz kuru ve uluslararası rezervlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, dış borçlar ile iktisadi büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Bunun yanı sıra, iktisadi büyümeden dış borçlara doğru dolaylı Granger nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

Uzun vd. (2012), 1993-2007 dönemi ile geçiş ekonomilerini inceledikleri araştırmalarında dış borç ve ekonomi büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizleri kullanarak incelenmişlerdir. GSYH, dış borçların ihracata oranı ve dışa açıklık araştırmada kullanılan değişkenlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, dış borçlar ile iktisadi büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Araştırmacılara göre, söz konusu bulgu, araştırma ülkelerinin hala borç Laffer eğrisinin pozitif eğim kısmında olduklarını göstermektedir.

Gül vd. (2012) 1994-2010 döneminde Orta Asya Cumhuriyetleri ve Türkiye için dış borcun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmada panel eşbütünleşme ve panel nedensellik testleri uygulanmış, dış borç servisi ile GSYH değişkenleri kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre uzun dönemde dış borçlardan ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir nedensellik vardır. Kısa dönemde ise değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir. Araştırmacılar, söz konusu bulguyu Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra artan dış borç yüküne bağlamıştır.

Kasidi ve Said (2013), 1990-2010 dönemini ve Tanzanya'yı kapsayan araştırmalarında dış borç stoku ve dış borç servisinin iktisadi büyüme ile olan ilişkisini regresyon analizleri ve Johansen eşbütünleşme testini kullanarak incelemiştir. Araştırmada kullanılan değişkenler GSYH, dış borç servisi ve dış borç stokudur. Araştırma sonuçlarına göre, değişkenlerin iktisadi büyüme üzerinde anlamlı etkisi vardır. Analiz bulguları, toplam dış borç stokunun yaklaşık 0.36939 oranında büyümeyi pozitif etkilediğini, buna karşın borç servisinin yaklaşık 28.517 oranında büyümeyi negatif yönlü etkilediğini göstermiştir. Eşbütünleşme test bulguları ise değişkenler arasında herhangi bir ilişki bulunmadığını ortaya koymuştur.

Moore ve Thomas (2013), 17 bağımsız çalışmadan 62 gözlem derleyerek kullandıkları meta-regresyon analizleri yardımıyla HIPC ülkelerinde dış borçların iktisadi büyümenin finansmanında kullanılıp kullanılmadığını araştırmışlardır. Çok sayıda meta-bağımsız değişkenin kullanıldığı araştırma sonuçlarına göre, dış borçlar iktisadi büyüme ile pozitif yönlü bir ilişki içerisindedir.

Zouhaier ve Fatma (2014), 1990-2011 döneminde 19 gelişmekte olan ülkenin dış borç ve iktisadi büyüme ilişkisini ölçmek için panel veri analizi uygulamıştır. Araştırmada kişi başına düşen GSYH, enflasyon, yatırım oranları, dışa açıklık, toplam dış borcun GSYH'ye oranı, dış borç stokunun GSMH'ye oranı, kamu ve özel kesim garantili borçlar, kısa dönem borçlar ve toplam dış borçlardaki değişimler kullanılan değişkenlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, dış borçlar iktisadi büyümeyi negatif yönlü etkilemektedir.

Akram (2015), 1975-2010 döneminde Philipinler’de dış borç ve iktisadi büyüme ilişkisini ARDL sınır testi yaklaşımı kullanarak incelemiştir. Araştırmada kullanılan değişkenler yatırımların GSYH’ye oranı, dış dengenin GSYH’ye oranı, dış borç stokunun GSYH’ye oranı, bütçe açığının GSYH’ye oranı, dış borç servisinin ihracata oranı, enflasyon ve işsizlik oranlarıdır. Araştırma bulgularına göre iktisadi büyüme ve dış borç arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Araştırmacı, söz konusu bulgunun borç fazlası (aşırı borçlanma) teorisini doğruladığını savunmuştur.

Eberhardt ve Presbitero (2015), 1961-2012 döneminde 118 ülkede iktisadi büyüme ve dış borç ilişkisini doğrusal/doğrusal olmayan yönden ve heterojenlik üzerinden incelemiştir. Doğrusal dinamik modellerin kullanıldığı araştırmada, kullanılan değişkenler GSYH, sermaye stoku ve toplam dış borç stokudur. Analiz sonuçları, iktisadi büyüme ve dış borçlar arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğuna dair kimi kanıtları gösterse de bunun ülkeler için benzerlik içerdiğine dair bir bulguyu göstermemektedir.

Gürdal ve Yavuz (2015), 1990-2013 dönemini ve Türkiye’yi kapsayan araştırmalarında dış borçlanma ve iktisadi büyüme ilişkisini Gregory-Hansen Eşbütünleşme, Hacker ve Hatemi-J nedensellik testleri uygulayarak incelemiştir. Araştırmada kullanılan değişkenler, sanayi üretim endeksi ve dış borç stokudur. Araştırma sonuçlarına göre, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Aynı zamanda, iktisadi büyümeden dış borca doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Bittencourt (2015), 1970-2007 dönemini ve Güney Amerika’nın genç demokrasilerinde kamunun ve dış borçların belirleyicilerini dinamik panel veri analizi kullanarak incelemiştir. Kamu borcunun GSYH’ye oranı, dış borç stokunun GSYH’ye oranı, GSYH büyümesi, ticari açıklık, enflasyon, nüfus, kentleşme oranları, kamu payının GSYH’ye oranı ve gelir eşitsizliğidir. Araştırma sonuçlarına göre, bu ülkelerde görülen iktisadi büyüme oranları borç oranlarını önemli ölçüde azaltmaktadır (negatif yönlü ilişki).

Khemais vd. (2016) 1961-2011 dönemini ve Tunus ekonomisini kapsayan araştırmasında, dış borç ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi Var yaklaşımı kullanarak incelemiştir. Araştırmada kullanılan değişkenler, GSYH, ödenmemiş borcun GSYH’ye oranı ve mal ve hizmet ihracatıyla ilişkili borç servisedir. Araştırma sonuçlarına göre, kısa dönemde mal ve

hizmet ihracatıyla ilişkili borç servisi ve ödenmemiş borç değişkeni iktisadi büyümenin nedeni değildir. Buna karşın, uzun dönemde dış borç servisi Tunus ekonomisine zarar vermektedir (negatif yönlü ilişki).

Donayre ve Taivan (2017), 20 OECD ülkesini ve 1970-2009 dönemini kanonik eşbütünleşme, VAR ve Granger temelli analizler yardımıyla incelemiştir. GSYH büyüme oranları, kamu borcunun GSYH oranı, ticaretin GSYH'ye oranı ve brüt sermaye oluşumunun GSYH'ye oranı kullanılan değişkenlerdir. Araştırmada, modern refah devletlerinin kamu borcundaki artışları takiben düşük reel büyüme yaşadığı, daha geleneksel refah devletlerinin ve daha büyük hükümetlere sahip olanların ise tipik olarak düşük büyümeden borç birikimine doğru tek yönlü veya çift yönlü nedensellik gösterdiği tespit edilmiştir.

Duran (2017), 1986-2015 döneminde Filipinler'i Johansen eşbütünleşme, VECM ve Granger nedensellik testleri uygulayarak incelemiştir. GSYH, iç borç stoku ve dış borç stoku araştırma kapsamında kullanılan değişkenlerdir. Araştırmada, iktisadi büyüme ile iç ve dış borçlar arasında uzun dönem ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre söz konusu dönemde, dış borçların iktisadi büyüme üzerinde pozitif yönlü etkisi tespit edilirken, iç borçlanmanın büyüme üzerinde negatif yönlü etkisi tespit edilmiştir.

Mohamed (2018), 1969-2015 döneminde ve Sudan'da dış borçların iktisadi büyüme üzerindeki etkisini Johansen eşbütünleşme ve VECM testleri uygulayarak incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkisi vardır. GSYH, dış borçların ihracata oranı, nominal döviz kurları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) araştırma kapsamında kullanılan değişkenlerdir. VECM bulgularına göre ise dış borçların büyüme üzerinde pozitif yönlü etkisi varken döviz kurları ve DYSY'lerin iktisadi büyüme üzerinde negatif yönlü etkisi vardır.

Guei (2019), 13 gelişmekte olan ülkede 1990-2016 dönemini panel ARDL yaklaşımı kullanarak incelenmiştir. GSYH, dış borçların GSYH'ye oranı, faiz dışı bütçe dengesi ve borçların faiz ödemesi ile enflasyon oranlarıdır. Araştırma sonuçlarına göre, uzun dönemde dış borçların iktisadi

büyüme üzerinde herhangi bir etkisi tespit edilmezken, kısa dönemde negatif yönlü etkisi vardır.

Morabhe (2019), Tanzanya’da ve 1970-2015 döneminde dış borç ve iktisadi büyüme ilişkisini EKK regresyon analizleri, Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri kullanarak incelemiştir. Araştırmada kullanılan değişkenler GSYH, dış borç stoku ve dış borç servisidir. Araştırma sonuçlarına göre, dış borçlar ile iktisadi büyüme arasında pozitif yönlü ilişki vardır. Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik test bulgularına göre ise değişkenler arasında uzun dönem ve nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

3. EKONOMETRİK YÖNTEM VE VERİ

Bu bölümde araştırmanın kapsamı, kullanılan yöntem ve veriler hakkında gerekli bilgiler verilmektedir. Başka bir ifadeyle, araştırmada kullanılan ülke grubu ve döneme ilişkin bilgilerin yanı sıra, araştırmada kullanılan yöntem ve veri seti ile ilgili bilgi verilmiştir.

3.1. Ekonometrik Yöntem

Bu araştırmada yeni sanayileşen ülkelerin (NIC), dış borç birikimlerinin (stoku) iktisadi büyüme üzerindeki kısa ve uzun dönem etkisi ekonomik küreselleşme sürecine bağlı bir şekilde incelenmektedir. Başka bir ifadeyle, dış borçların iktisadi büyüme olan ilişkisinin küreselleşme konjonktüründe teorik ve ampirik açıdan nasıl geliştiği analiz edilmektedir. NIC ülkeleri, Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Malezya, Meksika, Filipinler, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye’den oluşmaktadır. Bu ülkeler, ekonomik anlamda her ne kadar gelişmiş ülke yapısına sahip olmasalar dahi, dinamik ve hızlı gelişen yapılarıyla diğer gelişmekte olan ülkelere ayrılmaktadır. Araştırmada ikinci olarak, dış borçlar ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin hangi teorik yaklaşımlar ile uyumlu olduğu incelenmektedir. Bunun yanı sıra, değişkenler arasındaki ilişkinin ülkelere göre farklılaşıp farklılaşmadığı sorgulanmaktadır.

Bu araştırmada dış borç stoku ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki heterojen panel analizi yaklaşımları ile sınanmaktadır. Araştırmada panel veri analizinin tercih edilmesinin temel nedeni, bu yaklaşımın zaman serilerine ve yatay kesit testlerine kıyasla daha karmaşık ve geniş kapsamlı sonuçların

ortaya koyulmasına olanak tanınmasıdır. Aynı zamanda birden fazla ülke grubuyla çalışıldığı için panel veri analizi birimler bazında etkinin görülmesi açısından uygun bir yaklaşımdır.

3.1.1. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Panel Birim Kök Testlerine İlişkin Yöntem

Değişkenler arasındaki ilişkinin tahminine yönelik model test edilmeden önce serilerin durağanlıkları sınanmaktadır. Zira birim kök içeren seriler ile tahmin edilen modellerde sahte regresyon riski çok yüksektir. Serilerin durağanlıklarını inceleyen birim kök testleri ise kendi aralarında birinci ve ikinci kuşak panel birim kök testleri olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Birinci kuşak panel birim kök testleri birimler arası korelasyonu dikkate almazken ikinci kuşak panel birim kök testleri bu sorunu hesaplamalarda dikkate almaktadır. Araştırma kapsamında değişkenlerin birimler arası korelasyon sorunu içerip içermediği Pesaran (2004) CD, Breusch Pagan LM, Pesaran Scaled LM ve Önyargılı-Düzeltilmiş LM testleri ile sınanmaktadır. Test bulgularına göre her üç değişkende de yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır. Bu doğrultuda serilerin durağanlıkları ikinci kuşak panel birim kök testlerinden yatay kesit genişletilmiş Im, Pesaran ve Shin (CIPS) testi ve birimler arası korelasyonu dikkate alacak şekilde geliştirilmiş Im, Pesaran ve Shin (IPS) ile Maddala ve Wu (1999) Fisher Genişletilmiş Dickey Fuller (Fisher ADF) testleri ile sınanmaktadır.

3.1.2. Eşbütünleşme Testleri ve Uzun Dönemin Tahminine İlişkin Yöntem

Düzey değerlerinde durağan olmayan seriler arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme testleri ile sınamak mümkündür. Eşbütünleşme testleri kalıntı temelli ya da hata düzeltme modeli temelli testlerdir. Bu testlerde kendi aralarında birimler arası korelasyonu dikkate almayan ve dikkate alan birinci ve ikinci kuşak testler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu çalışmada uygun eşbütünleşme testini belirlemek amacıyla kurulan modellerin birimler arası korelasyon sorunu taşıyıp taşımadığı Pesaran ve Smith MG tahmincisi üzerinden Pesaran (2015) CD testi ile sınanmaktadır. Test bulgularına göre

modelde birimler arası korelasyon sorunu bulunmaktadır. Bu bakımdan araştırmada değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi ikinci kuşak panel eşbütünleşme testlerinden Gengenbach vd. (2016) testi ile sınanmaktadır. Gengenbach vd. (2016) eşbütünleşme testi heterojenlik, dengesiz paneller ve birimlerde eşit olmayan gecikme uzunluklarına olanak tanımaktadır (Tatoğlu, 2017:207).

Durağan olmayan seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin saptanması halinde değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisine ait uzun dönem katsayılarını tahmin etmek mümkündür. Bu araştırmada değişkenler arasındaki uzun dönem katsayılarının tahmini birimler arası korelasyonu ve heterojenliği dikkate alan Bond ve Eberhardt (2009) ile Eberhardt ve Teal (2010) genişletilmiş ortalama Grup (AMG) tahmincileri ile sınanmaktadır. AMG panel hata düzeltme modeli değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkilerini birlikte ele almaktadır. Araştırmada modellerin sabit ve eğim parametrelerinin homojen/heterojen olup olmadığı Swamy S testi ile sınanmaktadır.

3.2. Veri

Bu araştırmada reel GSYH (Amerikan Doları) ve dış borç stoku (GSMH'ye oranı) Dünya Bankası'ndan temin edilmiştir. Ekonomik küreselleşme verileri ise KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsü'nden temin edilmiştir. Ülkelerin küresel düzeyde, diğer ülkeler ile ekonomik bütünleşme düzeyini göster KOF ekonomik küreselleşme endeksi, fiili olarak mal ve hizmet ticareti ile ticari partner çeşitliliğinden oluşurken, yasal olarak ticaret düzenlemeleri ve vergileri, tarifeler ile antlaşmalardan oluşmaktadır. Modelde yer alan değişkenlere ilişkin açıklamalar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Değişkenleri

Değişken	Açıklaması	Veri Türü
LN(GSYH)	Reel GSYH'nin logaritması alınmıştır	Amerikan Doları
DBSTOK	Dış Borç Stoku	GSMH'ye oranı
LN(KOFEC)	E. Küreselleşme değerinin logaritması alınmıştır	KOF E.K. Değeri

Araştırmanın aynı zamanda hipotezlerini temsil eden modeli ise aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

$$LN(GSYH))_{it} = \alpha_0 + \beta_1 DBSTOK_{it} + \beta_2 LN(KOFEC)_{it} + \varepsilon_{it}$$

Burada *GSYH*, iktisadi büyümeyi temsil etmektedir. *DBSTOK*, dış borç stokunu ve *KOFEC* ise ekonomik küreselleşme düzeyini temsil etmektedir. *GSYH* ve *KOFEC* değişkenlerinin logaritmik dönüşümleri yapılmıştır.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Bu bölümde araştırmada uygulanan testler ve bunun sonucunda elde edilen bulgular verilmiştir. Tablo 2’de araştırma değişkenlerine ilişkin korelasyon matrisi verilmiştir. Korelasyon matrisi incelendiğinde değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Korelasyon Matrisi

	LN(GSYH)	DBSTOK	LN(KOFEC)
LN(GSYH)	1.0000		
DBSTOK	-0.5166	1.0000	
LN(KOFEC)	-0.5701	0.5444	1.0000

Tablo 3’te değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler ve açıklayıcı değişkenler arasında çoklu doğrusallık problemi bulunup bulunmadığını gösteren varyans artış faktörü (VIF) değerleri verilmiştir. VIF değerlerine göre değişkenler arasında çoklu doğrusallık problemi bulunmamaktadır.

Tablo 3. Betimsel İstatistikler ve VIF Testi

	LN(GSYH)	DBSTOK	LN(KOFEC)
Gözlem	210	210	210

Ortalama	27.15155	35.79929	3.856415
S. Sapma	1.001128	20.69167	.264908
Min.	25.37926	8.28788	2.923608
Max.	29.818	168.1778	4.26488
VIF		1.42	1.42
VIF Ort.			1.42

4.1. Yatay Kesit ve Panel Birim Kök Test Bulguları

Yatay kesit bağımlılığı ve panel birim kök test bulguları Tablo 4'te verilmiştir. Yatay kesit bağımlılığı test bulgularına göre her üç değişken için de birimler arası korelasyon sorunu geçerlidir. Bu bakımdan serilerin durağanlıkları ikinci kuşak panel birim kök testleri (IPS, CIPS ve Fisher ADF) ile sınanmıştır. Test bulgularına göre değişkenler düzey değerlerinde birim kök içermektedir. Ancak serilerin farkı alındığında değişkenler durağanlaşmaktadır. Bu bakımdan değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisini eşbütünleşme testleri ile sınamak mümkündür.

Tablo 4. YKB ve Panel Birim Kök Testleri

	LN(GSYH)		DBSTOK		LN(KOFEC)	
	I[0]	I[1]	I[0]	I[1]	I[0]	I[1]
IPS	2.4889	-7.2990a	0.5569	-8.8855a	-0.9552	-8.4650 ^a
CIPS	-1.392	-2.661 ^a	-1.675	-3.353a	-2.134c	-4.688 ^a
Fisher ADF	21.9822	85.4148a	13.6834	102.3625 ^a	26.9278	54.5788 ^a
	1.6054	-5.0457a	0.7799	-7.5963a	-1.1246	-4.4522 ^a
	1.9708	-7.0439a	0.8096	-8.9767a	-1.1661	-4.5207 ^a
	0.3134	10.3435a	-0.9987	13.0227 ^a	1.0954	5.4674 ^a
BP LM	909.9417 ^a		177.9349 ^a		282.7061 ^a	
Pes. S.LM	91.17286 ^a		14.01257 ^a		25.05643 ^a	

Ö-D. LM	90.92286 ^a	13.76257 ^a	24.80643 ^a
Pes. CD	30.16222 ^a	7.238039 ^a	8.398899 ^a

a, b ve c sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılığı temsil etmektedir.

4.2. Gengenbach vd. (2016) ile AMG Test Bulguları

Araştırmada değişkenler arasında kurulan modelin birimler arası korelasyon sorunu taşıyıp taşımadığı daha önce de ifade edildiği üzere Pesaran ve Smith MG tahmincisi üzerinden Pesaran (2015) CD testi ile sınanmıştır. Test bulgularına göre kurulan modelde birimler arası korelasyon sorunu bulunmaktadır. Aynı zamanda uzun dönem parametrelerinin heterojenliği Swamy S testi ile sınanmıştır. Test bulguları Tablo 5’te verilmiştir. Tablo incelendiğinde kurulun modelin uzun dönem parametrelerinin heterojen olduğu görülmüştür. Dolayısıyla değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi Gengenbach vd. (2016) testi ile uzun dönem katsayıları ise heterojen AMG yaklaşımı ile sınanmıştır. Test bulguları Tablo 6’da verilmiştir. Tablo incelendiğinde DBSTOK ve LN(KOFEC) ile LN(GSYH) arasında %99 güven düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. Pesaran (2015) ve Swamy Test Bulguları

Testler	Model
Swamy S Testi (χ^2)	270.72 (p<=0.001)
Pesaran (2015) CD Testi	6.431 (p<=0.001)

AMG hata düzeltme modeli bulgularına göre uzun dönem hata parametresi (-0.31) anlamlı ve negatiftir. Buna göre kısa dönemde meydana gelen dengesizlik %30 bir sonraki dönemde düzelmektedir. Başka bir ifadeyle değişkenlerin durağan olmamasından kaynaklanan dalgalanmalar yaklaşık üç yıl sonra ortadan kalkmaktadır. DBSTOK değişkeninin LN(GSYH) üzerinde kısa ve uzun dönemde negatif etki söz konusudur. LN(KOFEC) değişkeninin ise uzun dönemde LN(GSYH) üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi söz

konusuyken, kısa dönemde aralarında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığı görülmüştür.

Tablo 6. Gengenbach vd. (2016) ve AMG Test Bulguları

Gengenbach vd. (2016) Testi			
	Katsayısı	T-bar	Prob.
ECT(-1)	-0.539	-3.083	p<=0.01
AMG Hata Düzeltme Modeli			
	Katsayısı	Z-İstatistik	Prob.
ECT(-1)	-0.3140255 (.0794114)	-3.95	0.0000 ^a
DBSTOK	-0.00030554 (.0013067)	-2.34	0.019 ^a
Δ(DBSTOK)	-0.0021403 (.0010362)	-2.07	0.039 ^b
LN(KOFEC)	.0877762 (.052943)	1.66	0.097 ^c
Δ(LN[KOFEC])	-0.0432519 (.0748118)	-0.58	0.563

a, b ve c sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılığı temsil etmektedir.

Ülkeler bazında Brezilya, Hindistan, Endonezya, Malezya ve Güney Afrika ile Tayland'da DBSTOK uzun dönemde LN(GSYH)'i negatif etkilemektedir. Çin, Meksika, Filipinler ve Türkiye'de ise uzun dönemde DBSTOK'un LN(GSYH) üzerinde anlamlı herhangi bir nedensellik etkisi bulunmamıştır. Uzun dönemde LN(KOFEC) değişkeni LN(GSYH) üzerinde Brezilya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika'da pozitif etkiye sahiptir. Ancak Endonezya, Malezya, Meksika, Filipinler ve Tayland ile Türkiye'de iki değişken arasında uzun dönemde herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir.

Tablo 7. AMG Modeli Ülke Katsayılarına İlişkin Bulgular

	DBSTOK		LN(KOFEC)
	ECT(-1)	SR	ECT(-1)
Brezilya	-.0018448 ^a (.0003959)	-.0021149 ^a (.0008821)	.1793616 ^a (.0505789)
Çin	-.0022378 (.002701)	.0011619 (.0024323)	.1471449 ^a (.0477452)
Hindistan	-.0144407 ^a (.005565)	-.0108454 ^a (.003817)	-.1828592 ^c (.1036651)
Endonezya	-.0004474 ^b (.0002347)	-.0017683 ^a (.0001534)	-.0364995 (.0397525)
Malezya	-.0026408 ^a (.0007495)	-.0010212 (.0009488)	.3731332 (.415999)
Meksika	-.0019473 (.0015092)	-.0014204 (.0018737)	.2763357 (.270746)

Filipinler	.00039 (.0004879)	.0003065 (.0009263)	-.0541242 (.112288)
Güney Afrika	-.00308 ^a (.0009322)	-.0015947 ^b (.0005586)	.149324 ^a (.042808)
Tayland	-.0024723 ^a (.0004736)	-.0015947 ^b (.0007801)	.0440685 (.1460947)
Türkiye	-.0018328 (.0012321)	-.0029876 ^a (.0011995)	-.0107309 (.2356401)

a, b ve c sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılığı temsil etmektedir.

DBSTOK kısa dönemde Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye’de LN(GSYH) üzerinde negatif yönlü etkiye sahiptir. Çin, Malezya, Meksika ve Filipinler’de ise kısa dönemde DBSTOK’un LN(GSYH) ile aralarında anlamlı herhangi bir nedensellik etkisi tespit edilmemiştir.

SONUÇ

Bu araştırmada NIC ülkelerinde dış borçların iktisadi büyüme ile arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisi ekonomik küreselleşme sürecine bağlı bir biçimde incelenmiştir. Başka bir ifadeyle, ekonomik küreselleşme sürecinin dış borç ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi ülkeler açısından nasıl şekillendirdiği ölçülmüştür. Bunun yanı sıra, değişkenler arasındaki ilişkinin araştırma ülkelerine göre farklılaşp farklılaşmadığı sorgulanmıştır.

Araştırma bulgularına göre, uzun dönemde NIC ülkelerinin dış borç birikimi ve ekonomik küreselleşme düzeyleri ile iktisadi büyümeleri arasında uzun dönem ilişkisi vardır. Buna göre, dış borç stokunda meydana gelen artış, NIC ülkelerinde iktisadi büyümeyi negatif yönlü etkilemiştir. Bu bulgu, teorik olarak dış borçlarda yaşanan artışların büyümeyi olumsuz etkileyeceğini öne süren borç fazlası yaklaşımını doğrulamaktadır. Buna karşın, uzun dönemde ekonomik küreselleşme düzeyi NIC ülkelerinin iktisadi büyümelerini pozitif

yönlü etkilemiştir. Buna göre, ekonomik küreselleşme düzeyi arttıkça NIC ülkelerinin iktisadi kalkınması bundan olumlu etkilenmiştir. Ülkeler bazında incelendiğinde Brezilya, Hindistan, Endonezya, Malezya ve Güney Afrika ile Tayland'da dış borçlar uzun dönemde iktisadi büyümeyi negatif yönlü etkilemiştir. Bu bulgular, dış borçların iktisadi büyümeyi olumsuz etkilediğini savunan borç fazlası (aşırı borçlanma) teorisini ve bu yönde bulgular ortaya koyan ampirik çalışmaları doğrulamaktadır. Çin, Meksika, Filipinler ve Türkiye'de ise dış borçların iktisadi büyüme üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilmemiştir. Ancak ileride yapılacak araştırmalar bu ülkelerde dış borçlar ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi daha açık bir şekilde ortaya koyması bakımından önemlidir. Uzun dönemde ekonomik küreselleşme Brezilya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika'da iktisadi büyümeyi pozitif yönlü etkilemiştir. Başka bir ifadeyle bu ülkelerin ekonomik küreselleşme süreçleri ekonomik kalkınmalarını olumlu etkilemiştir. Ancak Endonezya, Malezya, Meksika, Filipinler ve Tayland ile Türkiye'de ekonomik küreselleşme ve iktisadi büyüme arasında herhangi bir uzun dönem nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.

Araştırma ülkelerinde kısa dönemde meydana gelen şokların üç dönem sonra dengeye geldiği görülmüştür. Buna göre, dış borçlar kısa dönemde Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye'de iktisadi büyümeyi negatif yönlü etkilemiştir (borç fazlası teorisi doğrulanmaktadır). Çin, Malezya, Meksika ve Filipinler'de ise kısa dönemde dış borçların iktisadi büyüme ile arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine sahip olmadığı görülmüştür. Kısa dönemde ekonomik küreselleşme ile iktisadi büyüme arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Buna göre NIC ülkelerinde ekonomik küreselleşmenin kalkınma düzeyi üzerindeki etkisi uzun dönemde ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- Adamu, İ.M. & Rasiah, R. (2016). External Debt and Growth Dynamics in Nigeria. *African Development Review*, 28(3),291–303. <https://doi.org/10.1111/1467-8268.12206>
- Akan, Y. ve Kanca, O.C. (2015). Türkiye'de Dış Borçlanma, Büyüme ve Enflasyon Yaklaşımı (1980-2013). *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(3), 1-22.

- Akram, N. (2015). Is Public Debt Hinderling Economic Growth Of The Philippines? *International Journal of SocialEconomics*, 42(3), 201-221. Doi:10.1108/IJSE-02-2013-0047
- Bilginoğlu, M. İ. & Aysu, A. (2008). Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31, 1-23.
- Bilginoğlu, M.A. & Aysu, A. (2008). Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31, 1-23.
- Bittencourt, M. (2015). Determinants of Government and External Debt: Evidence from the Young Democracies of South America. *Emerging Markets Finance & Trade*, 51, 463–472. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2015.1025667>
- Butts, H., C. Dr. Ivor Mitchell & Albert B. (2012). Economic Growth Dynamics and ShortTerm External Debt In Thailand, *The Journal of Developing Areas*, 46(1), 91-111.
- Cohen, D. (1993). Low Investment and Large LDC Debt in the 1980s, *The American Economic Review*, 83(3), 1993, 437-449.
- Çöğürçü, İ. & Çoban, O. (2011). Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2009). *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(21), 133-149.
- Diamond, P. A. (1965). National Debt İn Neoclassical Growth Model, *The American Economic Review*, 55 (5), 1126-1150.
- Donayre, L. & Taivan, A. (2017). Causality between Public Debt and Real Growth in the OECD: A Country-by-country Analysis, *Economic Paper*, 36(2), 156-170. <https://doi.org/10.1111/1759-3441.12175>
- Duran, M.G.G. (2017). Public Debt and Economic Growth In The Philippines: Evidence of Causality, *20. International Scientific Conference " Economic and Social Development"*, 267-280.
- Easterly, W. (1999). *How did Highly Indebted Poor Countries Become Highly Indebted? Reviewing Two Decades of Debt Relief*, World Bank, September.
- Eberhardt, M. & Presbitero, A.F. (2015), Public Debt and Growth: Heterogeneity and non- linearity, *Journal of International Economics*, 97, 45-58. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2015.04.005>
- Esener, S. Ç. (2013). Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Dış Borçlanmanın İktisadi ve Mali Yapı Üzerindeki Etkileri (1980-2010). *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 19, 20-41.

- Guei, K.M. (2019). External Debt and Growth in Emerging Economies, *International Economic Journal*, 32(2), 236-251. <https://doi.org/10.1080/10168737.2019.1590727>
- Gunter, B. G. (2002). What's Wrong with the HIPC Initiative and What's Next? *Development Policy Review*, 20(1), 5-24. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=308970>
- Gül, E., Kamacı, A. & Konya, S. (2012). Dış Borcun Büyüme Üzerine Etkileri: Orta Asya Cumhuriyetleri ve Türkiye Örneği. *International Conference on Eurasian Economies*.
- Gürdal, T. & Yavuz, H. (2015). Türkiye'de Dış Borçlanma- Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1990-2013 Dönemi. *Maliye Dergisi*, 168, 154-169.
- Hjertholm, P., Laursen, J. & Fellow White, H. (1998). Macroeconomic Issues In Foreign Aid, Lessons of Experience and Directions for the Future, Institute of Economics, University of Copenhagen.
- Işık, H. (2017). Devlet Borçları Ekonomik Büyüme Nasıl Etkiler? Bazı Değerlendirmeler. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 117-133. ISSN: 2146-0817
- Kamacı, A. (2016). Dış Borçların Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Üzerine Etkileri: Panel Eşbütünlük ve Panel Nedensellik Analizi. *Special Issue on the Proceedings of the 5th ISCS Conference*, 165-175.
- Kasidi, F. & Said, M. (2013). Impact of External Debt on Economic Growth: A Case Study of Tanzania. *Advances in Management & Applied Economics*, 3(4), 2013, 59-82. ISSN: 1792-7544
- Khemais, Z., Mohammed, M. & Nesrine, D. (2016). External Debt & Economic Growth: Case of Tunisia. *International Journal of Economics and Finance*, 8(6), 129-140. DOI:10.5539/ijef.v8n6p129
- URL-1, <https://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2018)
- Krugman, P. (1988). *Financing Vs. Forgiving a Debt Overhang*, NBER Working Paper Series No: 2486.
- Kutlu, S. & Yurttagüler, İ. M. (2016). Türkiye'de Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:1998-2014 Dönemi için Bir Nedensellik Analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38 (1), 229-248.
- Lin, S., K. Sosin (2001), Foreign Debt and Economic Growth, *Economics of Transition*, 9(3), 635-655.
- Marobhe, M. (2019). External Debts and Economic Growth in Tanzania, *Review of Integrative Business and Economic Research*, 8(1), 64-79.

- Mohammed, E.S.E. (2018). Effect of External Debt on Economic Growth of Sudan: Empirical Analysis (1969-2015), *Journal of Economic Cooperation and Development*, **39**, 1 (2018), 39-62.
- Moore, W. & Thomas, C.(2013). A meta-analysis of the relationship between debt and growth, *International Journal of Development*, 9(3), 214-225. Doi: 10.1108/14468951011073307
- Mosley, P., Hudson, J. & Horell, S. (1987). Aid, The Public Sector And The Market İn Less Developed Countries, *The Economic Journal*, 97, 616- 641.
- Nelasco, S. (2012). An Economic Analysis on the External Debt Burdenof South Asian Countries, *Journal of Educational and Social Research*, 2(9), 11-22. Doi:10.5901/jesr.2012.v2n9p11
- Nissanke, M. & Benno F. (2001). Debt Dynamics And Contingency Financing: Theoretical Reappraisal Of The Hıpc Initiative, Wıder Development Conference On Debt Relief, Helsinki.
- Panizza, U., & Presbitero, A. F. (2014). Public debt and economic growth: Is there a causal effect? *Journal of Macroeconomics*, 41, 21–41.
<https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2014.03.009>
- Pattillo, C., Poirson, H. & Ricci, L. (2002). External Debt and Growth. *Finance and Development*, 39, 32-36.
- Presbitero, A.F. (2008). The Debt-Growth Nexus in Poor Countries: A Reassessment, *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 2: 1-28. <http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2008-30>
- Reinhart, C.M. & K. S. Rogoff (2010). Growth in a Time of Debt. *American Economic Review: Papers & Proceedings* 100, 573–578. doi=10.1257/aer.100.2.573
- Sachs, J. (1989). The Debt Overhang of Developing Countries, *Debt, Stabilization and Development içinde*, Calvo, G., Findlay, R., Kouri, P., Braga de Macedo, J., (der.), Basil Blackwell, Oxford, 80-102.
- Tatoğlu, F. Y. (20170). *Panel Zaman Serileri Analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Uzun, M., Karaköy, Ç., Kabadayı, B. & Emsen, Ö.S. (2012). The Impacts of External Debt on Economic Growth in Transition Economies. *Chinese Business Review*,11(5), 491-499.
- URL-2,
https://tr.wikipedia.org/wiki/Yeni_sanayile%C5%9Fen_%C3%BCİkel
[er](https://tr.wikipedia.org/wiki/Yeni_sanayile%C5%9Fen_%C3%BCİkel), (Erişim Tarihi:8 Ekim 2019)

URL-3, <https://www.worldbank.org/>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2018)

Zouhaier,H. & Fatma, M. (2014). Debt and Economic Growth. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4, 440-448. ISSN: 2146-4138

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

Hemşirelik Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi¹

An Assessment of Communication Skills of Nursing Students²

Öğr. Aysun Akçam (MSc)

Ahi Evran Üniversitesi, akcamaysun1@gmail.com
(ORCID No: 0000-0001-9428-3942)

Dr. Öğr. Üyesi Yalçın Kanbay

Artvin Çoruh Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, yalcinkanbay@hotmail.com
(ORCID No: 0000-0002-8025-9877)

Dr. Öğr. Üyesi Elif Işık

Artvin Çoruh Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, elifsyo@gmail.com
(ORCID No: 0000-0001-7071-7654)

Özet

Çalışma iletişim becerileri ve etkileyen etmenlerin değerlendirilmesi amacı ile 2018-2019 eğitim öğretim yılı bahar yarıyılında, üniversite 1.(n:79) ve 4.(n:56) sınıf öğrencilerinde, iletişim beceri gelişimini irdelemek amacı ile yürütülmüştür. Veriler, “Kişisel Bilgi Formu” ve “İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği (İBDÖ)” kullanılarak toplanmıştır. Çalışmada non-parametrik testler kullanılmıştır. 1. sınıfların İBDÖ puanları ortalaması 101.2 ± 1.286 puan iken, 4. sınıfların ortalaması 98.8 ± 1.414 puan olarak hesaplanmıştır. Örneklem genelinde ise İBDÖ puanı 68 ile 123 arasında değişmekte olup örneklem ortalaması $100.2 \pm .956$ puandır. Öğrencilerin İBDÖ puan ortalamaları sınıfa göre farklılık göstermemektedir. Kız öğrencilerin iletişim becerisi erkeklerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Yaş, aile tipi, anne eğitimi, baba eğitimi ve yaşanan yer gibi değişkenlerin iletişim becerisi üzerinde etkisiz olduğu belirlenmiştir.

¹ Bu çalışma UMTEB 6. Uluslararası Mesleki ve Teknik Bilimler Kongresi, 11-12 Nisan 2019, Iğdır kongresinde Sözlü Bildiri olarak sunulmuştur.

² This study was presented as the Oral Presentation at UMTEB 6th International Vocational and Technical Sciences Congress, 11-12 April 2019, Iğdır Congress.

Anahtar kelimeler: İletişim, iletişim becerisi, üniversite öğrencileri
JEL Sınıflandırması: D83

Abstract

The study was conducted in the spring semester of the 2018-2019 academic year with the aim of evaluating the communication skills and the factors affecting the communication skills development in the 1st and 4th grade students of the university. Data were collected using “Personal Information Form” and “Communication Skills Assessment Scale”. 1. The mean scores of the classes were 101.2 ± 1.286 and 98.8 ± 1.414 , respectively. In the whole sample, the SANS score ranged between 68 and 123, with a mean of $100.2 \pm .956$. The communication skills of female students were found to be significantly higher than the male students. The variables such as age, type, mother education, father education and place of residence were found to be ineffective on communication skills.

Keywords: Communication, communication skills, university students
JEL Classification: D83

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan ve var oluşundan itibaren çevresiyle sürekli etkileşim içerisinde bulunan insanoğlu (Tayfun, 2014, s. 3), duygularını ve düşüncelerini aktarma gereksinimini konuşarak ve yazarak gidermeye çalışmış, bu sayede konuştuklarının dinleme, yazdıklarının ise okuma yoluyla anlaşılmasını istemiştir. İnsanoğlunun bu istek ve gereksinimine bağlı olarak da iletişim denen olgu ortaya çıkmıştır (Çetinkaya, 2011; Tutar ve Yılmaz, 2010, s. 15). Bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırmanın yanı sıra, insanın doğasında var olan kendini anlatma ve başkalarını anlama ihtiyacı, bireyleri birbirleriyle iletişim kurmaya itmiştir (Dökmen, 1994, s. 13; Cüceloğlu, 2000).

“Ortaklık, toplumsallaşma, birliktelik” gibi kavramları ifade eden iletişim kavramı, bireylerin biyolojik bir varlıktan sosyal bir varlığa dönüşmesini sağlayan önemli bir unsur, ayrıca onların meramını anlatmak için başvurduğu yöntem ve tekniklerin tümünü kapsayan çok boyutlu bir kavramdır (Erdoğan, 2002; İnceoğlu, 2004; Üstün, Akgün ve Partlak, 2005, s.

10-11; Çamdereli, 2008; Taymaz, 2011, s. 42; Küçük, 2012; Çağlar ve Kılıç, 2012, s. 3).

“Enformasyon çağı” olarak da adlandırılan günümüzde, hızla ilerleyen teknolojik gelişmelere paralel olarak insanlar arasındaki iletişimin hızı da artmakta, gönderici ve alıcılar arasındaki iletiler yoğunluk kazanmaktadır. İnsanoğlunun, bilginin hızla yayıldığı bu çağa ayak uydurabilmesi ve toplumsal düzen içinde yerini alarak sosyalleşebilmesi için, sahip olduğu bu iletişim kurabilme özelliğini geliştirmesi ve etkin bir şekilde kullanabilmesi gereklidir (Başaran, 1999, s. 17).

Kimi zaman insanlar arasındaki anlam alışverişi (Cüceloğlu, 2016), kimi zaman toplumsal ve bireysel varlığımızın bilincine varmanın bir yolu (Zıllıoğlu, 1996, s.44), kimi zaman ise bireysel varlığın bir zorunluluğu, ayrıcalığı ve önceliği olarak ifade edilen ve kaynağın alıcıya mesaj göndermesiyle başlayan bu kavram (Erdoğan ve Alemdar, 1990, s. 170; Usluata, 1995; Baran, 1997, s. 13; Oskay, 1999; Başaran, 2000, s. 267) günümüz dünyasında meslekî becerilerin de önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. İletişim becerilerinin geliştirilmesi, merkezinde insanlarla kurulan sağlıklı ilişkilerin bulunduğu hemşirelik mesleği için de oldukça önem arz eder. Bu becerilerin geliştirilmesi hemşirelik eğitiminde temel (core) hedefler arasındadır. Kayıkçı (2001, s. 52)’nin tüm sorunlarla uğraşma aracı olarak tanımladığı iletişim, güçlü bir terapötik araçtır ve pozitif sağlık sonuçlarına ulaşmak ve başkalarını etkilemek için kullanılan gerekli bir hemşirelik becerisidir (Üstün, Akgün ve Partlak, 2005). Dolayısıyla üniversitelerin Hemşirelik bölümünde öğrenim gören bireylerin iletişim becerilerinin ne düzeyde ve ne şekilde olduğunun araştırılması ve elde edilen bulgular doğrultusunda ise, onların iletişim becerilerinin daha da geliştirilmesi amaçlanmalı ve paralelinde gerekli çalışmalar yürütülmelidir.

Bu nedenle iletişim becerilerinin önemli olduğu ve yoğun olarak kullanıldığı bir meslek olan hemşirelik mesleğinin gelecekteki mensupları olacak hemşirelik öğrencilerinin iletişim becerilerinin incelendiği bu çalışma plânlanmış ve literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır.

1. GEREÇ VE YÖNTEM

1.1. Araştırmanın Tipi

Araştırma tanımlayıcı tipte bir çalışmadır.

1.2. Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Zaman

Bu çalışma 2018-2019 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Artvin Çoruh Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde (AÇÜ-SBF) yürütülmüştür.

1.3. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini AÇÜ-SBF Hemşirelik bölümü 1. ve 4. sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Bu çalışmanın amacı, verilen lisans eğitiminin ve müfredatın öğrencilerin iletişim becerileri üzerindeki etkisini incelemek olduğundan çalışmaya sadece 1 ve 4. sınıflar alınmıştır. 2018-2019 eğitim öğretim yılında AÇÜ-SBF hemşirelik bölümünde kayıtlı öğrenci sayısı hem 1. sınıflar için hem de 4. sınıflar için 82'dir (YÖKSİS, 2019). Çalışmanın amacına uygun olarak 1. ve 4. sınıfta okuyan bütün öğrenciler çalışma kapsamına alınmış ancak ulaşılamayan, çalışmaya katılmak istemeyen ya da veri toplama formlarına eksik cevaplar veren öğrenciler olması nedeni ile 79'u 1. sınıf ve 56'sı 4. sınıf öğrencisi olmak üzere toplam 135 öğrenci çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

1.4. Verilerin Toplanması

Veriler araştırmacılar tarafından yüz yüze görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Öğrencilerin uygun oldukları bir zaman diliminde öğrenciler ile görüşülerek çalışmanın amacı açıklanmış ve çalışma hakkında bilgilendirilerek katılmak isteyenlerin sözlü olurları alınmıştır. Daha sonra çalışmaya katılmak istediğini belirten öğrencilere veri toplama formları dağıtılarak veri toplama formlarını cevaplandırmaları istenmiştir.

1.5. Veri Toplama Araçları

Çalışmanın veri toplama aşamasında "Kişisel Bilgi Formu" ve "İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği" kullanılmıştır.

1.5.1. Kişisel Bilgi Formu

Katılımcılara ait çeşitli demografik özelliklerinin sorgulandığı veri toplama formudur.

1.5.2. İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği (İBDÖ)

Bireylerin iletişim becerilerini nasıl değerlendirdiklerini anlamak amacı ile geliştirilmiştir. İBDÖ, 25 ifadeden oluşan 5’li likert tipte bir ölçektir. Ölçek maddeleri hiçbir zamandan (1) her zamana (5) doğru puanlanmaktadır. Tersine maddelerin olmadığı ölçekten elde edilen puanın fazlalığı bireylerin kendi iletişim becerilerini olumlu yönde değerlendirdikleri anlamına gelmektedir. Testin tekrarı yöntemi ile yapılan güvenirlik çalışması sonucunda ölçeğin güvenirlik katsayısı 0.76 ($p<.001$) olarak elde edilmiştir. İç tutarlılık katsayısı olarak Cronbach Alpha değeri ise 0.80 ($p<.001$) olarak bulunmuştur (Korkut, 1996). Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0.88 olarak hesaplanmıştır.

1.6. Verilerin Değerlendirilmesi

Uygulanacak analizlere karar verebilmek için çalışma verileri normallik sınavına tabi tutulmuştur. Test sonucunda puanların normallik varsayımını sağlamadığı görülmüş ve bu nedenle karşılaştırmalarında Non parametrik testler kullanılmıştır. Bu çerçevede verilerin analizi SPSS 23.0 ortamında; sayı, ortalama, yüzde, Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis H testi kullanılarak değerlendirilmiştir.

1.7. Araştırmanın Etik Yönü

Çalışma öncesi Artvin Çoruh Üniversitesi Etik Kurulundan etik kurul onayı, çalışmanın yürütüldüğü kurumlardan yazılı izin, katılımcılardan ise bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

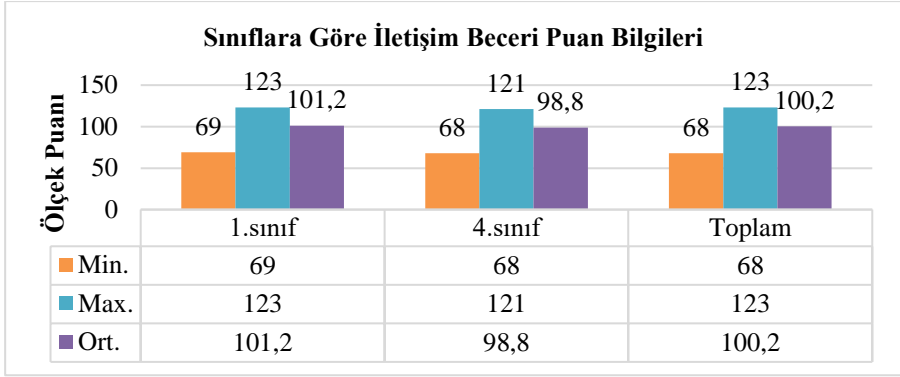
2. BULGULAR

Araştırmanın verilerinden elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1: Örneklem ilişkili demografik veriler

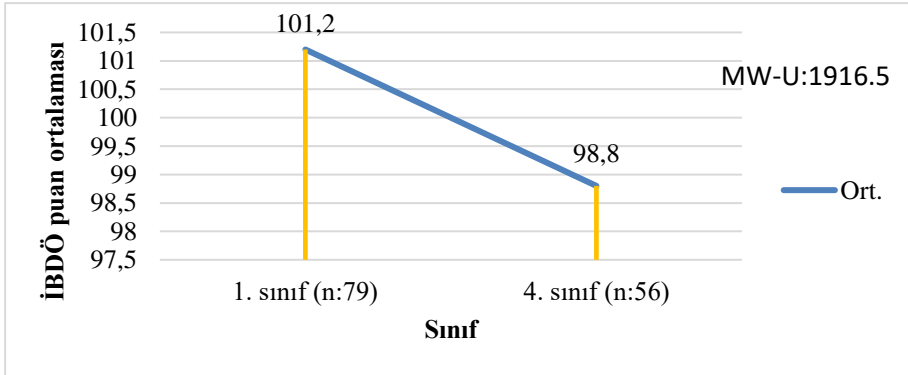
Değişken		n	Yüzde (%)
Sınıf	1	79	58.5
	4	56	41.5
Cinsiyet	Kadın	86	63.7
	Erkek	49	36.3
Yaş	20 ve altı	69	51.1
	21 ve üstü	66	8.9
Aile tipi	Çekirdek	105	77.8
	Geniş	30	22.2
Anne eğitimi	İlköğretim	116	85.9
	Ortaöğretim	10	7.4
	Yükseköğretim	9	6.7
Baba eğitimi	İlköğretim	97	71.9
	Ortaöğretim	28	20.7
	Yükseköğretim	10	7.4
Yaşadığı yer	Köy	34	25.2
	İlçe	40	29.6
	Şehir	61	45.2

Tablo 1'deki verilere göre, örneklemin %58.5'i 1. sınıf öğrencilerden oluşurken %41.5'i ise 4. sınıf öğrencilerden oluşmaktadır. %63.7'si kadınlardan oluşan örneklemin yaş ortalaması $20.7 \pm .165$ olarak hesaplanmıştır. Bu nedenle örneklem 20 yaş ve altı (%51.1) ile 21 yaş ve üstü (%48.9) şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Çekirdek aileye sahip öğrencilerin oranı %77.8 iken, geniş aileye sahip öğrencilerin oranı %22.2'dir. Öğrencilerin büyük bölümünün anne eğitim düzeyi (%85.9) ve baba eğitim düzeyi (%71.9) ilköğretimdir. Öğrencilerin 25.2'si köyde yaşarken, %29.6'sı ilçede ve %45.2'si ise şehirde yaşamaktadır.

Şekil 1: Sınıflara ait İBDÖ puanlarına ilişkin bulgular

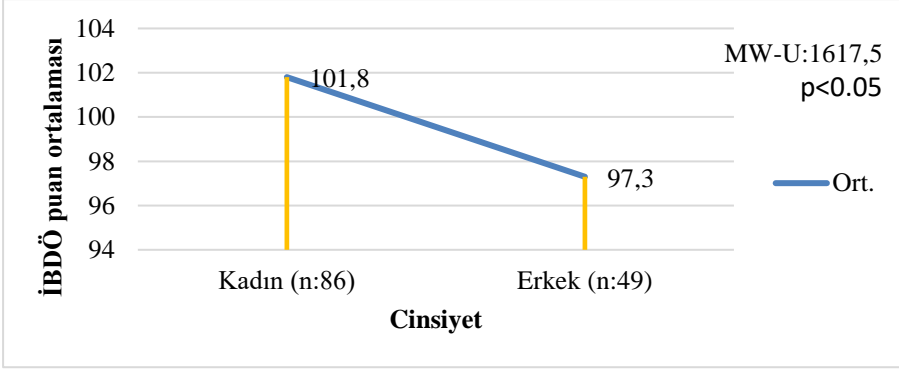
Öğrencilerin iletişim beceri puanları Şekil 1’de incelenmiştir. Buna göre, 1. sınıfların İBDÖ puanları 69 ile 123 arasında değişmekte olup 1. sınıflar için İBDÖ puan ortalaması $101,2 \pm 1,286$ puan olarak hesaplanmıştır. 4. sınıfların İBDÖ puanları 68 ile 121 arasında değişirken bu sınıfa ait İBDÖ ortalaması $98,8 \pm 1,414$ puan olarak belirlenmiştir. Örneklemin genelinde ise İBDÖ puanı 68 ile 123 arasında değişmekte olup örneklem ortalaması $100,2 \pm ,956$ puan olarak hesaplanmıştır.

Şekil 2: Sınıflara göre İBDÖ puan ortalaması karşılaştırması

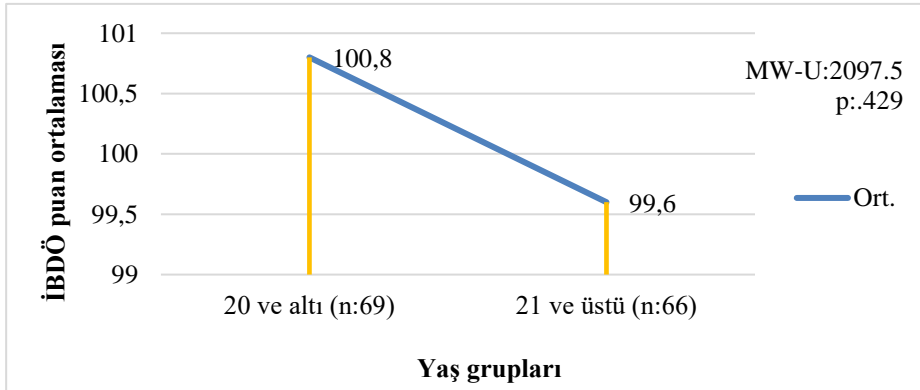
Öğrencilerin *sınıflara* göre İBDÖ puan ortalamaları Şekil 2’de verilmiştir. 1. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin İBDÖ puan ortalaması $100,2 \pm 1,286$ puan iken, 4. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin puan ortalaması $98,8$

± 1.414 puandır. 1. sınıf öğrencilerin İBDÖ puan ortalaması 4. sınıfların ortalamasından yüksek olmasına karşın aradaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($p>0.05$). Bu bulguya göre öğrencilerin İBDÖ puan ortalamaları sınıfa göre farklılık göstermemektedir ve iletişim becerileri benzer düzeydedir.

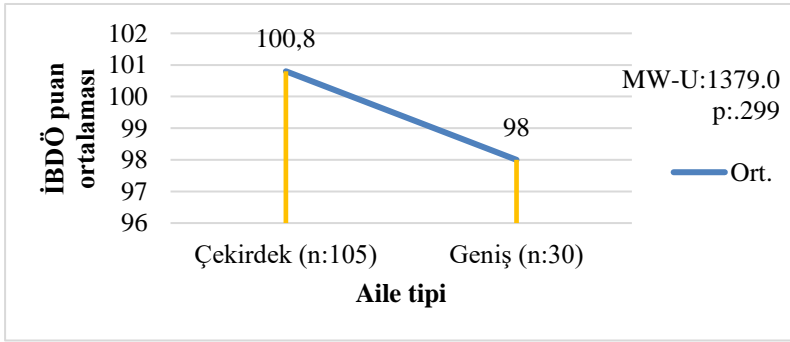
Şekil 3: Cinsiyete göre İBDÖ puan ortalaması karşılaştırması

Öğrencilerin *cinsiyete* göre İBDÖ puan ortalamaları Şekil 3'te incelenmiştir. Kadınların İBDÖ puan ortalaması 101.8 ± 1.061 puan iken, erkeklerin puan ortalaması 97.3 ± 1.805 puan olarak belirlenmiş olup iki ortalama arasındaki farkın istatistiksel olarak birbirinden farklı olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$). Bu bulguya göre kadınların İBDÖ puan ortalaması erkeklerin puan ortalamasından anlamlı derecede yüksektir.

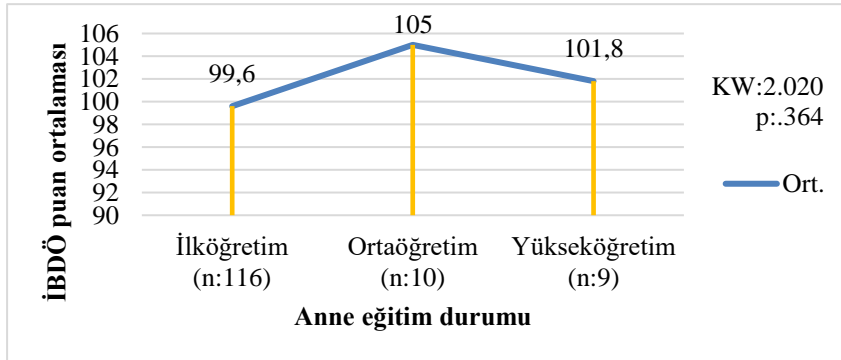
Şekil 4: Yaş gruplarına göre İBDÖ puan ortalaması karşılaştırması

Öğrencilerin yaşlarına göre İBDB puan ortalamaları Şekil 4'te verilmiştir. Buna göre, 20 yaş ve altı yaşa sahip grubun İBDÖ puan ortalaması 100.8 ± 1.372 puan iken, 21 yaş ve üstü yaşa sahip grubun puan ortalaması 99.6 ± 1.335 puan olarak belirlenmiş olup iki ortalama arasındaki farkın istatistiksel olarak birbirine benzer olduğu belirlenmiştir ($p>0.05$). Bu bulguya göre öğrencilerin yaş gruplarına göre İBDÖ puan ortalamaları farklılık göstermemektedir.

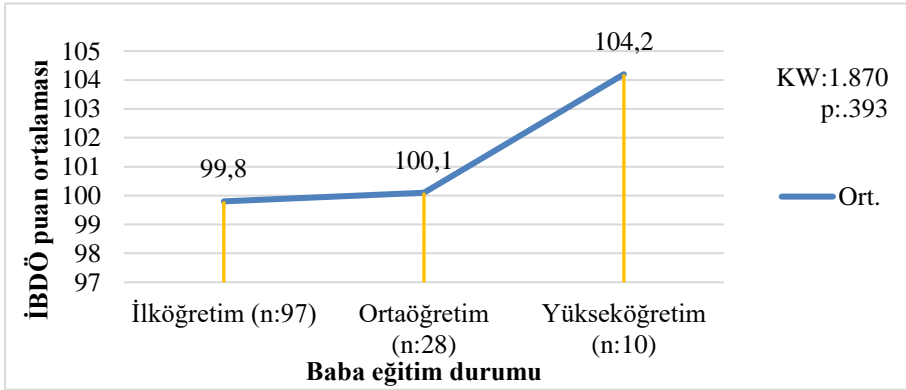
Şekil 5: Aile tipine göre İBDÖ puan ortalaması karşılaştırması

Öğrencilerin aile tipine göre İBDÖ puan ortalamaları Şekil 5'te karşılaştırılmıştır. Çekirdek aileye sahip grubun İBDÖ puan ortalaması 100.8 ± 1.081 puan iken, geniş aileye sahip grubun puan ortalaması 98.0 ± 2.029 puan olarak belirlenmiş olup, iki ortalama arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamsız olduğu belirlenmiştir ($p>0.05$). Öğrencilerin çekirdek aileye ya da geniş aileye sahip olması İBDÖ puan ortalaması üzerine etkisiz bulunmuştur.

Şekil 6: Anne eğitim durumuna göre İBDÖ puan ortalaması karşılaştırması

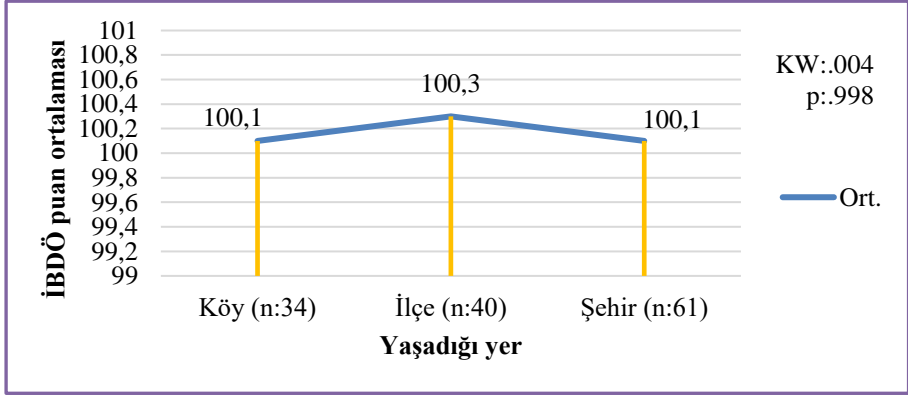
Anne eğitim durumuna göre öğrencilerin İBDÖ puan ortalamalarının karşılaştırılması Şekil 6’da verilmiştir. Anne eğitim durumu ilköğretim olan grubun İBDÖ puan ortalaması 99.6 ± 1.037 puan iken, ortaöğretim olan grubun 105.0 ± 3.568 puan ve yükseköğretim olan grubun ise 101.8 ± 3.244 puan olarak belirlenmiştir. Anne eğitim durumuna göre İBDÖ puan ortalaması yüksekten düşüğe doğru ortaöğretim, yükseköğretim ve ilköğretim şeklinde sıralanmakla birlikte gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamsız olduğu belirlenmiştir ($p>0.05$). Bu bulguya göre anne eğitim durumu öğrencilerin iletişim becerilerini değerlendirmede etkisiz bulunmuştur.

Şekil 7: Baba eğitim durumuna göre İBDÖ puan ortalaması karşılaştırması

Baba eğitim durumuna göre öğrencilerin İBDÖ puan ortalamalarının karşılaştırılması Şekil 7’de verilmiştir. Baba eğitim durumu ilköğretim olan grubun İBDÖ puan ortalaması 99.8 ± 1.047 puan iken, ortaöğretim olan grubun 100.1 ± 2.709 puan ve yükseköğretim olan grubun ise 104.2 ± 2.577

puan olarak belirlenmiştir. Baba eğitim durumuna göre İBDÖ puan ortalaması yüksekten düşüğe doğru yükseköğretim, ortaöğretim ve ilköğretim şeklinde sıralanmakla birlikte gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamsız olduğu belirlenmiştir ($p>0.05$). Baba eğitim durumu öğrencilerin iletişim becerilerini değerlendirmede etkisiz bulunmuştur.

Şekil 8: Yaşadığı yere göre İBDÖ puan ortalaması karşılaştırması

Öğrencilerin yaşadıkları yere göre İBDÖ puan ortalamalarının karşılaştırılması Şekil 8’de verilmiştir. Köyde yaşayan grubun İBDÖ puan ortalaması 100.1 ± 1.691 puan iken, ilçede yaşayan grubun 100.3 ± 1.865 puan ve şehirde yaşayanların ise 100.1 ± 1.468 puan olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin İBDÖ puan ortalamaları yaşadığı yere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Bu bulguya göre yaşanan yer iletişim becerisi üzerinde etkisiz bulunmuştur.

3. TARTIŞMA

Bu bölümde üniversite öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerinin sınıf düzeyi, cinsiyet, yaş grubu, aile tipi, anne-baba eğitim durumu ve yaşadığı yer bakımından değişip değişmediğine dair bulgular literatürden faydalanılarak yorumlanmış ve tartışılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği (İBDÖ) puan ortalaması incelendiğinde; örneklemin genelinde İBDÖ

puanı 68 ile 123 arasında değişmekte olup örneklem ortalaması $100.2 \pm .956$ puan olarak hesaplanmıştır (Şekil 1).

Ölçeği geliştiren ve geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapan Korkut (1996), ölçekten elde edilen puanın fazlalığının bireylerin kendi iletişim becerilerini olumlu yönde değerlendirdikleri anlamına geldiğini belirtmiştir (Korkut, 2005). Elde edilen sonuçlar, çalışmaya katılan öğrencilerin iletişim becerilerini değerlendirme ölçeği puan ortalamasının yüksek olduğunu, dolayısıyla çalışmaya katılan öğrencilerin iletişim becerilerinin iyi düzeyde olduğunu göstermektedir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin iletişim becerileri *sınıf düzeyine* göre değerlendirildiğinde, 1. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin İBDÖ puan ortalaması 100.2 ± 1.286 iken, 4. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin puan ortalaması 98.8 ± 1.414 ' tür. 1. sınıf öğrencilerinin İBDÖ puan ortalaması 4. sınıfların ortalamasından yüksek olmasına karşın aradaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır ($p>0.05$) (Şekil 2). Buna göre; sınıf düzeyi arttıkça öğrencilerdeki iletişim becerilerinin de daha fazla gelişim göstermesi beklenmekteyken, öğrencilerin İBDÖ puan ortalamalarının sınıf düzeyine göre farklılık göstermediği ve iletişim becerilerinin benzer düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışma bulgusu ile benzer şekilde, Ülker (2016)'in meslek yüksekokulu öğrencileri ile yaptığı çalışmada, İletişim Becerileri Envanterinin alt boyutlarından ve ölçeğin tamamından alınan toplam puanların sınıf düzeyine göre farklılaşmadığı, yani birinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin iletişim becerileri envanterinden aldıkları puanların ikinci sınıfta öğrenim görenlere göre anlamlı bir farklılaşma göstermediği tespit edilmiştir. Baykara Pehlivan (2005)'in öğretmen adayları ile yaptığı çalışmada ise çalışma bulgusunun aksine, adayların iletişim becerisi algılarının ortalamaları, 1. sınıftan 4. sınıfa doğru anlamlı şekilde artış göstermektedir.

Çalışmaya katılan öğrenciler *cinsiyete* göre değerlendirildiğinde, kız öğrencilerin İBDÖ puan ortalaması 101.8 ± 1.061 iken, erkek öğrencilerin puan ortalaması 97.3 ± 1.805 'tir ve bu iki ortalama arasındaki farkın istatistiksel olarak birbirinden farklı olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$) (Şekil 3). Buna göre; İBDÖ puan ortalaması erkeklerin puan ortalamasından anlamlı derecede daha yüksek bulunan kız öğrencilerin iletişim becerileri daha fazla

gelişmiştir. Bu bulgunun, kız çocuklarının gelişim özelliklerinin erkek çocuklarına kıyasla daha farklı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çalışma bulgusu ile benzer şekilde, Ökten (2019)'in, hemşirelerin duygusal zekâ düzeyleri ile iletişim becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi adlı çalışmasında da kadın katılımcıların davranışsal iletişim becerilerinin erkek katılımcılara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışma bulgusunun aksine, Acar (2009)'ın öğretmen adayları ile yaptığı çalışmada, adayların cinsiyete göre iletişim becerileri ölçeği toplam puanlarının ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Fakat iletişim becerileri alt boyutlarından, “Davranışsal” alt boyutunda cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu fark ise, çalışma bulgumuzun aksine erkek öğretmen adaylarının lehinedir. Benzer şekilde, Akbal (2008)'in okul yöneticileri ile yaptığı çalışmada uygulanan T-testi sonucuna göre, yöneticilerin iletişim becerileri cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermemiştir. Akbaş (2018)'in özel okullarda okul yöneticileri ve branş öğretmenleri ile yaptığı çalışmada da branş öğretmenlerinin yöneticilerinin zihinsel, duygusal ve davranışsal iletişim beceri düzeyleri hakkındaki değerlendirmelerinin kadın ve erkek öğretmenler arasında anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Benzer şekilde, Ceylan (2017)'in okul öncesi öğretmenleri ile yaptığı çalışmada, çalışma grubunun cinsiyet değişkenine göre iletişim becerilerinin ve alt boyutlarının farklılaşmadığı saptanmıştır. Aynı şekilde Albayrak (2019)'in Sivas Numune Hastanesi'nde çalışan hemşirelerin iletişim becerilerinin motivasyon ve tükenmişlik düzeyine etkisini araştırdığı çalışmada da cinsiyet değişkeni ile iletişim becerileri envanteri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Çoraklı (2019)'nın hemşirelerin iletişim becerilerinin incelenmesi adlı çalışmasında da katılımcıların iletişim becerisi genel puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Duran (2019), sağlık çalışanlarının iletişim becerilerini ve göçmenlerle yaşadıkları iletişim zorluklarını belirlediği çalışmada da benzer bir sonuca ulaşmış ve cinsiyet değişkeni ile bireylerin iletişim becerileri arasında anlamlı bir fark olmadığını belirlemiştir.

Öğrenciler *yaş gruplarına* göre değerlendirildiğinde, 20 ve altında yaş grubuna sahip öğrencilerin İBDÖ puan ortalaması 100.8 ± 1.372 iken, 21 ve

üzeri yaş grubuna sahip öğrencilerin puan ortalaması 99.6 ± 1.335 'tir ve iki ortalama arasındaki farkın istatistiksel olarak birbirine benzer olduğu belirlenmiştir ($p>0.05$) (Şekil 4). Buna göre; yaş düzeyi arttıkça öğrencilerdeki iletişim becerilerinin de daha fazla gelişim göstermesi beklenmekteyken, öğrencilerin yaş gruplarına göre İBDÖ puan ortalamaları farklılık göstermemektedir. Çalışma bulgusu ile benzer şekilde, Akbal (2008)'in okul yöneticileri ile yaptığı çalışmada, yöneticilerin iletişim becerileri yaşa göre farklılık göstermemekle birlikte, bu bulgunun katılımcıların yaş ortalamasının yetişkin yaş grubu içinde yer almasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Aynı şekilde, Köleşoğlu (2009)'nun ilköğretim öğretmenleriyle yaptığı çalışmada da öğretmenlerin iletişim becerilerinin yaşlarına göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde, Çelik (2007)'in ilköğretim okulu müdürleri ile yaptığı çalışmada, müdürlerin yaşları ile kendi iletişim becerilerini değerlendirmeleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Albayrak (2019)'ın Sivas Numune Hastanesi'nde çalışan hemşirelerin iletişim becerilerinin motivasyon ve tükenmişlik düzeyine etkisini araştırdığı çalışmada da yaş değişkeni ile iletişim becerileri envanteri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ökten (2019)'in, hemşirelerin duygusal zekâ düzeyleri ile iletişim becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi adlı çalışmasında da katılımcıların yaşları ile iletişim becerileri envanteri alt boyutları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ortaya konulmuştur. Çoraklı (2019)'nın hemşirelerin iletişim becerilerinin incelenmesi adlı çalışmasında da katılımcıların iletişim becerisi genel puanları yaş grubu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Çalışma bulgusunun aksine, Ceylan (2017)'in okul öncesi öğretmenleri ile yaptığı çalışmada, öğretmenlerin iletişim beceri düzeylerinin yaş değişkenine göre farklılaştığı ve bu farklılığın 41 ve üzeri yaş grubu lehine olduğu bulunmuştur.

Çalışmaya katılan öğrenciler *aile tipine* göre değerlendirildiğinde, çekirdek aileye sahip öğrencilerin İBDÖ puan ortalaması 100.8 ± 1.081 iken, geniş aileye sahip olanların puan ortalaması 98.0 ± 2.029 olarak belirlenmiştir. İki ortalama arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamsız olduğu ortaya konulmakla birlikte ($p>0.05$) (Şekil 5), öğrencilerin çekirdek aileye ya da geniş aileye sahip olmasının, onların iletişim becerileri üzerinde herhangi bir

etkisinin görülmediği tespit edilmiştir. Çalışma bulgusu ile benzer şekilde, Bingöl ve Demir (2011)'in sağlık yüksekokulu öğrencileri ile yaptığı çalışmada da aile yapısı ile öğrencilerin İBDÖ puan ortalamaları arasında istatistiksel bir ilişki saptanmamıştır. Benzer şekilde, Kuzu ve Eker (2010)'in Hemşirelik bölümü öğrencileri ile yaptığı çalışmada da öğrencilerin ailelerine ilişkin özelliklerine göre İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir.

Öğrenciler *anne eğitim durumuna* göre değerlendirildiğinde, eğitim durumu ilköğretim olan grubun İBDÖ puan ortalaması 99.6 ± 1.037 iken, ortaöğretim olan grubun 105.0 ± 3.568 ve yükseköğretim olan grubun ise 101.8 ± 3.244 puan olarak belirlenmiştir. Anne eğitim durumuna göre İBDÖ puan ortalaması yüksekten düşüğe doğru ortaöğretim, yükseköğretim ve ilköğretim şeklinde sıralanmış ve gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamsız olduğu belirlenmiştir ($p>0.05$) (Şekil 6). Buna göre; anne eğitim durumu öğrencilerin iletişim becerilerini değerlendirmede etkisiz bulunmuştur. Çalışma bulgusu ile benzer şekilde, Bingöl ve Demir (2011)'in sağlık yüksekokulu öğrencileri ile yaptığı çalışmada da annenin eğitim düzeyi ile öğrencilerin İBDÖ puan ortalamaları arasında istatistiksel bir ilişki saptanmamıştır.

Çalışmaya katılan öğrenciler *baba eğitim durumuna* göre değerlendirildiğinde, eğitim durumu ilköğretim olan öğrencilerin İBDÖ puan ortalaması 99.8 ± 1.047 iken, ortaöğretim olan öğrencilerin 100.1 ± 2.709 ve yükseköğretim olan öğrencilerin ise 104.2 ± 2.577 puan olarak belirlenmiştir. Baba eğitim durumuna göre İBDÖ puan ortalaması yüksekten düşüğe doğru yükseköğretim, ortaöğretim ve ilköğretim şeklinde sıralanmış ve gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamsız olduğu belirlenmiştir ($p>0.05$) (Şekil 7). Tıpkı anne eğitim durumunda sonuçlandığı gibi baba eğitim durumu da öğrencilerin iletişim becerilerini değerlendirmede etkisiz bulunmuştur. Çalışma bulgusu ile benzer şekilde, Bingöl ve Demir (2011)'in sağlık yüksekokulu öğrencileri ile yaptığı çalışmada da babanın eğitim düzeyi ile öğrencilerin İBDÖ puan ortalamaları arasında istatistiksel bir ilişki saptanmamıştır.

Çalışmaya katılan öğrenciler *yaşadığı yere* göre değerlendirildiğinde, köyde yaşayan öğrencilerin İBDÖ puan ortalaması 100.1 ± 1.691 iken, ilçede

yaşayan grubun 100.3 ± 1.865 puan ve şehirde yaşayanların ise 100.1 ± 1.468 puan olarak belirlenmiştir. Belirlenen rakamlara göre öğrencilerin İBDÖ puan ortalamaları yaşadığı yere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0.05$) (Şekil 8). Köyde ve ilçede yaşayanlara nazaran, şehirde yaşayanların lehine anlamlı bir fark çıkması beklenmekteyken, yaşanan yer iletişim becerisi üzerinde etkisiz bulunmuştur. Çalışma bulgusu ile benzer şekilde, Acar (2009)'ın öğretmen adayları ile yaptığı çalışmada, adayların ailelerinin yaşadıkları yere göre, iletişim becerileri ölçeği toplam puanlarının ortalamaları ve alt boyutlara ait puanların ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

SONUÇLAR

Örneklemin İBDÖ puanı 68 ile 123 arasında değişmekte olup örneklem ortalaması $100.2 \pm .956$ puan olarak hesaplanmıştır. Birinci sınıf öğrencilerin İBDÖ puan ortalamaları 4. sınıfların ortalamasından yüksektir ancak aradaki fark anlamlı değildir. Kız öğrencilerin İBDÖ puan ortalaması erkeklerin puan ortalamasından anlamlı derecede yüksektir. Öğrencilerin yaş gruplarına, aile tiplerine, anne eğitim durumuna ve baba eğitim durumuna ve yaşadığı yere göre İBDÖ puan ortalamaları farklılık göstermemektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda;

Öğrencilerin iletişim becerileri ve etkileyen etmenlerin incelendiği başka çalışmaların yapılması, iletişim becerilerinin farklı örneklemelerin karşılaştırılması yolu ile çalışılması önerilmektedir. Ayrıca bu çalışmada 1 ve 4. Sınıf öğrencilerin iletişim becerilerinin farklılık göstermemesi üniversite öğrencilerinin müfredatlarının iletişim becerileri açısından yeniden ele alınması gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Acar, V. (2009). *Öğretmen Adaylarının İletişim Becerileri*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi).

- Akbal, N. (2008). *Etkili Okulun Oluşmasında Okul Yöneticilerinin Etkin İletişim Becerileri (Büyükçekmece Örneği)*. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi)
- Akbaş, F. (2018). *Özel Okullarda, Okul Yöneticilerinin İletişim Becerileri ile Branş Öğretmenlerinin Motivasyonu Arasındaki İlişki*. Bahçeşehir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi).
- Albayrak, F. (2019). *Sivas Numune Hastanesi'nde Çalışan Hemşirelerin İletişim Becerilerinin Motivasyon Ve Tükenmişlik Düzeyine Etkisi*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Kuruluşları Yöneticiliği Anabilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi).
- Baran, A. (1997). *İletişim Sosyolojisi*. Ankara.
- Başaran, E. (1999). *Eğitime Giriş*. Ankara: Umut Yayım-Dağıtım.
- Başaran, E. (2000). *Örgütsel Davranış*. Ankara: Feryal Matbaası.
- Baykara Pehlivan, K. (2005). Öğretmen Adaylarının İletişim Becerisi Algıları Üzerine Bir Çalışma. *İlköğretim-Online*. 17-23.
- Bingöl, G., & Demir, A. (2011). Amasya sağlık yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerileri. *Göztepe Tıp Dergisi*, 152-159.
- Ceylan, E. A. (2017). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk Sevme Düzeyleri ile İletişim Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi)
- Cüceloğlu, D. (2000). *İyi düşün doğru karar ver*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Cüceloğlu, D. (2016). *Yeniden insan insana*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağlar, İ., & Kılıç, S. (2014). *Genel, Teknik ve Etkili İletişim*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çamdereli, M. (2008). *İletişime Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Çelik, Ç. (2007). *İlköğretim Okulu Müdürlerinin İletişim Becerileri ile Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki (Gaziantep İli Merkez İlçeleri Örneği)*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi).
- Çetinkaya, Z. (2011). Türkçe Öğretmen Adaylarının İletişim Becerilerine İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 567-576.
- Çoraklı, Y. (2019). *Hemşirelerin İletişim Becerilerinin İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Kişilerarası İletişim Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi).
- Dökmen, Ü. (1994). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Duran, S. (2019). *Sağlık Çalışanlarının İletişim Becerilerinin ve Göçmenlerle Yaşadıkları İletişim Zorluklarının Belirlenmesi*. Yozgat Bozok Üniversitesi-Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı (Halk Sağlığı Hemşireliği). (Yüksek Lisans Tezi).
- Erdoğan, İ. (2002). *İletişimi Anlamak*. Ankara: Pozitif Yayıncılık.
- Erdoğan, İ., & Alemdar, K. (1990). *İletişim ve Toplum: Kitle İletişim Kuramları Tutucu ve Değişimci Yaklaşımlar*. Ankara: Bilgi.
- İnceoğlu, M. (2004). *Tutum, algı, iletişim*. Ankara: Elips Kitap.
- Kayıkçı, K. (2001). *Yönetici Yetiştirme Sorunu*. Milli Eğitim Dergisi .
- Korkut, F. (1996). *İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Geçerlilik Çalışmaları*. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(7), 18-23.
- Köleşoğlu, G. (2009). *İlköğretim Öğretmenlerinin Liderlik Özellikleri ile İletişim Becerileri Arasındaki İlişki (İstanbul İli Beyoğlu İlköğretim Okullarında Bir Uygulama)*. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi).
- Kuzu, A., & Eker, F. (2010). *Hemşirelik Öğrencilerinin Duygusal Zekâ ve İletişim Becerilerinin Diğer Üniversite Öğrencileri ile Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi*. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*.
- Küçük, M. (2012). *İletişim Kavramı ve İletişim Süreci*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Oskay, Ü. (1999). *İletişimin abc'si*. İstanbul : Der Yayınları.
- Ökten, M. (2019). *Hemşirelerin Duygusal Zekâ Düzeyleri ile İletişim Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi).
- Tayfun, R. (2014). *Etkili İletişim ve Beden Dili*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Taymaz, H. (2011). *İlköğretim ve ortaöğretim müdürleri için okul yönetimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Tutar, H., & Yılmaz, K. (2010). *Genel iletişim kavramlar ve modeller*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Usluata, A. (1995). *İletişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ülker, Ç. (2016). *Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Sosyal Zekâ ve İletişim Becerilerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi).

- Üstün, B., Akgün, E., & Partlak, N. (2005). Hemşirelikte İletişim Becerileri Öğretimi. İzmir: Okullar Yayınevi.
- YÖKSİS, (2019). <https://yokatlas.yok.gov.tr/2016/lisans.php?y= 101310252> (son erişim tarihi 07.04.2019).
- Zıllıoğlu, M. (1996). İletişim nedir? İstanbul: Cem.

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

Sosyal Sermaye Ürünü Olarak Taziye Kültürü ve Kurumsal Bir Hizmet Olarak Yas Danışmanlığı: Türkiye-Almanya Örneği

Condolence Culture as a Product of Social Capital and Grief Counseling as an Institutional Service: The Examples of Turkey and Germany

Doç. Dr. İsmail Barış

Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ismail.baris@uskudar.edu.tr
ORCID (0000-0001-8371-1243)

Öğr. Gör. Emine Ataman

Artvin Çoruh Üniversitesi, Borçka Acarlar Meslek Yüksekokulu, emineataman@artvin.edu.tr
ORCID (0000-0002-6057-7499)

Özet

Bir sosyal sermaye birikimi olarak değerlendirilen taziye kültürü, Türk geleneğinde büyük önem arz etmektedir. Taziye kültürünün yas sürecindeki bireylerde psikolojik, sosyal ve manevi bakımdan teskin edici, yatıştırıcı ve iyileştirici bir etkisi olduğu bilinmektedir. Almanya’da taziye merasimleri, sınırlı sayıda aile mensubu ve yakın çevre tarafından icra edilmektedir. Ancak Almanya’da özellikle hastanelerde ve yaşlı bakım merkezlerinde terminal (tedavisi olmayan) hastalıklara yakalanmış hasta ve ailelerine yönelik profesyonel yas danışmanlığı hizmeti yaygındır. Ölümüne refakat/destek hizmeti ve yas danışmanlığının gayesi, ölecek kişiye manevi bakım ve rehberlik sağlamak suretiyle ölümün fiziki ve psikolojik sıkıntılarını hafifletmektir. Almanya’daki bütün hastalar insan onuruna yaraşır ölümüne refakat hizmetleri ve yas danışmanlığı alma hakkına sahiptir. Her ne kadar Türkiye’de yas danışmanlığı henüz mesleki/kurumsal şekliyle oluşmamış ise de sosyal sermayenin bir yansıması olarak taziye kültürü Türk toplumunun tabii canlılığını ve dayanışmasını korumaktadır. Netice itibarıyla sosyal sermayenin etkisiyle, taziye kültürünün yaşamakta olduğu Türkiye’de, yas danışmanlığının kurumsal bir hizmete dönüşmesi gecikmektedir. Ancak modernleşen toplum ve kent hayatı, bu sosyal sermayenin sürdürülebilirliğini azaltmaktadır. Bu sebeple kurumsal bir hizmet olarak yas danışmanlığının uygulandığı Almanya örneği, Türkiye’ye örnek teşkil edebilmesi ve uygulamaya yeni açılımlar sağlayabilmesi amacıyla çalışmaya konu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Taziye, Yas, Yas Danışmanlığı
JEL Sınıflandırması: I38

Abstract

Condolence culture as an accumulation of social capital is an important matter in the Turkish tradition. It is known that the condolence culture has, especially in psychological, social and spiritual areas, curative, rehabilitative and improving effects on people who are in a grief process. Condolence ceremonies in Germany are performed by a limited number of family members and close circle. However, in Germany, professional grief counselling for the patients who have terminal diseases as well as for their families, especially in hospitals and nursing homes, are widespread. Assistance for the terminally ill, and grief counselling for their surrounding aim at comforting them in the face of their physical and psychological ordeal through spiritual care and ministry. All patients in Germany are entitled to humane terminal care and grief counselling. Although the grief counselling in Turkey is not yet formed in a corporate/professional form, the condolence culture as a reflection of social capital guards the natural vitality and the solidarity in the Turkish society. The impact of social capital, a result of condolence cultures that live in Turkey, delays the transformation of grief counseling into a professional service. However, social modernization and urbanization reduce the sustainability of this social capital. Therefore, the implementation of grief counseling as a professional consultancy service in Germany can set an example for Turkey, and can provide new insights into the practices mentioned in this study.

Keywords: Social Capital, Condolence, Grief, Grief Counseling

Jel Classification: I38

GİRİŞ

Sosyal sermaye kavramı Bourdieu için önemlidir ve ona göre "sosyal dünya, birikmiş bir tarihtir." Sosyal sermaye zaman içinde birikebilir, aynı zamanda "kurumsallaştırılabilir" para ve mülkiyet hakları, akademik dereceler için de kullanılabilir (Bourdieu, 1983, s. 193).

Sosyal sermaye, toplum için sosyal yardım maliyetlerini azaltmakla kalmayıp aynı zamanda ilişkisel ağlar aracılığıyla da destek sağlamaktadır. Sosyal sermaye etkileşimi, modern toplumlarda da komşuluklar, arkadaş çevresi, dernekler gibi ilişki şekilleri sayesinde hareketliliğin ve ağların artırılması ile gelişmektedir. Putnam'a göre sosyal sermaye, derneklerdeki topluluk girişimlerinin, karşılıklılığı güçlendirdiği ve güven inşa ettiği gönüllü

birlik anlamına gelmektedir. Düşük sosyal sermayeli bir toplumda, sorunların ve çatışmaların çözümünde güven ve iş birliği yetersiz kaldığı için, mülkleri korumada ve devlet kurallarını düzenlemede yasa ve polis gücü daha büyük bir önem taşımaktadır (Bourdieu, 1983, s. 193).

Türk geleneğinde bir sosyal sermaye birikimi olarak ele alınan taziye kültürü; yıllardır süre gelen karşılıklı ilişkilerin, ağların, yardımlaşmanın, dayanışma ve güvenin tesis edildiği bir ürün olarak ortaya çıkmaktadır.

Ölüm, vefat eden bireyin yakınları tarafından kabullenilmesi zaman alan bir olgudur. Ölümün, ölenin yakınlarında bırakmış olduğu hissiyat olan “yas” yaşamın kaçınılmaz bir gerçeği olarak durmaktadır. Yas sürecindeki bireye ailesinin, arkadaşlarının, sosyal yönden ilişkili olduğu kişilerin desteği hiç şüphesiz bireyin yalnız olmadığının bir göstergesidir. Yaslı bireylerin duygularının açığa çıkması bazen konuşma yoluyla gerçekleşebilmektedir. Başkaları ile konuşarak acıların işlenmesi, acıyla başa çıkmakta başarılı olmayı sağlayabilmektedir. Bu bağlamda profesyonel olarak devreye giren “yas danışmanlığı,” yas sürecindeki bireyleri kederden kurtarmak amacıyla değil, bu bireylerin yaşadıkları kaybı ve üzüntüleri yaşamlarının bir parçası olarak kabul etmelerine ve yaşamlarına yeniden uyum sağlamalarına yardımcı olmak amacıyla verilen bir hizmettir (Morgenthaler, 2012). Söz konusu hizmet sayesinde, yaşanmış olan yas sürecinden sonra bireylerin güçlenmeleri ve hayatlarını idame ettirebilmeleri daha kolay olmaktadır.

Avrupa’da yas danışmanlığı, yaslı bireylerin, sosyal ve psikolojik yönden tekrar güçlenebilmesi için, çeşitli uygulamalara sahip bir mesleği ve bir sektörü temsil etmektedir. Yas danışmanlığı, Sigmund Freud’un psikodinamik kuram çalışmaları, (1856-1859), Melanie Klein’in depresif pozisyonlar kuramı (1856-1960) ve Yorick Spiegel’in psikodinamik başa çıkma mekanizmaları (1935-2010) çalışmaları ile mesleki zeminini oluşturmuştur (Rechenberg-Winter ve Fischinger, 2010, s. 36).

Almanya Yas Danışmanları Birliği’ne göre Almanya’da, cenaze merasiminden ev ziyaretlerine kadar uzanan, yaslı bireylere yönelik yas refakati hizmeti, bireyin sosyal ve psikolojik yönden sağaltımına katkı sunmaktadır. Almanya genelinde yas danışmanlığı meslek eğitimi alan

personelere yönelik süpervizyon eğitimleri verilirken, sağlık ve sosyal meslek gruplarına dâhil olan terapist, hemşire, sosyal çalışmacı ve sosyal pedagoglar da yas danışmanlığı sertifika programlarından yararlanmaktadır. Bu programlardan her yıl, iki binin üzerinde katılımcı faydalanmaktadır. Güncelde Almanya’da asıl ve ek iş olarak mesleğini icra eden yas danışmanları, maaşlarını bağlı buldukları hizmet kuruluşunun anlaşmalı olduğu sigorta şirketinden saat ücreti bazında almaktadırlar. (Trauerbegleitung, 2019). Türkiye’de ise bu durum yakın aile ilişkileri, arkadaş çevresi, akrabalar aracılığıyla sürdürülmeye çalışılmaktadır. Ancak, bireyin sosyal yaşantısını veya psikolojik yönden ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyen durumlar karşısında profesyonel yardım devreye girmektedir (Kurter ve Mattis, 2015).

Taziye geleneği, Türk toplumunda önemli bir yere sahip olup köken olarak sosyal yardımlaşmanın, dayanışmanın ve acıyı paylaşmanın bir örneğidir. Kültürel bakımdan her milletin, her coğrafyanın ve her inanç grubunun taziye uygulamalarında farklılıklar görülmekte olup, taziyenin işlevi ve etkisi tartışmaya açık bir konu teşkil etmektedir (Kara, 2016). Örneğin Alman taziye geleneğinde cenaze merasimine katılmak yerine, posta yoluyla taziye evine gönderilen taziye kartı, acılarını paylaştıklarını belirten araçsal bir destektir. Vefat edenin yakınlarının, bir davetle onun anısına toplanıp konuşmalar yapması duygusal bir destektir. Diğer taraftan, bu taziye toplantılarında ölen için yemek yenilip, içilmektedir (Morgenthaler, 2012).

Türk geleneğinde ise yaşlı eve, komşu ve akrabalar tarafından yiyecek ve içeceklerin getirilmesi, helva yapılması, dualar okunması gibi uygulamalarla taziye evine maddi-manevi destek verilmektedir. Elif Kara’nın yapmış olduğu çalışma kapsamında, Muş Alparslan Üniversitesi öğrencilerine yaşadıkları memleketlerindeki taziye gelenekleri ile ilgili ödev verilmiştir. Bu çalışmada Urfa, Şırnak, Muş, Maraş, Elâzığ, Adana, Tarsus, Ağrı ve Hatay illerine ait taziye alışkanlıkları incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre taziye evleri ve çadırları, insanları bir araya getiren unsur olarak önem arz etmektedir. Aynı zamanda ölen kişinin adına yapılan hayırlar, okunan yasin sureleri, taziye evindeki yakınlarla yedirilen yemekler, ölümün

kabullenildiğini ve sorumlulukların yerine getirildiğini gösteren uygulamalar olarak görülmektedir (Kara, 2016, s. 251-270).

1. SOSYAL SERMAYE KAVRAMI

Sosyal sermaye kavramı ilk kez 1916 ve 1920'de Lyda Judson Hanifan tarafından kullanılmıştır. 1939'da Norbert Elias tarafından, daha sonra Frankfurt Okulu'nun temsilcileri ve Theodor W. Adorno tarafından kullanılmıştır. Pierre Bourdieu, biriken sermayeyi nesnel veya içselleştirilmiş bir biçimde açıklayarak üç sermaye türünü birbirinden ayırır: Ekonomik sermaye, kültürel sermaye ve sosyal sermaye. Bunlara ek olarak yaşam tarzı farklılıkları ile saygınlık kazandıran sembolik sermaye söz konusudur. Bireyler ve sınıflar, toplumdaki habitus ve sermaye kaynakları içinde bir konumda yer almak için savaşırlar. Sosyal yapının sınıflara ayrımı, dört sermaye tipinin bertaraf edilmesi ile belirlenir (Bourdieu, 1983, s. 195).

Tüm sermaye biçimleri Bourdieu'ye göre, sosyal değişimin alt biçimleridir. Sosyal sermayenin gücü kültürel ve ekonomik faktörlerle birleşir, belirli sınırlar içinde birbirlerine dönüştürülebilir. Bourdieu için sosyal sermaye, bir ülkenin seçkinleri gibi bir gruba ait olmaktan ve bu grubun üyelerini kendi amaçları için desteklemekten gelen güçtür. Sosyal sermaye, diğer ikisi gibi birinin sosyal sınıflar ve gruplar içindeki statüsünü pekiştirmek veya arttırmak için kullanılır. Bourdieu'ye göre sosyal sermaye, kariyer, iktidar ve refahın sadece bireysel performansa değil, aynı zamanda grup ilişkileri açısından diğer faydalı bağlantılara dayandığından emin olmaya yardımcı olan ilişki ağından türetilmiştir (Braun, 2002). Sosyal sermaye, toplumda bir arada yaşayan insanların temel ihtiyaçlarından biri olan ait hissetme duygusunu tatmin etme gibi bir işlevi yerine getirmektedir. Bireyler bu duygu sayesinde kendilerini evlerindeymiş gibi rahat hissederler. Toplumun ortak hafızasında yer alan yaşanmış olaylar, savaşlar, mücadeleler, sevinçler insanları ortak bir aidiyet duygusu ile bir arada tutmaya yarayan yatırımlardır (Aydemir, 2011, s. 94-97). Topluluk duygusu ve sosyal sermaye araştırmasına göre bir akraba veya tanıdık insan için yardım istenecek kişi ya da kurumların arasında ailesi, komşuları, polis, muhtar ve arkadaşları ilk sırada yer almaktadır. Diğer unsurlar ise manevi temelli mevlit ve dini

sohbetler olabilmektedir. (Aydemir, 2011, s. 124-128). Bu ritüeller, zamanla geleneksel sistemlere yerleşerek kişilerin gündelik hayatlarına yansıyan kültürel alışkanlıklara dönüşmektedir (Aydemir, 2011, s. 191).

Coleman'a göre sosyal sermaye, "doğumla kurulan ilişkilerde" başlangıç göstermekte, akrabalık bağları ile devam etmektedir. Zaman içerisinde göç, boşanma, iletişimsizlik gibi nedenlerle kopuklukların yaşandığı bu bağlar, sosyal sermayenin niteliğinin de değişmesine neden olmaktadır. (Field, 2003, s. 157). Coleman, sosyal sermayeyi aile ve topluluklarda, çocukların ve gençlerin sosyal ve bilişsel gelişimlerini sağlayacak bir kaynak olarak görmektedir (Şahin, 2010, s. 10).

Sosyal sermaye; din, dil, inanç, tarih, kültür, yardımlaşma, örf, adet ve gelenek olarak bir araya gelen ortak davranış biçimidir. Sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel sermayesi olmayan toplumların sağlıklı gelecek inşa etmesi söz konusu olamamaktadır. İslam coğrafyasında yaşanan çatışmaların temel unsuru hâline gelen etnik milliyetçilik ve mezhepçilik, Müslümanların değerlerine zarar vermektedir. Bir iletişim dili olarak ortaya çıkan sosyal sermaye ise insanlar arasında muhabbeti ve güveni artırmaktadır. Bunu, İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed'in "selamı yayınız" hadis-i şerifinden anlamak mümkündür (Altınöz, 2015).

1.1. Sosyal Sermaye ile Güven Arasındaki Manevi İlişki

Sosyal sermaye kavramı, özel mülkiyet veya para gibi somut maddi şeylerin dışında, daha çok insanlar arası sosyal münasebetler açısından bir anlam taşımaktadır. Bir başka ifadeyle sosyal sermaye; insanların günlük hayatta aralarında geliştirdikleri samimiyet, iyi niyet, arkadaşlık, yakınlık gibi güven telkin edici yaklaşımlarla, toplumda sosyal hizmetlerin kültürel olarak kendiliğinden oluşmasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla sosyal sermaye, hemen her türlü iş birliğine ve yardımlaşmaya imkân veren güçlü sosyal normların varlığı olarak anlaşılabilir (Aydemir, 2011).

Sosyal münasebetler zincirinde karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmaya dayalı organizasyonu ve iş birliğini kolaylaştıran ağlar, normlar ve değerler vardır. Bütün bu norm ve değerlerin başında el-emin sıfatı bulunmaktadır. Yani İslam peygamberinin ahlaki vasfı olan ve herkes tarafından

benimsenmesi gereken bir değer olan “güvenilirlik” gelmektedir. Kişisel güvenin, kişiler arasında bir ağ şeklinde genişleyerek toplumsal bir boyuta ulaşması ile birlikte, sosyal hayatta sağlıklı ve kalıcı dayanışmalar oluşmakta ve bu sayede toplumsal barış ve gelişme daha sağlıklı bir şekilde yürütülebilmektedir (Köylü, 2012).

Dolayısıyla güven ortamının tesisi ile yeniden şekillenen bütün değerler ve olumlu davranışlar (sadakat, karşılıklı anlayış, hoşgörü, yardımseverlik, sosyal ahlak, sosyal fedakârlık), güçlü sosyal sermaye olarak kendisini göstermekte ve âdeta kurumsal/profesyonel sosyal hizmetleri ikame etmektedir (Aydemir, 2011).

Bir araştırmaya göre, Türkiye’de güvene dayalı sosyal sermaye potansiyeli hayli düşük seviyelerde seyretmektedir. Mesela, Konya ili örneğinde genel güven oranı %16,8 olarak tespit edilmiştir. Genel anlamda ‘insanlara güven duyulabilir mi?’ sorusuna verilen cevap ile bir güven endeksi oluşturulduğunda dünya geneli ortalaması %26 iken, bu oran Konya’da %6,4 ‘dür. Ne var ki Türkiye’de güven duygusu; aile, akraba ve komşuluk gibi özel alanlarda daha güçlü bir şekilde kendisini göstermektedir (Aydemir, 2011, s. 189).

2. MANEVİ SOSYAL HİZMETLER BAĞLAMINDA YAS VE YAS DANIŞMANLIĞI

Modern dünya, ölümü günlük hayatın bir parçası olmaktan çıkarmıştır. Bunun anlamı, yeni jenerasyonun ölüm olayıyla artık fazla yüz yüze gelmemesi ve ölen kişiyle yakından ilgilenme fırsatlarının az olmasıdır. Çünkü ölenlerin ekseriyeti yaşadığı muhitten/evinden ziyade artık hastanelerde son nefesini vermektedir. Bu durum elbette pek çok insanı ve özellikle ölenin yakınlarını ürkütmekte, endişelendirmekte ve korkutmaktadır. Çünkü; evinde, tanıdıkları ve sevdiği kişiler arasında ölmekle; bilinmedik bir ortamda, üstelik hiç beklemedik bir anda ölmek, aynı durumlar değildir. Diğer yandan ölüm olayı, her bir bireyin hayatında her gün yaşanmamakta ve ölen kişi de en kısa sürede defnedilmektedir. Bütün bu sebeplerden dolayı ölüm olgusu, soğuk ve ürkütücü bir hadise olarak karşımıza çıkmaktadır (Köylü, 2017, s. 185-205).

Manevi sosyal hizmetlerin vasıtalarından olan keder danışmanlığı veya başka bir isimlendirme ile yas danışmanlığı, insanların başta ölüm olmak üzere kayıp deneyimi ya da beklenen kayıp deneyimi ile başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır. Danışman, yas yaşayan bireyin yas durumuyla yüzleşmesi, kabullenmesi ve üstesinden gelebilmesi için konuşma terapisi eşliğinde uygulamalar gerçekleştirerek hizmet vermektedir.

Herhangi bir kayıp/ölüm sonrası, insanların duygusal olarak üzgün hissetmesi, yas sürecinin bir parçasıdır. Bu süreçte birey çeşitli günlük gereksinimlerini ihmal edebilmekte, bireyde olumsuz davranışlar gelişebilmektedir. Bireyin hayatını normal ve sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi için, bir psikolojik danışmana başvurması gerekebilmektedir. Bu durumda danışılan kişinin bir manevi danışman olması da mümkündür (Kara, 2016, s. 260).

Ani veya şiddetli bir ölümle sevdiği yakını kaybeden ve yas tutan kişiler için gerekli psikolojik ve sosyal desteğin yeterince sağlanmadığı durumlarda depresyon gibi ruhsal çöküntüler baş göstermekte; kişi, yoğun bir manevi desteğe ihtiyaç duymaktadır. Burada özellikle aile ortamında, genellikle mümkün olmayan bir refakat desteğinin yokluğu ve uzun vadeli desteğin olamayışı, yas danışmanına başvurmayı gerekli kılmaktadır. Yas tutan kişilerin yaşadığı kayıp durumlarına sebep olarak şu örnekler verilebilir:

- Belirsiz kayıp durumları (ortadan kaybolma),
- Tabu kayıpları (intihar, kürtaç),
- Küçük yaştaki bireylerin ölümü (çocuklar, torunlar),
- Stresli ilişkiler,
- Dramatik ölümler (uçak kazası, kitle paniği),
- Ölüme sebebiyet vermek (sarhoş sürücü, yarışçılar),
- Engelli yakınının bakım sorumluluğu,
- Travmatik olaylar (savaş, deprem),
- Sosyal ağların eksikliği (özellikle sosyal izolasyondan etkilenen insanlar) (Rechenberg-Winter ve Fischinger, 2010).

3. ALMANYA'DA TAZİYE GELENEĞİ VE YAS DANIŞMANLIĞI

Çalışma kapsamında bu bölümde, ölüm sonrası yerine getirilen işlemlerin Almanya'daki seyri konu edilmektedir. Bu sebeple cenaze işlemleri arasında yer alan defin yani ölüyü gömme, taziye süresince yerine getirilmesi gereken işler içinde ilk sıralarda yer almaktadır. Bu sebeple öncelikle bu konu işlenmiş, ardından taziye kültürüne geçilmiştir. Son olarak da yas danışmanlığı konusu, eğitimin verilmesi ve hangi vakalara yönelik hizmet verildiği gibi bilgilerle işlenmektedir.

3.1. Almanya'da Cenaze İşlemleri ve Taziye Kültürü

Almanya'da mezarlık düzenlemesi yasasına göre mezarlık için "sonsuz kullanım" garantisi yoktur. Mezarlıklar zaman içerisinde nakledilebilir, genişletilebilir veya kaldırılabilir. Federal Alman Mezarlıklar Birliği tarafından yapılan açıklamaya göre her yıl, Katolik ve Protestan mezheplerine mensup 500.000 civarında Hristiyan vatandaş gömülmektedir. Cenaze işlemleri, ölen kişinin inancı doğrultusunda yapılmakta ve örnek uygulamalar şart koşulmamaktadır. Ölen kişi bir dini cemaatin üyesi olmamışsa veya dini bir cenaze töreni istenmiyorsa genellikle ücretsiz bir cenaze töreni veya bir konuşmacı tarafından yönetilen bir cenaze hizmeti verilebilmektedir. Cenaze töreni geleneksel olarak üç bölümden oluşmaktadır: Cenaze evindeki taziye, kilise veya şapeldeki hizmet ve mezarlıktaki taziye. Kilisede, ölen kişinin hayatının hatırası için konuşma yapılır, dua edilir ve ayinler yapılır (Friedrich, 2018). Söz konusu hizmetler, kayıp yaşayan bireyin üzerindeki sorumlulukları alması münasebetiyle yas danışmanlığı hizmetinin başlangıç aşamasını oluşturmaktadır.

Alman mezarlık yasalarına göre mezarlık zorunluluğuna ek olarak tabutla gömülme yükümlülüğü bulunmaktadır. Avrupa ve Almanya'da gömme kültürü son yıllarda büyük değişikliklere uğramıştır. Güncel olarak geleneksel gömme biçimlerinin yerini, bireyselleştirilmiş gömülme biçimleri almıştır. Prensipte Almanya'da yasalara göre ancak özel izinle gerçekleştirilen cenaze törenleri aşağıdaki gibidir:

• Ceset krematoryumda yakılır ve bir “Urne” (toprak kap) içerisinde külleri saklanır. Bu küller bir ağacın köküne, mezarlık duvarının nişlerine, denize veya gökyüzüne serpilmek suretiyle doğaya karışması sağlanır. İsteğe bağlı olarak bu küllerin bir hatıra olarak özel formla pırlantaya dönüştürülme işlemi yapılmaktadır (Klie, 2008, s. 22).

• Almanya'da nehirde yakılarak gömülmeye yasal olarak izin verilmemektedir. Ancak özel bir izinle Hollanda veya İsviçre gibi ülkelerin nehirlerinde (Örneğin Maas nehri) gömülebilirler. Bir diğer yaygın bir gömü geleneği olarak da merhum Hindistan'da, geleneksel olarak halkın önünde yakılır ve daha sonra Ganj nehrine teslim edilir.

• Diğer gömü formu ise Alkali hidroliz (resomasyon) ile cesedin çözülmesi ve sıvılaştırılması veya şoklanarak kompostlama yoluna gidilmesidir.

• Kişinin isteğine bağlı olarak tüm bedeni bilimsel ya da tıbbi amaçlarla bilim dünyasına bağışlanmaktadır.

• Mezar taşına isminin yazılmasını istemeyen kişiler anonim olarak gömülebilirler (Brück, 2012, s. 17).

3.2. Almanya’da Yas ve Yas Danışmanlığı

Yas danışmanlığı, yaşamı tehdit eden durumlarla birlikte görülen sorunlarla karşı karşıya olan hastaların ve ailelerinin ağrılarını, fiziki, psikososyal ve manevi (spritüel) diğer sorunlarını erken dönemde belirleyip, kusursuz bir biçimde değerlendirip tedavi etmek suretiyle, bu ailelerin hayat kalitesini geliştiren bir yaklaşımla gerçekleştirilmektedir (WHO, 1990).

Sigmund Freud'un 1917’de "Keder ve Melankoli" üzerine yazdığı klasik monografiden beri psikoloji bilimi ve psikiyatristler, yas sahiplerinin duygularıyla yüzleşmeleri gerektiği şeklindeki temel varsayımı paylaşmaktadırlar. Yas tutanların işlenmemiş kederleri, nevroz ve depresyonla sonuçlanabilecek riskler taşımaktadır (Morgenthaler, 2012, s. 73). Bu nedenle yas tutanlarla profesyonel anlamda "yas çalışması" yapılmalıdır. Yas, kayıp gerçekliği ile duygusal ve bilişsel çatışma sürecidir. Örneğin dul insanların bilişsel işlevleri, ölüm olayı ve ölenin anılarıyla

ilgilidir. Yas çalışmasının işlevi, merhumla olan duygusal bağları yeniden tanımlamak ve onu geçip giden bir parça olarak yaşamına entegre etmektir.

Ölü yakınının yalnız bırakılmaması bir sosyal dayanışma örneğidir. Yaslı bireyler, günümüzde yakın çevresinden toparlanması, güçlü olması yönünde telkinler almaktadır. Ancak yas sahibinin yaşamın getirdiği doğal bir süreci yaşaması, gerekirse psikolojik destek alması olağan bir durumdur (Bundesverband Trauerbegleitung, 2019).

Tarihi süreçte bazı toplum ve kültürlerde acının dışa vurumu zayıflık veya inançsızlık olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple gayet insani ve doğal olan yas duygusu, bir tabu olarak görülmüş ve bastırılması yoluna gidilebilmiştir. Ancak modern yaşamın bir gereği olarak terapi modellerinin gelişmesi ile, yas duygusunun ve acının dışa vurulmasına daha fazla olanak sağlanmıştır. Özellikle, ünlü İsviçreli psikiyatrist Elisabeth Kübler-Ross'un modeli olan ve “hayata tutunma,” “ölüm ve ölmek üzerine,” “yaşam dersleri” adlı çalışmalar; dürtüleri yeniden düşünmeye, harekete geçirmeye ve dürtüler üzerinde çalışmaya imkân vermiştir (Morgenthaler, 2012, s. 73). Zaman içerisinde huzurevi, palyatif bakım ve ölü yakınlarına eşlik edilmesi ile giderek artan hareket, zamanla toplumsal farkındalığa dönüşmüş ve bir meslek hâline gelmiştir. Batı’da 1980’lerden beri refakatçi gruplar ve -refakatsiz- kendi kendine yardım grupları, yas kafeleri kurulmuştur ve bu hareketler bağlamında yas turları düzenlenmektedir (Trauart, 2019).

Almanya genelinde yas danışmanlığı eğitimi, Federal Almanya Yas Danışmanlığı Birliği (Deutsches Federal Verein für Trauerbegleitung) bünyesinde verilmektedir. Özel yas danışmanlığı meslek eğitim kursları ise 3-6 ay süren eğitim modülleri ile seminer ve uygulamalar eşliğinde verilmektedir. Bu eğitim sonunda alınan sertifikalar tüm Almanya genelinde yasal meslek statüsünde tanınmaktadır. Almanya’da 2007 yılında Federal Yas Danışmanlığı Çalışma Topluluğu tarafından, yas danışmanlığı üzerine kalite güvencesi standartları getirilmiştir. Meslek mensuplarına ek olarak; terapistler, tıpçılar, psikologlar, sosyal çalışmacılar, hemşireler, geriatrist ve manevi danışmanlar yas danışmanlığı yapabilmektedirler (Trauart, 2019).

Ölüme refakat hizmetleri kapsamında palyatif bakım, bakıma muhtaç hasta ve ailesinin yaşam kalitesine odaklıdır. Bu bakım, bireylerde görülen acı ve diğer belirtileri kontrol etme, sosyal, duygusal ve manevi ihtiyaçları gidermeyi amaçlamaktadır. Palyatif bakım, özellikle iyileştirilemeyen ciddi hastalıklar için önemlidir ve hastaların sadece fiziki, hissî, sosyal değil manevi (spiritüel) yönlerini de dikkate alan geniş kapsamlı bir bakım yaklaşımıdır. Almanya’da palyatif bakım programları; kronik ve hayatı tehdit edici hastalığı olan ve bu sorunlarla yaşayan fertlerin sayısındaki artış sebebiyle ve sağlık profesyonellerinin, hastaların nitelikli bakımlarına yönelik ilgilerinin artması sonucunda son yıllarda hızla gelişmiştir. Maneviyat; tedavi, rahatlama ve huzur duymaya yönelik etkileri açısından önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Özellikle terminal dönemdeki hastalara sağlanan manevi refakat hizmetleri, Almanya’da öncelikli ihtiyaçlar arasında yer almaktadır (Smith, 2000, s. 129-130).

4. TÜRKİYE’DE TAZİYE GELENEĞİ VE YAS DANIŞMANLIĞI

Çalışmanın bu kısmında Türkiye’deki taziye kültürünün, uygulama örnekleriyle, hangi motivasyonlarla yaşatıldığına bakılarak, dini motifleriyle birlikte anlatılmaktadır. Sonrasında ise mevcut uygulama olan Manevi Rehberlik ve Destek Hizmetleri, yas danışmanlığı kapsamında anlatılmaktadır.

4.1. Türkiye’de Cenaze İşlemleri ve Taziye Kültürü

Anadolu geleneğinde, ölümden sonra gerçekleştirilen uygulamaların başında ölünün gözlerinin kapatılması, çenesinin bağlanması, odasının penceresinin açık tutulması gibi işlemler yapılmaktadır. İslam inancının bir gereği olarak imam eve gelerek ölü için Kur’an okur. Camilerde sala okutulurken taniyan herkese vefat haberi duyurulur (Ersoy, 2002). Çeşitli inanışlar, sosyo-kültürel yasin tepkileri konusunda da belirleyici olabilmektedir. Ağıt yakma ve dövünme bir inanışa göre uygun iken, diğer inanışa göre uygun olmayan davranış şekilleridir. Diğer bir örnekte ölen kişinin eşyalarının muhafaza edilmesi normal sayılırken diğer bir kültürde

ölenin eşyalarının ihtiyaç sahiplerine dağıtılması makbuldür. Anadolu'da taziye ziyaretleri ve mevlitler, sosyal destek sağlarken aynı zamanda ölümü kabullenmeye yardımcı olabilmektedir (Apaydın, 2017, s. 22).

Bunun yanında ölenin arkasından onun sağlığında yapamadığı dinî vecibeler yapılmakta veya onun adına yoksullara sadaka verilmektedir. Defin işlemi öncesi ölünün yıkanması, kefenlenmesi, tabuta konmasından mezara konulmasına kadar tüm işlemler yardımlaşma ve dayanışma içinde gerçekleştirilmektedir. Yas tutan aile yakınları içsel duygularını; koyu renkli giyinme, fazla yememek, radyo veya televizyon açmamak gibi çeşitli dışavurumlarla göstermektedirler. Ölüyü anma ile ilgili olarak Anadolu Türklüğünde İslam kültürü çerçevesinde, vefatın ilk gecesinde ve vefatı takip eden ilk Perşembe akşamı Kur'an okutulup üçüncü gününden sonra yas süreci sona ermek suretiyle sabır sürecine geçilmektedir (Ersoy, 2002).

Devamında ise haftası, kırkı ve elli ikisinde cenaze sahibi tarafından mevlit okutulur. Vefattan sonraki ilk Ramazan ve kurban bayramlarında ise "kara bayram" olarak nitelendirilen matem havası görülmektedir (Ersoy, 2002). Tüm bu uygulamalardan yola çıkarak cenaze törenlerine sosyolojik açıdan bakıldığı zaman, bütün bu ritüellerin örtük bir işlevi yerine getirdiği ve arka planda toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı geliştirdiği görülmektedir. Cenaze evine yakınlar ve komşular tarafından yiyecek ve içecek getirilmesi sosyal yardımlaşmanın örneğidir. Diğer yandan İslam inancında gömülmek esastır. Buna göre;

• Cenaze kaldırma yani defin işlemleri mevtanın ölüm gününde veya ertesi gün gerçekleşmelidir.

• Mezarlık yönü Mekke (kıble) ile yüzleştirilir.

• Cenaze, kefenle tabutsuz olarak mezara konulur.

• İslam'da cesedin kreasyonuna (yakılmasına) izin verilmemektedir.

• Mezar henüz başka bir gömünün gerçekleşmediği "bakir" toprakta olmalıdır (Gassmann, 2017).

Tüm bu işlemler ölüye sağlanan, "ebedi bir dinlenme hakkı"dır. Diğer taraftan Müslümanlarda mezar süslemeleri veya mezar bakımı, dinen zorunlu olmadığı için yaygın değildir.

4.2. Türkiye’de Yas ve Yas Danışmanlığı

Yas, değer verilen bir şeyin kaybedilmesi durumundan yola çıkarak ömür boyu devam etme potansiyeline sahip bir duygudur. Ebeveynler için evladını yitirmek aynı zamanda anne baba rolünün de yitirilmesi anlamına gelmektedir. Yasın tepkileri; kaybedilenin yakınlığı, kim olduğu, ölüm biçimi ve yaşı gibi unsurlarla değişim göstermektedir. Çeşitli deyimlerle yas çağrışımı yapılmaktadır: “yaka yırtmak, yanıp ağlamak, yere kapanmak, yüreği kararmak, yüreğine ateş düşmek, yüreğini dağlamak, taşlara dövünmek, karalar bağlamak, ciğerini dağlamak” bütün bu deyimler dışında, kökeni Şamanizm ve Bektaşiliğe kadar dayanan geleneklerde ölenin kuş olup uçtuğu benzetmesi yapılmaktadır (Kurter ve Mattis, 2015).

Türk toplumunun kayba bakışı İslam temelli inanışlarla birlikte değerlendirildiğinde Müslümanlar için “sabır” olgusunun ve inanışının yas sürecine yardımcı olduğu görülmektedir. Taziye geleneği dâhilinde olan taziye çadırları, 7. ve 40. gün mevlitleri, ikram edilen yemekler gibi bazı ritüellerde hayır işlerinin etkisi büyüktür (Aksöz, 2014, s. 43-61). Tüm bu dini temelli yardımlaşma faaliyetleri birlik ve beraberlik duygusunu geliştirmektedir. Geleneksel toplumlardaki dayanışmanın batı toplumuna göre daha fazla olması, ölüm gerçeğiyle yas sürecinin daha hızlı atlatılabilmesini mümkün kılmaktadır.

Anadolu’nun bazı bölgelerinde ölenin ardından ağıt yakma geleneği devam etmektedir. Bu gelenekte üzüntü halini dile getirme, “ağıt yakma” şeklinde edebi bir boyuta ulaşmıştır. Vefat edenin iyilik hallerinin ve meziyetlerin sıralandığı ağıtta, ölenin ardından güzel yanlarını yâd etmek, yakınları için teskin edici olabilmektedir. Bu geleneği bir nevi meslek edinmiş, ücret karşılığında yapan birtakım insanlar bulunmaktadır (Özel, 2006).

Esas itibariyle taziye/yas dayanışması, manevi sosyal çalışma kapsamına girdiği için gönüllü imamlar veya din görevlileri tarafından

informel yollarla yapılmaktadır. Ancak kentleşmenin getirmiş olduğu bireyselleşme sebebiyle aile, eş, dost ve akrabalarla bağlar zayıflamıştır. Bu sebeple yas dönemindeki birey, yalnız kalmakta ve bu süreçteki işlemlerle, maddi ve manevi zorluklarla tek başına mücadele etmektedir. Sosyal sermayenin sunduğu ve içinde güven, ağ ilişkileri barındıran geleneksel taziye kültürünün yetersizliğine eş olarak kurumsal düzenli bir hizmetin olmayışı, yas sürecini daha da zorlaştırmaktadır. Tüm bu sebepler ve değişen toplumsal yapının beraberinde getirdikleri göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’deki mevcut durum, yakın zamanda bu alanda da profesyonel bir destek hizmetini gerekli kılmaktadır.

Nitekim son yıllarda “Manevi Rehberlik ve Destek Hizmetleri” kapsamında Diyanet tarafından, 07.01.2015 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sağlık Bakanlığı arasında yapılan bir protokol gereğince, ilk etapta 14 hastanede personel görevlendirilmesi yapılmıştır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015). Adana, Afyonkarahisar, Ankara, Bursa, Çorum, Erzurum, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kayseri, Konya, Ordu, Sakarya ve Samsun görevlendirmelerin yapıldığı illerdir. 2017 yılına gelindiğinde 16 ilde, 48 hastanede manevi destek hizmeti sunuldu. 2018 yılında ise hizmet verilen il sayısı 38’e çıktı ve toplam olarak 115 hastanede 230 Manevi Destek Görevlisi ile vatandaşlara hizmet sunuldu (Din Görevlileri, 2017)

Geniş anlamda “Manevi Rehberlik ve Destek Hizmetleri,” insanlara acılı, sıkıntılı, üzüntülü, korkulu, yalnız ve ümitsiz hâllerinde ve ani değişimlerle gelen (hastalık, ölüm, ameliyat, sakatlık, afet vb.) kriz durumlarında, onların yanında olmak gibi bir görevi yerine getirmeyi ifade etmektedir. Ayrıca onlara din ve inanç açısından destek olabilmekten; varsa soru ve sorunlarına danışmanlık etmek, âdet ve ibadetlerini yerine getirebilmelerinde rehberlik etmek ve hayatlarına yeni bir anlam verebilmede eşlik etmekten ibarettir (Küçük, 2017).

Manevi Destek Görevlilerinin tamamı üniversite mezunu olup aralarında ilgili alanda yüksek lisans, doktora yapanlar ve yurtdışı tecrübesine sahip olanlar çoğunluktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezinde, bu alanda çalışmalar yapmış akademisyen, eğitimci ve Sağlık Bakanlığı personeli

tarafından verilen ve yaklaşık 200 saati aşan bir eğitim programı ile alanında profesyonel "Manevi Destek ve Rehberlik Görevlileri" yetiştirilmiştir. Eğitim programında hastanelerde görev yapacak görevlilere din psikolojisi, manevi sosyal hizmetler, manevi bakım, hasta ve hasta yakınlarıyla iletişim, pastoral psikoloji ve dua vaizliği gibi birçok konuda eğitimler verilmiştir.

SONUÇ

Yas danışmanlığı birimleri ABD ve Avrupa ülkelerinde altmış yıldan daha uzun süredir faaliyet göstermektedir (Kara, 2016, s. 267). Hristiyan inancına göre yeniden dirilişe olan inanç, ölüm gerçeğini kabullenmede kolaylaştırıcı bir unsurdur. Batı dünyasında çeşitli inanışların olduğu var sayılırsa kişilerin kayba olan inancı da yas sürecinde farklılıklar göstermektedir. Aynı zamanda cenaze merasimlerinin kişiselleştirilmesi, talep edenin arzularına göre cenaze hizmetinin verilmesi cenaze hizmetinin ticarileşmesine sebep olmuştur.

Öte yandan yas danışmanlığının Avrupa'da bu kadar revaçta olmasının sebeplerinden biri; bireyselleşmiş toplumdaki insanların aile, arkadaşlık ve akrabalık bağlarındaki kopuk ilişkilerdir. Almanya toplumunda bireyselleşmenin beraberinde getirdiği yalnızlık duygusuyla yas danışmanına yönelimlerin olduğu, aynı zamanda cenaze işleminin bir ticaret hâline geldiği görülmektedir.

Türkiye toplumunda yas sonrası yaşanan acı verici süreç, bireyin içinde bulunduğu yakın çevrenin de etkisiyle aşılmaktadır. Yas süreci dâhilinde üstesinden gelinemeyen olumsuz duygular ve davranışlar değerlendirildiğinde yas danışmanlığının Türk toplumu için uygulanabilir olduğu düşünülmektedir. Türkiye'de yas danışmanlığı, aktif olarak eğitim verilen bir meslek dalı olarak profesyonel bir zemine oturtulmuş değildir. Sağlık ve sosyal meslek örgütlerinin yas danışmanlığı sertifika programları ile söz konusu hizmetin yaygın hâle gelmesi ve profesyonel bir zemine oturtulması mümkün görünmektedir.

Almanya'da var olan yas danışmanlığı meslek dalı, Türkiye'de henüz bir mesleki eğitim seviyesinde verilmemektedir. Ancak psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikiyatri ve psikoloji gibi meslek gruplarınca söz konusu

hizmetin verildiği görülmektedir. Bahsi geçen meslekler dışında son yıllarda Diyanet'in girişimleriyle 'yas danışmanlığı' ismi altında olmasa bile bu hizmeti de içine alacak bir şekilde "Manevi Rehberlik ve Destek Hizmetleri" kapsamında birçok hastaneye resmî olarak "Manevi Destek Görevlileri" tayin edilmiştir. Manevi destek görevlileri, hastanelerde ölen hastanın yakınlarına yas danışmanlığına yönelik telkin ve teskin hizmetleri de verme yetkisine sahiptir.

Yas ve yas danışmanlığı konusunu sosyal sermaye göstergeleri açısından ele aldığımızda Türkiye için çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır. Uluslararası mukayesede Türkiye'nin sosyal sermaye dinamikleri; sivil toplum örgütlerine katılım veya insanlara duyulan güven seviyesi gibi başlıklarda arandığında ulusal sosyal sermaye düzeyi düşük çıkmaktadır. Ancak topluluk/komşuluk/akrabalık gibi yakın sosyal münasebetleri kapsayan alanlardaki sosyal sermaye göstergeleri Türkiye'nin lehine olmaktadır. Bu bağlamda aile, din, geleneksel değerler, sosyokültürel imkânlar, tarihî geçmiş ve şahsiyetler ile birlikte düşünüldüğünde zengin bir sosyal sermaye potansiyelinin varlığı görülmektedir (Aydemir, 2011, s. 194).

Bu doğrultuda sosyal sermayenin yani insani münasebetlerin aile, akraba ve komşuluk ilişkileri açısından Türkiye gibi güçlü olduğu toplumlarda taziye kültürünün daha gelişmiş olduğu, buna bağlı olarak manevi sosyal hizmetler kapsamında yürütülen yas danışmanlığına da daha az ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Ancak değişen hayat koşulları göz önünde bulundurulduğunda, mevcut taziye kültürünün bu alandaki ihtiyacı ne kadar süre daha karşılayacağı öngörülememektedir. Bu sebeple yakın bir gelecekte yas danışmanlığı hizmetinin kurumsal olarak verilmesi gerekliliği ile karşı karşıya gelinmesi ihtimali bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aksöz, İ. (2014). “Kayıp ve Yas,” “Afetler, Krizler, Travmalar ve Psikolojik Yardım”. Özgür Erdur Baker ve Türkan Doğan (Ed.), (s. 43-63). Ankara: Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.
- Altınöz, F. Y. (2015). “Sosyal Sermaye,” <https://www.milligazete.com.tr/makale/852700/furkan-yilmaz-altinoz/sosyal-sermaye> adresinden alındı.
- Apaydın, S. (2017). “Kayıp ve Yas, Yas Danışmanlığı”. Özgür Erdur ve İdil Aksöz-Efe (Ed.) (1-51). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aydemir, M. A. (2011). “Sosyal Sermaye: Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Araştırması”. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bourdieu, P. (1983). “Ökonomisches Kapital, Kulturelles Kapital, Soziales Kapital”. (Übz): Reinhard Kreckel, “Soziale Ungleichheiten” Göttingen: Soziale Welt Sonderband 2.
- Braun, S. (2002). “Soziales Kapital, Sozialer Zusammenhalt und Soziale Ungleichheit”. <https://www.bpb.de/apuz/26805/soziales-kapital-sozialer-zusammenhalt-und-soziale-ungleichheit?p=all> adresinden alındı.
- Brück, M. (2012). “Ewiges Leben und Wiedergeburt: Sterben, Tod und Jenseitshoffnung in Europäischen und Asiatischen Kulturen”, Münih: Herder Verlag.
- Bundesverband Trauerbegleitung. (2019). “Angebot des Bundesverbandes Trauerbegleitung eV”, (BVT) <https://bv-trauerbegleitung.de/> adresinden alındı.
- Din Görevlileri. (2017). “Diyanet, Hastanelere ‘Manevi Rehberlik’ Personel Alımı Yapacak!”, <https://dingorevlileri.com.tr/diyanet-hastanelere-manevi-rehberlik-personel-alimi-yapacak-h159.html> adresinden alındı.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2015). “TC. Diyanet İşleri Başkanlığı ile TC. Sağlık Bakanlığı arasında Hastanelerde Manevi Destek Sunmaya Yönelik İşbirliği Protokolü”. <https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/Documents/Sa%C4%9Fl%C4%B1k%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Protokol%C3%BC.pdf> adresinden alındı.

- Ersoy, R. (2002). “Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili Rit ve Ritüeller,” Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi. 86-101.
<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/41.php> adresinden alındı.
- Field, J. (2003). “Sosyal Sermaye”. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Friedrich, H. (2018). “Braucht es die Kirche für den perfekten Abschied?”. Berliner Zeitung.
- Gassmann, D. (2017). “Jungfräuliche Erde, Frankfurter Allgemeine.
<https://www.faz.net/aktuell/gesellschaft/menschen/bestattung-von-muslimen-teilweise-problematisch-14942392.html> adresinden alındı.
- Kara, E. (2016). “Yas Süreci ve Dini Danışmanlık,” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Özel Sayı*, 251-270.
- Klie, T. (2008). “Performanzen des Todes: Neue Bestattungskultur und kirchliche Wahrnehmung”. Stuttgart: Kohlhammer Verlag.
- Köylü, M. (2012). “Ölüm Eğitimi, Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri”. Nurullah Altaş ve Mustafa Köylü (Ed.) Ankara: Gündüz Yayıncılık.
- Kurter, F. ve Mattis S, j. (2015). “Türkiye’de Uygulamacıların Gözüyle Psikolojik Danışmada Kültüre Duyarlı Olma”. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Küçük, M. (2017). “Bir Psikoloğun Kaleminden Manevi Rehberlik”. İstanbul: Ahir Zaman Yayınları.
- Morgenthaler, C. (2012). “Lehrbuch Praktische Theologie: Seelsorge”. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- Özel, Ü. (2006). “Ağıt Yakan Kadınlar” Haber 7.
<http://www.haber7.com/yasam/haber/195537-son-nesil-agit-yakan-kadinlar> adresinden alındı.
- Rechenberg-Winter, P., Esther F. (2010). “Kursbuch systemnische Trauerbegleitung”. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht.
- Smith, R. (2000). “A Good Death,” *BMJ* 320, 129-130.
- Şahin, M. M. (2010). “Sosyal Sermaye Kuram Uygulama Eleştirisi”. İstanbul: Değişim Yayınları.

Trauerbegleitung. (2019). <https://bv-trauerbegleitung.de/ueber-uns/entstehungsgeschichte/> adresinden alındı.

Trauart. (2019). “Trauerbegleitung: Ausbildung & qualifizierung,” <https://www.trauart.de/trauerbegleitung-ausbildung-2019> adresinden alındı.

WHO Expert Committee. (1990) “Cancer Pain Relief and Palliative Care,” Cenevre: World Health Organization.

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

1483 Yılında Hatunsaray ve Sudiremi Nahiyelerinin Durumu

The Status of Hatunsaray and Sudiremi Sub-districts in 1483

Doç. Dr. Hamit Şafakcı

Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, hamitsafakci@artvin.edu.tr
(ORCID: 0000-0002-1290-3392)

Özet

Konya, Osmanlılar tarafından alındıktan sonra çeşitli tarihlerde tahrirler yapılmıştır. Çalışmada üzerinde durulan tahrir, 1483 yılına aittir, ancak defter eksiktir. Bu nedenle genel bir değerlendirme imkânı yoktur. Ama 1483 yılı verilerinden hareketle birçok bilgiye de ulaşmak mümkündür. Bu defter sayesinde Osmanlıların Konya'yı ele geçirdikten sonra yaptıkları tahrirde bazı gelirleri kimlere timar olarak verdiği, hububatın tahrir kıymeti ve Konya'dan alınan vergiler gibi konularda bilgi elde edilebilmektedir. Bunların yanında bahsedilen yılda bazı vakıfların gelirleri ile Ahmedek Kalesi'ndeki görevlilere verilen timarlar öğrenilebilmektedir. Defterde adı geçen köylerin durumu görülebilmektedir. Caba, bennak ve çift vergilerinin miktarı; koyun ve değirmen gibi vergilerin oranı öğrenilebilmektedir. Yine Konya'da bu defterde avarızhane sayılarının yazılması dikkat çekicidir. Her ne kadar defter eksik olsa da yeni bilgiler ihtiva ettiği için önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Tahrir defteri, Konya, 1483, Karamanoğlu.

Abstract

After Konya was conquered by the Ottomans, cadastral records were prepared on various dates. The cadastral record that is discussed in this study is from 1483, but the record is incomplete. Therefore, it is not possible to carry out an overall evaluation on it. Nevertheless, using the data from 1483, a lot of information can be reached. With the help of this book, the record that the Ottomans prepared after conquering Konya provides information on issues such as whom some of the revenues were given as timars, the value of grain in the record book, and taxes collected from Konya. In addition to these, the revenues of some of the foundations and the timars given to the officials at Ahmedek Fortress in the aforementioned year can be learned from this book. The state of the villages mentioned can be seen in the book. The amount of caba, bennak and farm taxes, and the proportion of taxes such as sheep and mill can be learned from the book. It is noteworthy that the numbers of avarızhane in Konya

were written in this book. Although the book is incomplete, it is important because it contains new information.

Keywords: Cadastral record books, Konya, 1483, Karamanid.

GİRİŞ

Arşivlerde bulunan belgeler, yerel tarih çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Nitekim bu çalışmada ortaya konulan bilgiler de arşivden alınan bir defterin diğer kaynaklarla karşılaştırılmasıyla oluşturulmuştur. Zira defterdeki bilgilerin teyit edilmesi için bu gereklidir. Konya'nın fethi ile Ahmedek hakkında kısa bir bilgi vermek aşağıda değerlendirilecek defterin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu gerekçeyle konuyla ilgili şu bilgiler verilebilir: Karamanoğlu İbrahim Bey ölünce oğulları arasında taht kavgaları başladı. Bu rekabete Pir Ahmed'in isteği üzerine Osmanlılar da dâhil oldu. Çünkü Pir Ahmed, kardeşi İshak'a karşı II. Mehmed'e başvurdu ve onun desteğiyle Karaman tahtına oturdu. Fakat Pir Ahmed'in anlaşmaya sadık kalmaması üzerine Sultan Mehmed, harekete geçti.⁵ Kendisi Konya üzerine giderken Mahmud Paşa'yı Pir Ahmed üzerine gönderdi. Konya'daki Gevale Kalesi'ni aldı. Bahsedilen hisara gerek kalmadığını düşünerek surunu yıktı. Ereğli ve Larende alındı⁶ (İbn Kemal, 1991, s. 274). Konya'nın Ahmedek'ini onarmayı padişah uygun gördü. Burasını daha önce İbrahim Bey yıktırmıştı. Onarıldıktan sonra bekçiler konuldu. Gevale Kalesi de elden geçirildi. Ancak buranın Ahmedek'inin onarılması daha pahalı olduğundan yıktırıldı. Böylece Karaman vilayeti Osmanlı topraklarına katıldı. Yönetimine Şehzade Mustafa

⁵ Pir Ahmed, Memluk seferi hazırlıkları yapan Fatih'in davetine icabet etmeyince sefer düzenlendi (Tekindağ, 1963, s. 55). İdris-i Bitlisi (2013, s. 187) farklı bir bilgi vererek olayı şöyle anlatmıştır: Bu yardımlara karşılık bazı Karaman beldelerini sultana verdi. Bu cümleden, İshak Bey'in elinde olan ve sultanın askerleri tarafından ele geçirilen *Gevale Kalesi* zikredilebilir. Pir Ahmed bir gece sultanın kullarından olan Ahmedek Kalesi ahalisine baskın yaptı. Kale muhafızları kaleyi savundular ve saldırganlar bir şey elde edemedi. Pir Ahmed, çok kan dökülen bu kuşatma sonrasında Larende'ye döndü. Yani fetih tarihini daha öne çekmiştir. Ancak belirtildiği üzere fetih, 1467'den önce olmamalıdır.

⁶ Karaman'dan İstanbul'a sürülecek kişiler belirlendi. Saruhan valisi olan Sultan Mustafa'ya Karaman vilayeti verildi (İbn Kemal, 1991, s. 276-277). Konya'nın fethinden sonra Karahisar'a indiler. Padişahın buyruğu üzerine Mahmud Paşa'nın çadırını başına yıktılar. Rum Mehmed Paşa'nın vezirliğinin ilk şeytanlığı, Mahmud Paşa gibi müdebbir veziri kapısından reddetti. Seferin başında Küpelioğlu kazaskerdi, onu azlettirip Mevlana Vildan'ı kazasker eyledi (872/2 Ağustos 1467-21 Temmuz 1468) (Aşıkpaşazade, 1970, s. 193). Aşıkpaşazade'ye göre şehrin alınmasını 1467 olarak düşünmek mümkündür.

getirildi (Hoca Sadettin Efendi, 1979, s. 96). Yeni alınan kalelerin tamirine önem veren II. Mehmed, dört sancakbeyinin nezaretinde çalışan çok sayıda mimar ve amele topladı. Büyük masraf ve gayretle ikmal edilen Ahmedek'i ateşli silahlarla takviye edip muhtelif timarlara sahip dizdar⁷ ve kethüda emrindeki hisar erlerinin muhafazasına bıraktı (Tekindağ, 1963, s. 56-57). Konya Kalesi'nin yani Ahmedek'in tamiri ebced hesabına göre 872'dir. Dolayısıyla Konya, 872/1467 yılında⁸ alınmıştır (Konyalı, 1997, s. 111).

Bir kalenin korunması, çoğunlukla timarlılardan meydana gelen sabit bir birlik tarafından sağlanırdı. Bu birliğin komutanı bir dizdar ve bunun da muavini bir kethüda olurdu (Beldiceanu, 1985, s. 85). Bunlar maaş da alabilirlerdi.⁹ Kale düşman eline geçtiği takdirde son savunmayı yapabilmek için yüksek ve kapalı bir kısma sığınılırdı. Bu kısma önceleri *ahmedek* (*ehmedek*) sonraları *iç kale* denilmiştir (Eyice, 2001, s. 235). Ahmedek,

⁷ 29 Kasım-8 Aralık 1485 tarihinde; Konya Kalesi Ahmedek'i dizdarı Ali Bey'in timarları Belviran'a bağlı Avşarviran ve Sarınc ile Sudiremi'ne bağlı Başara köylerinden 8.148 akçeydi. Dizdar timarı olan bu yerler dizdar timarından çıkarılarak Emre adlı sipahiye verilmişti. Bahsedilen tarihte geri dizdara verilmiştir (BOA, *MAD.d* 567, s. 16). 1530 yılında, Konya Kalesi'nin bir dizdarı, bir kethüdası ve 94 mustahfızı vardı. Gelirleri 50.831 akçeydi. Bunların timarlarında 29 köy, 12 mezra, 610 nefer, 410 hane vardı. Timarları arasındaki köyler şunlardı: Çukurçimen 28 nefer 12 hane hasıl 1.618; Orduözü *öşr-i reaya ve nisf öşr-i müselleman vakf-ı medrese-i Karatay rüsum-ı örfiyye ve nisf öşr müselleman timar* nefer 25, hane 19 hasıl 1.697; İpsikaya nefer 24 hane 12 hasıl 1.922; Çomaklar nefer 13 hane 7 hasıl 883; Büksüzler nefer 32 hane 7 hasıl 1.834; Kiçimuhsine nefer 24 hane 13 hasıl 1.265 vakfi Türbe-i Celaleddin örfiyye timar; Sulutas nefer 23 hane 12 hasıl 1.590 (*Karaman ve Rûm Defteri*, 1996, s. 22). Bu köyler dışındaki köyler ve mezralar için bkz. *Karaman ve Rûm Defteri*, 1996, s. 22-23. Osmanlı döneminde zindan ve garnizon olarak kullanılan Ahmedek'in müstahkem bir yapı olduğuna dair 1-10 Temmuz 1564 tarihinde, Ahmedek'in *Burgus* denilen burçları ile *Zindan* ve *Davul* kuleleri bulunuyordu. Yine kalenin yerden oldukça yüksek olan zindan bölümünün bir demir kapısı, bu kapının iki tarafında, *Eminlikoğlu Kulesi* ve *İmam Kulesi* mevcuttu (Küçükdağ, t.y., s. 61).

⁸ Osmanlılar tarafından Konya'nın alınması hakkında 1466, 1467 ve 1468 tarihleri verilir. Bu tarihlere dair bütün ayrıntılar değerlendirilerek bir karar verilmelidir. Çalışmada tartışmaya başka bir boyuta taşıyacağından şu bilgiler yeterli görülmüştür. Konya'nın alınmasıyla ilgili Tansel (1999, s. 288) 1466; İbn Kemal (1991, s. 281), Aşıkpaşazade (1970, s. 193), Konyalı (1997, s. 111) 1467; Tekindağ (1963, s. 55) 1468 yılını vermiştir. Bu tartışmalar hakkında bkz. Konyalı, 1997, s. 110.

⁹ Bölgeden bölgeye değişen kethüdanın statüsü hakkında Teselya'daki bir kalenin kethüdası örnek verilebilir. 4.697 akçe değerinde bir timar tasarruf eden kethüda, dizdara yardımcı olmakla birlikte atlı hizmete hazır olmak, bir *cebelü*, bir *gulam* ve bir *tebketür* tipi çadır sağlamak yükümlülüğüne de tabiydi (Beldiceanu, 1985, s. 86). 16 Ekim 1660 tarihinde Konya Kalesi kethüdası olan Mehmed Bey, Yenikapu adlı kapının kapıcısı olan Ali'nin hizmeti terk etmesinden dolayı hizmetin yapılmadığını kayıt altına almıştır (*Konya Kadı Sicili*, 2014, s. 283). Kethüdanın kapıcıların kontrolünü de yaptığı anlaşılmaktadır.

Konya’da Alaeddin Tepesi’ni çeviren iç kaleden ayrı I. Alaeddin Keykubat (1220-1237) tarafından 1221’de inşa edilen dış surun iç kısmında yer alan hisara verilen isimdir. Ahmedek, Alaeddin Tepesi’nin batı tarafında, şimdi Zindankale olarak adlandırılan mevkideydi. Sonradan hapisane olarak kullanıldığı için buraya *Zindan Kale* denilmiştir¹⁰ (Küçükdağ, t.y., s. 61). Ahmedek’in içinde cephane depolanacak odalar yer almaktadır.¹¹ Çevresinde hendek bulunduğu kaleyeye ahşap bir köprü ile geçilmekteydi. Bu bilgilere göre; Ahmedek’in zemini silah ve güherçile deposu, birinci katı görevlilerin kaldığı ve kıymetli eşyaların saklandığı odalar, ikinci kat ise hapisane, üstü kulelerin bulunduğu teras olmak üzere en az iki katlı olduğu sonucuna varılabilir (Küçükdağ, t.y., s. 61-62).

1. TAHRİR DEFTERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Ali Emiri Tasnifi içerisinde Sultan Mehmed II belgeleri arasına kaydedilen defterin numarası 1/60’tır. Arşivdeki *fihristte* 9 Zilhicce 860/28 Kasım 1456 tarihli olarak kaydedilen defter, Konya’ya tabi bazı köylerin vakfa ait öşürleri, *Ahmed’in Kalesi* efradının timarlarına ait vergileri ve bu köylerde bulunanların isimlerini havi timar defteri parçası olarak tanımlanmıştır. Deftere dair şu ana kadar bilinen bilgiler bu şekildedir. Ama kalenin adı, Ahmedek’tir. Ayrıca köylerin deftere sırayla yazıldığı, buralardaki gelirlerin hangi vakfa ait olduğu, Ahmedek Kalesi efradına nerelerin timar olarak verildiği de defterden anlaşılmaktadır. Ancak bu, bir timar defteri parçası değildir, mufassal bir tahrir defteri parçasıdır. Zira timar ya da vakfa ait olmayan köyler de

¹⁰ Ahmedek, Sultan İzzeddin Keykavus döneminde 1213 yılında yapılmıştır. Alaeddin Tepesi’ni çeviren surun içi tamamen iskân sahası olunca, savunmasız kalan şehrin güvenliğini sağlayacak bir kaleye ihtiyaç hissedilmiştir. Bu nedenle şehrin dış kısmına, daha sonra iç kale adını alacak olan Alaeddin Tepesi’ni kontrol edebilecek yükseklikteki Ahmedek, dış sur henüz mevcut değilken inşa edilmiştir (Küçükdağ, t.y., s. 61).

¹¹ Kale mahzenindeki silahlar için bkz. *Konya Kadı Sicili*, 2014, s. 571; Önder, 1971, s. 65. 1766’da ayakta olan Ahmedek, 1842’de harabe halindeydi. 1891 yılında güney kulesi dışında bir şeyi kalmayan Ahmedek, 20. yüzyıl başlarında mevcut değildi. Tanzimat döneminde şehirlere modern bir görüntü verme anlayışı çerçevesinde Konya’yı çeviren iç kale ve dış surlarla birlikte Ahmedek de ortadan kaldırılmıştır (Küçükdağ, t.y., s. 62).

yazılmıştır. Nitekim İpsikaya, Sürnük¹², Eksile, Çomaklar, Büksüz¹³, Dilgömü, Sulutas, Çelték köyleri timar olarak yazılmıştır. Gömse, Orduözü¹⁴, Bulamas¹⁵, Enbelüs, Salahaddin, Bilecük, Kçımusine, Bağlukutlu ve Giryat hem timar sahibi hem de vakıf tasarrufundadır. Kavak, Avalama, Çat, Çağlak, Bayad, Ağın, Evliya Şeyh, Şibli ve Kalburcu gibi köy ve mezralar ise vakıf tasarrufundadır. Ganki¹⁶ ile Dolassa köyleri ise mülktür. Yine şehzade hassı içerisinde Gömse, Sürnük, Orduözü, Eksile, Büksüz, Kavak ve Dolassa gibi köylerden hisse yazılmıştır. Şehzade hassına yazılan hisseler müsellemler ve piyadeler ile koruculardan alınan vergilerdir.¹⁷ Çukurçimen ise hassa yazılmıştır.

Defterin tarihinin 1456 yılı olmadığı açıktır. Zira Konya'nın fethine dair verilen izahlar, bu tarihin yanlışlığını ortaya koymaktadır. İkincisi yılın sehven yazıldığı düşünülebilir. O halde ise 29 Zilhicce 880/24 Nisan 1476 tarihine ulaşılır. Gerçekten de bu yıl bir tahrir yapıldığı mevcut bir vakıf tahririnden anlaşılmaktadır (Uzluk, 1958). Tasnifi yapanların belgeye eklediği notta defterin tarihine dair 880 hicri yılı yazmaktadır. Bu bakımdan özete sehven yazıldığı anlaşılmaktadır. Ancak defterin içerisindeki bilgilere göre defterin tarihi nedir? Sorusu akla gelmektedir. Defter baştan ve sondan eksiktir. Eldeki defter, sekiz varaktır. Tasnif esnasında ise tutulan notları içeren dört sayfa eklenmiştir. Bu verilere göre defter, 1476 ya da 1483 yıllarından hangisine ait mufassal defterdir? Defterde geçen Sultan Cem ve

¹² Köyün adı sonraki tahrirlerde Sürnük, Sürtek gibi yazılmasına rağmen incelenen defterde Sürtevek olarak da okumak mümkündür.

¹³ Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğünde *bük*, akarsu kıyılarındaki verimli tarlalar, bükü olarak verilmiştir. Gerçekten inceleme alanı olan yerlerden Kavak'ta bük kelimesi verimli tarlalar için kullanılan bir tabirdir. Bu anlamda köyün adını Büksüz olarak okumak Türk Dili açısından daha anlamlı olmaktadır. Diğer çalışmalarda Bunsuz ve Bünsüz şeklinde okunmuştur (Konyalı, 1997, s. 162; Aköz, 2012, s. 274).

¹⁴ Defterde Ordüzü olarak geçmektedir.

¹⁵ Defterde *Pulamas* şeklinde yazılmış ama sonraki defterlerde geçtiği haliyle Bulamas kabul edilmiştir.

¹⁶ Kange, Kanki, Ganeki, Kaneki, Gange, Kanke de okunabilir.

¹⁷ Geri hizmete alınan müsellemler, reaya gibi topraklarında çalışacak, geri hizmette sorumlu tutuldukları işleri yapacaklardı. İnşaat işlerinde çalışanlar yol, köprü, kale ve su yolu yapıyor, gerekirse onarıyordu. Madenlerde çalışan, hayvancılıkla uğraşan ya da cins hayvan yetiştiren müsellemler vardı. Has ahıra bağlı müsellemler; *taycı*, *buğurcu*, *koyuncu* oluyorlardı (Doğru, 1990, s. 11-13). Defterde bahsedilen müsellemler ve piyadelerden alınan vergilere bakıldığında askeri vazifeleri olmadığı ve reaya statüsünde oldukları anlaşılmaktadır.

Sultan Abdullah¹⁸ ibaresi defterin 1483 yılına ait olduğunu ortaya koymaktadır. Yine 1483 tarihli timar defterindeki kayıtlar ile 1483 yılı vakıf tahririndeki bilgiler, defterin tarihini teyit etmektedir. O halde defterin Sultan Mehmed dönemine tarihlenmesi de doğru değildir. II. Bayezid dönemine tarihlenmesi gerekmektedir. Defterin daha sonraki yılları kapsayan bir defter olabileceğine dair ihtimaller, 1500 yılına tarihlenen defterdeki bilgilerle bertaraf edilmektedir. Aşağıda bahsedilen yıllara ait tahrirlerin karşılaştırmasıyla elde edilen değişimler defterin II. Bayezid döneminde 1483 yılında tutulan mufassal bir defter olduğunu teyit etmektedir. Nitekim 1483 yılındaki nefer sayıları, 1500 yılı verileri ile karşılaştırılabilir¹⁹ (Tablo 1). Bu yıllar arasında Hatunsaray nahiyesi köylerinden İpsıkaya ve Ganki köylerinde nefer sayısı değişmemiştir. Çomaklar köyünde ise 1483 yılında 10 nefer varken bu sayı sekize düşmüştür. Diğer köylerde ise az çok bir artış gözlemlenmektedir. Özellikle Çat köyünün 14 neferden 40 nefere çıkması dikkati çekmektedir. Yine Çağlak, Bayad, Ağın, Kavak ve Avalama’da önemli bir artış vardır. Sudiremi nahiyesinde ise bütün köylerin nefer sayısı artmıştır. En fazla artışın olduğu Bulamas köyü 26 neferden 46’ya çıkmıştır. 1500 kayıtlarında bu nahiye içerisinde Çukurçimen ve Dolassa köyleri yoktur.²⁰

¹⁸ Şehzade Abdullah, 1481 yılından Kasım 1483 yılına kadar Konya’da amcası Cem yerine görev yapmıştır (Öztuna, 1996, s. 144).

¹⁹ 1500 yılında, İpsıkaya 17 nefer bir imam, Gömse 27 reaya 11 müsellemler, Sürnük dört reaya ile dört müsellemler ve piyade, Orduözü 15 reaya 26 müsellemler, Eksile 28 reaya 35 müsellemler, Çomaklar sekiz, Büksüz 25 nefer bir derviş, Kavak 27 nefer bir imam, Avalama 13 reaya ve 12 müsellemler, *Kengi* dört nefer, Çat 40 nefer bir imam, Çağlak 27, Bayad 25, Ağını 9 ile bir şeyh ve 10 derviş, Karadoğan dört nefer bir şeyh (Aköz, 2012, s. 277-279) olarak tespit edilmiştir. 1500 yılında Bağlukutlu köyünde 20 nefer 14 hane ve bir imam var. *Bilacık* köyünde 26 nefer 18 hane bir imam, Bulamas’ta 46 nefer 30 hane, Çeltek’ta 35 nefer 24 hane bir imam, Devletşah köyünde 9 nefer 6 hane, Dilgözü’de 52 nefer 27 hane bir imam, Enbelüs 13 nefer 10 hane (1539 ve 1584’te kimse yok), Giryat’ta 25 nefer 17 hane bir imam, Kiçimuhsine’de 25 nefer 16 hane bir imam, Salahaddin’de 37 nefer 25 hane bir imam, Sulutas’ta 21 nefer 16 hane bir imam vardı (Aköz, 2014, s. 302, 305).

²⁰ 1500 yılında Hatunsaray nahiyesi içerisindeki Tolasna köyünün 3,5 sehmi Kâtip Ömer Bey’in ve 2,5 sehmi Kutlufıraş oğlunun mülküydü. Yılda sekiz akçe mukataa verirlerdi. İbrahim Bey mukarrer kılımtı. Köyde sekiz nefer yazılırken aynı nahiyeye bağlı Çukurçimen köyünde 1500’de 27 nefer ile bir imam ve bir derviş kaydedilmiştir (Aköz, 2012, s. 261, 264, 274).

II. Mehmed'in ölümü üzerine yerine geçen oğlu II. Bayezid ülke genelinde sayım yaptırmıştır. Karaman eyaleti de bu dönemde Hamza Bey oğlu Murad Çelebi emniğinde ve Mehmed'in kâtipliğinde yazılmıştır. Yazım işlemine ne zaman başlandığı bilinmese de 1483'te bitirildiği anlaşılmaktadır (Yörük, 2006, s. 182; Erdoğan, 2003a, s. 121). Bu defter serileri içerisindeki vakıf ve timar defterleri bilinmekle birlikte bahsedilen mufassal deftere dair bir bilgi yoktu. Ancak bu çalışmayla bu eksiklik de giderilmiştir. Dolayısıyla incelenen defter 1483 yılı defter serisi içerisinde değerlendirilmelidir.

Defterin başında ismi belli olmayan 18 neferli ve dokuz haneli köy hakkında bilgiler bulunmaktadır. Toplam hasılı 1.062 akçe olan köyün diğer gelirleri de belli olmakla birlikte değerlendirmeye alınmamıştır. Defterde yanlış yazılan bilgiler de vardır. İpsikaya köyü yekünü 1.095 akçe görünmekle birlikte toplam 1.101 akçe olmalıdır. Zira bir cabaya vergi yazılmamışken bennak ise yanlış eklenmiştir. Kavak köyünde 16 nefer olması gerekirken 15 nefer kaydedilmiştir. Çukurçimen köyünde ise caba dahil edilmemiştir. Yine Dolassa köyünün hasılı 264 akçe yerine 258 akçe çıkmıştır. Bu bilgiye göre bir cabanın dahil edilmediği anlaşılmaktadır. Bilecük ve Kiçimusine köylerinin hasılları da tutmamaktadır. Ancak mahlul yazılan çiftliklere çift eklenince hesap doğru olmaktadır.

2. DEFTERDEKİ BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ellerinde babadan kalma tapu senetleri -berat, hüccet, nişan- olup, Karamanoğulları devrinde timarlara sahip oldukları, tahrirlerle anlaşılan aileler sonra da II. Mehmed, Şehzade Mustafa, Cem ve Şehzade Abdullah'a tecdid ettirmek veya yeni berat ve nişanlar almak suretiyle imtiyazlarını muhafaza etmişlerdir. Bilhassa köhne defterlerde yazılı olmasına rağmen II. Mehmed devrinde *mensuh* kayıt olunan, defter harici tutulan evkafın vakfiyesi II. Bayezid devrinde İbrahim Bey'den mukarrernamesi olanlarla yeni deftere nakledilmiştir (Tekindağ, 1963, s. 75). Hatunsaray nahiyesi köylerinde muafiyet için İbrahim Bey'e atf yapılırken Sudiremi'nde neredeyse yoktur.²¹

²¹ İncelenen defterde tamamı mâlikâne olan Dolassa köyü yazılırken İbrahim Bey'e atf yapılmıştır. Yine Enbelüs köyü kaydedilirken İbrahim Bey'in mukarreri olduğu belirtilmiştir (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 6a-6b).

Bu, vakıfların iskân için kullanılmasıyla ilgili olmalıdır. Hatunsaray’da birçok köyde zaviye varken Sudiremi’nde sadece bir zaviye (Başara köyünde Şeyh İsrail Zaviyesi) vardı. Bu duruma bölgenin dağlık oluşu ve Konya gibi büyük bir şehre yakınlığı etkili olmuş olabilir. Daha doğrusu bölgenin Selçuklu hükümdarları tarafından iskân edilmesiyle ilgili olmalıdır (Aköz, 2014, s. 302-303). Günümüzde bahsedilen nahiyeler, Konya iline bağlı Hatunsaray ve Sille adıyla bilinmektedir.

2.1. Köylerin Durumu

Köylerin gelirleri deftere köyün adından sonra tasarruf şeklini gösteren timar, zeamet, şehzade hassı, vakıf ya da mülk olarak yazılmıştır. Nitekim İpsikaya köyü, Konya Ahmedek merdanı (kale muhafızı/eri) kethüdası Ahmed’in timarıydı²² (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 1b). Hatunsaray nahiyesinin diğer köyleri ile mezralarının durumu ise şöyleydi: Geliri 1.028 akçe yazılan Gömse köyü; Hızır ve Sofu Kemal adlı kişilerin timarıdır²³ (BOA, MAD.d 567, s. 1). İncelenen defterde ise Gömse köyünün öşrü, Karatay Medresesi vakfidir. Örfiyyesi ise Hızır ve Sofu Kemal adlı Ahmedek Kalesi muhafızlarının timarıdır. Toplam gelir 1.028 akçedir. Reaya öşrü ile müsellemlerin öşrünün yarısı vakfa aittir. Müsellemlerin öşür vergisinin yarısı ile diğer rüsumlar ise şehzade hassıdır²⁴ (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 1b; Tablo 2). Orduözü vakıf hissesi; bostan, kendir ve galle öşürlerinden olmak üzere 510 akçeydi (Tablo 2).

²² Ahmedek kethüdası Ahmed’e Hatunsaray’a bağlı Büksüzler (1.077 akçe) ve İpsikaya (1.094 akçe) ile Belviran’a bağlı Obrucak (1.800 akçe) köylerinden toplam 4.171 akçelik timar yazılıdır. Ancak 25 Mayıs-3 Haziran 1486 tarihinde, Hacı Şirmerd adlı kişi Konya Ahmedek’i kethüdası Ahmed tasarrufundaki dört bin akçelik timarın 1.800 akçesi Ahmed’e verilip gerisi Hacı Şirmerd’e verile diye emir olduğundan hareketle Obrucak, kethüdaya verilmiştir. İpsikaya ile Büksüzler ise Hacı Şirmerd’e tayin olunmuştur (BOA, MAD.d 567, s. 16).

²³ Toplam 3.246 akçe timara sahip bu kişilerin diğer gelirleri Göçü’ye bağlı Rumdiğin köyü (2.038 akçe) ve Belviran’a bağlı Simi köyüdür (180 akçe) (BOA, MAD.d 567, s. 1).

²⁴ Şehzadenin yekün mahsulatı 507.072 akçeydi (BOA, MAD.d 567, s. 20). 1476 yılında Karatay Medresesi vakıfları arasında Gömse ve Orduözü köyleri vardı (Uzluç, 1958, s. 16). 1483 yılında Gömse köyünden *hasıl-ı öşr-i reaya* ve *nim öşr-i piyade* olarak 1.300, Güravalama köyünden *hasıl-ı öşr-i reaya* ve *nim öşr-i piyade* olarak 610 ve Orduözü köyünden *hasıl-ı öşr-i reaya* ve *nim öşr-i piyade* 510 akçe Karatay Medresesi vakıflarındandı (Erdoğan, 2003a, s. 152).

Sürnük köyü timardı. Geliri 183 akçeydi. Köyün müsellemler ve piyadelerinin geliri ise şehzade hassıydı. Toplam geliri 416 akçeydi (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 1b). Deftere Ordüzü olarak yazılan ama sonraki kayıtlarda Orduözü geçen köyün öşrü, Karatay Medresesi vakfidir. Örfiyesi ise timardı. Şirmerd Bey timarı olan köy, 330 akçe gelire sahipti. Köydeki piyade ve müsellemler üzerine yazılan öşrün yarısı vakfa aitken kalan yarısı ile diğer vergiler ise şehzade hassıydı (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 2a).

Eksile köyünün hâsılı 2.320 akçeydi. Ahmedek Kalesi erlerinden zindancı Hamza ile bölükbaşı Hamza'nın timarıydı. Köydeki iki zemin Şahne köyündeki Lal Paşa Camii ile Lal Paşa Zaviyesi adına kayıtlıdır. Köydeki müsellemlerin hâsılı olan 2.668 akçe ise şehzade hassıdır²⁵ (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 2b-3a).

Çomaklar köyü, azeb ağasının kardeşi olan Sinan'ın timarıdır. Hasılı 697 akçedir (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 3a). Büksüz köyü, Ahmedek Kalesi erlerinin kethüdası Ahmed'in timarıdır. Hasılı 1.087 akçedir. Köydeki piyadelerin 236 akçe geliri ise şehzade hassıdır (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 3a-3b).

Kavak köyü, Mevlana Türbesi vakfı olup serbest olarak tasarruf edilmiştir. Hasılı 1.736 akçeydi²⁶ (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 3b). Avalama köyünde bir çiftlik yer, Karadoğan Zaviyesi vakfidir. Fatih Sultan Mehmed'in hükmüyle Bayram Hacı tarafından tasarruf edilmektedir. Üç neferin yazılı

²⁵ Kara Hamza ile zindancı Hamza'nın timarı, Hatunsaray'a bağlı Eksile köyü hissesinden 2.216 akçe ve Sudiremi'ne bağlı Enbelüs köyü örfiye hasılından 452 akçe olmak üzere 2.668 akçeydi. Enbelüs köyündeki mülk hissenin timarına karşılık olduğu da belirtilmiştir (BOA, MAD.d 567, s. 23). Yine Eksile köyünden 100 akçelik hisse, Hamza ve Sofu Mahmud'un 2.922 akçelik timarı arasındadır (BOA, MAD.d 567, s. 24). 1476 yılında Eksile köyü, Lal Paşa Cami vakfiydi (Uzluk, 1958, s. 18). 1483 yılında Şahne köyündeki Lal Paşa Cami ve Zaviyesi vakıfları arasında Eksile köyündeki bir zeminde bulunan bir çiftlikten 100 akçe yazılmıştı (Erdoğan 2003a: 151).

²⁶ 1476 yılında Hatunsaray'a bağlı Kavak ile Sudiremi'ne bağlı Kiçimusine, Mevlana vakıfları arasındaydı (Uzluk, 1958, s. 9). 1483 yılı vakıf tahririnde, Mevlana Türbesi'ne Hatunsaray nahiyesine bağlı Kavak köyünün hasılı 1.310 (serbest), Sudiremi nahiyesine bağlı Kiçimusine 360 (hasıl-ı öşr) ve Giryat 505 akçe (hasıl an 1,5 öşr) yazılmıştır (Erdoğan, 2003a, s. 135). Yine Giryat köyü, Sadreddin Konevi vakfiydi. *Hasıl 0,5 öşr* olmak üzere 505 akçeydi (Erdoğan, 2003a, s. 138).

olduğu köyden galleden 120 akçe hasıl yazılmıştır²⁷ (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 3b).

Ganki köyü, örfiyyesi 335 akçe iken mülk hissesi 120 akçedir.²⁸ Mülk hisse sadece hububattan öşür almıştır. Çat köyü, Mümin Halife evladı vakfi ve serbest olarak tasarruf edilmiştir. 1483 yılında Mümin Halife Vakfı'na Çat köyünden 674 akçe gelir kaydedilmiştir (Erdoğan, 2003b, s. 104). Çağlak ya da diğer adıyla İsraililer köyü, Pancarbeli'ndeki Katib Ali Ağa Karbansaray, Zaviye ve Mescidi vakfidir. Bayad köyü, aynı vakfin gelirleri arasındadır²⁹ (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 4a). Ağin köyü, Şeyh Gaybi evladı diye bilinen Hızır Ağa Zaviyesi vakfidir. Sultan Mehmed'in hükmüyle zaviyenin şeyhi Alaeddin v. Ali Paşa'dır. Altı nefer yazılanların yerleri iki çiftlikten daha az olup 300 akçe hasılı vardı³⁰ (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 4b).

Evliya Şeyh Mezrası, Evliya Şeyh bin Sülü Şeyh Zaviyesi vakfidir. Evliya Şeyh evladı tasarrufundadır. Köhne defterde kayıtlı olup İbrahim Bey'den mukarrernamesi vardı³¹ (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 4b). Şibli mezrası, Gilisre köyü yakınlarındaki Şeyh Şibli Zaviyesi vakfidir.³²

²⁷ 1483 yılında zaviyenin bir çiftlikten 120 akçe geliri vardı (Erdoğan, 2003b, s. 105).

²⁸ ... mezkûr köy Ahmed bin Şeyh Tursunun mülkü meşru'uymuş İbrahim Begden mektûb var deyü mestûr ve Sultân Mehmedden mukarrernâmesi var mezkûr adına sonra İbrahim Paşa bin Mevlâna Muhyiddin şer'î mektûbuyla Ahmed mezbûrdan satun almış şirânâmesi var 'örfiyyesine dahı ba'zı mezari'le eşküncü virürler el-ân gene mukarrernâme sadaka olundu (BOA, AE.SMMD.II 1/60: v. 4a).

²⁹ 1476 yılında Pincarilerdeki bu vakfın serbest olarak tasarruf edilen Çağlak köyü gelirleri arasındaydı. Tevliyet ve imamlık iki cüz Mevlana Yunus tasarrufunda, meşihat Şeyh Cafer adına kayıtlıydı ve tevliyet ciheti 1/5 idi (Uzluk, 1958, s. 19). 1483 yılında ise tevliyet ve imamet ile iki cüz Mevlana Yunus tasarrufunda, meşihat Şeyh Cemal tasarrufundadır. Bayad köyünden 1.755 akçe yazılmıştır Çağlak diğer adıyla İsraililer köyü ile Bazergan mezrası hasılı 1.128 akçedir (Erdoğan, 2003b, s. 107-108).

³⁰ 1476 yılında Hızır Ağa Zaviyesi, Ağin köyünde Derviş İbrahim adına mukarrerdi. Vakfiyesi görülmüş ve vâkıfı Turgutoğlu Ömer Bey'di (Uzluk, 1958, s. 23). Ağin köyündeki Hızır Ağa Zaviyesi'nin iki çiftlikten 120 akçe geliri vardı (Erdoğan, 2003b, s. 105).

³¹ 1476 yılında, Evliyalar köyündeki Evliyalar Zaviyesi, İbrahim Bey mektubuyla Hacı Hasan adına mukarrerdi. Çiftlik, Karamanoğlu Mehmed Bey tarafından vakfedildi. Vakfiye tarihi 810/1407-1408 idi (Uzluk, 1958, s. 23). Dolayısıyla zaviye, 15. yüzyılın başında kurulmuştu. 1483 yılında 344 akçe geliri vardı (Erdoğan, 2003b, s. 106).

³² İbrahim Begden mukarrernâmeleri var öşr ve nüzül ve kapçur ve 'avarız virmeyeler ayendeye ve revendeye hizmet ideler deyü sabıkan evkâf müfettişi Mevlana Taceddin Hacı mektûb virüb vakf defterine mukarrer sebt itdik dimiş ve İbrahim Beg atası Mehmed Begden dahı Şeyh Şibli adına muafnâme var (BOA, AE.SMMD.II 1/60: v. 5a). 1476 yılında Şeyh Ali

Konya kazası Sudiremi nahiyesinden şehzade hassı olan Çukurçimen'in hasılı 1.736 akçedir. Dilgözü köyü ise Şirmerd adlı padişah gulamının timarıdır. Hasılı 2.815 akçedir. Dolassa köyü³³ mülk ve timar olarak tasarruf edilmiştir. Köydeki korucuların 308 akçe hasılı ise şehzade hassıdır. Bulamas köyü öşrünün yarısı Şadi Bey Mescidi vakfı iken diğer öşür ile rüsum-ı örfiyesi Hüsam Çavuş'un timarıdır. Toplam hasılı 1.797 akçedir. Enbelüs köyü örfiyesi bölükbaşı Hamza ile zindancı Hamza'nın timarı iken öşrü Mevlana Mümin Halife mülküdür. Buna dair hüccet, İbrahim Bey'in mukarreri ile Çelebi Bey'in hükmü vardır. Köyün hasılı 782 akçedir (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 6b).

Salahaddin köyü öşrünün yarısı Şadi Bey Mescidi vakfı iken diğer yarısı, rüsum ile Sofu Hayreddin'in timarıdır. Köyün hasılı 1.678 akçedir. Vakıf hissesi 640 akçedir.³⁴ Kalburcu diğer adıyla Eli Kesük mezrasını bu köy halkı ekerti. Köhne defterde Derviş İsrail'in tasarruf ettiği ve Eli Kesük Karbansaray'na hizmet etmek üzere aldığı yazılıydı. Sultan Cem ve Sultan Abdullah, mezranın tasarrufu için nişanlar vermişlerdi (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 7a).

Bilecük köyünün 1/3 öşrü Konya'daki Muayyene Medresesi³⁵ vakfidir. 2/3 öşür ile rüsum-ı örfiyesi ise Yahşi Menteşelü ve İlyas gerdenger

Zaviyesi adıyla Hatunsaray'a bağlı Gilisre köyünde meşihati Ahi Yusuf adına İbrahim Bey'den mektubu olan bir vakıf vardı (Uzluk, 1958, s. 23). 1483 yılında, zaviye hakkında İbrahim Bey mektubu ile vakfiyesinden bahsedilmiştir. Vâkıf Süleyman Paşa olup iki çiftleri vardı. Şibli mezrasının öşründen 120 akçe geliri vardı. Geliri zaviyeye gelip gidenlere harcanmıştı (Erdoğan, 2003b, s. 107).

³³ ... 'öşr-i Mevlâna Devlethan'ın mülkü meşrû'u deyü mestür mukarrer be-hükm-i Sultân Mehmed şimdi gerü mukarrer kıldı. 'Örfiyye timar mezkûr. Derkenarda ise köhne defterde nisf mâlikâne mülk mukarrer kayd olunmuşdur amma şer'î mektûbunda ve İbrahim Beg mukarrernâmesinde tamam kayd olundu Sultan Mehmed hükmünde vâki' nisf kaydı olmadığı sebebden emr-i 'âlî mücebince tamam mâlikâne mukarrer kıldı notu düşülmüştür (BOA, AE.SMMD.II 1/60: v. 6a). 1476 yılında Sudiremi'ne bağlı Dölense köyünde Devlethan mâlikânesi yazılmıştır (Uzluk, 1958, s. 61).

³⁴ 1476 yılında Şadi Bey Mescidi ve Zaviyesi'nde meşihat Mevlana Ubeyit ve tevliyet Ahi Ali oğlu tasarrufundaydı. Salahaddin köyü vakfiydi (Uzluk, 1958, s. 21). 1483 yılında Salahaddin köyü öşür gelirinin yarısı imamet cihetine olmak üzere 640 akçe yazılmış ve Şadi Bey Mescidi ve Zaviyesi vakfidir. Yine Bulamas köyünün öşrünün yarısı olan 330 akçe imamet cihetine olmak üzere aynı vakfa yazılmıştır (Erdoğan, 2003b, s. 99).

³⁵ 1476 yılında Sudiremi'ne bağlı Bilecük köyü, Muin Medresesi vakfi olarak kayıtlıydı (Uzluk, 1958, s. 17). 1483 yılında Bilecük köyüden *hasıl an sülüs öşr* olarak 210 akçe, Muin Medresesi'ne aitti (Erdoğan, 2003a, s. 153).

timarıdır. Tavlu, Bilal ve Eksüs? mezzarlarını eskiden beri Bilecük köyü reayasının ektiği ve hassa zapt olunduğu da yazılmıştır. Kışımisine köyünün öşrü, Türbe-i Mutahhara vakfı iken örfiyyesi *der-ban-ı der Konya* olan Yakub'un timarıdır. Yani Konya'daki kapıların birinde kapıcıdır. Vakıf hissesi öşür 360 akçe iken timar hasılı 747 akçedir³⁶ (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 7b).

Sulutas köyü Ahmedek erlerinden İlyas'ın timarıydı. 1.545 akçe hasılı³⁷ vardı. Bağlukutlu köyü öşrü İbrahim Bey Çeşmesi'ne vakıf iken örfiyyesi Üngürüz Mustafa timarıdır. Köyün hasılı 682 akçe iken vakıf hissesi 750 akçedir³⁸ (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 8a).

Çeltekk köyü Savalu Hamza ile Çavuş Şaban'ın yarı yarıya timarıdır. Hasılı 2.845 akçedir. Giryat köyü öşrünün yarısı Türbe-i Mutahhara vakfı, diğer yarısı Şeyh Sadreddin Zaviyesi vakfidir. Örfiyyesi ise Ahmedek erleri timarıdır. Hasılı 868 akçedir³⁹ (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 8b). Defter burada bittiğinden vakıf gelirleri görülememiştir. Görüldüğü üzere vakıf veya mülk ile timar sahibinin birlikte tasarruf ettiği köylerde iki baştan tasarruf söz konusuydu. Defterde böyle bir isimlendirme olmamasına rağmen tasarruf şeklinden hareketle bu uygulamaya *mâlikâne divânî sistemi* denilebilir. Buna göre mâlikâne sahipleri öşürden hisse alırken divânî sahipleri ise öşür ile rüsumları almıştır.

Defterde geçen köylerin kuruluşu ile ilgili şu bilgiler verilebilir: Türkler tarafından kurulan köyler Bayad, Büksüzler, Çağlak, Çat, Çomaklar, İpsikaya,

³⁶ Yahşi Menteşeli ile İlyas gerdengerin timarı, Sudiremi'ne bağlı Bilecük köyünün 1/3 öşür ile örfiyyesi 1.021 akçe, Saidili'ne bağlı Saraycık (1.277 akçe) ve Çimen'e tabi Karalar köyü (494 akçe) olmak üzere 2.792 akçeydi (BOA, *MAD.d 567*, s. 21). Konya'daki Larende Kapısı kapıcısı Yakub'un 1.335 akçelik timarının 747 akçesi hasıl-ı örfiyye olarak Sudiremi'ne bağlı Kışımisine köyündendi (BOA, *MAD.d 567*, s. 25).

³⁷ Sulutas köyü hasıldan 1.400 akçe hissesi vardı (BOA, *MAD.d 567*, s. 21). Nişli İlyas ile Trabzonlu Karaktir timarı içerisinde Sulutas köyünden 645 akçe ve Bağlukutlu köyü yakınlarındaki Bilaşan mezraası hasıldan 100 akçe yazılmıştır (BOA, *MAD.d 567*, s. 22-23).

³⁸ 1483 yılı vakıf tahririnde İbrahim Bey İmareti vakıfları arasındaki Sudiremi'ne bağlı Bağlukutlu köyü, Bağlukutlu yakınlarındaki çeşmenin vakıflarındandı. Hasıl-ı öşr 750 akçeydi (Erdoğan, 2003a, s. 144).

³⁹ Hasıl-ı örfiyye 868 akçe *surnâi/zurnacı* İbrahim, *nakrazen* Bekrillah ve *tabbal/davulcu* Adil timarıdır (BOA, *MAD.d 567*, s. 23). 1476 yılında Şeyh Sadreddin vakıfları arasında Sudiremi'ne bağlı *Kirbat* köyü vardı (Uzluk, 1958, s. 10).

Karadoğan ve Kavak iken Türklerden önce kurulan Eksile köyü dikkat çekmektedir (Aköz, 2012, s. 273-274).

2.2. Köylerden Alınan Vergiler

Osmanlı vergi sistemine göre bazı vergiler nakit olarak alınırken bazıları ise aynî olarak alınmıyordu. Vergiler arasında çift, koyun, kovan, bâd-ı hevâ, bostan ve bağ nakit olarak hububattan alınan öşür ise aynen alınmıyordu. Öşür alınan arpa ve buğday gibi hububat, galle olarak ifade edilmiştir. Bunların yanında Hatunsaray ve Sudiremi nahiyeleri köylerinde bağ, bostan, soğan, ceviz, kendir, keten ve meyve üretimi yapılmıştır. Köylülerin kendi tüketimlerine yönelik, yani pazara sunmadıkları bağ ve bahçe üretimi vergilendirilmediği için gerçek üretim tam yansımamaktadır. Tahrir defterlerindeki öşür ve resim (vergi) rakamları takribi ve tahminidir. Zira tahrirden önceki üç yılın üretim ortalamalarına dayanarak bir vergilendirme yapılmaktaydı (Öz, 1997, s. 81). Anadolu'da bağ resminin alınmasında esas, mahsulün öşürüdür. Bu resmin alınma zamanı bağ bozumunda yani eylül ayı sonlarındadır. Bahçe resmi ise hasılının öşrü olarak alınır. Bahçede meyve ağaçları varsa, meyve öşrü adıyla meyvesinin öşrü alınır (Çağatay, 1947, s. 487-489). Pazara giden üretim vergilendirildiği için meyve ve sebze üretimi tam olarak tahmin edilemez. Buna rağmen İpsikaya, Orduözü, Eksile, Çomaklar, Ganki ve Çağlak köylerine bağ ve bostan öşrü yazılmıştır. Çomaklar ve Orduözü'nden keten öşrü de alınmıştır. Sudiremi köylerinden Dilgözü, Dolassa, Bulamas, Enbelüs, Salahaddin, Bilecük, Sulutas, Bağlukutlu, Çeltek ve Giryat köylerine bağ ve bostan öşrüyle birlikte diğer ürünler de yazılmıştır. Salahaddin, Çeltek ve Giryat köyleri keten üretimi ve Bilecük köyü bostan ve kendir üretimi ile dikkat çekmektedir.

Karaman vilayetinde iki baştan yani divânî ve mâlikâne tasarruf olunagelen köylerde; mâlikânesi vakıf veya mülk olan yerlerde bağ, bostan, hububat ve kovan öşürlerinin yarısını sahib-i vakıf ya da mülk sahibi alırken kalan yarısını sahib-i tımar almıştır. Köylerin örfiyyesi; resm-i çift, bennak, caba, resm-i ganem, resm-i tapu ve deştbanidir, sipahiye mahsustur. Mülk sahibi veya vakfa bundan hisse yoktur (Akgündüz, 1991: 328). Yani vakıf ve

mülk olanlar öşrün yarısını alırken divânî adıyla timar için de öşrün yarısı ile salari alınmıştır.

Hububat öşrü hasattan sonra toplanırdı. Öşrün gerçek bir öşür olarak yani onda bir nispetinde toplandığı yerlerde % 2,5 veya kırkta bir oranında salâriye yani vergi toplayıcısı hissesi alındığından öşür oranı, toplam ürünün sekizde biri olmaktadır. Zirai ürünlerden beşte bir oranında öşür ödenen yerlerde salâriye konmaz, en azından gayri meşru sayılırdı (Öz, 1999, s. 87). 1522 tarihli Karaman Kanunnamesi salariye de alındığını göstermektedir (Erdoğan, 1993, s. 474). Yine kanunnamelere göre; keten, kendir, pamuk ve haşhaştan öşür alınıp salariye alınmazdı. Öşür ve salariye; kendüm, şair, mahlût, çavdar, alef cinsine mahsustu (Akgündüz, 1991, s. 322). Öşür ve salari hasattan sonra harman yerinde çiftçi henüz ürününü ambara koymadan önce ölçülerek alınırdı. Öşrü tahsile memur olan memurlar, harman devresinde kendisine yiyecek ve hayvanlarına yem olmak üzere köylüden salari alırdı (Güçer, 1964, s. 52).

Hatunsaray nahiyesinde köy ve mezraların bir kısmı vakıf ve mülklere tahsis edildiğinden hububatan alınan öşür bunlara aktarılmış, bu öşrün dörtte biri de salariye adıyla sipahiye yazılmıştır. Buradan alınan verginin miktarı hakkında şu bilgiler verilmiştir: Toplam mahsulün % 20'si öşür, buna dörtte bir oranında salariyenin de eklenmesiyle hububattan alınan vergi miktarı % 25'e veya $\frac{1}{4}$ 'e tekabül etmektedir (Yörük, 2012, s. 338; Yörük, 2014, s. 318). Tablo 2 incelendiğinde Orduözü, Ganki ve Bağlukutlu'da salarinin öşrün $\frac{1}{4}$ 'ü olduğu görülmektedir. Ancak Bilecük köyünde $\frac{1}{3}$ vakıf hissesi öşür olarak üç müd alınmış. Öşür ve salari olarak ise $\frac{2}{3}$ hissenin karşılığı sekiz müddür. Buradan hareketle üç müd vakıf hissesi ve altı müd timar hissesidir. İki müd salari alınmıştır. Dolayısıyla yazılan salari oranı, öşrün $\frac{1}{4}$ 'ü olsaydı 2,25 müd, $\frac{1}{5}$ 'i olsaydı 1,8 müd yazılmalıydı. Ancak rakamın yuvarlandığı anlaşılmaktadır. Gömse köyünde ise salari oranı öşrün $\frac{1}{5}$ 'i idi. Salahaddin köyü vakıf hissesi olan öşür, sekiz müd iken timar hissesine öşür ve salari olarak 12 müd yazılmıştır. Nısf öşür olarak yazıldığına göre dört müd salari yazılmış olmalıdır. 16 müd öşüre dört müd salari değerlendirildiğinde $\frac{1}{4}$ salari yazıldığı anlaşılmaktadır. Bulamas köyünde de nısf öşür uygulamasıyla sekiz müd vakıf hissesi ve sekiz müd timar hissesi kabul edildiğinde salari beş müd

olmaktadır. Bu oran ise $\frac{1}{4}$ 'ün üzerinde bir salari alındığına işarettir. Genel anlamda salari, öşrün $\frac{1}{4}$ 'ü gibi uygulanmış olmakla birlikte bunun dışında uygulamalar da yapılmıştır.

Karaman eyaletinde orta verimlilikte bir çiftlik miktarı 80-90 dönüm olduğuna göre bir çiftlik miktarı arazi 80 ve nim çift 40 dönüm kabul edilebilir. (Yörük, 2012, s. 337). O halde alınan çift vergileri şahsi vergiler olmakla birlikte ekili alanı göstermektedir. Öşür ise ürün üzerinden alınan vergidir.

Karaman'da bazı yerlerin iki baştan tasarruf edildiği mahsulün beşte birinin yarı yarıya paylaşılmasıyla taksim edildiği kanunda yazılıdır. Yine eskiden hububat ekilen bir yer, bağa dönüştürülmüşse mahsul, mülk veya vakıf sahibi ile sipahi arasında yarı yarıya paylaşılacaktı (Barkan, 1939, s. 139). Vakıf ya da mülk sahipleri mülkiyeti kendilerine ait toprakları işleyen köylülerden yalnız toprak kirası isteyebilirdi. Mâlikâne hissesi tabir edilen bu toprak kirası mahsulün (hububat, bağ, bahçe, bostan ve kovan öşrü ile değirmen resmi) beşte, yedide veya onda biriydi (Barkan, 1939, s. 122). Bunun dışında köylülerin devlete vermeye mecbur oldukları resimler, divânî adıyla devlete yani devleti orada temsil eden sipahiye aitti. Mahsulün onda birinden yarısına kadar yükselebilen toprak haracı ile çift, bennak, caba, gerdek, tapu, ağnam resimleri gibi vergiler mevcuttu. Bu anlamda bir köyün biri mâlikânesine diğeri divânîsine sahip iki sahibi vardı. Köylü yetiştirdiği mahsulden bir veya iki, onda bir mâlikâne hissesi olarak toprak sahibine verirken bir onda bir veya beşte bir de divânî hissesi sipahiye vermekteydi (Barkan, 1939, s. 122).

Katip Ali Bey'in Mescid, Zaviye ve Kervansaray Vakfı'nın akarından olan Hatunsaray'a tabi Çağlak ve Bayad köylerinin örfi vergileri vakıftan alınarak timara nakledilmiştir (Yörük, 2007, s. 67). Nitekim incelenen defterde bu köyler şöyle yazılmıştır: Karyeteyn-i mezkûreteynin 'örfiyyesi resm-i ağnam ve resm-i çift ve bennak ve salâridir anların mukâbelesinde her hâne yılda sekiz yük odun ve beşer gün hizmet iderlermiş (BOA, AE.SMMD.II 1/60: v. 4b). İnalçık (1959, s. 578) Fatih Kanunnamesi'nin 1488 tarihli bir istinsahına göre yedi kulluğu saymıştır. Bu hizmetler karşılığında

para alınır 22 akçe alınmasını ve bunun çift resmi karşılığı olduğunu belirtmiştir. Ancak nakden ödenen vergilerin karşılığında 1483 yılında bu köylere hizmet yazılmıştır. Toplam 21 hane olan bu iki köy; koyun, çift, bennak ve salari karşılığında bahsedilen hizmetleri yapacaklardı. Buradan hareketle toplam 1.134 akçe vergileri karşılığında 21 hanenin yılda bu işleri yaptığı anlaşılmaktadır. Sonraki tahrirlerde de iki köyün hizmeti aynen yazılmıştır (BOA, TT.d 40, s. 88-90).

Nahiyedeki piyade ve müsellemlere değinilmesine rağmen reaya gibi vergi yazılmıştır. İki öşür vermeleri sebebiyle (yarım öşür vakıf ya da mülk sahibine, yarım öşür ve salariye timara) ortakçı olmadıkları belirtilmiştir (Yörük, 2012, s. 338). Gömse, Sürnük, Eksile, Orduözü, Büksüzler, Kavak köylerinde piyade ve müsellemlere rastlanmıştır.

Defterde öşür yazılırken galle ifadesi kullanılmıştır. Karaman vilayetinde gallât, yarısı buğday ve yarısı arpa kabul edilmiştir (Akgündüz, 1991, s. 323). Buğdayın kile fiyatı 1476 yılında 3, arpanın fiyatı 2 akçe idi. 1500 yılında buğday 4 ve arpa 3 akçeydi. (Yörük, 2012, s. 340). İncelenen defterde gallenin 3 akçe olmasından hareketle buğdayın 3,5 akçe ve arpanın 2,5 akçe olduğu söylenebilir. 1483 yılında, 1476 yılı verilerine göre 0,5 akçe bir artış olmuştur. 1500 yılında ise 1483'e göre 0,5 akçe bir artış görülmektedir.

Tahrir defterine göre bir müd 60 akçedir. Bir müd 10 keylçe 90 akçedir. 10 keylçe ise 30 akçedir. Dolayısıyla bir müd 20 kiledir. 20 kileden az olanlar keylçe olarak belirtilirken 20 kile olanlar müd olarak yazılmıştır. Bir Konya kilesi 32,073625 kg ise bir müd 641,4725 kg olmaktadır.

Bir çift öküzün işleyebileceği yer tam çift ise bir öküzün işleyeceği yer ise nim çiftti. Yarım çiftten azı ise bennaktır. Bennak, hiç yeri olmayana veya nim çiftten az yeri olana derlerdi. Caba, mücerred olan reayanın fakirlerine ve babasıyla olup müstakil kazanç elde eden mücerrede derler, müstakil kazancı olmayana mücerred derler, kesinlikle resim alınmazdı (Barkan, 1943, s. 47). Karaman vilayetinde, Kayseri livası hariç, bir çift 36 akçe, nim çift 18 akçe, resm-i bennak 12 akçe ve resm-i caba altı akçedir (Akgündüz, 1991, s. 318). İncelenen defterde de bir çift 36 akçe, nim çift 18 akçe, bennak resmi 12 akçe

ve caba resmi altı akçeydi. Çift resminin tahsili harmandan sonra yapılırken 16. yüzyıla ait sancak kanunnamelerinde genellikle bu verginin tahsil zamanı *bir mart* olarak belirlenmiştir. Bu uygulama bir karışıklığı da gidermek için yapılmış olmalıdır. Buna göre timar tevcihi bu tarihten önce olan sipahi o yılın çift resmini almıştır (İnalcık, 1959, s. 586). Çift vergisi nakit olarak ödenmiştir. Bunun amacı sipahinin uzak yerlere düzenlenen seferlerdeki masraflarını karşılamaktı (İnalcık 2000, s. 196).

Bağ ve bostandan öşür alınmıştır. Bağ öşürünün tek başına yazıldığı yerler olmakla birlikte (Dilgözü, Ganki, İpsikaya, Çağlak) bazen bağ ve bostan (Enbelüs), bağ, bostan ve ceviz (Bağlukutlu) birlikte de yazılabiliyordu. Bunlar Tablo 2’de bağ öşürü içerisinde yazılmış ama hangi köyden ne alındığı parantez içerisinde burada verilmiştir. İncelenen defterde öşür-i bostan (Dilgözü, Sulutas, İpsikaya, Eksile), öşür-i bostan ve kendir (Bilecük, Orduözü), öşür-i bostan, piyaz ve keten (Salahaddin, Orduözü, Çomaklar), öşür-i ceviz ve bostan (Bulamas) gibi ifadeler kullanılmıştır. Bunlar da bostan öşürü içerisinde değerlendirilmiştir. Yine öşür-i meyve (Bulamas), öşür-i ceviz (Dolassa), öşür-i meyve ve ceviz (Çeltek) şeklinde yazımlar Tablo 2’de birlikte değerlendirilmiştir.

Ağnam resmine, bazı kanunnamelerde *resm-i merai*, bazılarında *resm-i ganem* ve bir kısmında *koyun resmi* denmektedir. Keçi ve koyunlardan alınan vergidir. İki koyuna bir akçe alınmaktadır (Çağatay, 1947, s. 485-486). Koyun mayıs ayı içerisinde kuzusuyla bir sayılıp ikisine bir akçe resim alınır (Barkan, 1943, s. 47). Dolayısıyla verginin ikiyle çarpımı köylerdeki koyun sayısını verecektir. Tablo 2’ye göre Gömse köyünde reaya elinde 400 ve müsellemlerde 500 koyun vardı. Eksile’de reaya 300 ve müsellemler 748 koyuna sahipti. Kavak’ta 500, Evliya Şeyh mezrasında 316 koyun vardı. Hatunsaray nahiyesi köylerinde Ağın hariç az çok koyun olduğu anlaşılmaktadır. Sudiremi nahiyesinde ise Çukurçimen 700, Dilgözü 550, Bulamas 700, Enbelüs 300, Salahaddin 400, Kçımusine 300, Sulutas 400, Bağlukutlu 300, Çeltek 700 ve Giryat 370 koyuna sahipti.

Kovan başına iki akçe alınan *resm-i kovan* köyde yapılan arıcılık faaliyetinin miktarını da gösterir. Öşür-i kovan, Dilgözü köyünden 125 akçe

yazılmıştır. Bunun nedeni kovandan iki akçenin biri timara biri de vakfa ya da mülk sahibine verilmesi olabilir. Ancak köyde böyle bir uygulama görünmemektedir. Kovandan alınan öşür uzun süredir kovan başına iki akçe sipahiye ödenir. Ancak kovanları başka bir yaylağa götürülenler orada oğul alırsa, bir akçesini sipahisine bir akçesini ise kovan aldığı yerin sipahisine verirdi (Akgündüz, 1991, s. 322). Muhtemelen kovanlar başka bir yere götürülmüş ve orada oğul alınmış olmalıdır. Daha düşük ihtimal deftere yanlış yazılmış olmalıdır. Köylerin kovan sayıları şöyleydi: Kavak beş, Çat 20, Çağlak 20, Bayad 30, Dilgözü 63, Dolassa 40, Bulamas 40, Enbelüs 20, Salahadin 40, Kiçimusine 60, Sulutas 25, Bağlukutlu 10, Çeltek 60 kovan. Köyler arasında en fazla kovana sahip köyler Çeltek ve Dilgözü idi. Buradan arıcılığın Sudiremi'nde Hatunsaray'a göre daha önemli bir gelir kaynağı olduğu söylenebilir.

Resm-i asiyab, bir yıl çalışandan 60 akçe ve altı ay çalışandan 30 akçe alınır. Sel suyuyla yürüyen değirmenden her ay için beş akçe alınır (Barkan, 1943, s. 47; Akgündüz, 1991: 320). İncelenen defterde de her değirmen için aylık beş akçe yazılmıştır. Ancak Orduözü ile Çeltek köylerindeki değirmenler bu kurala uymamaktadır. Köylerdeki değirmenlerin dağılımı şöyledir: Orduözü'nde dokuz ay çalışan reaya ve piyadelere ait birer değirmen vardı. Eksile müsellemelerinin üç bab (altışar ay yürür); Çomaklar'da beş bab (3 mamur-2 harab) (dokuz ay); Ganki'de bir bab (altı ay); Bulamas iki bab (altı ay); Kiçimusine'de bir bab (altı ay), Çeltek'te iki bab (1 mamur-1 harab), (üç ay) ve Giryat'ta, harap bir değirmen vardı.⁴⁰ Tablo 2 incelendiğinde değirmeni olmayan köylerin olduğu görülecektir. Bunlar kendilerine yakın ve değirmeni olan köylerde ürünlerini öğütmüş olmalıdır. Değirmenler akarsuyla çalışırdı. Bu bakımdan derenin olduğu yerlerde

⁴⁰ 1500 yılında Çomaklar'da dört bab 9 ay yürür değirmene 180 akçe yazılmıştı. Harap bir baba ise vergi yazılmamıştır. Aynı tarihte Eksile (4 harab bab), Girvat (1 bab 6 ay, 30 akçe ve 1 bab, 3 ay, 16 akçe), *Kengi* (bir bab, 6 ay, 30 akçe), Orduözü (2 bab biri 36 akçe biri 30 akçe) köylerinde değirmen vardı. Bazı değirmenlere aylık vergi değil de belli bir çalışma miktarına göre vergi yazılmıştır (Yörük, 2012, s. 343). 1483 yılındaki Çeltek ile Orduözü'ndeki değirmenler de böyle olmalıdır. Aynı tarihte Bulamas (1 bab, 12 ay, 60 akçe ve bir bab harap değirmen), Çeltek (1 bab, 12 ay, 60 akçe ve bir harap bab), Giryat (iki harap değirmen), Kiçimuhsine (2 bab, 6 ay, 60 akçe) ve Salahaddin (bir bab harap) köyleri değirmene sahipti (Yörük, 2014, s. 324).

kurulmuş olmalıdır. Bunun yanında Eksile, Çelttek, Bulamas ve Orduözü üretimin fazla olduğu yerlerdi. Ancak Gömse, Kavak, Çağlak, Bayad, Salahaddin ve Bağlukutlu köylerinde üretim fazla olmasına rağmen değirmenin olmayışı üretimin tek başına etkili olmadığını da ortaya koymaktadır.

Bâd-ı hevâ adı altında yazılan vergilerin neler olduğu yazılmamıştır. Zira bâd-ı hevâ içerisinde cürm ü cinâyet, resm-i arûs, çiftlik tapusu, ev tapusu, abd-i âbık, yava ve mâl-i gâib gibi ne zaman ve ne kadar ortaya çıkacağı belli olmayan vergiler vardır (Sahillioğlu, 1991, s. 417). Bâd-ı hevâ vergisinin genelde küsürlü yazılması, yekûnun tam sayılara tamamlanmak istendiğini göstermektedir.

Defterden köylerdeki dini görevlileri tespit etmek de mümkündür. Zira İpsikaya köyünde Sadi v. Yusuf Fakih imamdı. Üzerine çift vergisi yazılmış ama muaf olduğu belirtilmiştir.⁴¹ Bu ifade köyde bir ibadethane olduğunu da göstermektedir. Açıklamaya göre köydeki ibadethane mescitti. Gömse köyü imamı Yusuf v. Zekeriyya idi. Onun üzerine de çift yazılmıştır. Ancak muafiyete dair bir ifade yoktur. Dolayısıyla bir ibadethane olduğu anlaşılmaktadır. İmamet dışında gelirleri olduğu anlaşılan imamların bu gelirleri nedeniyle çift vergisi ödedikleri de görülmektedir. Üç müdlük miktarı Gürdek Çayırı'ndan vakfa 100 akçe yazılmıştır. Eksile köyünde Hüseyin v. Yusuf Fakih imam ve üzerine nim çift kayıtlıdır. Büksüz köyünde Ahmed Fakih v. İlyas imamdı. Üzerine nim çift kayıtlı ama İbrahim Bey'den avarız ve rüsumdan muafname aldığı kayıtlıdır. Evliya Şeyh bin Sülü Şeyh Zaviyesi'nde Derviş Yusuf ile kardeşi Hacı Hasan zaviyenin şeyhleriydi. Mehmedi v. Enbiya ile İsa v. Musa ise zaviyenin hizmetkârlarıydı. Şeyh Şibli Zaviyesi'nin şeyhleri ise Veys v. Mehmedi ve Ali v. Said idi. Dilgözü köyünde Musa Fakih imamdı. Salahaddin köyünde Yusuf v. Elvan Fakih imam ve bennak olarak yazılmıştır. Toplam gelire bakıldığında bennak vergisinin alınmadığı anlaşılmaktadır. Derviş İsrail adlı kişi ise Eli Kesik Kervansarayı'na hizmet etmekteydi. Kırım köyünde Kayabegi Fakih v.

⁴¹ İsim üzerindeki açıklamada *atası adına İbrahim Begden mu'âfnâme var öşr ve nüzül ve koçur ve 'avarız virmeye deyü mukayyed* yazarken çift yapılan derkenarda *vakf-ı mescid resm-i çift ve 'avarız virmeye* yazılmıştır (BOA, AE.SMMD.II 1/60, v. 1a).

Yusuf imam ve nim çift olarak yazılmıştır. Sulutas köyünde Hüseyin Fakih v. Turmuş imamdı. Bağlukutlu köyünde Mustafa Fakih imamdı ve nim çift yazılmıştı. Köylerdeki bazı kişilerin başka yerlerde imamlık yaptıkları da görülmektedir. Nitekim Çomaklar köyünden Hüseyin Konya'da, Çeltek köyünden Mehmed Fakih ise Larende'de imamlık yapmaktaydı.

Hatunsaray'a bağlı köylerden ismi değişen veya aynı kalanlar vardı. Avalama (İkipınar), ile Eksile (Çatören) isimleri değişirken Çomaklar ve Kavak aynı kalmıştır. Gömse, İpsikaya, Sürnük, Orduözü, Büksüz, Ganki, Çat, Ağın köyleri ile Evliya Şeyh ve Şibli mezralarının yerleri bilinmekle birlikte köyler dağılmıştır. Örneğin günümüzde Kavak sınırları içerisinde bulunan Gömse ile Çat zirai faaliyetler ile havyanlar için mera olarak kullanılmaktadır. İpsikaya ise Sarıkız mahallesidir. Sudiremi nahiyesi köylerinden Dolasa (Kayalı), Bulamas (Akpınar) gibi ismi değişenlerin yanında Sulutas, Bilecik, Kiçimuhsine ve Salahaddin gibi köylerin isimleri, günümüz Türkçesine uydurularak muhafaza edilmiştir.

SONUÇ

1467 yılında Osmanlılar tarafından alınan Konya, farklı tarihlerde tahrir olunmuştur. Bu tahrirlerden biri de 1483 yılına aittir. Defterin tarihlenmesi hem içerisinde geçen bilgilerden hem de önceki ve sonraki defterlerle yapılan mukayeseler sonucu ortaya çıkmıştır. Yine mufassal defterlerde yerleşim yerlerindeki vergi mükelleflerinin adı ile ödedikleri vergiler ayrıntılı olarak yazılırdı. İncelenen defter eksik olmakla birlikte önemli bilgileri içermektedir. Defter sadece Ahmedek Kalesi neferlerinin timarlarını içermemektedir. Zira vakıf ve mülk yerler de yazılmıştır. Köylerde müsellemler, piyade ve koruculara rastlanmıştır. Üzerlerine yazılan vergilerden reaya statüsünde oldukları anlaşılmaktadır.

Defterde, Karamanoğlu İbrahim Bey'e atıf yapıldığı görülmektedir. Bölgede Karamanoğulları devrinde de benzer kayıtların tutulduğu anlaşılmaktadır. Yine Karamanoğullarına atıf yapılması, vakıf ve mülk sahiplerinin bu döneme ait olduklarını ve Osmanlıların da bunları mâlikâne hissesi olarak kabul ettiğini göstermektedir. Köyler; timar, vakıf, mülk ya da bunların bir arada bulunmasıyla tasarruf edilmiştir. Zira bölgede iki baştan

tasarruf da denilen mâlikâne-divânî sisteminin uygulandığı yerler dikkati çekmektedir. Buna göre öşrün mâlikâne hissesini vakıf ya da mülk sahibi alırken devletin olan divânî hissesini ise timar sahibi almıştır. Vakıf ve mülk sahipleri, tımarlı sipahi ile buğday, arpa, kovan, bostan, ceviz, kendir, keten ve bağ öşürlerini paylaşmıştır. Tablo 2’de görüleceği üzere mülk ve vakıf hisseleri; bâd-ı hevâ, asiya, ganem ve salariden pay almamıştır.

Bölgede hubattan beşte bir oranında öşür alınırken bu öşrün dörtte biri kadar da salariye eklenmiştir. Böylelikle hububattan alınan vergi dörtte bir olmuştur. Bahsedilen iki nahiyede de piyade, müselleme ve korucu vardır. Ancak ödedikleri vergilere bakılınca bunların reaya gibi kabul edildikleri anlaşılmaktadır. Zira raiyyet vergisi alınmıştır. Öşür olarak alınan hububat galle olarak yazıldığından yarı yarıya arpa ve buğday olduğu fikrinden hareketle tahrir kıymetlerinin 1483 yılında; buğdayın 3,5 akçe ve arpanın 2,5 akçe olduğu tespit edilmiştir.

Bahsedilen yılda hububat ölçüsü olarak müd ve keylçe kullanılmıştır. Tahrirde bir müd, 20 kile kabul edilmiştir. Miktarı 20 kileden az olanlar için keylçe kullanılırken 20 kile ve katları ise müd ile ifade edilmiştir. Nitekim Ganki köyü mülk olduğundan öşür ve salari ayrı kaydedilmiştir. Bir çift ekili olan köyden salari olarak 10 kile ve tahrir kıymeti 30 akçe yazılmıştır. Öşür ise iki müd 120 akçeydi. Bu verilerden hareketle bir çift ekili yerden 210 kile üretim yapıldığı söylenebilir. 1483 yılında resm-i çift 36, nim çift 18, bennak 12 ve caba altı akçe vergi ödemiştir. Bu bilgi, Konya’nın alınmasından itibaren oranların böyle olduğu izlenimi vermektedir. Zira daha sonraki yıllarda da bu oran değişmemiştir. Bunun yanında bahsi geçen nahiyelerdeki köylerin koyun sayısı, kovan sayısı, değirmenler hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Yine köylerdeki hane ve nefer sayıları ile dini görevliler tespit edilebilir. Defterde köylerdeki bazı imamlara çift vergisi yazılmış ama muaf ise açıklama eklenmiştir.

KAYNAKLAR

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) I (1996).
Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

- Akgündüz, A. (1991). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. III. Kitap, İstanbul: Fey Vakfı.
- Aköz, A. (2012). XVI. Yüzyılda Hatunsaray ve Çevresinde Yerleşim ve Demografi. Ed. H. Bahar, *I. Uluslararası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu (2-4 Ekim 2011)*, 259-280.
- Aköz, A. (2014). XVI. Yüzyılda Sudiremi Nahiyesi'nde Yerleşim ve Demografi. Ed. M. Sariyannis, *New Trends in Ottoman Studies: Papers presented at the 20th CIEPO Symposium Rethymno, 27 June-1 July 2012*, 297-308.
- Aşıkpaşazade (1970). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. (Haz. Atsız,), İstanbul: MEB.
- Barkan, Ö. L. (1943). *XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Kanunlar I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü.
- Barkan, Ö. (1939). Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller I Mâlikâne-Divânî Sistemi. *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, II, 119-184.
- Beldiceanu, N. (1985). *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar*. (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: Teori.
- BOA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), Ali Emiri Tasnifi Sultan Mehmed II (AE.SMMD.II): 1/60.
- BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d)*: 567.
- BOA, *Tapu Tahrir Defterleri (TT.d)*: 40.
- Çağatay, N. (1947). Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alman Vergi ve Resimler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5, 483-511.
- Doğru, H. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XV. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*. İstanbul: Eren.
- Erdoğan, M. A. (1993). Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri. *OTAM*, 4, 467-516.
- Erdoğan M. A. (2003a). Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar-I-. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/1, 119-160.
- Erdoğan M. A. (2003b). "Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar-II-". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/2, 99-140.
- Eyice, S. (2001). Kale. *DİA*, C. 24, 234-242.

- Güçer, L. (1964). *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Hoca Sadettin Efendi (1979). *Tacü 't-tevarih*. C. III, (Haz. İ. Parmaksızoğlu), Ankara: Kültür Bakanlığı.
- İbn Kemal (1991). *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter (Tenkidli Transkripsiyon)*. (Haz. Ş. Turan), Ankara: TTK.
- İdris-i Bitlisî (2013). *Heşt Behişt VII. Ketibe Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*. (Haz. M. İ. Yıldırım), Ankara: TTK.
- İnalcık, H. (1959). Osmanlılar'da Raiyyet Rüsümü. *Belleten*, XXIII/92, 575-610.
- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*. C. I, (Çev. H. Berktaş), İstanbul: Eren.
- Konya Kadı Sicili (1070-1071/1659-1661) Defter 10 Transkripsiyon ve Dizin* (2014). (Haz. İ. Sak), Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Konyalı, İ. H. (1997). *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*. Ankara: Burak.
- Küçükdağ, Y. (t.y.). Ahmedek. *Konya Ansiklopedisi*, C. 1, 61-62.
- Önder, M. (1971). *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*. Ankara: Güven.
- Öz, M. (1997). XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Köylülerin Vergi Yükü ve Geçim Durumu Hakkında Bir Araştırma. *Osmanlı Araştırmaları*, XVII, 77-90.
- Öz, M. (1999). *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*. Ankara: TTK.
- Öztuna, Y. (1996). *Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074-1990)*. C. II, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Sahillioğlu, H. (1991). Bâd-ı Hevâ. *DİA*, C. 4, 416-418.
- Tansel, S. (1999). *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*. İstanbul: MEB.
- Tekindağ, M. C. Ş. (1963). Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar. *Tarih Dergisi*, XIII/17-18, 43-76.
- Uzluk, F. N. (1958). *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü.
- Yörük, D. (2006). Karaman Eyaletinde Osmanlı Tımar Düzeninin Tesisi (1483). *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 40, 177-202.

- Yörük, D. (2007). Karaman Eyaletinde Tımara Çevrilen Vakıf ve Mülkler (1476-1483). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 6, 61-74.
- Yörük, D. (2012). 16. Yüzyılda Hatunsaray Nahiyesi'nin İktisadi Yapısı. Ed. H. Bahar, *I. Uluslararası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu (2-4 Ekim 2011)*, 335-346.
- Yörük, D. (2014). The Economic Structure of the Sudiremi Nahiye in the 16th Century. Ed. M. Sariyannis, *New Trends in Ottoman Studies: Papers Presented at the 20th CIEPO Symposium Rethymno, 27 June-1 July 2012*, 309-327.

Tablo 1: Defterdeki Neferlerin Dağılımı ve Vergileri

	Köy ve Mezralar	Çift nefer	Nim çift nefer	Bennak nefer	Caba nefer	Mücerred nefer	Çift vergi toplam	Çift hariçler	Şeyh	Sagir	İmam	Muhassıl	Masum	Pir	Toplam nefer	Hane-i avarız
1	İpsikaya	2	8	3	1	3	252	36						1	18	12
2	Gömse	6	15	1		2	504	18						1	25	20
	Gömse müsellemler	3	5	3		1	198								12	11
3	Sürnük	1	1			1	54								3	2
	Sürnük piyade-müsellemler	1	3	1			108	18							5	5
4	Orduözü		6	1	2	2	108								11	7
	Orduözü piyade-müsellemler	4	7	3	1	1	270							1	17	14
5	Eksile	5	16	4	1	1	468					1			28	26
	Eksile müsellemler	4	17	1		7	450				1			1	32	21
6	Çomaklar		6	3			126	18			1				10	3
7	Büksüz	5	8	1	1		324								15	10
	Büksüz Piyade	1		1		1	48								3	2
8	Kavak	9	5	1		1	414								15	14
	Kavak müsellemler	1					36									
9	Avalama														3	
10	Ganki		2				36			1					3	2
11	Çat		7	3		4	126								14	10
12	Çağlak	3	4	3		2	180								12	10
13	Bayad	7	3	1	1		306								12	11
14	Ağın		4	1			72		1						6	
15	Evliya Şeyh mezrası		3	1		3			2						9	
16	Şibli mezrası					1			2						3	
	Sudiremi Nahiyesi															
17	Çukurçimen	6	5	4	1	2	324	18							18	15
18	Dilgözü	6	21	6	4	6	594			1		1			45	31
19	Dolassa	3	2		1	2	144								8	5
	Dolassa korucuları	1		2			36								3	3
20	Bulamas	6	12	3		3	486	54				2			26	21
21	Enbelüs	2	4				144			1					6	5
22	Salahaddin	4	15	4	6	6	414			1					36	23
23	Bilecük	2	10	7	2	3	270	18							24	19
24	Kıçımusine	1	8	5		3	180								17	13
25	Sulutas	4	6	3	1	2	252			1					17	13
26	Bağlukutlu	1	12	3		2	252								18	15
27	Çeltekin	8	10	8	2	2	558	90		1	1			1	33	25
28	Giryat	6	6	4	1	3	324								20	16

Tablo 2: Defterdeki Zirai Üretim ve Hayvancılık ile Diğer Vergilerin Dağılımı

Köyler ve Mezralar		Öşr-i bağ (bostan, ceviz)	Öşr-i bostan (Kendir, pıyaz, keten, ceviz)	Öşr-i meyve ve ceviz	Öşr-i keten	Salari kıymet	Öşür kıymet	Öşür ve salari kıymet	Öşr-i Kovan	Resm-i ganem	Asiyab	Bad-ı heva	Hasıl	
Hatunsaray nahiyesi	1	İpsikaya	24	30				600		120		51	1095	
	2	Gömse				240				200		72	1028	
		Gömse vakıf hissesi					1200*						1300	
		Gömse müsellemler						360		250		76	920	
	3	Sürnük						120				9	183	
		sürnük piyade-müsellemler						180		80		36	416	
	4	Orduözü				90				30	45	33	330	
		Orduözü hisse-i vakf		100		50		360					510	
		Orduözü piyade-müsellemler		150					360	150	67	102	1141	
	5	Eksile		60					1500	150		84	2320	
		Eksile müsellemler		50					1500	374	90	192	2668	
	6	Çomaklar		40		60			240	30	135	60	697**	
	7	Büksüz							600		100		45	1087
		Büksüz Piyade							120		50		18	236
	8	Kavak							960	10	250		90	1736
		Kavak müsellemler												100
9	Avalama						120						120	
10	Ganki		150			30				80	30	9	335	
	Ganki mülk öşr						120						120	
11	Çat						300		40	100		84	686	
12	Çağlak		150				600		40	50		72	1128	
13	Bayad						1200		60	100		92	1776	
14	Ağın												300	
15	Evliya Şeyh mezrası						120			158			344	
16	Şibli mezraası												250	
Sudireni nahiyesi	17	Çukurçimen						900		350		114	1736	
	18	Dilgözü		60	30			1500	125	275		135	2815	
	19	Dolassa						60		30		24	258	
		Dolassa mülk						240					240	
		Dolassa korucuları			5			120		80	30		13	308
	20	Bulamas		50	10			780	50	350	60	75	1897	
		Bulamas vakıf		50	10			480		30				570
	21	Enbelüs		70					360	40	150		18	782
	22	Salahaddin		20		100			720	40	200		100	1678
		Salahaddin vakıf		20		100			480		40			640
	23	Kalburcu Mezraası							180					180
	24	Bilecük		30					480		70		75	1021
		3/1 vakıf hissesi		30					180					210
	25	Tolu, Bilal, Eksires mezrası						600						600
26	Kiçimusine					180			60	150	30	51	747	
	Vakıf hissesi öşr						300		60				360	
27	Sulutaz		50					900	50	200		51	1545	
28	Bağlukutlu					180			10	150		54	682	
	Vakıf hissesi		20				720		10				750	
29	Çeltek			20	50			1500	120	350	40	99	2845	
30	Giryat				5	240				185		60	868	

* Üç mülk çayırda 100 akçe daha yazılmış buraya eklenmemiştir.

** Hasılı 30 akçe eksik yazılmıştır.

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

Kariyer Değerlerinin Tükenmişlik Düzeyi Üzerindeki Etkisi: Hopa İlçesinde Öğretmenler Üzerinde Bir Uygulama

The Effect of Career Anchors on Burnout Level: An Application on Teachers in Hopa¹

Dr. Öğr. Üyesi Özgür Doğan

Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, ozgurdgn@artvin.edu.tr
(ORCID: 0000-0003-1573-4042)

Arş. Gör. Muhammed Kürşad Dursun

Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, kursadursun@artvin.edu.tr
(ORCID: 0000-0001-6169-5158)

Özet

Tükenmişlik sendromu günümüz iş dünyasının önemli bir sorunudur. Tükenmişliği doğuran birçok içsel ve dışsal neden vardır. Bireylerin, mesleki değerleriyle uyumlu bir mesleği seçmemeleri ise tükenmişliği doğuran ya da düzeyini arttıran önemli bir içsel faktördür. Bu çalışmanın temel amacı, öğretmenlerin kariyer değerlerinin, tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkisini incelemektir. Bu bağlamda, kariyer değerleri ve tükenmişlik konularıyla ilgili literatür incelenmiştir. Aralarındaki ilişki, Hopa ilçesinde görev yapan öğretmenlerin oluşturduğu 154 kişilik bir örneklem üzerinde araştırılmıştır. Sonuç olarak, güvenlik değerinin duygusal tükenme ile pozitif yönlü, yaşam tarzı değerinin ise negatif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yaşam tarzı değerinin ise azalan kişisel başarı boyutuyla negatif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yapılan regresyon analizi; güvenlik ve yaşam tarzı değerlerinin, bazı tükenmişlik boyutları üzerinde etkileme gücüne sahip olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Tükenmişlik, Kariyer, Kariyer Değerleri,

Jel Sınıflandırması: M10, M19

Abstract

¹ Bu çalışma 8-10 Nisan tarihleri arasında düzenlenen 1st International Congress on Vocational and Technical Sciences (UMTEB-I) / April 8-10, 2017, Batumi/GEORGIA kongresinde bildiri olarak sunulmuş ve kongre kitapçığında özet bildiği olarak yayımlanmıştır.

Burnout syndrome is a major problem in today's business world. There are many internal and external causes which lead to burnout. People do not select occupation which is appropriate for occupational values so that this is the most important internal factor of being born burnout or increasing of level of burnout. The main aim of this study is to analyse which career anchors of teachers effect on their burnout levels. In this context, literature about career anchors and burnout level were examined. The relationship between them was investigated on 154 teachers who were working in Hopa. As a result, it was attained the findings that the security anchor have a positive relationship with the emotional exhaustion and the lifestyle anchor have a negative relationship with the emotional exhaustion. Also, it is attained the finding that the lifestyle of career anchor have a negative relationship with the personal accomplishment. Regression analysis showed that the security anchor and the lifestyle anchor have a power of influence on some burnout dimensions.

Keywords: Burnout, Career, Career Anchors,

JEL Classification: M10, M19

GİRİŞ

Günümüzde, bireyler her zamankinden daha fazla bir biçimde, kendilerini meslekleri hatta daha geniş bir kavram olan kariyerleri ile ifade etmektedirler. Yaşamın her alanında, kaçınılmaz biçimde yaşanan değişim, bireylerin kariyerlerini de etkilemektedir. Çoğunlukla, istikrarlı bir ortama sahip olma tercihini kullanan insanoğlu için, bu değişimlere adapte olmak, sürekli tetikte olmayı da zorunlu kılmaktadır.

Bireylerin, mesleki bir alanda ve bir örgüt içerisinde verdikleri mücadele, gerek meslek, örgüt, gerekse kendileri dışında kalan birçok dışsal boyutla da ilişkilidir. Ancak en az bu dışsal boyutlar kadar önemli olan diğer bir boyut da bireylerin meslekleriyle ne ölçüde uyumlu olduklarıdır. Bu uyumun en önemli göstergesi ise, bireylerin sahip oldukları kariyer değerlerinin, mesleki değerlerle ne ölçüde uyduğudur. Muhtemel bir uyum eksikliği, örgütsel ve bireysel açıdan birçok olumsuzluğa neden olması açısından önemlidir. Tükenmişlik kavramı da bu bağlamda ele alınması gereken önemli bir sorunu ifade etmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kariyer Değerleri

Kariyer kavramı, Latince "Carrus" kelimesinden gelmektedir ve kelime anlamı itibarıyla, at arabalarının kazanmak için mücadele ettikleri bir yarış ve yarış alanını yani "hipodromu" ifade etmektedir. Günümüzde ise kariyer kavramı; bir işi, iş unvanını, mesleği vb. açıklamak için kullanılan, latince anlamından farklılaşan ve çalışma hayatının dinamizminden kaynaklanan bir biçimde, tanımlama gücüne sahip bir kavram halini almaktadır (Ross, Beggs ve Young, 2011, s. 15).

Kariyer kavramına ilişkin literatür incelendiğinde dört ayrı anlamda kariyer kavramının kullanıldığı görülmektedir. Birinci anlamıyla kariyer, bir bireyin çalışma yaşamı boyunca, işle ilgili bir biçimde, hiyerarşik olarak yukarıya doğru ilerlemesini ifade etmektedir. İkinci anlamıyla kariyer, toplumca kabul gören ve değer verilen bir mesleğe (öğretmen, hâkim, doktor v.b.) sahip olmayı ifade etmektedir. Üçüncü anlamıyla kariyer, bireyin, yaşamı boyunca pozisyon ya da sektör açısından birbirinden farklılık gösteren birçok mesleği yerine getirdiği, her bir mesleğe ilişkin farklı bir deneyim ve işsel tatmin duygusu yaşadığı işleri yapmasını, ifade etmektedir. Dördüncü anlamıyla kariyer ise, bireyin çalışma hayatı boyunca, mesleğini ya da sektörünü değiştirse bile, gelişimini ve doyum elde etmesini sağlayan, ardışık bir roller dizisine sahip olmasını ifade etmektedir (Hall, 2002, s 8-10).

Günümüzde kullanılan kariyer geliştirme kavramı önceleri; "mesleki rehberlik (*vocational guidance*)" olarak ifade edilmekteydi. Meslek (*vocation*) kelimesinin kökeni ise, "çağırma" anlamına gelen, Latince "*vocare*" kelimesine dayanmaktadır. Bir meslek, bu nedenle, "tanrının bir daveti ya da çağırısı", olarak kabul edilmekteydi. Birçok insan bugün, muhtemelen bilinçsiz bir biçimde, sahip oldukları işlerinden meslek kelimesinin eski anlamıyla, yani bir daveti kabul etmek biçiminde bahsetmektedirler. Onları, bu daveti kabul etmeye iten en önemli şey ise, doğuştan gelen bazı yeteneklerinin farkında olmaları ya da bu davete icabet etmenin bir provasını yapma (iş deneyimlerine sahip olma) şansına sahip olmaları, biçiminde ifade edilebilir (Goodman, 2011, s. 87).

Bireyler, ister kendiliğinden, isterlerse çeşitli iş deneyimleri sonucunda bir mesleği icra etmeye başlamış olsunlar, mesleki yaşama dair birtakım hususların kendileri için daha önemli olduğunu zamanla fark etmektedirler. Kariyer değerleri olarak da ifade edilen bu unsurlar temelde üç bileşene sahiptir. Bunları ise aşağıdaki gibi vermek mümkündür (Schein, 2006, s. 3):

- Bireyin, farklı iş ortamlarındaki başarıları sonucunda, kendisinin algıladığı doğal yetenekler ve beceriler,

- Bireyin, çalışma yaşamı içerisinde, kendini tanıma ve geri bildirim alma yoluyla fark ettiği ihtiyaç ve güdüler,

- Bireyin, çalışma yaşamındaki deneyimleri yoluyla, algıladığı, çalışma yaşamıyla ilişkili (mesleki, örgütsel, çalışma arkadaşları v.b.) değerler.

Schein, bireylerin çalışma yaşamında sahip olduğunu düşündüğü kariyer değerlerini, aşağıdaki gibi sekiz başlık altında ele almaktadır (Schein, 1990a, s. 259).

Teknik ya da fonksiyonel beceri (TF): Bireyin, kendisini üstün hissettiği, hoşlandığı ve en önemli boyutu olarak daha zorlayıcı olmasını ifade ettiği, özel bir iş ya da beceri alanında faaliyet göstererek, kabul görmek istemesini ifade etmektedir.

Genel yönetim becerileri (GYB): Bu değer, bireyin, kararlarının gerçekten fark yaratacağını düşündüğü; sahip olduğu analitik, iletişimsel ve duygusal becerileri üst düzeyde kullanacağı, yüksek sorumluluk gerektiren üst düzey bir pozisyonu arzulamasını ifade etmektedir.

Otonomi/Özerklik (O/Ö): Bu değer, örgütsel kurallar ve sınırlamalardan bağımsız bir biçimde, bireyin işiyle ilgili kendi kararlarını alabildiği bir durumda bulunmasını ifade eder.

Güvenlik (GÜV): Bu değer bireylerin ekonomik açıdan ve iş güvenliği açısından kendini güvende hissetmesini ifade etmektedir.

Girişimci yaratıcılık (GY): Bu değer bireyin, yaratıcılığı ile ilişkilendirilen bir ürün ya da hizmet yaratmasını ve böylelikle çalıştığı örgütte kendisine ait bir şeyler görebilmesini, ifade etmektedir.

Hizmet/bir amaca bağlanmışlık (HAB): Bu değer bireyin, dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek, insanlara yardım etmek ve olumsuzlukları ortadan kaldırmak v.b. gibi davranışlar sergilemesine izin veren bir kariyere sahip olmasını ifade etmektedir.

Saf meydan okuma (SMO): Bu değer, imkânsız gibi görünen engellerle, olasılıklarla ya da örgüt içerisindeki diğer bireylerle, rekabetçi ve zorlayıcı bir ortamda mücadele etmekten hoşlanmayı ifade etmektedir. Hatta, kariyerin temel belirleyicisinin, mücadeleye ve rekabete açık iş ve örgüt ortamı içerisinde olmak, şeklinde ifade edildiği bir değeri yansıtmaktadır.

Yaşam tarzı (YT): Çalışan eşlerin artması ve toplumda, yaşamın diğer boyutlarına göre, işin önemine verilen değerin değişmesiyle birlikte; daha artan sayıda birey kariyerini yaşam tarzıyla uyumlu hale getirmeye, işlerini seçerken kişisel ve ailevi ihtiyaçları birlikte göz önünde bulundurmaya çalışmaktadır. Bu değer, kişisel ve ailevi ihtiyaçların birlikte göz önünde bulundurulması bir kariyer seçimi yapılmasını ve kariyerin sürdürülmesini ifade etmektedir.

Çağımızda örgütler için kariyer olgusunun yönetilmesini güçleştiren, çalışan profiliyle ilgili bir takım önemli değişimler mevcuttur. Bu değişimler, örgütlerin kariyer yönetimine bakışını etkilediği kadar, bireylerin, sahip oldukları kariyer değerlerini gözden geçirmelerine de neden olmaktadır. Bu değişimleri aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür (Greenhaus, Callanan, Godshalk, 2010, s. 14-15);

- Yüksek beklentilere sahip olan ve beklentileri gerçekleşmediğinde, daha çabuk bir biçimde, öfke, hayal kırıklığı ve doyumsuzluk duygusu yaşayan bir işgücünün varlığı,

- Çalışma yaşamında özgürlüğe, özerkliğe ve karar verme yetkisine sahip bir biçimde, yüksek performans gösterebileceği bir iş ortaya koymayı terfi etmekten daha fazla önemseyen bir işgücünün varlığı,

- Cinsiyete dayalı iş ya da iş rolleri ayrımının giderek daha fazla ortadan kalkması ve bu durumun gerek örgüt gerekse birey açısından, kariyer olgusuna bakışı farklılaştırması,

•Anlamli ve zorlayıcı bir iş arayışının, kişisel yaşam tarzı ile bütünleştirilmeye çalışılması (çalışan eşler sorunu, iş-aile dengesini sağlama v.b.) ve kariyer konusuna bakışın, bir mesleğe ya da işe bakışın çok ötesine geçmesi,

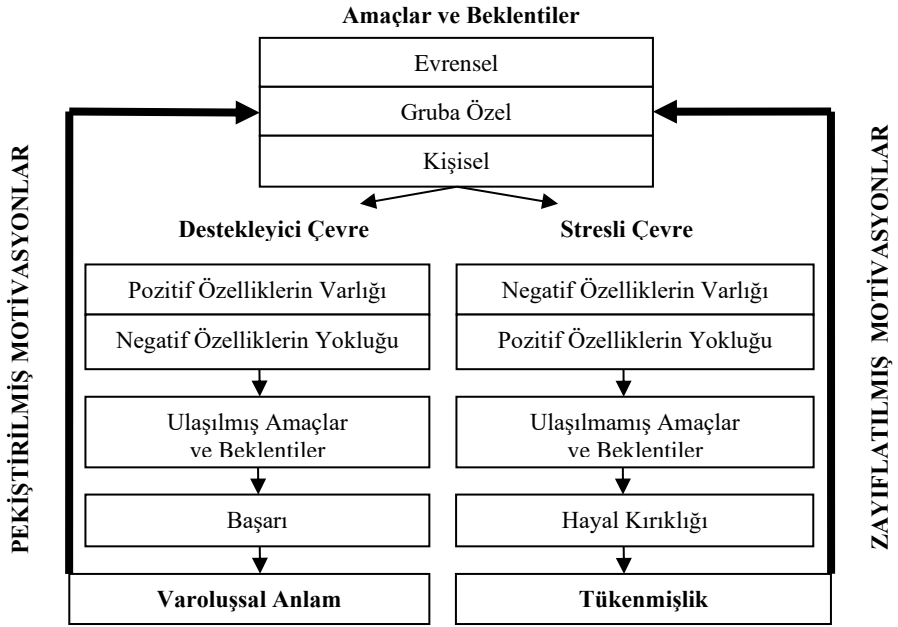
•Bireylerin kariyer yönelimlerinin ve kariyer değerlerinin (iş güvenliği, özgürlük/özerklik, iş-aile dengesi sağlama v.b.) benzer olmaması.

Çalışan profiliyle ilgili olarak bahsedilen ve giderek yaygın biçimde kabul gören bu değişimler, aslında bireylerin kariyeriyle ilgili birtakım sorunlarının ortaya çıkmasını sağlayacak olumsuzlukları da içermektedir. Yapılan araştırmalar, "kariyer tükenmişliği" kavramı ile ifade edilen, daha çok, idealist ve yüksek derecede motive olmuş bireylerin yaşadığı bir tükenmişliğin, önemli olduğuna işaret etmektedir. İdealist bireyler, çalışma hayatlarının, daha kapsamlı bir yapı olarak yaşamlarına dair bir mesele olduğunu ve bir işi yapmanın kendi varlıklarına anlam katan bir şey olduğunu düşünmektedirler. Kendilerini işleriyle tanımladıklarından, bu durum onlar için yeterince motive edicidir. Bu motivasyon unsurları ise temel olarak; evrensel beklentiler (en önemli şeyin herkes için anlamlı bir şey yapmak olması), mesleğe özel beklentiler (mesleğini eksiksiz yaparak katkı sunmak), kişisel beklentiler (önemli bir insanın ya da olayın ilham kaynağı olduğu, içselleştirilmiş bir duyguyla, işini eşleştirmesi) şeklinde ifade edilmektedir (Pines, 1996, s. 83). Pines kariyer tükenmişliğini bir model olarak şekil 1'deki gibi ifade etmektedir.

Bireylerin iş dünyasında elde edeceği çıktılar, bireyler ve onların algıladığı çevre arasındaki etkileşimin bir sonucudur. Destekleyici bir çevrede, yüksek derecede motivasyona sahip çalışanlar üstün bir performansa sahip olabileceklerdir.

Üstün bir performans ise, beklentilerini ve motivasyonlarını arttıracak olan, anlamlı gelme ve başarılı olma duygularını arttıracaktır. Stresli bir çevrede ise tükenmişlik kaçınılmaz olacaktır. Motive olmuş insanların egoları performanslarına bağlıdır ve hayal kırıklığı ise, en güçlü tükenmişlik nedenidir (Pines, 1996, s. 85).

Kariyer tükenmişliği ile ilgili yapılan çalışmalar kariyer tükenmişliğini, bireyin çalışma yoluyla hayatına bir anlam katma çabasının başarısızlıkla sonuçlanması şeklinde ifade etmektedir. Üstelik çalışma yoluyla hayatına anlam katmaya çalışan bireylerin, bilinçsiz bir biçimde, yardım almaksızın, mesleki değerlerini sorgulamaksızın yaptıkları meslek tercihleri, tükenmişliğe -daha özel bir biçimi olarak ise kariyer tükenmişliğine- yol açmaktadır (Goodman, 2011, s. 87-88).

Şekil 1: Kariyer tükenmişlik modeli

Tükenmişlik konusunun, literatürde işle ilişkili değişkenlere dayanılarak açıklanmaya çalışılması, bir bakış farklılığına işaret etmektedir. Bu durumun temelinde ise tükenmişliği açıklama gücü olan öncüllerin örgütsel değişkenler olduğu varsayımı yatmaktadır. Ancak kişisel değişkenlerin öncüllüğü de en az örgütsel değişkenler kadar önem arz etmektedir (Pines, 2002, s. 121).

1.2. Tükenmişlik

Tükenmişlik kavramı ilk kez 1974 yılında H.J. Freudenberger tarafından; "Başarısız olma, yıpranma ya da yoğun ilgi duyulan; enerji, güç ve kaynaklara sahip olamamanın beraberinde getirdiği tükenme hissi" şeklinde ifade edilmiştir (Freudenberger, 1974, s. 159).

Cherniss tükenmişliği; "çalışanların, işle ilgili sahip oldukları gerginliklere bir cevap olarak, tutum ve davranışlarının olumsuz bir biçime dönüştüğü bir süreç" olarak ifade etmektedir (Cherniss, 1980, s. 5). Edelwich ve Brodsky ise tükenmişliği; "İnsanlara yardım sağlayan mesleklere sahip bireylerin, işlerinde sahip oldukları koşulların bir sonucu olarak, idealizm, enerji ve amaçlarının, artan bir biçimde azalması" şeklinde ifade etmektedir (Wasık ve Bryant, 2001: 216).

Pines ve Aronson ise tükenmişliği; "Uzun bir süre, çeşitli durumlar içerisinde, duygusal olarak talep eder bir biçimde bulunmaktan kaynaklanan, fiziksel, duygusal ve zihinsel tükenmişlik" şeklinde ifade etmektedir (Pines ve Aronson, 1988, s. 9).

Hallsten ise tükenmişliği; "ortaya çıkması için gerekli bir nedenin (durumun) var olduğu, bir yıpranma sürecinden kaynaklanan, bir çeşit depresyon" şeklinde tanımlamaktadır (Hallsten, 1993, s. 99).

Tükenmişliği bir süreç olarak ve alt boyutlara sahip bir kavram olarak ifade eden çalışmalar da mevcuttur.

Örneğin Jones ve Emanuel tükenmişliği, ısınma, kaynama ve patlama şeklinde, daha çok kimyasal bir süreci temsil eden 3 aşamalı bir süreç ile ifade etmektedirler (Jones ve Emanuel'den aktaran Edmonson ve Thompson, 2002, s.162). Benzer bir biçimde Spaniol ise tükenmişliği, fiziksel kavramlarla ifade ederek; birinci derece tükenmişlik (kısa sürelerle ortaya çıkan, yorgun olma, huysuz olma, kaygılı olma ve kararsız/karışık duygulara sahip olma durumu), ikinci derece tükenmişlik (benzer duyguların uzun süreli olması durumu), üçüncü derece tükenmişlik (baş ağrısı, ülser ve sırt ağrısı gibi, fiziksel hastalık belirtilerinin meydana çıkması) şeklinde 3 aşamayla açıklamaktadır (Jones ve Emanuel'den aktaran Edmonson ve Thompson, 2002, s. 163).

Edelwich ve Brodsky ise tükenmişliğin; idealist heves, durgunluk, hayal kırıklığı ve duyarsızlık olarak ifade edilen 4 dönemi içeren bir süreç olduğunu ifade etmektedirler (Edelwich ve Brodskyden aktaran Wasık ve Bryant, 2001, s. 217).

Tükenmişliği alt boyutlara sahip bir kavram olarak ifade eden araştırmacılarda mevcuttur. Örneğin Maslach, 3 boyuta sahip bir tükenmişlik modeli geliştirmiştir. Maslach'ın modeline göre tükenmişlik; bireyin, işle ilgili olarak kronik hale gelmiş, duygusal ve kişilerarası stres kaynaklarına karşı gecikmiş bir tür tepkisi olarak ifade edilmektedir. Karmaşık sosyal ilişkilerle bağlantılı bir biçimde yaşanan ve bireyin hem kendisini hem de diğer bireyleri algılamasına bağlı biçimde gelişen, bireysel bir stres tecrübesidir. Maslach'a göre tükenmişlik; "duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve azalan kişisel başarıyı içeren, psikolojik bir hastalık belirtisi" şeklinde tanımlanmaktadır (Maslach ve Goldberg, 1998, s.64). Ayrıca Maslach tükenmişliğin genellikle, insanlarla yoğun bir biçimde ilişkide bulunmayı gerektiren işlere sahip bireylerde, ortaya çıktığını ifade etmektedir (Maslach ve Jackson, 1981, s. 99).

Maslach'a göre, üç boyuttan birisi olan "duygusal tükenme"; bireyin, kendisine duygusal olarak aşırı yüklenildiği ve sahip olduğu duygusal kaynakların tüketildiği biçimindeki algılamalarını ifade etmektedir. Aşırı iş yükü ve işteki kişisel çatışmalar bunun en önemli nedeni olarak ifade edilmektedir.

"Duyarsızlaşma" ise, genellikle duygusal tükenmişliğin giderek artmasına bir yanıt verme niteliğinde, diğer bireylere karşı olumsuz, katı ya da aşırı derecede ilişkisiz tepkiler gösterme şeklinde ifade edilmektedir. Birey, korunmacı bir tavırla, diğer insanlardan farklı ilgilere sahip olduğunu vurgular bir biçimde, onlarla arasına duygusal olarak bir set çeker. Ancak, farklı ilgilere sahip olma duygusunun, insanlardan kaçma ya da uzak durma biçimine dönüşebilecek olması riski mevcuttur. Bu boyut, tükenmenin kişiler arası olan boyutunu ifade etmektedir.

"Azalan kişisel başarı" ise; bireyin, işiyle ilgili becerisine ve verimliliğine dair, sahip olduğu olumlu duyguların giderek körelmesini ve azalmasını ifade etmektedir. Azalan bireysel yeterlilik duygusu, depresyonla

ve işin gerekleriyle başa çıkmada gerçekten yetersiz kalınmasıyla, yakından ilişkilidir. Bu durum, sosyal bir desteğin olmayışı ve mesleki açıdan gelişim fırsatlarının eksikliği ile daha da ivme kazanabilecektir. (Maslach ve Goldberg, 1998, s. 64).

Tükenmişliği, alt boyutlara sahip ve aşamalardan oluşan bir süreç olarak gören Golembiewski, Maslach'ın, tükenmişlik boyutlarına dayandırdığı araştırmasında, bu üç boyutun, düşük ya da yüksek olmasına bağlı olarak, 8 farklı kombinasyon oluşturduğunu ve her bireyin farklı bir kombinasyonu temsil edebileceğini söylemiştir. Ancak Maslach'dan farklı biçimde, bireyin önce bir duyarsızlaşma yaşayacağını, sonrasında kişisel başarısızlık duygusuna sahip olacağını ve en son olarak duygusal bir tükenmişlik yaşayacağını söylemektedir (Golembiewski ve Boudreau, 1991, s. 46).

Tükenmişlik kavramı sıklıkla stres ve depresyon kavramları ile benzer biçimde kullanılmaktadır. Birtakım benzerlikler taşısalar da aralarında farklılıklar söz konusudur. Bu bağlamda stres ve depresyon kavramları, tükenmişlik ile ilişkileri yönünden aşağıdaki gibi verilebilir.

Stres kavramı en basit tanımıyla; bir bireyin zihinsel, duygusal ve fiziksel olarak dengede olmaması halini ifade etmektedir. Bireyin, fiziksel ve duygusal tepkiler gösterme imkanına sahip olduğu bir duruma ilişkin algılamalarından kaynaklanmaktadır. Stres, bireyin içinde bulunduğu durumu algılaması ve yorumlamasına bağlı olarak, olumlu ya da olumsuz bir biçimde ortaya çıkabilmektedir. Tükenmişlik kavramı ise, bireyin karşılanmayan ihtiyaç ya da karşılanmayan beklenti algılamaları ile ortaya çıkan bir durumu ifade etmektedir. Bireyin kendisine saygısının azaldığı, psikososyal ve fiziksel belirtilerle kendini gösteren, sürekli biçimde artan bir hayal kırıklığını ifade etmektedir. Zaman içerisinde yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır (Gold ve Roth, 1993, s. 44). Tükenmişlik, genellikle uzun bir süre stres oluşturan bir ortamda bulunmanın bir sonucudur. Çeşitli olumsuz stres ortamlarıyla başa çıkma konusunda yaşanan başarısızlık tecrübelerinin en son basamağını ifade etmektedir (Kumar, Hatcher ve Huggard, 2005, s. 407).

Ancak, stres ve stres ortamı, tüm bireyler üzerinde olumsuz bir etki yaratmayabilir ancak tükenmişlik olumsuz bir etkiyi ifade etmektedir. Yani

tükenmişlik stresin bir sonucu olabilir ancak her stres, tükenmişliğin olumsuz sonuçlarından birisini doğurmayabilir (Fish, 2008, s. 33).

Bu iki kavram arasındaki temel farklılıklar ise aşağıdaki gibi verilebilir (Wright, 2012, s. 132-133).

- Tükenmişlik, ilişkiyi kesme şeklindeki bir savunma biçimi olarak ifade edilebilir. Stres ise duygu yoğunluğunun artması ile ifade edilir.

- Tükenmişlikte duygular körleşir, streste ise çok tepkisel bir hal alır.

- Tükenmişlikte öncelikle duygusal hasar görülürken, streste ise öncelikle fiziksel hasar görülür.

- Tükenmişliğe ilişkin yorgunluk, motivasyon ve girişimde bulunma üzerinde etkili iken, strese bağlı yorgunluk daha çok fiziksel enerji ile ilgilidir.

- Tükenmişlik, moral kaybı meydana getirirken, stres bir yıkım meydana getirir.

- Tükenmişlik, en iyi biçimde, ideallerin ve umutların kaybolması ile anlaşılırken stres ise, en iyi biçimde enerjinin kaybolması ile anlaşılır.

- Tükenmişlik bunalımı, ideallerin kaybolması ve umudun azalması ile üzüntü ve kedere neden olur. Stres bunalımı ise vücudun kendini koruması ve enerjisini muhafaza etme isteğinden kaynaklanır.

- Tükenmişlik, yardımsızlık ve umutsuzluk doğurur, stres ise bir baskı ve hiperaktivite ortaya çıkarır.

Tükenmişlikle benzer olarak kullanılan bir diğer kavram da depresyon kavramıdır. Depresyon kavramı en basit tanımı ile; "Bireyin, yaşamla ilgili aktiviteleri yerine getirmesi için, normal bir ruh halinin çok altında, neşesiz, karamsar, hüzünlü ya da içe kapanık olması" durumudur (Oddenino, 1995, s. 119).

Depresyonu tükenmişlikten ayıran en önemli özellik, tükenmişliğin işteki sosyal çevrenin niteliğinde bir bozulma meydana getirirken, depresyonun yaşamın tüm alanlarını etkiliyor olmasıdır (Kumar vd., 2005, s. 407).

Depresyon ve tükenmişlik yaşayan bireylerin sahip olduğu davranışsal farklılıkların vurgulandığı bir çalışmada aşağıdaki gibi birtakım farklılıklar tespit edilmiştir (Breninkmeyer, Van Yperen, Buunk, 2001, s. 874).

Tükenmişliği yüksek bireyler, depresyon içerisindeki bireylere kıyasla; a) daha hayat dolu görüntüsüne sahiptirler ve sevdikleri şeyleri daha fazlaca yapma eğilimindedirler, b) daha nadiren kilo kaybı yaşarlar, psikomotor kısıtlamalara sahip olurlar ve intihar konusundaki düşüncelerini anlatırlar c) bir suçluluk duygusuna sahiplerse, bu daha gerçekçi nedenlere dayanan bir suçluluk duygusudur, d) kararsızlıkların ve durgunluklarını, hastalıklarıyla açıklamak yerine tükenmişlikleriyle açıklamaktadırlar, e) genellikle uykuya dalmakta güçlük çekerler.

Tükenmişlik kavramının anlaşılması, aslında stres kaynaklarının ve stresi ortaya çıkaran sürecin de anlaşılmasını gerektirir. Stres konusuyla ilgili yapılan çalışmaları incelendiğinde; etkileşimci modeller, arabulucu /ılımlayıcı modeller ve işlemsel modeller olarak üç başlık altında ele alındığı görülmektedir. Bunlar ise aşağıdaki gibi özetlenebilir (Swain, 2013, s.142):

Etkileşimci modeller: Stresi ortaya çıkaran uyarıcılar ve stresin etkileri üzerinde durmaktadırlar. Bu modellerin çoğu, stres kaynaklarına daha fazla talep duymanın, bireyin daha fazla gerilmesine neden olabileceği şeklinde bir faraziye'ye sahiptirler.

Arabulucu/ılımlayıcı modeller: Bu modeller ise, stres kaynakları ve gergin olma durumu, arasındaki ilişkinin ortaya çıkmasında, yaş, cinsiyet ya da sahip olunan bireysel farklılıkların önemli bir açıklama gücüne sahip olduğunu, ifade etmektedirler.

İşlemsel modeller: Bu modeller stres sürecini, sadece sonuçları açısından değil, aynı zamanda stresin nasıl geliştiğini ve nasıl devam ettiği anlamak için geliştirilmişlerdir. Bu modeller sıklıkla "uyuma ya da uyum" kavramını kullanmışlardır. Stres, yeterli bir birey-çevre uyumu olmamasından ortaya çıkmaktadır. (Birey-çevre uyumu teorisi, iş talebi ve iş kontrol modeli, v.b.)

Maslach, Schaufeli, Leiter tükenmişliğin, birey ve işe bağlı unsurlar arasındaki bir uyumsuzlukla ilişkili olduğunu belirterek, bireyin işle ilgili uyumsuzluk yaşayabileceği 6 alan olduğunu belirtmektedirler. Bunlar ise sırasıyla; iş yükü, kontrol, ödül, kabul görme, adalet ve değerler başlığı altında aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Maslach, Schaufeli, Leiter, 2001, s. 414-415).

İş yükü: İş yükü uyumsuzluğu, en genel biçimiyle, bireyin sahip olduğu enerjisi ile karşılayabileceğinin çok daha ötesinde bir işe sahip olması şeklinde ifade edilmektedir. Bu uyumsuzluk, bireye nicelik açısından makul olsa bile, becerilerinin ya da eğiliminin uygun olmadığı türde bir iş verilmesinden de kaynaklanabilmektedir.

Kontrol: Kontrol konusundaki uyumsuzluk, bireyin işiyle ilgili ihtiyaç duyduğu kaynaklar üzerinde, yetersiz bir kontrole sahip olması ya da işiyle ilgili karar verme yetkisine sahip olmaması, şeklinde ifade edilmektedir.

Ödül: Bu konudaki uyumsuzluk ise, bireyin yaptığı iş ile elde ettiği sonuçların birbirine uygun olmaması şeklinde ifade edilebilir.

Kabul görme: Bu uyumsuzluk, iş yerindeki diğer bireylerle olumlu iletişim duygusu kaybolduğunda ortaya çıkmaktadır. Bireyler, paylaşılan duygu ve değerlerle grup içindeki üyeliklerini pekiştirmektedirler.

Adalet: Bu uyumsuzluk, iş ve birey arasında, işyerinde algılanan bir adalet duygusu olmadığında ortaya çıkmaktadır. İş yükü, ödemeler, değerlemeler ve terfiler gibi birçok konuda adaletsizlik yaşanabilmektedir.

Değerler: Bu uyumsuzluk, bireyin sahip olduğu değerler ile örgütün değerleri arasında bir çatışmanın varlığı ile ortaya çıkmaktadır. Bireyler işleriyle ilgili olarak, etik değerlere ve kendi değerlerine uygun olmayan bir şeyler (örneğin yalan söylemek, aldatmak ya da gerçeklerle ilgili açık sözlü olmamak vb.) yapmaya zorlanabilirler.

Stresi arttıran, tükenmişliğe götürebilecek faktörler; a) yeni başlayanlar için oryantasyon ya da giriş programlarının yokluğu, b) iş yükünün fazlalığı, c) işin rutin bir yapıda oluşu, d) iletişim olanağının kısıtlı oluşu, e) yeterince özerkliğe (otonomiye) sahip olmama, f) kişisel amaç ve değerlerin örgütün

amaç ve değerleriyle örtüşmemesi, g) uygun olmayan bir liderlik ve yönetsel uygulama biçimi, h) sosyal yalnız bırakma ya da tecrit, şeklinde ifade edilebilir (Schaufeli ve Buunk, 2003, s. 411).

Bireyin çalışma hayatıyla ilişkili muhtemel stres kaynakları 4 başlık altında ifade edilebilir (Borkowski, 2009, s. 240).

- İşle ilgili stres kaynakları (iş yükü, işin temposu, işin türü, işin anlamsızlığı, işteki özerk olma durumu, çalışma saatleri, fiziksel çevre, yalnız çalışma vb),

- Rolle ilgili stres kaynakları (rol çatışması, rol belirsizliği, işteki sorumluluk düzeyi, iş ve aile yaşamı dengesini kurma v.b.),

- Grup üyesi olma ile ilişkili stres kaynakları (astlarla, üstlerle ve çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkiler, şiddet ve taciz gibi durumları içeren tehditler, kararlara katılım düzeyi, uygun olmayan yöneticilik ya da liderlik biçimi v.b.)

- Örgütsel yapı ve örgütsel iklime ilişkin stres kaynakları (Yönetim/liderlik biçimi, iletişim şekilleri, kariyer geliştirme fırsatları, iş güvenliği, planlanmamış bir değişim, bir bütün olarak iş doyumunu v.b.).

Stres kaynakları ile başa çıkma konusunda, örgüt bireye bir takım sosyal destekler sağlayarak, algılamalarını olumlu yönde değiştirmeye çalışmaktadır. Bu destek 3 başlık altında aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Greenhaus vd., 2010, s. 280):

- Stres kaynaklarını azaltmak,
- Stresli durumların birey için ifade ettiği anlamın değiştirilmesine yardım etmek,
- Gerginlik belirtilerini yönetme konusunda yardım etmek.

Stresle başa çıkma konusundaki bireysel çabaları ise; işin sıkıntı veren kısımlarını ortadan kaldırmak; işle ilgili alınan sorumluluğu ve meydan okumayı arttırmaya çalışmak; işe ilişkin görevleri netleştirmeye çalışmak; kariyer fırsatlarını netleştirmeye çalışmak; performansı hakkında geri bildirim alma imkanlarını araştırmak; daha esnek bir çalışma programı istemek; işi başkasına devretmeye çalışmak; örgütü ya da kariyer alanını değiştirmeyi istemek; diğerlerinin tavsiyelerini almaya çalışmak; eğitim ya da deneyim

yoluyla iş becerilerini geliştirmeyi denemek; çalışma arkadaşları, astları ve denetçiler ile olan çatışmaları çözmeyi denemek; kariyer planlama programlarına katılmak, şeklinde özetlenebilir (Greenhaus vd., 2010, s. 276).

Stres olgusu ve muhtemel bir sonucu olan tükenmişlik, bireysel farklılıklar konusuyla da yakından ilgilidir. Bireysel özelliklere bağlı olarak stres kaynaklarını algılama biçimi ve bu kaynaklarla mücadele yöntemleri de kaçınılmaz biçimde farklılaşmaktadır. En önemli bireysel farklılıkları ise; sorunlarla başa çıkma biçimleri (Problem odaklı başa çıkma, duygusal odaklı başa çıkma, kaçınarak başa çıkma), öz saygı ve öz yeterlilik (içsel ya da dışsal denetim odaklı olmak vb.) ile, kişisel özellikler (içe dönük ya da dışa dönük olma), şeklinde ifade etmek mümkündür (Swain, 2013, s. 144).

Literatürde kariyer ve tükenmişlik konusu arasındaki ilişkiyi inceleyen çeşitli çalışmalar mevcuttur. Ancak kariyer değerlerinin tükenmişlik üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bunlardan bazıları ise aşağıdaki gibi verilebilir.

Shanafelt ve arkadaşları, doktorların kariyer uyumu ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, doktorların meslekle ilişkili temel görevlerini; hasta bakımı, araştırma, eğitim, uygulama ve hasta bakım ziyareti gerektirmeyen işler şeklinde sınıflandırmışlardır. Doktorlardan, kendileri için anlamlı olan görevleri seçmesi istenmiş ve kendileri için anlamlı olan bu görevlere zamanlarının en az %20'sini ayıranların tükenmişlik düzeylerinin, zamanlarının %20'sinden azını ayıranların, yaklaşık yarısı kadar olduğu görülmüştür. Zaman ayırma kriteri bu çalışmada önemli bir öncül olarak bulunmuştur (Shanafelt vd.,2009, s. 994).

Shanafelt ve arkadaşları 6179 Amerikalı doktorla yürütmüş oldukları diğer bir çalışmada, doktorlar ile doktor olmayan vatandaşların, tükenmişlik düzeyleri ile iş ve aile arasında denge kurma ihtiyaçlarını araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, doktorların duygusal tükenme (32.1%) ve duyarsızlaşma (19.4%) oranlarının diğer grubun duygusal tükenme (23.5%) ve duyarsızlaşma oranlarından (15.0%) daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca benzer biçimde, doktorların çalışma programlarının aile yaşamlarına yeterli

zaman ayırmayı engellediklerini daha yüksek oranda (40.1 % - 23.1 %) ifade ettikleri görülmüştür (Shanafelt vd., 2012, s. 1381).

Keeton ve arkadaşları ise, doktorlarla yürüttükleri bir araştırmada, tükenmişliğin (kişisel başarı düzeyi ve duygusal esneklik gibi iki önemli unsur ile ifade etmektedirler) kariyer doyumunun bağımsız bir öncülü olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Kişisel başarı düzeyi ve duygusal esneklik kavramlarını açıklama konusunda; "çalışılan saatler ve çalışma programı üzerinde kontrol" ile "toplam haftalık çalışma saati sayısı" kavramlarını iki önemli kavram olarak ifade etmişlerdir. (Keeton, Fenner, Johnson ve Hayward, 2007, s. 953-954) Ayrıca; "çalışılan saatler ve çalışma programı üzerinde kontrol", "toplam haftalık çalışma saati sayısı", "medeni durum" ve "evde bakım gerektiren çocuklara sahip olmak" gibi faktörlerin, iş ve aile yaşamı dengesi ile kariyer doyumu arasındaki ilişkinin kurulmasındaki aracılık etkisinin, ilişkiyi zayıflattığı görülmüştür (Keeton vd.,2007, s. 953).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Problemi

Bu araştırmanın temel amacı, öğretmenlerin kariyer değerlerinin, tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkisini incelemektir. "Kariyer değerleri, tükenmişlik düzeyi üzerinde etkili midir?" sorusu, araştırmanın temel problemidir.

2.2. Örneklem

Bu araştırma için gerekli veriler, Artvin ili, Hopa İlçesinde Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren ilk ve ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmenlerden elde edilmiştir.

Hopa'da faaliyet gösteren MEB'e bağlı 13 ilköğretim ve 6 ortaöğretim okulu mevcuttur. Bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı ise 444'tür. Örneklem, "Kolayda Örneklem Tekniği" kullanılarak belirlenmiştir. Toplam 187 öğretmene ulaşılmıştır. Katılımcılardan, geri dönen anketlerden 33'ü değerlemeye uygun bulunmamış, 154 anket ise değerlemeye uygun bulunarak analize tabi tutulmuştur.

2.3. Ölçekler

İlgili verilerin elde edilmesinde anket formu kullanılmıştır. Araştırmacının bizzat kendisi tarafından, örnekleme oluşturan öğretmenlere konu hakkında gerekli açıklamalar yapılarak, ilgili anket formunu nasıl doldurmaları gerektiği açıklanmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik değişkenlere ilişkin bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde tükenmişlik ölçeğine ilişkin ifadeler, üçüncü bölümde ise kariyer değerleri ölçeğine bağlı ifadeler yer almaktadır. Araştırmada "kariyer değerleri" bağımsız değişken, "tükenmişlik" ise bağımlı değişken olarak kullanılmıştır.

Öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerini ölçmek amacıyla, "Tükenmişlik Ölçeği" olarak, Maslach tarafından geliştirilen ölçeğin uyarlanmış biçimi kullanılmıştır (Maslach ve Jackson, 1981, s. 102-103). Tükenmişliğin 3 boyutuna (Duygusal tükenme, Duyarsızlaşma, azalan kişisel başarı) ilişkin 22 ifadeye yer verilmiştir. Her bir ifade; 1= Kesinlikle katılıyorum ve 5= Kesinlikle katılmıyorum, arasında derecelere sahip, 5'li Likert ölçeği ile ölçülmüştür.

Öğretmenlerin sahip oldukları kariyer değerlerini öğrenmek amacıyla Schein tarafından geliştirilen "Kariyer Değerleri Ölçeği" kullanılmıştır (Schein, 1990b, s. 4-6). İlgili anket 8 kariyer değerine (Güvenlik, Otonomi/özerklik, Teknik/fonksiyonel beceri, Girişimci yaratıcılık, Genel yönetim becerileri, Hizmet/bir amaca bağlanmışlık, Saf meydan okuma, Yaşam tarzı) ilişkin toplam 40 ifadeyi içermektedir. Her bir ifade; 1= Kesinlikle katılıyorum ve 5= Kesinlikle katılmıyorum, arasında derecelere sahip 5'li Likert ölçeği ile ölçülmüştür.

2.4. Analiz Yöntemi

Anket formu yardımı ile elde edilen veriler SPSS 20 istatistiksel veri analizi paket programı ile analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesinde, bağımsız t testi, anova testi, korelasyon ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 1'den de görüldüğü üzere örnekleme oluşturan katılımcıların %51,9'u kadın, %48,1'i erkektir. Katılımcıların 37,7'si 26-30 yaş aralığında, %88,3'ü ise lisans mezunudur. Katılımcıların %61,7'si evli, %38,3'ü ise bekârdır. Şu an çalıştığı okulda 1-4 yıl arası görev yapan katılımcılar %75,3 oranıyla en yüksek grubu temsil etmektedirler.

Tablo 1: Demografik değişkenlere ilişkin istatistikler

Cinsiyet		f	%	Kurumda geçen süre		f	%
	Kadın		80		51,9	1-4 yıl arası	116
Erkek		74	48,1	5-8 yıl arası	20	13	
Yaş	21-25	18	11,7	9-12 yıl arası	8	5,2	
	26-30	58	37,7	13-16 yıl arası	9	5,8	
	31-35	29	18,8	17 yıl ve üzeri	1	0,7	
	36-40	22	14,3	1-4 yıl	62	40,3	
	41-45	17	11	5-8 yıl	28	18,2	
	46-50	7	4,5	9-12 yıl	18	11,7	
	51-55	3	2	13-16 yıl	18	11,7	
Eğitim durumu	Enstitü	1	0,7	17-20 yıl	19	12,3	
	Önlisans	4	2,6	21-24 yıl	4	2,6	
	Lisans	136	88,3	25 ve üzeri	5	3,2	
	Yüksek Lisans	13	8,4	1. görev yeri	45	29,2	
	Doktora	-	-	2. görev yeri	45	29,2	
Eğitim kurumu	İlkokul	31	20,1	3. görev yeri	22	14,3	
	Ortaokul	45	29,2	4. görev yeri	25	16,2	
	Lise	78	50,7	5. görev yeri	11	7,1	
Göreviniz	Müdür	5	3,2	6. görev yeri	3	2	
	Müdür Yardımcısı	10	6,5	7. görev yeri	1	0,7	
	Sınıf Öğretmeni	28	18,2	8. görev yeri	2	1,3	
	Branş Öğretmeni	111	72,1	Medeni Durum	Evli	95	61,7
				Bekar	59	38,3	

3.1. Faktör Analizine ve Güvenilirlik Analizine İlişkin Bulgular

3.1.1. Tükenmişlik Ölçeği İçin Faktör ve Güvenilirlik Analizi

22 ifadeden oluşan tükenmişlik ölçeği, faktör analizine tabi tutulmuştur. Faktör yükü 0.50'nin altında olan 10 ifade faktör analizinden çıkarılarak tekrar faktör analizine tabi tutulmuştur. Yapılan keşifsel faktör analizi sonucu, bu ölçeğin 3 faktörden oluştuğunu doğrulamaktadır. Faktör yüklerine bakıldığında 0,904 ile 0,691 arasında değiştiği görülmektedir. Ölçeğin

güvenilirliğini analiz etmek için içsel tutarlılık ölçütü olan Cronbach α katsayısına bakılmıştır. Ölçeğin tümü ve her bir faktör için Cronbach α katsayısı hesaplanmıştır. Tükenmişlik ölçeğinin tümü ve faktörler düzeyinde Cronbach $\alpha > 0,60$ olarak bulunmuştur. Duygusal tükenmişlik boyutunun ortalaması (2,95); duyarsızlaşma boyutunun ortalaması (3,48); Azalan kişisel başarı boyutunun ortalaması (3,74) olarak bulunmuştur.

3.1.1.Kariyer Değerleri Ölçeği İçin Faktör ve Güvenilirlik Analizi

Orjinal olarak 40 ifadeden oluşan kariyer değerleri ölçeği, faktör analizine tabi tutulmuştur. Faktör yükü 0.50'nin altında olan 2 ifade faktör analizinden çıkarılarak tekrar faktör analizine tabi tutulmuştur. Yapılan keşifsel faktör analizi, bu ölçeğin 8 faktörden oluştuğunu doğrulamaktadır. Faktör yüklerine bakıldığında 0,920 ile 0,626 arasında değiştiği görülmektedir. Ölçeğin güvenilirliğini analiz etmek için içsel tutarlılık ölçütü olan Cronbach α katsayısına bakılmıştır. Ölçeğin tümü ve her bir faktör için Cronbach α katsayısı hesaplanmıştır. Kariyer değerleri ölçeğinin tümü ve faktörler düzeyinde Cronbach $\alpha > 0,60$ olarak bulunmuştur. Kariyer değerlerinin alt boyutlarının ortalamaları; Teknik/fonksiyonel beceri (2,23), genel yönetim becerileri (3,45), Otonomi/özerklik (2,72), Güvenlik (2,35), Girişimci yaratıcılık (1,80), Hizmet/bir amaca bağlanmışlık (2,35), Saf meydan okuma (2,53), Yaşam tarzı (1,94) olarak bulunmuştur.

3.2. Demografik Değişkenlerle İlişkili Bağımsız t Testleri ve Anova Testleri

3.2.1.Yaş Değişkenine İlişkin Anova Testi

Örneklemin yaş değişkenine bağlı olarak, duygusal tükenme, duyarsızlaşma, azalan kişisel başarı, boyutları açısından farklılık gösterip göstermedikleri ANOVA analiziyle incelenmiştir. ANOVA analizi sonuçlarına göre, duygusal tükenme (*Fduygusal tükenme* (6,147)=1,84, $p=0,09$), duyarsızlaşma (*Fduyarsızlaşma* (6,147)=0,791, $p= 0,578$) ve azalan kişisel başarı boyutlarında (*Fazalankişiselbaşarı* (6,147)=0,837, $p= 0,543$) yaş bağımsız değişkenine göre, anlamlı bir farklılık saptanamamıştır.

3.2.2.Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bağımsız t Testi

Örneklemin cinsiyet değişkenine göre, tükenmişlik boyutları açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği bağımsız t testi ile incelenmiş ve duygusal tükenme boyutu ile azalan kişisel başarı boyutunda cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık ($p<0,05$) olduğu görülmüştür. Test sonucunda kadınların, erkeklere göre daha yüksek oranda duygusal tükenme (2,72) ve daha yüksek oranda azalan kişisel başarı duygusuna (3,62) sahip oldukları görülmüştür. Elde edilen sonuçlar tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2: Cinsiyete ilişkin bağımsız t testi analizi

	Cinsiyet	n	Ort.	s.s.	t	Df	P (sig.)
Duygusal Tükenme	Kadın	80	2,72	1,09	-2,75	152	,007
	Erkek	74	3,20	1,08			
Duyarsızlaşma	Kadın	80	3,45	1,07	-,452	152	,652
	Erkek	74	3,52	0,89			
Azalan Kişisel Başarı	Kadın	80	3,62	0,58	-2,62	152	,010
	Erkek	74	3,86	0,55			

3.2.3. Görev Değişkenine İlişkin Anova Testi

Örneklemin kurumlarındaki görevlerine bağlı biçimde, duygusal tükenme, duyarsızlaşma, azalan kişisel başarı, boyutları açısından farklılık gösterip göstermedikleri ANOVA analiziyle incelenmiştir. ANOVA analizi sonuçlarına göre, duygusal tükenme ($F_{duygusal\ tükenme}(2,151)=0,089$, $p=0,914$), duyarsızlaşma ($F_{duyarsızlaşma}(2,151)=0,038$, $p=0,963$) ve azalan kişisel başarı boyutlarında ($F_{azalankişiselbaşarı}(2,151)=3,022$, $p=0,062$) çalışılan eğitim kurumundaki görev bağımsız değişkenine göre, anlamlı bir farklılık saptanamamıştır.

Tablo 3: Değişkenler arasındaki korelasyonlar

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Teknik ya da fonk. bec.	1										
2. Genel yönetim bec.	-,192*	1									
3. Otonomi	,046	,116	1								
4. Güvenlik	,034	,001	,140	1							
5. Girişimci yaratıcılık	,268**	,067	,136	-,005	1						
6. Hizmet	,327**	-,037	,112	,210**	,402**	1					
7. Saf meydan okuma	,300**	,048	,153	,206*	,121	,411**	1				
8. Yaşam tarzı	,215**	-,186*	-,036	,054	,132	,219**	,068	1			
9. Duygusal tükenme	-,130	-,082	,045	,163*	-,057	-,056	-,070	-,165**	1		

10.Duyarsızlaşma	,028	,011	,131	,036	-,065	,032	,082	-,074	,281**1
11.Azalan kişisel başarı	,036	-,075	-,078	,105	-,114	-,020	,001	-,152*	,334**1,179*1

*. Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır. **. Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

3.3.Tükenmişlik ve Kariyer Değerleri İlişkisine İlişkin Bulgular

3.3.1.Korelasyon Analizi

Değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda, yaşam tarzı değerinin, hem duygusal tükenmişlik ile hem de azalan kişisel başarı ile 0,05 anlamlılık düzeyinde negatif yönlü bir ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Güvenlik değeri ise sadece duygusal tükenme değişkeni ile 0,05 anlamlılık düzeyinde, pozitif yönde ilişkili olarak bulunmuştur. Korelasyon analizine ilişkin sonuçlar tablo 3'deki gibidir.

3.3.2.Regresyon Analizi

Kariyer değerlerinin, tükenmişlik üzerindeki etkilerini görmek amacıyla, basit regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonucunda anlamlı çıkan bulgular tablo 4' deki gibi verilmektedir. Duygusal tükenme bağımlı değişkeni üzerinde etkili olan kariyer değerlerini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizlerinde, sadece güvenlik değeri (F= 4,167, p<.05) ve yaşam tarzı değerinin (F= 4,237, p<.05) istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Güvenlik değeri ve yaşam tarzı değerinin ikisi de duygusal tükenmedeki değişkenliği yaklaşık % 2 oranında açıklamaktadır. Güvenlik değeri istatistiksel olarak pozitif yönde (0,163) ve anlamlı (p<.05) bir etkileme gücüne sahipken, yaşam tarzı değeri istatistiksel olarak negatif yönde (- 0,165) ve anlamlı (p<.05) bir etkileme gücüne sahiptir.

Tablo 4: Anlamlı çıkan regresyon analizi sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	R2	Adj. R2	F	B	SE	t	B	P(sig)
Güvenlik	Duygusal Tük.	,027	,020	4,167*	,195	,096	2,041	,163*	,043
Yaşam tarzı	Duygusal Tük.	,027	,021	4,237*	-,363	,176	-2,058	-,165*	,041
Yaşam tarzı	Az. Kiş. Başarı	,023	,017	3,595*	-,175	,092	-1,896	-,152*	,049

*p < .05 **p < .01 ***p < ,001

Duyarsızlaşma bağımlı değişkeni üzerinde etkili olan kariyer değerlerini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizlerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür.

Azalan kişisel başarı bağımlı değişkeni üzerinde etkili olan kariyer değerlerini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizlerinde, sadece yaşam tarzı değerinin ($F= 3,595$, $p<.05$) istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Yaşam tarzı değeri, duygusal tükenmedeki değişkenliği yaklaşık %2 oranında açıklamaktadır. Yaşam tarzı değeri istatistiksel olarak negatif yönde ($-0,152$) ve anlamlı ($p<.05$) bir etkileme gücüne sahiptir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mesleki yaşam içerisindeki tüm bireyler birbirlerinden farklılık gösterebilen birtakım değerlere sahiptirler. Sahip oldukları değerlerin meslekleriyle uyumlu olması ise; onların adaptasyon düzeylerini, iş tatminlerini ve karşılaştıkları mesleki zorluklarla mücadele güçlerini de etkilemektedir. Araştırma analizi sonucunda öğretmenlerin sahip oldukları baskın kariyer değerlerinin girişimci yaratıcılık (ort. 1.80) ve yaşam tarzı (ort. 1.94) değerleri olduğu görülmektedir. Girişimci yaratıcılık değeri öğretmenlerin mesleklerinde, yaratıcılıklarını kullanma serbestliğini arzuladıklarını ve böylelikle daha anlamlı sonuçlar elde edebileceklerine ilişkin inançlarının varlığını göstermektedir. Yaşam tarzı değeri ise öğretmenlerin iş yaşamı ve aile yaşamı arasındaki dengeyi sağlama arzusunda olduklarını göstermektedir.

Teknik fonksiyonel beceri değerinin (2,23), güvenlik değerinin (2,35) ve hizmet /bir amaca bağlanmışlık değerinin (2,35) ortalaması yüksek çıkan diğer değerler olduğu görülmektedir. Özellikle çerçevesi belli ve uzmanlığa sahip oldukları bir işi yapıyor olmanın, devlet memurluğu sebebiyle iş güvencesine sahip olmanın ve öğretmenlik mesleğinin her şeyin ötesinde bir ideali temsil etmesinin öğretmenler önemli olduğu değerlemesini yapmak yanlış olmayacaktır.

Öğretmenlerin genel yönetim becerisi değeri (3,45) oldukça düşük olarak bulunmuştur. Bu durum bir okuldaki yöneticilik pozisyonu ile yönetsel görevi olmayan bir öğretmen olarak çalışmanın öğretmenler açısından anlamlı

bir farklılık içermediği (ast üst ilişkilerinin katı olmaması, fayda ve maliyet analizi sonuçlarının yeterince anlamlı bulunmaması açısından yöneticiliğin tercih edilmemesi, yöneticiliğin iş yaşamı dışında zaman ayırma gerekliliği v.b.) şeklinde değerlendirilebilir.

Yaş ve görev değişkenine bağlı olarak yapılan anova analizlerinin sonucu anlamlı çıkmamıştır. Cinsiyet değişkenine bağlı olarak yapılan t testi sonucunda ise kadın öğretmenlerin duygusal tükenme düzeyleri erkek öğretmenlere göre daha yüksek çıkmıştır. Aşırı iş yükü ve kişisel çatışmalar literatürde duygusal tükenmenin en önemli nedenleri olarak verilmektedir. Kadın öğretmenlerin, cinsiyete has (fizyolojik v.b.) birtakım özellikleri, ev hayatındaki sorumluluklarının (gündelik işler, çocuk bakımı v.b.) erkeklere göre fazla oluşu ilk akla gelen rasyonel nedenlerdir. Ancak bu durum derinlemesine bir analizi gerektirmektedir.

Korelasyon analizi sonucunda güvenlik değeri, duygusal tükenme ile pozitif yönlü bir ilişkiye sahip; yaşam tarzı değeri ise duygusal tükenme ve azalan kişisel başarı boyutları ile negatif yönlü bir ilişkiye sahip olarak bulunmuştur. Güvenlik değeri arttıkça duygusal tükenme düzeyi de artmaktadır. Bu durum, yüksek iş güvenliği arzusuna sahip öğretmenlerin, yaşadıkları mesleki olumsuzluklara karşı daha duyarlı oldukları ve onları rahatsız etmesine rağmen, işlerini kaybetmeme düşüncesiyle, bu duruma daha katlanır oldukları şeklinde değerlendirilebilir.

İş ile aile yaşamı arasında denge kurma olarak da ifade edilen yaşam tarzı değeri arttıkça duygusal tükenme azalmaktadır. Öğretmenlik mesleğinin, iş ile aile yaşamı arasında bir denge sağlamaya imkân tanıyan bir meslek olarak algılanmasının, duygusal tükenmeyi doğuran unsurların (iş yükü, kişisel çatışmalar v.b.) görmezden gelinmesini sağlaması muhtemeldir. Ayrıca mesleğe dair olumsuzluk algılamasının azlığı ya da yokluğunun da bu sonucun ortaya çıkmasına neden olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Yaşam tarzı değeri arttıkça, kişisel başarısızlık duygusu giderek azalmaktadır. Bu durum, çeşitli nedenlerle ilişkilendirilebilir. İş ile aile yaşamı arasındaki denge kurma değerine sahip bireylerin, çeşitli sebeplerle (öğretmenlik mesleğinin içinde kariyer aşamalarının başka mesleklere göre

daha az oluşu, mesleğin doğasının rutin olması ve gelişime yönelik bir zorlama içermemesi v.b.), mesleğe ilişkin asgari gerekleri yerine getirmenin yeterli olduğu düşüncesini benimsemeleri, ya da mesleki anlamda ilerleme konusunda diğer öğretmenlere kıyasla daha fazla zorluk algılamaları, muhtemel nedenlerin başında gelmektedir.

Bireysel değerlerin, tükenmişlik üzerindeki değişimi açıklama da tek başına yeterli olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bireysel değerlerin yanı sıra, birçok içsel ve dışsal etken (örgütsel, yönetsel v.b.) tükenmişlik üzerinde etkileme gücüne sahiptir ve eş anlı olarak bireyler bütün bu değişkenlerin etkisi altındadır. Bu değişkenlerin sayısı ve karşılaşılma sıklığı ise değişkenlik arz etmektedir. Bu yönüyle, yapılan araştırma bir sınırlılık içermektedir ve gerek araştırma bulgularının daha da netleştirilmesi gerekse, diğer faktörlerin etkileme gücünü anlamak açısından daha derin bir analize gereksinim duymaktadır.

KAYNAKÇA

- Borkowski, N. (2009). *Organizational Behavior, Theory, and Design in Health Care*, Second Edition, London: Jones and Barlett Learning Publishers.
- Brennkemeyer, V., Van Yperen, N. W., ve Buunk, B. P. (2001). Burnout and depression are not identical twins: Is decline of superiority a distinguishing feature?. *Personality and Individual Differences*, 30 (5), 873-880.
- Cherniss, C. (1980). *Professional Burnout in Human Service Organizations*. New York: Praeger.
- Edmonson, S. ve Thompson, D. (2002). Burnout Among Special Educators: A Meta-Analysis. Editör Gordon S. GATES ve Mimi WOLVERTON, *Toward Wellness: Prevention, Coping, and Stress* (pp.159-177). Information Age Publishing, Inc.
- Fish, T. (December 2008). Burnout of Direct Care Staff and Leadership Practices in Residential Treatment Centers for Children and Adolescents. Doctorate Thesis, George Washington University.
- Freudenberger, H.J.(1974). Staff Burnout. *Journal of Social Issues*, 30 (1), 159-165.
- Gold, Y. ve Roth, R. A. (1993). *Teachers Managing Stress and Preventing Burnout: The Professional Health Solution*. London: Falmer Press.

- Golembiewski, R. T. ve Boudreau, R. (1991). Healthcare professional attend thyself: the epidemiology of burnout in several settings. *International Journal of Public Administration*, 14 (1), 43-57.
- Goodman, J. (2011). Toward a Holistic View: Decision-Making, Postmodern, and Emerging Theories. Editör David CAPUZZI and Mark D. STAUFFER, *Career counselling: Foundations, Perspectives, and Applications* (pp 81-111), New York: Taylor & Francis.
- Greenhaus, J. H., Callanan, G. A., ve Godshalk, V. M. (2010). *Career Management*. SAGE Publications.
- Hall, D. T. (2002). *Careers in and out of organizations*, SAGE Publications.
- Hallsten, L. (1993). Burning out: a framework. W.B. Schaufeli, C. Maslach and T. Marek (Ed.), *Professional Burnout: Recent Developments in Theory and Research* içinde (s. 95-112). Washington, DC: Taylor&Francis.
- Keeton, K., Fenner, D. E., Johnson, T. R.B., ve Hayward, R. A., (2007). Predictors of Physician Career Satisfaction, Work-Life Balance, and Burnout. *Obstetrics and Gynecology*, 109 (4), 949-955.
- Kumar, S., Hatcher, S., ve Huggard, P. (2005). Burnout in Psychiatrists: An Etiological Model. *The International Journal of Psychiatry in Medicine*, 35 (4), 405-416.
- Maslach, C., ve Jackson, S. E. (1981). The Measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behaviour*, 2 (2), 99-113.
- Maslach, C., ve Goldberg, J. (1998). Prevention of Burnout: New Perspectives. *Applied & Preventive Psychology*, 7 (1), 63-78.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., ve Leiter, M. P. (2001). Job Burnout. *Annual Review Psychology*, 52 (1), 397-422.
- Oddenino, K. (1995). *Depression: Our Normal Transitional Emotions*, Joy Publications.
- Pines, A. M., ve Aronson, E. (1988). *Career burnout: Causes and Cures*. New York, NY, US: Free Press.
- Pines, A. M. (1996). *Couple Burnout: Causes and Cures*, London: Taylor & Francis.

- Pines, A. M. (2002). Teacher Burnout: A Psychodynamic existential perspective. *Teacher and Teaching: Theory and Practice*, 8 (2), 121-140.
- Ross, C. M., Beggs B. A., ve Young, S. J. (2011). *Mastering the Job Search Process in Recreation and Leisure Services*, Jones and Barlett Publishers.
- Schaufeli W. B. ve Buunk, B. P. (2003). Burnout: An Overview of 25 Years of Research and Theorizing. Marc J. SCHABRACQ, Jacques A. M. WINNUBST, Cary L. COOPER (Ed.), *The Handbook of Work and Health Psychology* içinde (s. 383-429). 2nd Ed, John Wiley & Sons Ltd.
- Schein, E. H. (1990a). Career Stress in Changing Times. *Prevention in Human Services*, 8 (1), 251-261.
- Schein, E. H. (1990b). *Career Anchors: Discovering Your Real Values*, USA: A Wiley Company, Jossey-Bass/Pfeiffer,
- Schein, Edgar (2006). *Career Anchors Participants Workbook*, Third Edition, John Wiley & Sons Inc.
- Shanafelt, T. D., West, C. P., Sloan, J. A., Novotny, P. J., Poland, Greg A., Menaker, R., Rummans, T. A., ve Dyrbye, L. N. (2009). *Career Fit and Burnout Among Academic Faculty*. *Archives of Internal Medicine*, 169 (10), 990-995.
- Shanafelt, T. D., Boone, S., TAN, L., Dyrbye, L. N., Sotile, W., Satele, D., West, C.P., Sloan, J., ve Oreskovich, M. R. (2012). Burnout and Satisfaction With Work-Life Balance Among US Physicians Relative to the General US Population. *Archives of Internal Medicine*, 172 (18), 1377-1385.
- Swain, S. (2013). *Applied Psychology: India Specific and Cross-cultural Perspectives*. [New Vishal Publications](#).
- Wasik, B. H. ve Bryant, D. M. (2001). *Home Visiting: Procedures for Helping Families*, 2nd ed. SAGE Publications.
- Wright, H. N. (2012). *Winning over your emotions*, Harvest House Publishers.

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

Feminist Teori Temelinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Türkiye Bağlamında Değerlendirilmesi¹

Evaluation of Social Gender Equality on the Basis of Feminist Theory within the Context of Turkey

Öğr. Gör. Fatma Nalbant
Artvin Çoruh Üniversitesi, Yusufeli Meslek Yüksekokulu
fatmanalbant@artvin.edu.tr
(ORCID: 0000-0003-2588-1804)

Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul Korkmaz
Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
tugrulkorkmaz@aksaray.edu.tr
(ORCID: 0000-0001-5497-6314)

Özet

Feminizm, kadının erkek karşısındaki konumunu daha sağlam zeminde inşa etmek ve kadın-erkek arasındaki eşitsizliğin ortadan kalkmasını sağlayabilmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu anlamda 18. ve 19. yüzyıldan itibaren kadın hareketi olarak birçok alanı etkilemiş, kadının özel kamusal alandaki yerini sorgulamış ve dönüştürmüştür. Kadınların oy hakkı, yönetime katılma hakkı, tüm mesleklere girme ve bunların sağlanması için eğitim hakkı adına mücadele edilen birinci dalga feminist hareket ile ikinci dalga feminist hareketin, devlet yönetimi, iş yaşamı ve eğitim gibi pek çok alanı toplumsal cinsiyet kavramı ile şekillendirdiği görülmektedir. Bu bağlamda feminist teori temelinde hazırlanan çalışmada toplumsal cinsiyet eşitliğinin toplumsal, siyasi ve ekonomik alanlarda yaratılması üzerinde durulmuş ve Türkiye bağlamında kadınların siyasi temsil, istihdam ve eğitim alanlarındaki mevcut durumları istatistiksel verilerden yararlanarak betimlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Toplumsal Cinsiyet, Türkiye.

Jel Sınıflandırması: J16

Abstract

Feminism arose in an attempt to build the women's position against men on more substantial basis, and to make it possible to remove the inequality between women-men. Therefore, it has influenced several areas as women's movement, interrogated

¹Bu çalışma, 17-18-19 Nisan tarihinde düzenlenen Artvin Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (AICOSS 2019)'nde özet bildiri olarak sunulmuştur.

and transformed women's place both in private and public areas since the 18th and 19th centuries. It is observed that with the first wave feminist movement which struggled for women's right of vote, right of participation in administration, going into all professions, and naturally right of education, and with the second wave feminist movement; the government, business area, education and more areas have been shaped by the concept of social gender. Within this context, in the study made on the basis of feminist theory, providing social gender equality in social, political and economical areas has been emphasized; and women's current position in the areas of political representation, employment and education within the context of Turkey has been described by making use of statistical data.

Key Words: Feminism, Social Gender, Turkey.

JEL Classification: J16

GİRİŞ

Feministler, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların küçük olduğunu ve her iki cinsiyetin de özelliklerini üstünde taşıdığını savunmaktadırlar. Feminist düşünceye göre erkek ve kadınlar cinsiyetlerine göre değil, birer birey-kışı olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla feminizmin amacı toplumsal cinsiyetsiz "kişiliğe" ulaşmaktır. Bu anlamda biyolojik cinsiyetten ayrı bir toplumsal cinsiyet tesis etmek, feminist teori için önem taşımaktadır (Heywood, 2010). Feminizm, toplumsal cinsiyet ayrımcılığına, toplumsal yaşamın tüm yönlerinde kadınların yaşadıkları sorunlara ve ikincil konumda görülmelerine çözüm yolları bulmayı amaçlamaktadır. Feminist teori temelinde hazırlanan çalışmada toplumsal cinsiyet eşitliğinin toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda yaratılması üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı; feminist teori çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu istatistiksel verilerden hareketle Türkiye özelinde genel bir çerçeve ile sunmaktır. Bu çalışmada ilk olarak hem politik bir ideoloji hem de bir toplumsal hareket olarak tanımlanan feminizm ve toplumsal cinsiyet kavramı tanımlanmıştır. Ardından Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine yapılan ulusal düzenlemeler içerisinde anayasa, belediye kanunları, eğitim hukuku ve iş hukukunda yer alan düzenlemelere yer verilmiştir. Son olarak ise Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği ekseninde eşitlikçi/eşitliksizci illerin genel görünümü, genel-yerel seçimlerde kadın temsili oranları, kadın istihdam

oranları ve kadınların okur-yazarlık durumları güncel veriler ile ortaya konularak, mevcut durum betimlenmiştir.

1. KAVRAMSAL OLARAK FEMİNİZM VE GELİŞİMİ

Feminizm veya feminist teori kavramına ilişkin literatürde birçok farklı tanım bulunmaktadır. Bu anlamda öncelikle feminizm kelimesinin kökü incelendiğinde Latince’de kadın anlamına gelen “femina” sözcüğünden türemiştir (Sevim, 2005). Kavram, “güven, namus ve özgürlük” anlamına gelen “fe” ve eksik anlamına gelen “minis” sözcüğünden oluşmaktadır (Bayram, 2016). Batı dillerinin kökeni oluşturan Latince’deki bu kavramsallaştırma dahi aslında feminist teorinin çıkış noktasını oluşturabilir. Zira “feminus” namusu ve özgürlüğü olmayan, “güvenilmez”i niteleyen bir anlamı halihazırda “kadının” içinde barındırmaktadır. Feminist düşünce ilk olarak 18. yüzyılda İngiltere’de filizlenmiş, 20. yüzyılda ise modern anlamda siyasi bir terim olarak kendine yer bulmuştur. Ortaya çıktığı günden bugüne feminizmin genel olarak, kadın hareketleri ve kadının sosyal statüsünü geliştirme çabasıyla ilişkilendirildiği görülmektedir (Heywood, 2010). Feminizm kelimesinin yaratıcısı Charles Fourier 1820 yılında kaleme aldığı *Doğadan Aşk Dünyasına* adlı eserinde cinsiyete dayalı hiyerarşik iş bölümü üzerine “harmoni (toplumsal düzen), bizlerin kadınları mutfaklara ve ocakların başına hapsedme ile sağlanamaz. Doğa her iki cinsiyeti de eşit bir biçimde bilime ve sanata yetenekle donattı” görüşünü ifade etmiştir. Fourier’i ilgilendiren tek şey çoktan vadesi gelen cinsiyetlerin eşit haklarıdır (Notz, 2018).

Feminizm kısaca, kadınların cinsiyet temelli yaşamış oldukları zorlukları ortaya koyan ve bu zorlukları sınıf, ırk ve ulus gibi unsurlarda ele alan bir bilim alanı olarak tanımlanmaktadır (Sevim, 2005). Feminizm kavramının kökeni yeni olmasına karşın, Eski Yunan ve Çin medeniyetlerinde feminist görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Christine de Pisan 1405’te İtalya’da yayınlanan *Hanımefendiler Şehrinin Kitabı* ile Orta çağ’da kadınların ezilmesine karşı tepkisini ortaya koymuştur. Ancak, bu tepkinin bilinçli bir başkaldırıya dönüşümü 17. ve 18 yüzyıllarda olmuştur (Örs, 2016). Feminizm ideolojisinin tarihsel ön koşullarına bakıldığında ise; feodalizmin

ve kapitalizmin gelişmesi ile toplumdan arka planda tutulan bir sosyal grup olarak hisseden orta sınıf kadınların çalışmaları ortaya çıktığı görülmektedir. Yeni burjuva sınıfının soyut farklılıkları dikkate almayan özgürlük ve eşitlik anlayışına karşı kadınlar da bu hakları talep etmeye başlamışlardır (Örs, 2016). 18. ve 19. yüzyıldan itibaren feminizm, birçok alanı etkilemiş, kadının özel ve kamusal alandakini yerini sorgulamış ve dönüştürmüştür.

Fransız Devrimi'nin temeline tepki olarak kalem alınmış olan Mary Wollstonecraft'ın "*Vindication o f the Rights o f Women (Kadın Haklarının Savunması, [1792] 1967)*" isimli eseri ilk modern feminizm çalışması olarak kabul edilmektedir. 19. yüzyılın ortalarına doğru kadın hareketi kapsamında ilk olarak, kadının seçme hakkı için kampanya yürütülüp esin kaynağı olarak erkeklere oy hakkı verilmesinin genişletilmesi gösterilmektedir. Bu dönem genellikle, "*ilk feminizm dalgası*" olarak isimlendirilmektedir. Birinci dalgada kadınların erkeklerle aynı yasal ve siyasi haklara sahip olması talebi ön plana çıkmıştır (Heywood, 2010). Kadınların, seçimlerde oy kullanma hakkından yönetime katılma hakkına, eğitim ve meslek edinme hakkına kadar mücadele edilen birinci dalga feminist hareket, "*devlet yönetiminde görev alınması, iş yaşamı, eğitim*" gibi pek çok alan toplumsal cinsiyet kavramıyla şekillenmiştir (Aktaş, 2013). Birinci Dalga Feministlerinin çalışmaları neticesinde en önemli vatandaşlık haklarından biri olan seçme hakkı birçok ülkede yaygınlaşmıştır (ABD 1920, İngiltere 1928, Fransa 1940, İsveç 1970, Avustralya 1890 ve Türkiye 1934) (Örs, 2016). İkinci Dalga Feminizm ise; 1960'lı ve 1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır. İkinci Dalgada yer alan feministler özellikle cinsiyet ayrımcılığının kaldırılması konusunda toplumun her kesimine yönelik yoğun eleştirilerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla ikinci dalga feminist hareketlerin temel kavramı kadınların toplumda yer edindikleri konumun biyolojik farklılıklar ile ilgili olmadığını aksine her toplumda yer edinmiş cinsiyetçi ayrımlardan temellendirildiğini ifade eden "*toplumsal cinsiyet*" kavramıdır. Günümüzde de feminist çalışmalarda kadınların konumlarını değerlendirme noktasında "*toplumsal cinsiyet*" ve "*bakım*" kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir (Koray, 2011).

Açıklamalar neticesinde ifade edilebilir ki birinci dalga feminizm hareketinde kadınların da vatandaşlık haklarını elde etmesi amaçlanmışken,

ikinci dalga feminizm hareketinde ise tek tip bir kadın hayatının olamayacağı, kadınların toplum ve iş hayatlarında yer alması gerekliliği ve bu durumun yalnız beyaz kadınlara ait bir sorun olmadığı savunulmuştur (Taş, 2016). Feminist teori bundan dolayı kendi içinde oldukça fazla farklı eğilim sergileyen feminist olguları doğurmuştur. Buradan hareketle her feminist olgunun da farklı bakış açıları, kadınları kısıtlayan, baskıya ve engellere maruz bırakılan güçlerin kaynağına göre değiştiği söylenebilir. Nihayetinde sınıfa, ırka, dine, etnisiteye cinsel yönelime dayanan farklılıkların merkeze alınması neticesinde farklı akımlar daha da belirginleşmektedir. Liberal Feministler; hak eşitliğine odaklanmış, radikal feministler; kadınların sadece cinsiyet açısından kadın olarak dünyaya gelmiş oldukları için erkek baskısını yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Marksist feministler ise kadınlar arasında da sınıfsal farklılıkların bulunduğu bunların arka plana atıldığını dile getirmişlerdir (Giddens, 2008). Radikal feminist düşüncenin ortaya çıkışından itibaren feminizm fikirleri ve değerlerinin, daha farklı bir ideoloji yönünde geliştiği görülmektedir. Bu anlamda feminizm, akademik yazın içerisinde “toplumsal cinsiyet” konusunu önemli bir noktaya taşımıştır (Heywood, 2010).

2. TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI

İnsan hayatında bireysel ve toplumsal yaşamın temel belirleyici özelliklerini ve dayanaklarını oluşturan kategorilerden birini de cinsiyet oluşturmaktadır. Temelde, “*cinsiyet*” kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği biyolojik özellikleri iken “*toplumsal cinsiyet*” ise “cinsiyetten farklı olarak toplumun verdiği roller, görevler ve toplumun bireyi nasıl gördüğü ile ilgili bir kavram olarak tanımlanmaktadır (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008). Aslında diğer bir ifade ile cinsiyet kavramı biyolojik, toplumsal cinsiyet kavramı ise kültürel bir yapıyı tanımlanmaktadır. “Kadın veya erkek olma” olarak ifade edilen bu konuda Dökmen’in tanım ve tespitleri de yukarıda bahsedilenlere paralellik taşımaktadır. Dökmen cinsiyeti, “*bireyin biyolojisine göre belirlenen demografik bir kategori*” olarak, cinsiyet kültürünün içerisinde yer alan “toplumsal cinsiyet rolleri” kavramını ise; “geleneksel olarak kadınlarla ve erkeklerle ilişkili olduğu kabul

edilen ve uygun görülen kişilik özellikleri ve davranışları (rolleri)” olarak ifade etmektedir (Dökmen, 2004).

Feministler toplumsal cinsiyet kavramına 1970’li yıllarda yeni bir anlam yükleyerek, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet olguları arasında ciddi bir ayırım yapmaktadırlar. Bu anlamda *biyolojinin bir kader olduğu* fikrini reddetmektedirler. Feministlere göre “cinsiyet (*sex*)” erkek ve kadın arasındaki biyolojik doğal ve değiştirilemeyen farklılıklar olarak ifade edilmektedir. Feministlere göre “toplumsal cinsiyet (*gender*)” ise toplum tarafından erkek ve kadına biçilen rolleri ifade eden kültürel bir kavramdır. Feministler toplumsal cinsiyet ayrımlarının sosyal olmasının yanında siyasi temelli olduğunu vurgulamaktadırlar. Genel olarak feministler kadın ve erkek arasındaki farklılıkların küçük olduğunu ve her iki cinsin de özelliklerini üstünde taşıdığını savunmaktadırlar. Erkek ve kadınlar cinsiyetlerine göre değil bireyler olarak, “kişiler” olarak değerlendirilmelidir (Heywood, 2010).

Toplumsal cinsiyette eşitlik anlayışı ise fırsatların “*kaynakların ayrılması ve kullanımında, hizmetlerin elde edilmesinde, bireyin cinsiyeti nedeniyle ayrımcılık olmaması*” anlamını taşımaktadır. (Akın’dan aktaran: Saraç, 2013). Çünkü cinsiyet ayrımcılığı her iki cinsiyeti de olumsuz etkileyebilmektedir. Toplumsal yaşamda kadın ve erkekte beklenen cinsiyet rollerine bakıldığında, oldukça farklılık gösterdiği görülmektedir. Ayrıca “Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma (Gender and Development-GAD)” yaklaşımı, kadınların arka plana itilmesinin sebebi olarak görülen ataerkil anlayış ile kadınların ekonomik şart ve sınıfsal durumlarının da sorgulanması gerekliliğine odaklanmaktadır. Bu anlayışa göre toplumsal cinsiyet ilişkileri davranış kalıpları ile toplumsal olarak yapılandırılmış oldukları için, istenildiğinde değiştirilebilecektir. Bu anlamda Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma yaklaşımı, toplumun farklı yönlerini biçimlendiren hususları anlamak üzere ekonomik ve siyasi hayata toplumsal organizasyonun bütüncüllüğü açısından bakmaktadır (Yumuş, 2011).

Toplumsal cinsiyet sorunları dünyanın her bölgesinde yaşanabilen bir durumdur. Bu bağlamda düzenlemelerin eksik veya yetersiz olduğu, alınan birçok karara rağmen uygulamada devletlerin cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında tam etkin olamadığı göze çarpmaktadır (Dünya Ekonomik

Forumu, 2017). 2020 yılı aralık ayında yayınlanan “Küresel Cinsiyet Eşitliği Uçurum Raporu” unda 153 ülkenin cinsiyet eşitliğine ilişkin veriler sunulmuştur. Bu raporla oluşturulan “Küresel Cinsiyet Eşitliği Uçurumu Endeksi”, ekonomiye katılım ve fırsat; eğitime katılım, sağlık ve sağ kalım ve siyasi güçlenme başlıkları altında dört temel gösterge çerçevesinde kadınlar ve erkekler arasındaki cinsiyet eşitsizliğini analiz etmektedir. Rapordaki endeksler ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değil, toplumsal cinsiyet uçurumlarının sıralanması ile oluşturulmuştur. Bahsi geçen raporda 153 ülke arasında Türkiye 130. sırada yer alırken benzer coğrafi ve kültürel özellikler taşıyan bazı ülkelerin Türkiye’nin üstünde yer aldığı dikkat çekmektedir. Örneğin İsrail sıralamada 64., Tunus 124. ve Birleşik Arap Emirlikleri 120. sırada yer almaktadır (Global Gender Gap, 2020). 2006 ve 2020 yılları “Dünya Ekonomik Forumu Küresel Cinsiyet Uçurumu” raporlarındaki Türkiye sıralamaları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo1. 2006 ve 2020 Yılı Dünya ekonomik forumu küresel cinsiyet uçurumu endeksine ilişkin bilgiler

TÜRKİYE	2006	2020
	Sıralama	Sıralama
Küresel Cinsiyet Eşitliği Sıralaması	105	130
Ekonomiye Katılım ve Fırsat	106	136
Eğitime Katılım	90	113
Sağlık ve Sağ kalım	85	64
Siyasi Güçlenme	96	109
Değerlendirmeye Alınan Ülke Sayısı	115	153

Kaynak: Global Gender Gap 2020, s.343.

Tablo 1 incelendiğinde raporun sonucuna göre Türkiye; katılım ve fırsat kategorisinde 136.sırada, eğitim başarısı kategorisinde 113.sırada, sağlık ve sağ kalım kategorisinde 64.sırada ve siyasi güçlenme kategorisinde 109.sırada yer almaktadır. Rapor sonucu değerlendirildiğinde Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, ortadan kaldırılması için düzenlemelerde yer alan politikaların uygulamada daha etkili düzeyde gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilebilir. Çalışmanın bu kısmında Türkiye’de ulusal düzenlemelerde toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin maddelere yer verilecek sonrasında ise il

ölçeğinde, siyaset, eğitim ve istihdam alanlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin var olup- olmadığı verilerden yararlanılarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

3. TÜRKİYE’DE ULUSAL DÜZENLEMELERDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Günümüzde uluslararası belgelerde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların ikinci plana atılan haklarının garanti altına alınması devletlerin sorumluluğuna verilmiştir (Turan, 2013). Bu anlamda günümüzde çeşitli ülkeler, ilk olarak insan haklarına saygılı olmaya ve kadın-erkek eşitliğine dikkat çeken demokratik anayasalar yapmaya önem vermişlerdir. Bu anlamda “*toplumsal cinsiyete duyarlı bir anayasa; erkekler ve kadınlara aynı şekilde olmak üzere bütün vatandaşların onuruna saygının tesisini bir araya getiren demokratik ilkelerin benimsenmesini içeren bir anayasa*” olarak tanımlanmaktadır (Eroğlu, 2011). Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve politikalara yerleştirmek için çeşitli alanlarda hukuki adımlar atılmıştır. Bunların başında, eğitimin tek sistem altında toplandığı ve kadınlarla erkeklere eşit eğitim imkânlarının sağlandığı 1924 yılında kabul edilen Tevhidi Tedrisat Kanunu gelmektedir. Ayrıca, önemli bir diğer hukuki düzenleme ise Türk kadınlarına 1930’da yerel, 1934’te ise genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkının verilmesidir (Turan, 2013). Türkiye’de başta anayasa olmak üzere tüm yasalarda kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapıldığı görülmektedir.

Bu bağlamda çalışmada ele alınan mevcut veriler ile ilişkili olarak “Anayasa”, “Belediye Kanunları”, “İş Kanunu” ve “Eğitim Kanunu” kadın-erkek eşitliğine ilişkin yer alan bazı düzenlemeler aşağıda sıralanmıştır:

- 5 Aralık 1934 tarihinde anayasanın 11. maddesinde yapılan değişiklikle kadınlara seçilme hakkı tanınmış ve 1982 anayasasında da milletvekili seçilecekler için cinsiyet ayrımı yapılmamıştır.
- 2001 yılında anayasanın 41. maddesinde yer alan; “*Aile Türk toplumunun temelidir*” ifadesinden sonra “*ve eşler arasında eşitliğe dayanır*” hükmü eklenerek kadın erkek eşitliği güçlendirilmeye çalışılmıştır.

- Anayasanın 10. Maddesi'nde "*herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir*" maddesine AB müktesebatına uyum çerçevesinde 2004 yılında yapılan bir değişiklikle "*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür*" ifadesi eklenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetilen uygulamaların devlet tarafından sağlanacağı vurgulanmıştır. Aynı yıl anayasanın 90. maddesine ise şu ifade eklenmiştir: "*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmalarla ulusal kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi durumunda çıkabilecek ihtilaflarda milletlerarası anlaşma hükümleri esas alınır*".
- 2010 yılında 10. maddenin ikinci fıkrasının sonuna: "*...bu maksatla alınacak tedbirler, eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz*" ifadesi eklenerek eşitlik ilkesi bir kez daha vurgulanmıştır.
- 7 Mayıs 2010 tarih ve "*5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*" ile anayasada değişiklik yapılarak "*Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir*" hükmü düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler sonucunda, cinsiyet ayrımcılığının yaşanması durumunda Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu açılmıştır.
- 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14.maddesine, 2012 yılında 6360 Sayılı Kanun ile "*büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır*" ifadesi eklenmiştir.
- Çalışma hayatını düzenleyen 4857 sayılı İş Kanunu'nda çalışma yaşamında kadın erkek eşitliğinin sağlanması yönünde 2003 yılında önemli değişiklikler yapılmıştır. 4857 sayılı İş Kanunu 5.maddesinde "*İş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım*

yapılamaz” ve 18.maddenin 3 fıkrasının d bendinde yer alan “*Irk, renk, cinsiyet, medeni hal, aile yükümlülükleri, hamilelik, doğum, din, siyasi görüş ve benzeri nedenler*” ifade ile iş yaşamında, cinsiyet eşitliğine önem verildiği maddelerde görülmektedir. 4857 sayılı İş Kanunu’nun kabul edilmesi, insan hakları açısından mevcut eksiklikleri gidermede önemli bir ilerleme olarak görülmektedir. Ayrıca anayasada yer alan “*Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti*” başlıklı 48. madde de kadın ve erkek ayrımı olmaksızın herkesin dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahip olduğu belirtilmektedir.

- Eğitim hakkı ise anayasanın 42. maddesinde; “*kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz ve ilköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır*” şeklinde ifade edilerek başta anayasa olmak üzere, Millî Eğitim Temel Kanunu ile İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nda vurgulanmaktadır.

Son yıllarda kalkınma sürecinin en önemli unsurlarından birini oluşturan toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, toplumsal yaşamın her alanında önem kazanmış ve dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliği konusu planlar ve programlarda yerini almıştır. Türkiye’de Kalkınma Planları’nda kadının güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik düzenlemeler bulunmaktadır. Kalkınma planları incelendiğinde kadın konusuna ayrı bir başlık halinde yer verildiği görülmektedir. Bu anlamda Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı’na bakıldığında ise kadınların eğitimin güçlendirilmesi, iş hayatına ve sosyal yaşama katılım seviyesinin yükselmesi ve kadınların işgücüne katılma oranının artırılmasına yönelik çalışmalar sonucunda fırsat eşitliğinin sağlanmasında Türkiye’nin bu potansiyele sahip olduğu belirtilmektedir (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari). Kadınların siyasal temsili, istihdam ve eğitim alanlarına yönelik olarak ayrı bir yer veren hukuki düzenlemeler, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir.

4. TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Çalışmanın bu bölümünde toplumsal cinsiyet eşitliğinin Türkiye özelinde il ölçeğindeki genel görünümü, kadınların siyasal temsili, istihdam ve eğitim alanlarındaki mevcut durumları istatistiksel verilerden yararlanılarak ortaya konulmuştur.

4.1. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İl Ölçeğinde Durumu

İllerin kadın erkek eşitliği konusundaki mevcut durumları ile yıllar arası toplumsal cinsiyet eşitliği karşısındaki durumlarını ortaya koymak için TEPAV tarafından “81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi” hazırlanmıştır. Türkiye Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinin il düzeyinde oluşturulmasında “sağlık, belediye meclisinde kadın-erkek oranları, eğitim ve işgücüne katılım” olmak üzere dört temel göstergeden faydalandığı belirtilmektedir (Kavas, 2018). Bu bağlamda oluşturulan araştırma sonucuna göre Tablo 2’de en eşitsizliğin en az olduğu 10 il ve Tablo 3’te eşitsizliğin yüksek olduğu 10 il gösterilmiştir.

Tablo 2. 2015 ve 2017 Yılı verilerine göre eşitsizliğin en az olduğu ilk 10 il

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Sıralaması (2015)		Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Sıralaması (2017)
1	İstanbul	İstanbul
2	Bursa	Rize
3	Eskişehir	Ankara
4	Ankara	Bursa
5	Muğla	Tunceli
6	İzmir	Bolu
7	Yalova	Antalya
8	Bolu	Eskişehir
9	Düzce	Düzce
10	Kocaeli	Kocaeli

Kaynak: 2016 ve 2018 yılı “Karşılaştırmalarla 81 İl İçin Toplum Cinsiyet Eşitliği Karnesi”nden derlenmiştir (Kavas, 2018).

2015 yılına ait verileri kullanarak oluşturulan raporda, eşitsizliğin en az olduğu ilk 10 il sıralamasında İstanbul, Bursa, Eskişehir, Ankara, Muğla, İzmir, Yalova, Bolu, Düzce ve Kocaeli yer almaktadır. 2017 yılına ait verileri kullanarak oluşturulan rapora göre ise İstanbul tekrar ilk sırada yer alırken ardından Rize, Ankara, Bursa, Tunceli, Bolu, Antalya, Eskişehir, Düzce ve

Kocaeli gelmektedir. Rize de yıllar itibariyle ciddi oranda iyileşme görülmektedir.

Tablo 3. 2015 ve 2017 Yılı verilerine göre eşitsizliğin en yüksek olduğu 10 il

	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Sıralaması (2015)	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Sıralaması (2017)
72	Bingöl	Ardahan
73	Sivas	Siirt
74	Aksaray	Kars
75	Elâzığ	Bitlis
76	Adıyaman	Iğdır
77	Siirt	Muş
78	Afyon	Niğde
79	Niğde	Yozgat
80	Yozgat	Afyon
81	Muş	Ağrı

Kaynak: 2016 ve 2018 yılı “Karşılaştırmalarla 81 İl İçin Toplum Cinsiyet Eşitliği Karnesi”nden derlenmiştir (Kavas, 2018).

2015 yılına ait verileri kullanarak oluşturulan raporda, eşitsizliğin en yüksek olduğu 10 il; Bitlis, Muş, Yozgat, Niğde, Afyon, Siirt, Adıyaman, Elazığ, Aksaray, Sivas ve Bingöl'dür. 2017 yılına ait verileri kullanarak oluşturulan raporda ise eşitsizliğin en yüksek olduğu Ağrı'yı, Afyon, Yozgat, Niğde, Muş, Iğdır, Bitlis, Kars, Siirt ve Ardahan izlemektedir.

“Sağlık, belediye meclisinde kadın-erkek oranları, eğitim ve işgücüne katılım” alanlarında yaşanan değişimler sonucunda 2015 yılı ve 2017 yılı il sıralamalarında farklılıklar olduğu görülmektedir. İllerin sıralamalarında kadınlarla ilgili her bir göstergede yaşanan farklılaşma, illerin sıralamasını değiştirmektedir. Yapılan çalışmaya göre değişimi en çok etkileyen göstergenin, kadınların belediye meclislerindeki temsil edilme oranlarıdır. Dolayısıyla sağlık, eğitim ve istihdam göstergelerinde yaşanan değişimin yanı sıra, kadınların belediye meclisindeki temsil edilme oranında yaşanan değişimler daha fazla etki yaratmaktadır (Kavas, 2018).

4.2. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Siyasetteki Görünümü

Yerel yönetimler halka en yakın birimler olarak; kadınların karar alma süreçlerinde yer almalarında önemli bir role sahiptir. Dolayısıyla, yerel düzeyde alınan kararlarda “kadın –erkek eşitliği” ne daha fazla dikkat çekilebilmesi için kadınların, yerel yönetimlerin karar organlarında yer alması

son derece faydalı olabilir. Ancak, siyasal yaşama katılımının ilk basamağı olarak değerlendirilen yerel yönetimler de kadınların sınırlı bir şekilde yer aldıkları görülmektedir (Şahin, 2008). Türkiye’de kadınlar yerel yönetimlere seçme ve seçilme hakkını 1930 yılında elde etmiş olmasına karşın kadınların siyasete katılımı toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan olumsuzluklar neticesinde sınırlı olmaktadır. 2009 ve 2014 yerel seçim dönemleri itibariyle yerel yönetimlerde görev yapan kadın ve erkek seçilmişlerin sayıları Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. 2009-2014 yılları mahalli idarelerin seçilmiş görevlilerine ilişkin bilgiler

2009	Kadın	Erkek	Toplam
Belediye Başkanı	26	2.922	2.948
Belediye Meclis Üyesi	1.340	30.450	31.790
İl Genel Meclis Üyesi	110	3.269	3.379
Köy Muhtarı	65	34.210	34.275
Köy İhtiyar Heyeti	329	137.848	138.177
Mahalle Muhtarı	429	18.178	18.607
Mahalle İhtiyar Heyeti	1.409	71.174	72.583
Toplam	3708	298.051	301.759
2014	Kadın	Erkek	Toplam
Büyükşehir Belediye Başkanı	3	27	30
Büyükşehir İlçe Bel. Başk.	23	496	519
Belediye Meclis Üyesi	2.198	18.300	20.498
İl Belediye Başkanı	1	50	51
İlçe ve Belde Belediye Başkanı	13	784	797
İl Genel Meclis Üyesi	60	1.191	1.251
Köy Muhtarı	58	18.085	18.143
Köy İhtiyar Meclis Üyesi	1.007	79.689	80.696
Mahalle Muhtarı	622	31.013	31.635
Mahalle İhtiyar Heyeti Üyesi	3.419	134.362	137.781
Toplam	7.404	283.997	291.401

Kaynak: YSK, Mahalli İdareler genel seçim sonuçlarına göre hazırlanmıştır, 2018.

Tablo 4’te 2014 yılı yerel seçim sonuçları incelendiğinde il genel meclis üyeliği sayısının erkeklerde 1191, kadınlarda ise 60 olduğu görülmektedir. Büyükşehir belediye başkanlığı erkeklerde 27, kadınlarda ise 3’tür. Belediye başkanlığı erkeklerde 1314, kadınlarda ise 37’dir. Belediye meclis üyeliği erkeklerde 18 bin 300 iken kadınlarda 2 bin 198’dir. 2009 yılında 1 kadın büyükşehir ilçe belediye başkanı, 2014 yılında yapılan seçimde ise 3 kadın büyükşehir belediye başkanı ve 23 kadın büyükşehir ilçe belediye başkanı seçilmiştir. Oransal olarak bakıldığında 2009 yılında kadın belediye başkan

temsili oranı %0.8'dir. 2014 yılında ise belediye sayısında bir düşüş yaşandığı ve kadın belediye başkan temsilinin arttığı görülmektedir. Bu noktada 2014 yılında kadın belediye başkan temsil oranının %2.86'ya yükselmesi, belediye sayısının azalması ile de ilişkilendirilebilir. Yıllar itibari ile belediye başkanlığında kadın erkek oranları karşılaştırıldığında, Türkiye'de kadın belediye başkan sayısında artış yaşandığı görülmektedir ancak bu sayı erkek belediye başkan sayısına göre oldukça düşüktür.

Kadın belediye meclis üyesi temsil oranı 2009 yılında %4.21 ve 2014 yılında %10.7'dir. Kadın il genel meclis üyesi temsil oranı ise 2009 yılında %3.25 ve 2014 yılında %4.79'dur. Tablo 5'teki belediye meclis üyesi ve il genel meclis üyesi sayılarına bakıldığında buradaki kadın temsil oranının, erkek egemenliğinin gözle görülür varlığına rağmen, belediye başkanlığı ile karşılaştırıldığında daha fazla olduğu ifade edilebilir. Kadın temsilde ise köy ve mahalle yönetimlerindeki farklılık belirgin bir şekilde görülmektedir. 2009-2014 yılları incelendiğinde kadınların köy muhtarlığındaki temsil sayısının mahalle muhtarlığına göre düşük olduğu görülmektedir. 2014 yılı verilerine göre 680 kadın muhtardan yalnızca 58'i köy muhtarlığında, 622'si ise mahallelerde görev almıştır. Elde edilen veriler ışığında kadınların sorunlarına çözüm bulabilmeleri için siyasete katılmaları önemlidir, ancak kadınların temsil oranının düşük olduğu görülmektedir. Tablo 5'te ise 31 Mart 2019'da yapılan mahalli idareler seçim sonuçlarına ilişkin bilgiler gösterilmiştir.

Tablo 5. 2019 Yılı mahalli idarelerin seçilmiş görevlilerine ilişkin bilgiler

2019	Kadın	Oran (%)	Erkek	Oran (%)	Toplam
Büyükşehir Belediye Başkanı	3	10	27	90	30
Büyükşehir İlçe Belediye Başkanı	25	5	494	95	519
Belediye Meclis Üyesi	2.284	11	18.461	89	20.745
İl Belediye Başkanı	1	2	50	98	51
İlçe ve Belde Belediye Başkanı	12	2	776	98	788
İl Genel Meclis Üyesi	48	4	1.223	96	1.271
Köy Muhtarı	115	1	18.081	99	18.196
Mahalle Muhtarı	970	2	31.049	98	32.019
Köy İhtiyar Meclis Üyesi	1.007	1	79.689	99	80.696
Mahalle İhtiyar Heyeti Üyesi	3.418	2	134.362	98	137.780
Toplam	7.883	3	284.212	97	292.095

Kaynak: YSK, İİGM, 2019.

Son dönemler olarak 2014- 2019 yılı mahalli idareler genel seçim sonuçları kıyaslandığında ise seçilmiş kadın sayısının 7.404'ten 7.883'e çıktığı, 479 katılımla artış yaşandığı görülmektedir. Genel olarak yerel seçimler sonuçlarına ilişkin bilgiler kadınların katılım oranları açısından değerlendirildiğinde; 2009 yılı yerel seçimlerinde oran %0,9, 2014 yılı %2,9 ve 2019 yerel seçimlerinde ise %7,89 oranlarında olduğu görülmektedir. Bu noktada Şahin'in (2011) ifade ettiği üzere; kadınların yerel siyasete katılımının yüksek olması ulusal seçimlerde yer almalarını etkilemektedir. İlk olarak yerel siyasette yer alan kadının kendine olan güveni gelmekte ve sonrasında ulusal düzeyde siyasete katılımı daha çok önemsemektedir. Yerel siyasetteki kadın sayısının artması aynı zamanda diğer kadınlar için de bir hedef teşkil ettiğinden gelecek nesillerdeki katılım oranında da bir artış sağlayacağı öngörüsünde bulunulabilir. Dolayısıyla ulusal düzeyde siyasette katılımın mevcut durumunun ortaya konulabilmesi için Tablo 6'da 1983-2018 seçim yıllarına göre milletvekili sayıları gösterilmiştir:

Tablo 6. 1983-2018 Yılı seçim yıllarına göre milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler

Seçim Yılı	Erkek	Kadın	%	Toplam
1983	387	12	3,01	399
1987	444	6	1,33	450
1991	442	8	1,8	450
1995	537	13	2,4	550
1999	527	23	4,2	550
2002	526	24	4,4	550
2007	500	50	9,1	550
2011	471	79	14,4	550
2015 (07.06)	452	98	17,8	550
2015 (01.11)	469	81	14,7	550
2018	496	104	17,3	600

Kaynak: YSK genel seçim sonuçlarına göre hazırlanmıştır, 2018.

Türkiye'de özellikle son yıllarda ulusal ve yerel seçimlerde mecliste daha fazla kadın katılımcının yer almasına ilişkin ciddi girişimlerin olduğu görülmektedir. Tablo 6'ya bakıldığında son dönemlerde kadın temsil oranında önemli artış yaşandığı ifade edilebilir. Ancak Türkiye nüfusunun yarısını

kadınlar oluşturmaktadır. Bu anlamda 2018 yılı toplam içindeki %17,3 lük bir temsilin kadın nüfusu içerisinde yeterli olmadığı vurgulanabilir. Genel bir değerlendirme yapıldığında ise yıllar itibari ile kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinde siyasette yaşanan değişimlerin etkili olduğu görülmektedir. 2002 yılı sonrası siyasette yaşanan değişim ile kadın temsiline artış yaşandığı ifade edilebilir.

Bunun yanında siyasete aktif katılım noktasında kadınların son zamanlarda daha istekli olduğu da görülmektedir. Kadınların istekli olmalarında ise bazı faktörler etkili olmaktadır. Bunlar (kadem.org.tr): “*Aday olunan bölgede bilinen bir aileye mensup olma, böyle bir ailenin kızı, gelini veya eşi olma, Doğu Bölgesinde aşiret mensubu olma ve kadınların parti teşkilatlarından geliyor olmaları da adaylık sürecinde etkili olmaktadır*”. Partilerin aday listeleri incelendiğinde başvuran kadın sayısında önemli bir artış olduğu görülmekle birlikte mecliste kadın temsilci sayısının yeterli düzeyde olmadığı tablodaki veriler göstermektedir. 2018 yılı Yüksek Seçim Kurulu 27. Dönem Milletvekili Seçimi sonuçlarına göre TBMM’de grubu bulunan siyasi partilerin listelerde kadınların katılımının sağlanacağını dile getirilmesine rağmen, listelerdeki kadın aday temsili HDP’de 38,81, AK Parti’de %17,97 CHP’de %12,33, MHP’de 8,16 ve İyi Parti’de 6,98 düzeyindedir (www.ysk.gov.tr). Kadınların yetersiz düzeyde temsiline ele alan çalışmalar, bu durumun başlıca nedenleri olarak ataerkil kültür ve kadın-erkek eşitsizliği olmak üzere iki soruna dikkat çekmektedir. Kadınların yetersiz temsiline açıklamakta kullanılan birinci sorun “ataerkil kültür ve ataerkil aile yapısı”dır. Bu durum toplumsal kültürün ve bu bağlamda siyasetin erkek egemen bir şekilde kurulmuş olması olarak ifade edilmektedir. Kadınların yetersiz temsiline ilişkin gösterilen ikinci sorun ise, kadın-erkek eşitliğidir (Negiz vd. 2008’den aktaran: Arıkboğa, 2009).

4.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İstihdam Alanındaki Görünümü

Feminist kuramda istihdamda tartışılan konulardan biri de ataerkil bir düzen içinde kadının çalışma hayatında yer almasıdır. Ataerkil sistemde erkeğin güçlü kılınması kadınların iş hayatında yaşadıkları baskıyı arttırmıştır. Bunun sonucunda kadınların ev hayatında yaşam alanı oluşturmalarını

sağlamıştır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet temelli kadın erkek arasındaki iş bölümünün ataerkil düzenin kullarını belirlediğini (Özçatal, 2011) ve kadın ve erkek mesleklerinde bir ayrışmayı ortaya koyduğu da ifade edilebilir. Ayrıca toplumsal yapı gözlemlendiğinde görülmektedir ki kadınların çalışma hayatı birçok nedenle kesintiye uğramaktadır. Bu nedenlerin başında kuşkusuz çocuk ya da aile büyüklerine bakma gelmektedir. Bu gibi nedenler kadınların çalışma yaşamındaki deneyimlerini azaltmakta ve kadınların belli alanlarda düşük ücret ile çalışmalarına neden olmaktadır (Kapucu, 2008).

Tablo 7’de 2017-2019 yılı verilerine göre kadınların iş hayatına katılımı gösterilmektedir:

Tablo 7. 2017 ve 2019 Kadın – erkek istihdamına ilişkin bilgiler

	2017 YILI			2019 YILI		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
İş Gücü	10.287	21.503	31.790	10.723	22.261	33.180
İş Gücüne Katılım Oranı	%33,80	%72,10	%52,80	%35,0	%73,2	%53,9
İstihdam Oranı	%29,30	%65,80	%47,30	%28,90	%64,20	%46,30
İşsizlik Oranı	%12,60	%8,80	%10,30	%17,6	%12,3	%14,0

Kaynak: 2017 ve 2019 TÜİK işgücü istatistik verilerine göre hazırlanmıştır, 2019.

Tablo 7 oransal olarak değerlendirildiğinde 2017 yılında %29,30 olan kadın istihdamı oranı 2019 yılında %28,90’a düşmüştür. 2017 yılında 15 yaşın üzerindeki toplam nüfus içerisinde istihdam oranı erkeklerde %65,80 olmasına rağmen kadınlarda bu oran %29,3 seviyesindedir. Kadınların 2019 yılı işgücüne katılma oranına bakıldığında ise 2017 yılına göre %1,20 puanlık artış ile %35,0’a yükselmiş olduğu görülmektedir. Tablodaki veriler genel olarak karşılaştırıldığında iyileşmeler yaşandığı görülmekle birlikte kadın istihdam oranında %4,4’lük azalışın gerçekleşmesi ayrıca kadın işsizlik oranında %5,0 düzeyinde artışın yaşanması kadın erkek eşitliği sorununun varlığını ortaya koymaktadır. İşgücü istatistikleri kıyaslandığında bu oranlarda olumlu yönde artışların olduğu ancak bu artışların çok düşük düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum, kadınların fırsat ve olanaklardan faydalanma konusunda hala yeterli düzeye ulaşamadığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Türkiye’de ekonomik büyüme için

istihdam oranının yükseltilmesi önemli bir şarttır. Bunun gerçekleştirilebilmesi ise kadınların istihdama katılımının artırılması ile sağlanabilir.

4.4. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Eğitim Hayatındaki Görünümü

Türkiye’de kadınların eğitim durumları bazı istatistiklerle ele alınmaktadır. 2014-2018 yılı verilerine göre, Türkiye nüfusunun 15 ve yukarı yaş grubunda öğrenim düzeyi ve cinsiyete göre dağılımı Tablo 8’de gösterilmektedir:

Tablo 8. 2014-2018 Yılları nüfusun 15 ve yukarı yaş grubunda öğrenim düzeyi ve cinsiyete göre dağılımı

YIL	GENEL TOPLAM			OKURYAZAR DEĞİL			OKURYAZAR		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T
2014	29.092. 191	29.292. 049	58.38. 240	430. 782	2.191. 302	2.622. 084	28.226. 604	26.648. 539	54.875. 143
2015	29.555. 739	29.743. 940	59.29. 679	417. 064	2.166. 887	2.583. 951	28.863. 360	27.297. 788	56.161. 148
2016	29.999. 598	30.202. 960	60.20. 558	384. 654	2.077. 950	2.462. 604	29.377. 115	27.869. 801	57.246. 916
2017	30.398. 505	30.618. 652	61.01. 157	356. 073	1.974. 567	2.330. 640	29.818. 483	28.395. 309	58.213. 792
2018	30.814. 302	31.029. 794	61.84. 096	325. 116	1.872. 141	2.197. 257	30.25. 344	28.898. 663	59.156. 007

Kaynak: TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanından oluşturulmuştur, 2019.

Temel insan hakları arasında yer alan “eğitim hakkı” ve eğitimde fırsat eşitliği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde “Her bireyin eğitim görme hakkı vardır” şeklinde belirtilmiştir. Bu bağlamda eğitime erişim hakkı her birey için maddi, bölgesel, biyolojik fark aranmaksızın eşit olmalıdır. Ancak Tablo 8 incelendiğinde tüm yıllar itibarıyla okuryazar olmayan kadın nüfusun erkek okuryazar olmayan nüfusun ortalama 5 katı olduğu görülmektedir. Yetişkin kadın nüfus içinde 15 yaş nüfus üzeri kadın okumaz- yazmazlık oranı ise %6,5 civarındadır. Eğitim hakkı kapsamında bir eşit erişim hakkı veya erişim

“haksızlığı” olduğu ifade edilebilir. Ayrıca eğitim alanında yapılan düzenlemelerle birlikte tablodan da görüleceği üzere her geçen yıl bir iyileşme kendini göstermektedir. Her ne kadar erkeklerde bu iyileşme kadınlara nazaran oransal ve sayısal anlamda daha hızlı olsa da doğru adımlar atıldığına eğitim anlamındaki eşitsizlik sonlandırılabilir.

SONUÇ

Feminizm, toplumsal cinsiyet ayrımcılığına, toplumsal yaşamın tüm yönlerinde kadınların yaşadıkları sorunlara ve ikincil konumda görülmelerine çözüm yolları bulmayı amaçlamaktadır. Çalışmada feminist teori temelinde sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda kadınların erkeklerle eşit koşullara ve eşit haklara sahip olması üzerinde durulmuş olup, toplumsal cinsiyet eşitliği Türkiye özelinde istatistiki verilerden yararlanılarak genel bir çerçevede sunulmaya çalışılmıştır. Türkiye’de de başta anayasa olmak üzere kanun ve kalkınma planlarında kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

Çalışma kapsamında ele alınan yasal düzenlemeler ile en azından mevzuat anlamında ve hukuk nezdinde kadın-erkek eşitliğinin sağlandığı görülmektedir. Ancak çalışmada genel ve yerel siyasette kadın temsiline ilişkin ortaya konan veriler neticesinde uygulamada bu düzenlemelerin yeterli düzeyde etkili olmadığı, kadınların siyasal hayata katılımının erkeklere oranla düşük olduğu görülmektedir. Genel görünümde ortaya çıkan bu sonuçta toplumsal cinsiyetin bir parçası olan geleneksel değer yarguların etkisinin varlığı vurgulanabilir. Ayrıca kadınların ve erkeklerin çalışacakları işlerin sınıflandırılmış olması ve “siyasetin erkek işi” olarak algılanması kadınların siyasal hayata katılmalarında engel olmakta ve kadınların kamuya girmelerinin ancak erkek kimliğine bürünmeleri ile gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumda kadın-erkek eşitliği bağlamında siyasal ve sosyal alan açısından katılım sorunsalı önemli bir göstergedir. Türkiye ölçeğindeki temel göstergeler dikkate alındığında kadınların siyasal hayata katılımı konusunda temel sorunun sadece toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kabullerin olmadığı, ataerkil kültür ile ilişkili olan fırsat eşitliğinin olduğu da

ifade edilebilir. Bu bağlamda kadınların sorunlarına çözüm bulabilmeleri için siyasete daha çok katılımları önem taşımaktadır.

Çalışmada ele alınan diğer bir konu ise toplumsal cinsiyet olgusunun eğitime yansımalarının TÜİK verileri ile gösterilmesidir. Erkek ve kadınların okuryazarlık oranlarının eşit olmasına rağmen okuryazar olmayan kadın sayısının erkek sayısı ile kıyaslandığında çok yüksek olduğu görülmüştür. Eğitim hakkından mahrum kalma ya da eğitim hakkına toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı erişememek, kadını ev dışı toplumsal hayatın tümünden soyutlamak ile eş değer oldu ifade edilebilir. Okuma- yazma bilmeyen eğitimsiz birey gerek toplumsal ilişkiler gerek siyasal yaşam gerekse istihdama yönelik tüm haklarından mahrum kalmakta ya da mahrum edilmektedir. Bu bağlamda kadın bireylerin eğitim düzeyinin yükselmesi salt “eğitimli kadın” değil aynı zamanda toplumsal yaşama “adapte kadın”, siyasal katılımı yüksek kadın ve çalışma hayatında ve sosyal yaşamda “var olan” kadın anlamına geldiğinden, kadının eğitim düzeyinin yükseltilmesi toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında önemli adımlar atılması anlamına gelmektedir.

Kadınların çalışma yaşamına girmesi konusunda yasalarda cinsiyete dayalı ayrımcılık bulunmamaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu’nda kadın-erkek işçi ücretleri eşitliği ayrıca düzenlenmiştir. İş Kanunu’nun 5.maddesinde işçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanmasının, daha düşük bir ücretin uygulanamayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca İş Kanunu’nda kadın işçiye özel olarak korunması gereken alanlarda da (hamilelik, analık vb.) bazı haklar tanınmaktadır. kadınların işgücüne dâhil olmama nedenleri arasında ise sebep olarak en çok gösterilen neden ev işleri ile meşgul olmasıdır. Çalışma isteği ve gücü olan kadını toplumsal cinsiyet rollerinden ötürü ev hayatına mahkûm etme, emeğinin karşılığını alamadığı ve minimal düzeyde ücretlerde çalışmaya mecbur kaldığı “atipik “işlerde çalışma hayatını sunmaktadır. Kadınlar kendi evlerinde maddi değer atfedilmeyen ev işlerini bir başka kadının evinde yaparak, çalışma güvencesi ve sosyal güvenliği olmayan “maddi” ve “gündelik” işlerle aile bütçesine katkı sağlamaktadır. Bunun dışında “ev içi “işlerini aksatmadan özel alanlarında parça başı işler yaparak ev ekonomisine katkı yapmalarına rağmen bu emekleri uzun vadede

iş güvencesi ve sosyal güvenlik sağlamadığından, dahası minimal ücret olanağı sunduğundan durumu daha da vahim hale getirmektedir.

Toplumsal yapı ve ilişkiler gözlemlendiğinde ifade edilebilir ki toplumsal cinsiyet rolleri sadece erkekler tarafından değil kadınlar tarafından benimsenmiştir. Bu anlamda yürütülecek bilinçlendirme çalışmalarının, toplumun bütün kesimlerini kapsayacak şekilde yapılması gerektiği önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, G. (2013). Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30/1, 53-70.
- Arıkboğa, E. (2009). Yerel Yönetimlerde Kadın Temsil ve Kadın Üyeler: Kadın Adayların Önündeki Görünmez Engeller. *Türk İdare Dergisi*, 15-43.
- Çakır, S. (2018). Feminizm, Birsen Örs (Der), 19. *Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler içinde*, (s. 413-476), (9. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dikici, E. (2016). Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marxist ve Radikal Feminizm Teorileri. *International Journal of Social Science*, 43/1, 523-532.
- Dökmen, Z. (2004). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Eroğlu, F. (2011). *Avrupa Ülkeleri Anayasalarında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın-Erkek Eşitliği ile İlgili Düzenlemeler*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Araştırma Merkezi.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/2, 209-230.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Heywood, A. (2010). *Siyasi İdeolojiler*. (2.Baskı). İstanbul: Adres Yayınları.
- Kapucu, Ş. N. (2008). *Kadınların İstihdama Katılımını Etkileyen Faktörler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi.
- Kavas, A. (2018). *Karşılaştırmalarla 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi*. TEPAV.
- Koray, M. (2011). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de “Cinsiyet” Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri*. Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı 2.
- Notz, G. (2018). *Feminizm*. S. D. Çetinkaya (Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Özçatal, E. Ö. (2011). *Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadınının Çalışması*. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21-29.

- Saraç, S. (2013). *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*, Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, F. (2011). Kadınların Siyasal Katılımları Çerçevesinde Kadın Meclislerinin Yerel Siyasetteki Etkinlikleri ve Üye Profilleri. Ankara: T.C Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Turan, H. (2013). *Belediyelerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Uygulamaları: Büyükşehir Belediyelerinin Stratejik Planları Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türel N., ve Çağlar N. (2010). Yerel Yönetimde Kadın Temsili- Isparta İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2, 1.
- Türkoğlu, E. (2015). *Uluslararası İlişkiler Kuramında Feminizm*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi). Selçuk Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yıldız, E. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışabilir. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, Özel Eki.
- Yumuş, A. (2011). *Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik Toplumsal ve Siyasal Boyutları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- 4857 Sayılı İş Kanunu. (2003). Sayı: 25134 Resmî Gazete: 10.6.2003.
- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2004). Sayı: 25531, Resmî Gazete 10.7.2004.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu. (2005). Sayı: 25874, Resmî Gazete: 13.07.2005.
- Beş Yıllık Kalkınma Planları, T.C. Başkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari adresinden alındı.
- Global Gender Gap Report 2020, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf adresinden alındı.
- KADEM, <http://kadem.org.tr/kadin-siyaset-ve-demokrasi/adresinden> alındı.
- Küresel Cinsiyet Eşitsizliği, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/news/none-dunya-ekonomiforumu-2017-kuresel-cinsiyet-es/> adresinden alındı.
- TÜİK Merkezi Dağıtım Sistemi, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> adresinden alındı.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). Kabul Tarihi: 7.11.1982.
- YSK, 27. Dönem Milletvekili Seçimi, www.ysk.gov.tr adresinden alındı.

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

Rekreatif Bir Etkinlik Olarak Turizm Cazibe Merkezi Ziyaretçilerinin Özçekim Motivasyonları

Selfie Motivation of Tourism Attraction Center Visitors as a Recreational Event

Seçkin Yıldız

Trabzon Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, seckinyildizktu@gmail.com
(ORCID: 0000-0002-0717-3866)

Prof. Dr. Fatih Bektaş

Trabzon Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, fatihbektas@ktu.edu.tr
(ORCID: 0000-0002-4569-4662)

Özet

Teknolojinin gelişmesi ve sosyal medyanın ortaya çıkışıyla sosyal bir evrim sürecine girildiğini söylememiz yanlış olmaz. Bu sosyal evrim ihtiyaçlarımızı ve sosyal yaşantımızı olduğu gibi fotoğraflarımızı da etkiler haldedir. Günlük yaşamda yaptığımız özçekimler ve sosyal medyada paylaşma isteği yaşantımıza yön vermeye başlamıştır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı; Rekreatif bir etkinlik olarak turizm cazibe merkezi ziyaretçilerinin özçekim motivasyonlarının açıklanmasıdır. Literatürle desteklenen bu çalışmada araştırmanın amacına uygun olarak nitel araştırmanın olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak Artvin' in Arhavi ilçesinde bulunan Mençuna Şelalesini ziyaret edenlerle yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Veriler araştırma ekibi tarafından yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme formu aracılığı ile toplanmış ve içerik analizi ile yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda bireylerin özçekim yaparken sosyal tatmin dürtüsü ile özçekim yaptıkları, özçekimin bir akım ve alışkanlık haline dönüştüğü, yalnızca sosyal medyada paylaşmak için değil ayrıca anı biriktirmek, sosyal albüm yapmak içinde özçekim yaptıkları, başkasından yardım istemeden herkesle aynı kare fotoğrafta görünmeyi sağladığı için özçekimin tercih edildiği, uygun şartlar olması durumunda kullanılan bir özellik olduğu, katılımcıların yalnızca özçekim yapmak için gezi yapmadıkları, anı yaşamanın gezinin temel amacı olduğunu, gezi öncesi özçekim yapmayı düşündükleri, özçekim yaparken özellikle doğal cazibe merkezlerinin çekicilik özelliğine göre arka fonda doğal bir görüntü olmasını istedikleri tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Özçekim, Motivasyon, Rekreasyon, Cazibe Merkezi

JEL Sınıflandırması: L83

Abstract

It would not be wrong to say that with the development of technology and the emergence of social media, a process of social evolution has begun. This social evolution affects our photographs as well as our needs and social life. The selfies we take in daily life and the desire to share these in social media have started to shape our lives. From this point of view, the aim of this study is to explain selfie motivation of tourism attraction center visitors as a recreational activity. In this study, which is supported by literature, the phenomenology pattern of qualitative research is used in accordance with the aim of the research. Semi-structured interviews were conducted with those who visited Mençuna Waterfall in Arhavi district of Artvin as data collection tool. The data were collected by the research team through a interview form consisting semi-structured questions and interpreted with content analysis. As a result of the study, it was determined that the individuals took selfie with the urge of social satisfaction while taking selfie, selfie turned into a new trend and habit, the visitors took selfie not only to share on social media but also to save memories and create social albums, selfie is preferred because it allows to appear in the same frame in a photo with everyone without asking for help, selfie is a feature used in case of appropriate conditions, the participants did not only trip to take selfie, living the moment was the main purpose of the trip, they thought to take selfie before the trip, they wanted to have a natural image in the background especially according to the attraction feature of natural attraction centers.

Key words: Selfie, Motivation, Recreation, Attraction Center

JEL Classification: L83

GİRİŞ

Teknolojik gelişmeyle birlikte üretimin temel taşı olan insana ihtiyaç gittikçe azalmış, insanların iş dışı zamanlarında artış meydana gelmiştir (Karaküçük, 2016). Bu durum zamanla iş dışı zamanı değerlendirme ihtiyacını ortaya çıkarmış ve insanlar boş zamanlarını değerlendirme amacıyla çeşitli aktiviteler yapma arayışına girmiştir (Kurar ve Baltacı, 2014). İletişim teknolojilerinin günümüzdeki kadar gelişmediği yıllarda insanlar serbest zamanlarını farklı motivasyonlarla değerlendirmek için birbirlerine yaşadıkları deneyimleri yüz yüze görüştüklerinde anlatabilirken, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle başka insanların deneyimlerinden daha kolay haberdar olmaya başlamıştır (Aytaç, 2002). Böylece motivasyon kaynakları çeşitlenmiş, insanların motivasyon kaynakları araştırmalara konu olmuş ve

insanları motive eden alanlar çeşitli teorilerle ifade edilmeye çalışılmıştır (Aydın ve Sezerel, 2017).

Bu teorilerden bir tanesi de “İtici-Çekici Faktörler” teorisidir (Kocabulut, 2016). Dann (1981) tarafından geliştirilen teoriye göre, cazibe merkezi ziyaretçileri, cazibe merkezini ziyarete ilişkin olarak çeşitli içsel uyarılara maruz kalmaktadır. (Aktaran: Kocabulut, 2016). Bu uyarılardan seyahat etmeye itenler itici faktörler olarak adlandırılırken, ziyaretçilerin istek ve ihtiyaçlarına cevap veren cazibe merkezi özellikleri, çekici faktörler olarak adlandırılmaktadır (Baloğlu. ve McCleary, 1999; Yoon ve Uysal, 2005’ten aktaran: Kocabulut, 2016).

Turistler, içsel ve dışsal faktörlerin etkisiyle seçim yaparken aynı cazibe merkezini ziyaret edebilecek potansiyeldeki turistlere kendi beğendikleri ve beğenmedikleri durumları anlatırken sosyal iletişim araçlarını sıkça kullanmaktadır (Uralman ve Genel, 2018). Günümüzde sosyal iletişim araçlarından yoğun kullanılanlardan biride sosyal medyadır (Öz, 2018). Sosyal medyada paylaşılan bir fotoğraf binlerce kelimelik sözlü tavsiyenin yapacağı etkiyi yapabilmektedir (Uzundumlu, 2015). Yaşanılan bu süreçler zamanla tüketim alışkanlıklarının değişmesine, temel tüketim ihtiyaçlarının yetersiz gelmesine etki etmiş, tüketimin şekli ve göstergesi önemli hale gelmeye başlamıştır (Azizağaoğlu ve Altunışık, 2012). Turistik tüketimin temelinde yaşanılan deneyimler bulunmaktadır (Harman ve Tan, 2018). Cazibe merkezine gezi amaçlı giden bir turist yaşadığı deneyimi çeşitli motivasyonel güdülerle ölümsüzleştirmek ve başka insanlara göstermek istemektedir (Satkın, 2017). Özellikle akıllı telefonların gelişmesi, özçekimin kolaylığı, sosyal medya hesaplarının cep telefonlarına eklenmesiyle turistlerin yaşadıkları deneyimleri kolayca fotoğraflayıp paylaşma imkânı tanınmaktadır (Uzun ve Uluçay, 2019). Bu durumun, sosyokültürel hayat üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır (Agrawal, 2017’den aktaran: Harman ve Tan, 2018). Günümüz modern yaşamında tüketim, fayda sağlamaktan çok imaj yaratmak için yapılmaktadır (Azizağaoğlu ve Altunışık, 2012). Tüketimde sembolik unsurlar içeren duygusal faydalar öne çıkmaktadır (Altunışık ve Azizağaoğlu, 2012). Duygusal faydanın göstergelerinden bir tanesi özçekim tarzı fotoğraflardır (Atasoy Aktaş ve Bilgici Oğuz, 2018). Özçekim, bireyin kendi

kendisini veya kendisini arkadaşlarıyla fotoğraflayıp bir sosyal medya mecrasında paylaşması demektir (Pösteke ve Velioğlu, 2014). İnsan özünde ağlamak, gülmek, üzölmek, sevinmek gibi değışik anlık duygular yaşar. Özçekim de birey kendini görmek istediğı ve genellikle mutlu olduğı fotoğraflarını paylaşır (Oğuz ve Aktaş, 2018). Özçekim ile rekreatif aktiviteleri birleştiren nokta da burasıdır. İnsanlar rekreatif aktiviteler esnasında özgürce hareket ettiklerinden ve bu aktiviteler esnasında sevdikleriyle beraber vakitlerini mutlu bir şekilde geçirdiklerinden, bu mutluluklarını fotoğraflarla ölümsüzleştirmek ve başka insanlarla bu fotoğrafları paylaşmak, mutlu anlarını insanlara göstermek istemektedir (Harman ve Tan, 2018). Bu durum cazibe merkezi pazarlamasına yön vermektedir. Özellikle özçekim de bireyler duruş, kıyafet ve arka plandaki görüntü ile insanlara bir ileti göndermektedir (Satkın, 2017). Bu ileti, diğere bireylerin sosyolojik ve psikolojik duygularında bir çağrışım uyandırır (Oğuz ve Aktaş, 2018). Tüm bunlardan yola çıkarak diyebiliriz ki, fotoğraflar, özellikle özçekim fotoğraflar, insanların tüketim alışkanlıklarına yön vermektedir ve insanlar boş zamanlarını planlarken diğere insanların özçekim fotoğraflarındaki göstergesel anlamdan etkilenmektedir (Azizağaoğlu ve Altunışık, 2012).

Bu çalışmada rekreatif amaçlı gezi yapan cazibe merkezi ziyaretçilerinin özçekim motivasyonları anlaşılmaya çalışılmıştır.

1. YÖNTEM

Nitel yöntemde yapılan bu araştırmada olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim (fenomenoloji) deseni, yaşantımızda farkında olduğumuz ancak tam olarak anlamlandıramadığımız olguları araştırmak için kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

1.1. Araştırma Grubu

Olgu bilim araştırmalarında bir deneyimi yaşayan ve yaşadığı deneyimi anlamlı bir şekilde anlatabilecek bireyler ya da gruplar veri kaynağını oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmanın veri kaynağını rekreatif amaçlı gezi yapan cazibe merkezi ziyaretçilerinin özçekim motivasyonlarına görüş bildirecek olan Artvin'in Arhavi ilçesindeki Mençuna Şelalesi cazibe

merkezi bölgesine gelen ziyaretçiler oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Memleket
M1	42	Kadın	Lise	Trabzon
M2	36	Kadın	Yüksek Lisans	Düzce
M3	48	Erkek	Yüksek Lisans	Trabzon
M4	23	Kadın	Üniversite	İzmir
M5	75	Erkek	İlk Okul Mezunu	Trabzon
M6	34	Erkek	Yüksek Lisans	Gaziantep
M7	44	Kadın	Yüksek Lisans	Rize
M8	72	Erkek	Yüksek Lisans	Trabzon
M9	39	Erkek	Lisans	Rize
M10	45	Erkek	Lisans	Trabzon
M11	40	Kadın	Lisans	Ankara
M12	45	Kadın	Yüksek Lisans	Ankara
M13	27	Erkek	Ön Lisans	Artvin
M14	24	Kadın	Lisans	Giresun
M15	23	Kadın	Üniversite	Kocaeli
M16	34	Erkek	Lisans	Sinop
M17	30	Erkek	Lisans	Antalya
M18	43	Kadın	Lisans	Düzce
M19	36	Erkek	Yüksek Lisans	Artvin
M20	35	Erkek	Lise	Sinop
M21	41	Erkek	Lisans	Düzce
M22	26	Kadın	Yüksek Lisans	Kayseri

1.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada veriler araştırma ekibi tarafından geliştirilen görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Söz konusu görüşme formunun hazırlanmasında öncelikle daha önce benzer konularda yapılan çalışmalar taranmış sonrasında uzman görüşüne başvurulmuştur. Bu aşamadan sonra görüşme formu iki gönüllü üzerinde test edilmiş, araştırmanın amacı doğrultusunda düzeltmeler yapıldıktan sonra 2 bölüm ve toplam 9 sorudan oluşan nihai form elde edilmiştir. Formun ilk bölümü katılımcılara dair kişisel bilgiler, ikinci bölümde katılımcıların özçekime dair görüşlerini belirleyen sorular yer almaktadır.

1.3. Verilerin Toplanması

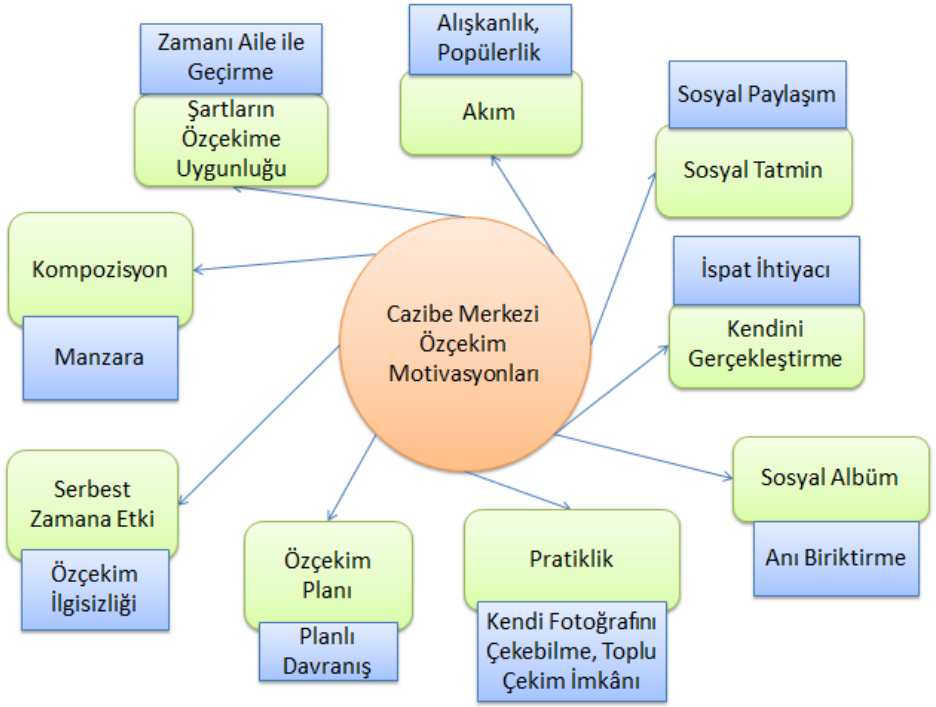
Araştırmaya dâhil edilen bireylere kişisel bilgilerinin hiçbir suretle kullanılmayacağı, istedikleri takdirde görüşmenin sonlandırılacağı, yapılacak görüşmenin yalnızca bilimsel amaçlı olarak kullanılacağı, görüşmelerin cep telefonu yardımıyla ses kaydı yapılacağı, sonrasında ses kayıtlarının analiz için yazılı doküman haline dönüştürüleceği ve analiz edileceği söylenmiştir. Görüşmeler Artvin İlinin Arhavi ilçesinde bulunan Mençuna Şelalesi cazibe merkezinde 2019 yılı Mayıs ayında hafta sonları yapılmıştır. Görüşmeler yapılırken güven ortamının oluşması için araştırmada katılımcıların gerçek isimlerinin kullanılmayacağı, bunun yerine Mençuna Şelalesinin baş harfi (M) ve kaçınıcı katılımcı olduğunu belirtir numara kullanılacağı söylenmiştir. Verilen cevaplar gerekli izinler alındıktan sonra cep telefonu yardımıyla ses kaydı yapılarak yazılı doküman haline dönüştürülmüş ve içerik analiziyle yorumlanmıştır.

1.4. Verilerin Analizi

Bir nitel araştırmada elde edilen verilerle yaşantılar ve algılar ortaya konmak isteniyorsa olgu bilim deseni kullanılmalıdır. Bu nitel araştırmada amaç Artvin Arhavi de bulunan Mençuna Şelalesi cazibe merkezini ziyarete gelenlerin özçekime yönelik algılarını ortaya koymak olduğu için olgu bilim deseni kullanılmış ve içerik analizi yapılmış, sonuçlar doğrudan katılımcı görüşlerine yer verilerek, ortaya çıkan kod ve temalar araştırma hedefleri doğrultusunda açıklanmış ve yorumlanmıştır. Artvin Arhavi de bulunan Mençuna Şelalesi cazibe merkezine ziyarete gelen ziyaretçilerle görüşmeler gerçekleştirilmiş ve özçekim yaptıkları alanlar durumlar gözlemlenmiştir.

2. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Yapılan içerik analizi neticesinde rekreatif bir etkinlik olarak turizm cazibe merkezi ziyaretçilerinin özçekim yapma motivasyonlarına dair ana tema, alt temalar ve kodlamalar bu bölümde yer almaktadır.

Grafik 1. Görüşme formu neticesinde elde edilen ana tema, alt temalar ve kodlamalar.

2.1. “Cazibe Merkezi Özçekim Motivasyonları” Ana Temasına Dair Bulgular

Katılımcılara “Cazibe Merkezi Özçekim Motivasyonları” ana temasında sorulan;

- 1) Bu cazibe merkezinde özçekim yaptınız mı? Neden? Yapmadıysanız neden?
- 2) Sizi özçekim yapmaya iten neden nedir? Neden böyle bir ihtiyaç hissettiniz?
- 3) Bu cazibe merkezinde yapılan özçekimin göstergesi (art anlamı) ne olmalıdır?
- 4) Özçekim boş zamanlarınızı etkiliyor mu? Gezilerinize yön veriyor mu? Nasıl?
- 5) Bu cazibe merkezini ziyaret etme kararı verdiğinizde özçekim yapmayı planladınız mı? sorularına verilen cevaplar “Cazibe Merkezi Özçekim Motivasyonları” ana temasında *şartların özçekime uygunluğu, akım, sosyal tatmin, kendini gerçekleştirme, sosyal albüm, pratiklik, özçekim planı, serbest zamana etki, kompozisyon* alt temalarında *zamanı aile ile*

geçirme, alışkanlık, popülerlik, sosyal paylaşım, ispat ihtiyacı, anı biriktirme, kendi fotoğrafını çekebilme, toplu çekim imkanı, planlı davranış, özçekim ilgisizliği, manzara olarak kodlanarak aşağıdaki tabloda açıklanmıştır.

Tablo 2. Cazibe merkezinde özçekim motivasyonlarına ait bulguları gösteren tablo.

Ana Tema	Alt Temalar	Görüşme Sonucu Ortaya Çıkan Kodlar	Katılımcı
Cazibe Merkezi Özçekim Motivasyonları	Şartların Özçekime Uygunluğu	Zamanı Aile ile Geçirme	M6, M1, M19, M2, M6, M7, M9
	Akım	Alışkanlık	M1, M16, M17, M18, M19, M22
		Popülerlik	M19, M6, M9
	Sosyal Tatmin	Sosyal Paylaşım	M11, M20, M17, M22, M9
	Kendini Gerçekleştirme	İspat İhtiyacı	M12, M15, M2, M4, M6, M8, M1, M11, M13, M14, M16, M16, M19, M20, M22
	Sosyal Albüm	Anı Biriktirme	M14, M16, M6, M1, M16, M4, M9, M13, M3, M3, M6, M10, M18, M13, M21, M10, M15, M14, M7
	Pratiklik	Kendi Fotoğrafını Çekebilme	M16, M17, M19, M2, M6, M19
		Toplu Çekim İmkânı	M18, M21, M6
	Özçekim Planı	Planlı Davranış	M19, M14, M10, M11, M16, M20, M17, M13, M22, M7, M6,
	Serbest Zamana Etki	Özçekim İlgisizliği	M3, M8, M2, M18, M6, M9, M15, M13, M17, M22, M12, M21, M10, M15, M14, M8, M1
Kompozisyon	Manzara	M7, M10, M11, M12, M17, M2, M20, M21, M3, M3, M4, M5, M9	

Katılımcıların cazibe merkezi özçekim motivasyonlarına ait görüşleri “*şartların özçekime uygunluğu, akım, sosyal tatmin, kendini gerçekleştirme, sosyal albüm, pratiklik, özçekim planı, serbest zamana etki, kompozisyon*” alt temalarında, *zamanı aile ile geçirme, alışkanlık, popülerlik, sosyal paylaşım, ispat ihtiyacı, anı biriktirme, kendi fotoğrafını çekebilme, toplu çekim imkanı, planlı davranış, özçekim ilgisizliği, manzara* kodlamalarında

değerlendirilmiştir. Zamanı aile ile geçirmeye yönelik olarak M2: “Bu anlamda iki tane çocuğum olduğu için çok zamanım olmuyor. Etkinlik yaptıkça özçekim yapmaya çalışıyorum.” ve M1: “Ailemle gezmeyi seviyorum. O anki gittiğiniz ortamda denk geliyorsa özçekim yapabiliyoruz. Şurada durayım da özçekim yapayım diye bir şey olmadı.” alışkanlığa yönelik olarak M17: “Özçekim hayatımıza girdi artık, moda oldu. Herhangi bir yere gezmeye gittiğimizde alışkanlık oldu, ihtiyaç oldu, bir stil oldu.” ve M18: “Günümüzde artık her ortamda özçekim yapmak alışkanlık halini aldı.” popülerliğe yönelik olarak M6: “Genel olarak sosyal medyada gördüğümüz, herkesin özçekime dönük bir çılgınlığı var.” ve M9: “Özçekimin popüler olduğu zamanlarda, ilk çıktığı zamanlarda herkes gibi bizde denedik, özçekim yaptık.” sosyal paylaşım olarak M9: “Aslında önceleri çektiğimiz fotoğrafları paylaşmıyorduk. Daha sonraları çektiğimiz fotoğrafların ve özçekimlerin sosyal medyada beğeni ve eleştiri almasının bize mutluluk verdiğini fark ettik ve paylaşmaya başladık.” ve M17: “Özçekim yaptıktan sonra sosyal medyada paylaşıyoruz. Özçekim sosyal medyada paylaşmak için yapılır gibi hissediyorum.” ispat ihtiyacı olarak M4: “Özçekim yapıp paylaşıyorum ben buradaydım demek için insanlara.” ve M13 : “İnsanlara biz buraya gitmiştik demek için çekip paylaşıyoruz.” anı biriktirme olarak M16: “Bu nadir anları kaydedip arşivimize koyuyoruz ki ileriki yaşlarda büyük ihtimalle bunları çocuklarımıza, sevdiklerimize gösterip yad edeceğiz.” ve M14: “İleriki yıllarda bakmak için bir anı. Sevdiğim insan yanımdayken bir anı bırakmak.” kendi fotoğrafını çekebilme olarak M12: “Herkes fotoğraflarını çekin demektense her yerde kendi fotoğrafını kendim çekiyorum.” ve M19: “Birinci sebebi özçekimin kolaylığı. Başkasından rica etmeden kendi kendinizi bireysel ya da yanınızdaki kişi veya kişilerle birlikte fotoğraflayabiliyorsunuz. Yani kolay, hızlı ve basit olması.” toplu çekim imkânı olarak M18: “Toplu çekimlerde herkesin aynı karede bulunmasını sağlamak.” ve M21: “Özçekim yapmak için özel bir plan yapmadım ancak gördüğüm güzellikler karşısında fotoğraf çekmek ve yanımdaki herkesin aynı kare içerisinde olması isteği özçekim yapmayı kaçınılmaz kıldı.” planlı davranış olarak M14: “Evet, özçekim yapmayı düşündüm. Sosyal medyada paylaşmak için özçekim yapmak geçti içimden.” ve M19: “Evet düşündüm. Güzel bir kare yakalarsam yapabileceğim aklıma geldi.” özçekim ilgisizliği olarak M3: “Başkasına fotoğraf çektiriyorum. Özçekim pek yapmıyorum.” ve M8: “Ben hayatımda 4 defadan fazla özçekim yapmamışımdır.” manzara olarak M17: “Özçekim de arka planda manzaralı bir görüntü olması önemlidir. Kendi görüntümüzün arka planında, doğadaki yeşil görüntü, deniz manzarası, şelale, akarsu arka planları fotoğrafa ferahlık katar.” ve M3:

“Şelale suyunun akışkanlığı çok yüksek. Suların salınarak, kıvrılarak akması harika bir kompozisyon yaratıyor. Fotoğraf açısından güneş ışığı çok güzel, özellikle gün batımına doğru, sabaha karşı gün doğumuna doğru harika kareler çekilebilir.” şeklinde görüş belirtmişlerdir.

3.TARTIŞMA VE SONUÇ

Cazibe merkezi ziyaretçilerinin yeni bir cazibe merkezini ziyaret ettiklerinde yaptıkları özçekimler, çektikleri fotoğraflar ve o fotoğraflardaki göstergesel anlam potansiyel ziyaretçiler için önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalar görsel göstergelerin potansiyel ziyaretçileri etkilemede daha başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. (Jaakonmaki, Müller ve Vom Brocke, 2017). İnsanlar bir cazibe merkezini ziyaret etmeye karar verme motivasyonlarını iletişim teknolojilerinin günümüzdeki kadar gelişmediği dönemlerde birbirlerine sözlü anlatırlardı (Ateşoğlu ve Bayraktar, 2011). İletişim teknolojisindeki gelişmeler sayesinde binlerce kelimenin yerini bir fotoğraf karesi alamaya başladı (Ergun, Bayrak ve Doğan, 2018). Bu fotoğraflardan biri de özçekim tarzı fotoğraflardır (Pösteki ve Velioğlu, 2014). Özçekim günümüzde sıkça kullandığımız, artık hayatımızın neredeyse bir parçası olan, insanın kendisini kendi kol mesafesiyle genelde cep telefonuyla çekip sosyal medya mecrasında paylaştığı bir fotoğraf türüdür (Özdemir, 2015). İnsanlar sosyal medya hesaplarında takipleştiği diğer kişilerin çektiği özçekimlerdeki gizil anlamdan etkilenmektedir (Öymen Kale, 2016). Bu araştırmada katılımcıların Arhavi Mençuna Şelalesi cazibe merkezini ziyaret ettikleri esnada özçekim motivasyonlarını açıklamaya çalışmaktadır.

Katılımcıların özçekim motivasyonları; Cazibe Merkezi Özçekim Motivasyonları” ana temasında *şartların özçekime uygunluğu, akım, sosyal tatmin, kendini gerçekleştirme, sosyal albüm, pratiklik, özçekim planı, serbest zamana etki, kompozisyon* alt temalarında *zamanı aile ile geçirme, alışkanlık, popülerlik, sosyal paylaşım, ispat ihtiyacı, anı biriktirme, kendi fotoğrafını çekebilme, toplu çekim imkânı, planlı davranış, özçekim ilgisizliği, manzara* olarak kodlanarak toplanmıştır.

“Şartların Özçekime Uygunluğu” motivasyonunda katılımcılar: Özçekim için zaman ayırmak gerektiğini, özellikle çocuklu ailelerin özçekim yapacak vakit bulamadıklarını, çocuklardan fırsat kaldıkça özçekim

yapabildiklerini, boş vakitlerine özçekimin bir yön vermediğini, güvenli ve olumlu şartların olması durumunda aile ile özçekim yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Tam (2015), bireylerin yaş gruplarına göre özçekim paylaşımlarını konu alan yüksek lisans tezinde, 35 yaş ve üstü bireylerin özçekimi daha çok grup olarak yaptıklarını, özçekim yaptıkları grubun genellikle aile üyeleri olduğunu, çünkü 35 yaş ve üstü bireylerin aile üyeleriyle daha çok vakit geçirdiklerini, özçekimlerinin de bu doğrultuda aile üyeleriyle olduğu sonucunda varmıştır (Tam, 2015). Araştırmaya katılan bireylerin 39,18 yaş ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Şartların özçekime uygunluğu motivasyonunda belirtilen çocuklu ailelerin çocuklardan fırsat buldukça özçekim yapabildikleri, güvenli ve olumlu şartların olması durumunda aile ile özçekim yaptıklarını vurgulaması, Tam (2015)'in araştırma sonuçlarıyla paralellik gösterdiği görülmüştür. Açık alan cazibe merkezlerinin çocuklar ve büyükler için bazen tehlikeli olabileceği, özellikle yeni cazibe merkezlerinde güvenlik tedbirlerinin ve şartların tam anlamıyla sağlanmadığını, bu durumun da ziyaretçiler ve beraberindeki aile üyeleri için tehlike oluşturabildiği sonucuna varılmıştır.

“Akım” motivasyonunda katılımcılar: Özçekimin günümüzde bir akım haline dönüştüğünü, anlık gelişen plansız bir davranış olduğunu, bende oradaydım demek için özçekim yaptıklarını, özçekim yapmak amacıyla bir yere gitmeseler de gittikleri yerlerde farklı bir manzara, bina, kültürel bir oyun veya farklı doğal bir yapı gördüklerinde özçekim yapma dürtüsü oluştuğunu söylemektedir.

Atasoy Aktaş ve Bilgici Oğuz'a (2018) göre; teknolojik gelişmeler sayesinde akıllı telefonların ve mobil internetin gelişimi, telefon pratikliğinin ve internetin mesaj ulaştırmadaki hızı, akıllı telefon kullanımının yaygınlaşması, bireylerin kendilerini sosyal platformlar üzerinde her zamankinden daha hızlı, sık, kolay ifade etmelerine olanak sağlaması, özçekimin bu denli popüler akım haline gelmesindeki en büyük etkenlerdendir. “Selfie” etiketi adı altında yapılan paylaşımların ortak noktası sosyalleşme, onay görme, iletişim kurma motivasyonları olduğunu belirtmiştir ve araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir.

“Sosyal Tatmin” motivasyonunda katılımcılar: Gezdiklerinde güzel vakit geçirdiklerini başkalarının da görmesi istedikleri için özçekim paylaştıklarını, mutlu oldukları anların görünmesini istediklerini, gittikleri yerleri “ biz buraya gitmiştik” dürtüsüyle ölümsüzleştirip başkalarının görmesini istediklerini, paylaştıkları özçekimlerden takipçilerinin etkilenmesini istediklerini, sosyal medyadaki sosyal çevrelerinin bu fotoğrafları görmelerini istediklerini, paylaştıkları fotoğrafların sosyal medyada beğeni ve olumlu yorumların onları bir sonraki paylaşım için motive ettiklerini ifade etmişlerdir.

Çaycı ve arkadaşlarının (2019) yaptıkları araştırma; katılımcıların paylaştıkları özçekimlere yapılan beğeni ve yorumların özgüvenlerini arttırması ile fırsatını bulduğunda gösteriş yapma arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Başka bir ifadeyle; sosyal medya kullanıcılarının paylaştıkları iletilere yapılan yorumlar ve beğeniler onların özgüvenini arttırmaktadır ve bu durum onların gösteriş yapmasını sağlamaktadır. İnsanlar sevdikleriyle birlikte aktivite içindeyken mutludurlar ve bu mutluluklarını başka insanlara göstermek istemektedir. Çaycı ve arkadaşlarının (2019) yaptığı araştırma sonuçları, araştırmamıza katılan katılımcıların görüşleriyle ve araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

“Kendini Gerçekleştirme” motivasyonunda katılımcılar: Gördükleri güzel manzaralar karşısında özçekim yapmak ve manzarayı fotoğrafılamak istedikleri, gezdikleri yerleri sosyal medya hesaplarında paylaşmak istedikleri, yaptığı paylaşımları diğer katılımcıların görmesi için bunu yaptıklarını aktarmışlardır.

Markwell (1997), fotoğrafların, seyahat sürecinde yer alan aktivitelerin ve seyahat süresince yaşanan deneyimlerin kanıtlarını oluşturduğunu ifade etmektedir.

Kement ve Bükey (2019), gelişen teknolojinin getirdiği yenilikler ile birlikte bireyler farklı cazibe merkezlerine fotoğraf çekebilmek için seyahat etme motivasyonuna sahip olabilmektedir. Ayrıca gittikleri cazibe merkezinin sahip olduğu coğrafi özellikler veya bireylerin şahsi arzuları rekreasyonel motivasyon faktörlerinden olabilmektedir. Markwell ile Kement ve Bükey’in

araştırma bulguları ile kendini gerçekleştirme boyutundaki bulgular birbiriyle paralellik göstermektedir.

“Sosyal Albüm” motivasyonunda katılımcılar: Gezdikleri yerlerde özçekim yaptıklarını, paylaşımların yıllar sonra çocukları veya kendinden küçüklere göstermek için yaptıklarını, hatıra-anı olarak kalması için de özçekim yaptıklarını, gezdikleri yerleri yıllar sonra tekrar gezdiklerinde sosyal medyadan daha önce paylaştıkları özçekimlere bakarak kendilerindeki ve gittikleri cazibe merkezlerindeki değişim hakkında değerlendirme yaptıklarını, doğal yapının gün geçtikçe azaldığını ve bu yapıları fotoğraflarla ölümsüzleştirmek istediklerini, sevdikleri insanlar yanlarındayken anı ölümsüzleştirmek istediklerini ifade etmişlerdir.

Şüphesiz ki fotoğrafın çekiliş amacı anı kaydetmektir ve bu davranışın altında o ana dair öykünün daha sonra hatırlanması vardır. Fotoğrafın anı ile olan ilişkisi sosyal ağlarda devam etmektedir. Sosyal ağlar kullanıcılarına istedikleri fotoğrafları paylaşabilecekleri ve istedikleri an hızlıca erişebilecekleri sanal depolama alanı sunmaktadır (Şener ve Özkoçak, 2013: 123-124 aktaran: Özdemir, 2015).

Şendeniz’e (2015) göre fotoğraf unutma ve yeniden hatırlama deneyimlerinin aracıdır. Yani fotoğrafın asıl amacı biriktirmek ve yıllar sonra aynı deneyimleri hatırlamaktır. Biriktirmenin ve daha çok paylaşmanın yapısı değişmiştir. Birey paylaşırken biriktirmekte ve bir açıdan biriktirmek için paylaşmaktadır.

Özdemir’e (2015) göre, dijital fotoğraf teknolojisinin gelişmediği, sosyal medyanın ortaya çıkmadığı dönemlerde insanlar anılarını hatırlamak, fotoğraf paylaşımı yapmak için bir araya gelirler, fotoğraf albümlerini çıkarırlar ve fotoğraflara bakarak anılarını yad ederlerdi. Dijital fotoğraf makinelerinin gelişimi, depolama alanlarındaki farklılaşmayla birlikte fotoğraf albümleri özel günlerde yakın akrabalara sunulan anı aracı olmaktan çıkıp gündelik bir hal almıştır. Şendeniz ve Özdemir’in çalışmasıyla araştırma sonuçlarından sosyal albüm motivasyonu paralellik göstermektedir.

“Pratiklik” motivasyonunda katılımcılar: Gezdikleri yerlerde fotoğraf çekmek istediklerinde tanımadıkları kişilere “ fotoğrafımı çeker misin” demektense özçekim ile kendi fotoğraflarını kendileri çektiklerini, özçekimin

kolay ve hazır bir özellik olduğunu, fotoğraf çeken üçüncü kişiye nasıl çekmesi gerektiğini anlatana kadar kendi istediği kareyi yakaladığı an kontrolün kendisinde olduğunu ve istediği anı kendi fotoğraflayabildiğini, fotoğraf çektirecek birini bulamadıklarında herkesin aynı fotoğraf karesinde olduğu fotoğrafın özçekim olduğunu ifade etmişlerdir.

Uzundumlu'ya (2015) göre; İnsanlar sosyal medya öncesi dönemde sevdikleriyle bir cazibe merkezine gittiklerinde ve fotoğraf çekilmek istediklerinde, orada bulunan tanımadıkları birine “Fotoğrafımızı çekebilir misiniz?” demek zorunda kalır, makineyi karşıdaki kişiye verir, poz verip fotoğraf çektirirlerdi. Bu alışkanlık cep telefonlarının gelişmesi ile yavaş yavaş ortadan kalktı ve akıllı telefonu olan herkes başkasına ihtiyaç duymadan kendi kendine veya sevdikleriyle aynı karede olduğu fotoğrafları kolaylıkla çekmeye başlamıştır. Günümüzde kişinin akıllı telefon yardımıyla kendi kendisini fotoğraflayıp sosyal medya mecrasında paylaşmasına “Özçekim (Selfie)” denilmektedir.

Weiser (2015) çevrimiçi deneyimin önemli bir parçası haline gelen fotoğrafların akıllı cihazlar ile sosyal medyadaki dolaşımının son derece basit bir hale geldiğini söylemektedir (Aktaran: Oğuz, 2018).

Sosyal medya genel olarak kullanıcılara kendilerini sunmayı teşvik etmektedir. Kullanıcılar sosyal medyayı önemli ve özel görünmek, dikkat çekmek ve benlik saygısı kazanmak için kullandıklarını ifade etmektedirler. Kendilerine ait en cazip fotoğrafları seçerek onlardan beslenmeleri gerçekte onlara ait olmayan gerçek dışı bir görüntünün oluşmasına neden olmaktadır ve bunların tümünü cep telefonlarına eklenen uygulama sayesinde basit bir şekilde yapabilmektedir (Firestone, 2012'den aktaran: Oğuz, 2018). Bilgici Oğuz ve Atasoy Aktaş'ın (2018) yaptığı araştırma sonuçlarında; Selfie etiketi adı altında yapılan paylaşımların hepsinin ortak noktasının bireyin popüler olanın içinde yer alma, sosyal olarak kabul ve onay görme, sosyalleşme ve iletişim kurma motivasyonlarının payının oldukça büyük olduğu ve bu motivasyonları zorlanmadan, basit şekilde yaptıkları görülmektedir. Weiser, 2015; Oğuz, 2018; Bilgici Oğuz ve Atasoy Aktaş, 2018 ile Uzundumlu'nun (2015) çalışmalarıyla araştırma sonuçlarından olan pratiklik motivasyonundaki katılımcı görüşleri paralellik göstermektedir.

“Özçekim Planı” motivasyonunda katılımcılar: Cazibe merkezi ziyaretçilerinin ziyaret kararı öncesi güzel bir manzara veya cazibe merkezinin özelliğine yönelik farklı bir yapı, doğal güzellik, çekicilik gördüklerinde özçekim yapmayı cazibe merkezine gelmeden önce planladıkları katılımcıların görüşlerinden anlaşılmaktadır.

“Serbest Zamana Etki” motivasyonunda ise, özçekim paylaşmak için pek vakit bulamadıklarını, özçekim yapmanın bazen programa uyumu bozduğunu, özçekim yaparken anı kaçırdıklarını, sadece özçekim yapmak için bir yere gitmek istemediklerini, gezinin asıl amacının doğayı gezmek görmek olduğunu, sık özçekim yapılması durumunda gezi amacının kıymetini yitirdiğini aktarmışlardır.

Uzun ve Uluçay’ın (2019) 3112 katılımcı üzerinde yaptığı araştırmada 1257 katılımcının özçekim paylaşmadığı, katılımcılar özçekim paylaşmama nedenlerini teknik ve zamansal nedenler, kendini korumaya yönelik nedenler, kamunun dikkatinden kaçınma ve örnek olma şeklinde ifade etmiştir. Yine Uzun ve Uluçay (2019) çalışmasında yer verdiği bir katılımcı görüşünde katılımcının “Ayrıca manzaranın veya olayın tadını çıkarmak varken neden sürekli fotoğraf çekinip belgeleyeyim ki? Kime neyi kanıtlıyorum?” (Uzun ve Uluçay, 2019). Şeklindeki ifadesi araştırma bulgularından serbest zamana etki motivasyonu ana temasındaki bulgularla paralellik göstermektedir.

“Kompozisyon” motivasyonunda katılımcılar: Doğal manzarayı arka fona olarak özçekim yaptıklarını, yeşilliklerin, doğal farklılıkların özçekim yaparken arka fonda olmasını istediklerini, ziyaret ettikleri doğal cazibe merkezine ait özelliğin ve doğallığın kendileri ile birlikte arka fonda görünmesini istediklerini, cazibe merkezlerinde oluşan doğal gök kuşağı, sis bulutu, çise gibi doğa olaylarını arka fona olarak fotoğraf çekmek istediklerini ve ışık kırılmalarına, yansımalarına önem verdiklerini söylemektedir.

Özhancı ve Yılmaz (2013) yaptığı görsel peyzaj analizinde, yüksek puana sahip görüntülere bakıldığında; yalnızca dağ görüntüsü olan görüntülerden ziyade doğal bitki çeşitliliğinin fazla olduğu görüntülerin tercih edildiği ortaya konmuştur. Ayrıca, doğal bitki çeşitliliği görüntüsüyle beraber beyaz kar örtüsünün fotoğrafa fazladan katkı sağlayan bir unsur olduğu görülmüştür. Dağ ve su manzarası olan görüntülerde ise; su durgun ve

yansıtıcı özelliğe sahipse görüntünün odağına suyun alındığı, dağ görüntüsünün ise arka fon olduğu görüntüler yüksek puan almıştır. Çalışmanın geninde ise su olan görüntüler tüm görüntülerden daha fazla puan alarak en çok tercih edilen görüntü türü seçilmiştir (Özhancı ve Yılmaz, 2013). Özhancı ve Yılmaz'ın (2013) araştırma bulgularıyla kompozisyon motivasyonunda katılımcı görüşleri paralellik göstermektedir.

Ayrıca cazibe merkezine gelen ziyaretçilerin ister özçekim ister profesyonel fotoğraf makineleriyle çekim yapsınlar güvenle ve birbirlerine engel olmadan çekim yapabilecekleri alanlar oluşturulmalıdır. Gün boyu yapılan gözlemlerde ziyaretçilerin özçekim yaptığı ve yapabildiği az sayıda nokta olduğunu, genelde katılımcıların şelalenin akan suyunu arka plana aldıkları gözlemlenmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle artık sosyal bir akım halini alan özçekim kazaları da beraberinde getirmektedir. Gazete ve televizyon haberlerinde sıkça özçekim yaparken yüksekten düşen veya kaza geçirerek hayatını kaybeden insanların haberlerini görmeye başladık. Bağcı ve arkadaşlarının 2018 yılında yaptığı “Türkiye de Özçekim Yaralanma ve Ölümleri” isimli çalışmada dünya genelinde doğal ortamlarda özçekim yaparken ölümlerin en başında yüksekten düşme gelirken ülkemizde ikinci sırada yer almaktadır (Bağcı ve arkadaşları, 2018). Mençuna Şelalesi cazibe merkezinin ıslak zemini, kayalık ve yüksek uçurumlardan oluşan yapısı nedeniyle cazibe merkezi ziyaretçilerinin bu şekilde kaza geçirmemeleri için gerekli güvelik önlemleri alınmalı ve olası kazaların önüne geçilmelidir. Yaşanacak olumsuz bir durum cazibe merkezi çekiciliğine zarar verecektir.

KAYNAKLAR

- Ateşoğlu, İ ve Bayraktar, S. (2011). Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Turistlerin Destinasyon Seçimindeki Etkisi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(7), 95-108.
- Aydın, S. ve Sezerel, H. (2017). Seyahat Motivasyonları Üzerine Bir Yazın İncelemesi, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(2), 118-140.
- Aytaç, Ö. (2002). Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 231-260.
- Azizağaoğlu, A. ve Altunışık, R. (2012). Postmodernizm, Sembolik Tüketim ve Marka, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 33-50.

- Bağcı, G., Pekşen, T.F., Askay, M., Aydoğdu, H.İ., Kırıcı, G.S. ve Özer, E. (2018). Türkiye’de Özçekim Yaralanma ve Ölümleri. *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi*, 10(3), 33-35.
- Can, E. (2015). Boş Zaman, Rekreasyon ve Etkinlik Turizmi İlişkisi, *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 1-17.
- Çaycı, B., Çaycı, A. E. ve Eken, İ. (2019). Narsisizm ve Selfie Paylaşımı İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 31, 60-88.
- Güneş, A. (2012). Çağdaş Bir Çözümleme Yöntemi: Göstergibilim. *e- Journal of New World Sciences Academy*, 7(2), 32-43.
- Harman, S. ve Tan, E. (2018). Turist Fotoğrafları ve Turizm Pazarlaması Açısından Önemi, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 1-9.
- Jaakonmaki, R., Müller, O. and Von Brocke, J. (2017). The Impact of Content, Context, and Creator on User Engagement in Social Media Marketing, *50th Hawaii International Conference on System Sciences*,
- Karaküçük, S. ve Gürbüz, B. (2007). *Rekreasyon ve kent(li)leşme*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kocabulut, Ö. (2016). Akademisyenlerin Uluslararası Kongre Katılım Motivasyonlarının Tespiti, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(1), 48-58.
- Karaküçük, S. (2016). *Rekreasyon bilimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kurar, İ. ve Baltacı, F. (2014). Halkın Boş Zaman Değerlendirme Alışkanlıkları:Alanya Örneği, *International Journal of Science Culture and Sport*, 2, 39-52.
- Kement, Ü ve Bükey, A. (2019). Doğa ve Kültür Fotoğrafçılığı Kapsamında Rekreasyonel Motivasyonun Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi. *Tourism & Recreation Dergisi*, 1(1), 23-30.
- Oğuz, C. B. ve Aktaş, A. D. (2018). Selfie Paylaşma Sürecine Etkide Bulunan Motivasyonlar Üzerine Bir İnceleme, *Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 26(3), 82-100.
- Oğuz, T. (2018). Görünür Olma Takıntısı: Selfie Yayınlama Davranışı ve Narsisizm. *16th International Symposium Communication in the Millenium*, 56-70.
- Özhancı, E. Ve Yılmaz, H. (2013). Değişik Peyzaj Karakterleri Barındıran Dağların, Foto Safari Amaçlı Görsel Peyzaj Analizi, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 44(1), 83-89.
- Öz, A. (2018). Sosyal Medya Ortamında Gösterişçi Tüketim: Bir Uygulama (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.

- Özdemir, Z. (2015). Sosyal Medyada Kimlik İnşasında Yeni Akım: Özçekim Kullanımı, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 112-131.
- Öymen Kale, G. (2016). Marka İletişiminde Instagram Kullanımı. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 6(2), 119-127.
- Pösteği, N. ve Veliöğlü, Ö. (2014). Bireyin Kendini Sunuş ve Konumlandırış Biçimindeki Dönüşüm: Selfie Kimlikler. *I. Uluslararası İletişim Bilimleri ve Medya Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, 2(1), 1-20.
- Satkin, M. B. (2017). Otoportreden Selfie' ye Bireyin Görsel Temsilinin Dönüşümü, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 297-306.
- Şendeniz, Ö. (2015). Bakmak, Biriktirmek, Paylaşmak: Fotoğraf, Bellek ve Sosyal Medya İlişkisi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 21-31.
- Tam, M. S. (2015). Erving Goffman'ın Dramaturjik Kuramı Çerçevesinde Sosyal Medyada Selfie (Özçekim) Paylaşımları (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Uzundumlu, Ö. (2015). Bir İletişim Unsuru Olarak Sosyal Selfie Uygulamaları, *Atatürk İletişim Dergisi*, 8(1), 227-248.
- Uralman, N.H. ve Genel, Z. (2018). Pazarlama İletişiminde Selfie ile Yaratılan Hiper- Gerçeklik, *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 26(3), 342-358.
- Uzun, K. ve Uluçay, D. M. (2019). Özçekim (Selfie) Fotoğrafları Sosyal Ağlarda Paylaşma ve Paylaşmama Nedenleri. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(2), 1121-1140.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurcu, G., Kasalak, M. A. ve Akıncı, Z. (2018). Turistlerin Boş Zaman Motivasyonunu ve Tatminini Etkileyen Faktörler: Beldibi Örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 517-536.

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

Hastane İşletmelerinde İç Denetim ve Hile Denetimi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on the Relationship between Internal Audit and Fraud Audit in Hospital Business

Doç. Dr. Serkan Akçay

Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, serkan.akcay@artvin.edu.tr
(ORCID: 0000-0003-0646-4239)

Merve Uysal

Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, merve280889@hotmail.com
(ORCID: 0000-0002-7315-5682)

Özet

Bu çalışmada, hastane işletmelerinde iç denetimin hile denetimi ile ilişkisi incelenmiştir. Hastane işletmelerinin fonksiyonları ve özelliklerinden bahsedilmiştir. Çalışmanın amacı; hile ve yolsuzlukların hastane işletmelerinde nasıl yapıldığı ve hile ve yolsuzlukta mücadelede iç denetim ve iç kontrolün rolünün ne olduğudur. Çalışma, derleme yöntemi ile yapılmıştır. Sağlık alanındaki gelişmeler ve bu gelişmelerin büyük bir çoğunluğunun teknolojik kökenli olması, hastanelerin sadece sağlık birimi olarak değil, önemli bir ekonomik birim haline gelerek, hastane işletmeciliğinin önemi daha da artmıştır. Hastanelerde personel ücret ödemeleri, sigortalar ve ihaleler gibi alanlarda hile yapma olasılıkları yüksektir. İşletmelerin iç kontrol yapısının güçlü olması ve buna bağlı olarak etkin bir iç denetim, hastanelerde hile ve yolsuzluklarla mücadelede etkili olacaktır. Çalışma, hastanelerde yapılması muhtemel hileler ile iç denetimin hileler üzerinde etkisine ve yararlarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hastane, Hile, İç Denetim, Kontrol

Jel Sınıflandırması: M41, M42

Abstract

In this study, the relationship between internal auditing and fraud auditing in investigated. The functions and characteristics of hospital enterprises are mentioned. Purpose of the study; how fraud and corruption are performed in hospital enterprises; and what is the role of internal audit and internal control in the fight against fraud and

corruption. The study was conducted by compilation method. The developments in the field of health and the fact that the vast majority of these developments are of technological origin, hospitals have become more important not only as a health unit but also as an important economic unit and the importance of hospital management has increased. In hospitals are likely to cheat in areas such as personnel wages, insurance and tenders. The strong internal control structure of the enterprises and an effective internal audit will be effective in the fight against fraud and corruption in hospitals. The aim of this study is to investigate the possible frauds in hospitals and the effects and benefits of internal auditing on frauds.

Keywords: Hospital, Fraud, Internal Audit, Control

JEL Classification: M41, M42

GİRİŞ

Sağlık, herkesi ilgilendiren önemli bir kavramdır. Gelişmelerle birlikte, hastalıkların tedavisinde yapılan pahalı araştırmalar ve hastanelerin önemli birer ekonomik birimler olduğu düşüncesi ile hastane işletmesi kavramının önemi gün geçtikçe artmaktadır.

Hastane işletmesi; "Kişilerin sağlık ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, sağlık hizmetleri üretim faktörlerini bir araya getiren, sağlık hizmeti üreten ve sunan, ekonomik değere sahip, hizmet üretim işletmeleridir" şeklinde tanımlanabilmektedir (Semerci, 2010, s. 26). Hastane işletmeleri amaçlarını gerçekleştirmek için; tıbbi, idari, mali, teknik fonksiyonlar gibi birtakım fonksiyonlara sahiptir. Hastane işletmeleri yapıları gereği diğer işletmelerden farklılık gösterebilmektedir. Karmaşık bir yapıya sahiptirler ve en önemlisi hizmet üretmektedirler.

Yaşamımızın her alanında en küçüğünden en büyüğüne kadar karşılaştığımız birçok hata ve hile mevcuttur. Bu durum diğer işletmelerde meydana geldiği gibi hastane işletmelerinde de görülebilmektedir. Hata ve hileler sonucunda ciddi zararlar ortaya çıkmaktadır. Bu zararların önlenmesi ve tespit edilmesi için hastane işletmelerinin etkin bir iç kontrol yapısına sahip olması gereklidir. Etkin bir iç kontrol yapısı, hile yapma olasılığı bulunan kişileri caydırır. Çünkü, iç kontrol sisteminde açık bulunmaması hile fırsatını ortadan kaldırır.

İç denetim ise; "İşletmenin gerçekleştirdiği faaliyetlerin, üst yönetim

tarafından belirlenmiş plan, program, strateji ve misyonlara uygunluğunun ölçülmesi ve işletmenin iç kontrol sisteminin etkin ve verimli olup olmadığının sistematik bir şekilde denetlenme sürecidir" şeklinde tanımlanabilir (Kayıkçıoğlu, 2017, s.12). İç denetim hastane işletmelerinde var olan iç kontrol sisteminin yeterli olup olmadığını denetleyerek, olası riskleri ortaya çıkarması bakımından iç kontrol ile yakın bir ilişkidir.

Sigorta kapsamında, nakit hesaplarında, reçetelerde, stoklar hesabında, alacaklar, hasta kayıtları ve bunun gibi çeşitli alanlarda hastane işletmelerinde hileler görülmektedir. Güçlü bir iç kontrol yapısı ve etkin bir iç denetim ile zararları önlemek mümkün olabilecektir.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Çalış ve Diğerleri (2014), çalışmada hile türlerinin sürekli değişiminden dolayı ve gelişen işletme data tabanları sebebiyle klasik denetim tekniklerinin hileleri engellemede ve ortaya koymada yetersiz kalmasından bahsedilmektedir. Bundan dolayı, bilişim sistemlerinin kullanılmasını kapsayan proaktif yaklaşımların hilelerin önlenmesinde ve ortaya konulmasındaki önemine değinilmektedir.

Güneş (2014), çalışmada muhasebe sistemi iyi kurgulansa bile çalışanların yetki ve sorumluluğu denk olmayınca ve doğru bir yetkilendirme yapılmamışsa işletme hilelere daha açık olur. İşletme iç kontrol sistemi ise bu yetkilendirmenin çalışma derecesi kadar ancak iyi olabilir. Ayrıca, çalışmada hilelerin tamamen yok edilmesinin mümkün olmadığı ama en minimum seviyeye indirilmesi için sistemin dizayn edilmesi gerekliliğine değinilmektedir.

Koyutürk (2015), çalışmada müşteri ile satıcıların hile ile ilgili bilgilendirilmesi ve ilgili prosedürlerinin daha önceden detaylı olarak hazırlanmasıyla hilelerin engellenebileceği üzerinde durulmaktadır. İşletme kültürü, iç kontrol sistemi, işletme etik kuralları hilenin önlenmesinde önemli görülmektedir.

Erdoğan ve Mengi (2018), çalışmada hastane işletmelerinde hata ve hile ile ilgili risklerin ölçülmesinde, değerlendirilmesinde ve ortadan kaldırılmasında uygulanan kontrollere yönelik bir araştırma yapılmıştır.

Ticarette globalleşmenin etlisiyle kontrolün zorlaştığının bu durumun da işletmeleri hilelere daha fazla açık hale getirdiği üzerinde durulmuştur.

Demir ve Diğerleri (2019), çalışmada, hileli finansal işlemlerin tespitinde hileli işlemlerin tekrar düzeyinin belirlenmesi ve iç denetim sisteminin hileli finansal raporlamayı engellemedeki rolünün önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. HASTANE İŞLETMELERİ

Çağımızın getirdiği birçok yeni hastalık ve sağlık şartlarındaki olumsuzluklar, hastalıkların tedavisi ve olumsuz koşullarla mücadele için hastane işletmeciliğini ayrıca mühim hale getirmiştir (Uğurluoğlu vd.,2013:6).

Dünya Sağlık Örgütü hastane işletmesini;" teşhis, tedavi, muayene ve rehabilitasyon hizmetleri olarak sağlık hizmetleri veren hastaların tedavi aldıkları yataklı kuruluşlardır" şeklinde tanımlamıştır (Can ve İbicioğlu, 2008, s.255).

Hastane işletmeleri ise kısaca; sağlık hizmetleri sunan işletmelerdir. Sağlık hizmetleri sunan bu işletmeler amaçlarını gerçekleştirebilmek amacıyla birtakım fonksiyonları yerine getirmek durumundadır. Literatürlerde bu fonksiyonlar değişik açılardan belirlenmekle beraber bu fonksiyonlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Özbek,2014:73);

- Tıbbi fonksiyonlar; Hastane işletmelerinin en temel fonksiyonlarından biridir. Sağlık durumlarını kontrol ettirmek isteyen kimselere sunulan tıbbi tedavi, teşhis, gözlem, ameliyathane gibi hizmetleri içermektedir.

- İdari fonksiyonlar; İşletmeler için gerekli olan idari fonksiyonlar hastanelerde de geçerlidir. Planlama, örgütleme, yürütme, koordinasyon, denetim gibi faaliyetleri kapsamaktadır.

- Mali fonksiyonlar; Hastane personelinin temini, hasta ihtiyaçlarının belirlenerek karşılanması için yapılan giderler vb. kapsamaktadır.

- Teknik fonksiyonlar; Hastane işletmelerinde var olan her türlü araç-gereç ve malzemelerin bakım ve onarımı, hastalar için gerekli olan hizmetleri

kapsamaktadır (Özbek,2014:75).

•Eğitim fonksiyonu; Personelin, halkın, tıp öğrencilerinin eğitimlerini kapsamaktadır. Hastanelerde personel açısından yeni bilgi ve beceri kazanma, halk açısından ise; hastalıktan korunma, aile planlaması gibi temel konularda eğitim faaliyetlerini içermektedir.

•Araştırma ve geliştirme fonksiyonu; Hastalıklar sürekli olarak değişmekte, yeni hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Bu tip durumlar için tedavi bulma, tıbbi yöntemlerin belirlenmesi için klinik içi ya da klinik dışı her türlü araştırma ve geliştirme faaliyetlerinden oluşmaktadır (Yiğittop,2008:14).

Hastane işletmeleri, sağlık ve ekonomik alanlarda faaliyet göstermektedir. Sağlık alanında, tıbbi konularda alınması gereken kararlar ve tedbirler söz konusu iken, ekonomik alanda ise, hastane işletmelerinin kendini ikame etme hususunda aldığı karar ve faaliyetler vardır (Kurt,2018:84).

Hastaneler bir hizmet işletmesi olmasına rağmen diğer işletmelere benzer ve farklı yönleri vardır. Hastanelerin çalışma sistemleri ve yapısı itibariyle çeşitli özellikleri vardır. Bunlar (Yiğittop,2008:9-13);

- Uzmanlaşma seviyesi bir hayli yüksektir,
- Karmaşık (matris) bir yapıya sahiptirler,
- Hastalar (Tüketiciler) uzman personel karşısında zayıf bir konumdadır,
- Bilgi asimetrisine sahiptirler,
- Profesyonellik durumu diğer işletmelere nazaran yüksek seviyededir,
- Tüketici otoritesine sahip değildir,
- Faaliyetler ertelenemez niteliğe sahiptir,
- Çıktı ve değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi ve ölçümü zordur,
- Denetim eksikliği bulunmaktadır.

Hastane işletmeleri üretim işletmesi değil, bir hizmet işletmesi olduğundan dolayı hizmet sunmaktadır. Bu sebeple hizmetlerin ücretlenmesinde maliyetlere değil, bakanlık tarifelerine uyulmaktadır. Hastane işletme yöneticileri ücretleri belirleyemediği için, maliyetleri kontrol altına almak amacıyla iyi bir muhasebe ve finans bilgisine sahip olmalıdır (Ayanoglu vd., 2013, s.3). Temel faaliyet konusu hizmet üretimi ve hizmet üretim çıktısının sunumu olmasından ötürü hizmet üretimi maliyetleri maliyet muhasebesinin alanına girmektedir. Faaliyet türü hangi alanda olursa olsun her türlü işletmenin gelir ve giderlerini kontrol altına alarak muhasebe sistemlerine uygun kayda almalıdır (Kurt, 2018, s.92).

Ek olarak, hastane işletmelerinin üretim işletmelerinden bazı farklı özellikleri mevcuttur. Üretim işletmelerinde üretim ve tüketim arasında zaman farkı var iken, hastane işletmelerinde aynı anda gerçekleştirilir. Ürünler üretim işletmelerinde depolanabilir niteliktedir ancak hastane işletmelerinde ürün hizmet olduğundan dolayı depolanamaz. Hastane işletmeleri tüketiciye özgü hizmet vermekte ve emek yoğun teknoloji ile çalışmaktadır (İsmmmmo-Tesmer, 2013, s.16). Hasta sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi olarak tanımlanabilmektedir. Hastane işletmelerindeki bahsettiğimiz tüketici kavramı bu konuda tartışmalar mevcut olsa da hastadır. Hastane işletmelerinin verdikleri sağlık hizmeti, üretimi ve tüketimi olan bir hizmet ürünüdür. Sağlık hizmetlerini talep ederek faydalananlar bir şekilde ödeme yapmaktadırlar. Bu nedenle kavramsal düzeyde hastalara tüketici demenin yanlış olmayacağı farz edilmektedir (Bostan, 2005, s.19).

3. HİLE VE HATA KAVRAMI

Hile kavramı kısaca bilinçli bir şekilde aldatma ve aldatılana herhangi bir zarar yükleme anlamına gelmektedir. Literatürde birçok tanımı mevcut olmakla birlikte hile kavramının belli başlı özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz (Hacıhasanoğlu ve Karaca, 2015, s.119);

- Hilede kasıt vardır, bilinçli olarak gerçekleştirme söz konusudur,
- Hileyi yapan kişi, kendine herhangi bir çıkar sağlama amacı güder,
- Hile eylemi sonucunda işletme zarar görmektedir,
- Hile eylemi gizli yapılmaktadır,

- Genelde karşı taraf aldatılır.

Hata kavramı ise; kişinin kasıtlı olarak gerçekleştirmediği yanlışlıklar olarak tanımlanabilir. Muhasebe işlemlerinde hata ise yanlış hesaplamalar, muhasebe kayıtlarında yapılan hatalı kayıtlar, finansal durumdan fazla ya da düşük hatalı hesaplamalar gibi işlemlerden oluşur (DeFond ve Jiambalvo,1991, s.643). Ancak bilinmelidir ki hata ve hile arasındaki en büyük fark, hilenin kasıtlı olarak yapılması, hatada ise herhangi bir kastın söz konusu olmadığıdır.

Hatalar, temelde ihmal, bilgisizlik gibi durumlardan kaynaklanmaktadır. Hatalar (Erdoğan, 2018, s.91);

- Matematiksel hatalar,
- Kayıta yapılan hatalar,
- Nakil hataları,
- Unutmadan kaynaklı hatalar,
- Çift kayıt hataları,
- Bilanço hataları, şeklinde sınıflandırılabilir.

Ancak hata ve hile ayrımını yapmak, sanıldığı gibi kolay değildir. Bu nedenle bazı ilkelere göre hareket edilmeli ve denetlemeler sırasında bu ilkeler göz önünde bulundurulmalıdır.

•İşletmelerin hesap işlemlerinde kişiler muhasebenin temel kurallarını bilmektedir, bu nedenle olağandışı durumlar haricinde önemli derecedeki düzensizlikler hile olarak kabul edilmektedir,

•Finansal tablolar hazırlanırken, temel teşkil eden muhasebe belge ve kayıtların yanlış ya da eksik olarak kayda girilmesi,

•İşletme çalışanı, olayları veya bazı gerçekleri yanlış bir şekilde yorumlayarak, tahminlerin yanlış yapılmasına neden olması,

- Hesapların tasnif edilmesinde yanlışlıklar

yapılabilmektedir(Dumanoğlu, 2005, s.350).

Ek olarak hile kavramı (Bircan, 2013, s.30);

- Varlıkların kötüye kullanılması,
- Hileli finansal raporlama,
- Yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar, şeklinde sınıflandırılmaktadır.

4. HASTANE İŞLETMELERİNDE HİLE KAVRAMI

Hastane işletmelerinde hile kavramı; tıbbi tedavi hizmetlerinde bilinçli olarak kandırma veyahut gerçeği olduğundan farklı bir şekilde yansıtarak haksız kazanç elde edilmesi anlamına gelmektedir. Sağlık alanında yapılan hileler ciddi anlamda zararlara yol açmaktadır (Mengi, 2013, s.40).

Hastane işletmelerinde yapılan bazı hileleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Gerçekte sigortalı tarafından kullanılmamış bir hizmeti kullanılmış gibi göstermek,
- Sağlık sigortalarını kötüye kullanmak,
- Hileli tazminat talepleri yaratmak,
- Doktorların tek bir defada gerçekleştirebileceği işlemleri ayrı şekilde birden fazla yapılmış gibi göstermesi,
- Hayali tedaviler,
- Sigortalıya ait kimlik hırsızlığı dolandırıcılığı (Mengi,2013:42),
- Fonların kötüye kullanılması,
- Fonların tahrif edilmesi,
- Mal ve hizmet taleplerinin verilmemesi,

- Malzemelerin fazla değeriilmesi,
- Standartların altında mal temin edilmesi,
- Tıbbi kayıtlarda sahtecilik,
- İzinsiz varlıkların elden çıkarılması,
- Hayali işçilerin maaşları vb. (Muslimat ve Hamid, 2012, s.42).

Bunlar gibi birçok hile sıralanabilir. Hileler hastane işletmelerinde olduğu kadar hayatımızın tüm alanında da bir şekilde yer almaktadır. Nasıl ki işletmelerde, kamu kurumlarında vb. kuruluşlarda çalışan hileleri, yönetici hileleri, müşteri hileleri gibi başlıklar altında incelenen birçok hile türü varsa hastane işletmelerinde de bu riskler mevcuttur.

Örneğin yukarıda sayılan hilelerden hileli tazminat talebi yaratmak, reelde hakedilmemiş tazminat talebi alabilmek amacıyla gerçekleştirilir. Verilen sağlık hizmetinin birden çok faturalandırılmasıyla, verilen hizmetten daha pahalı bir hizmet sunulmuş gibi yansıtılarak, sigorta kapsamında olmayan işlemleri sigorta kapsamında göstererek, çok sayıda reçete elde etmek amacıyla çok sayıda doktor muayenesi almak şeklinde gerçekleştirilebilir (Mengi, 2013, s.41).

Önceleri reçetelerde hata ve hile yapma fırsatları oldukça fazla idi. Dürüst olmayan doktor veya hastalar bu belgelerde hile gerçekleştirilebilmekteydi. Ancak doktor ve eczacı arasındaki eczane hataları, hastalar tarafından gerçekleştirilen hileler gibi işlemler artık teknik sistemler yardımıyla azaltılabilir durumdadır (Rincavage, 2003, s.1).

Resmî gazetede yayımlanan acil sağlık hizmetleri yönetmeliğine göre; "Hastanelerde acil hizmet kapsamına giren hastaların hastane öncesi ve hastaneler arası nakilleri sırasında sunulan hizmetlerin bedeli, bağlı olduğu döner sermaye saymanlığı tarafından hastaların bağlı oldukları sosyal güvenlik kuruluşlarına tahakkuk ettirilerek tahsil işlemi gerçekleştirilir. Ancak sosyal güvencesi olmayıp, ödeme gücü de bulunmayan hastalardan ücret talep edilemez" (Madde:37 (Değişik: RG-24/03/2004-25412)). Ancak nakil durumlarında ödeme gücü olmayan hastalardan alınan ücretler de hileli

işlem olma durumundadır.

Yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar da hile kapsamına girmektedir, rüşvet bunun en bilinen örneğidir. Huzurevleri, sağlık bakım kuruluşları gibi işletmelerde çalışan personeller de bu tip davranışları gerçekleştirebilir (Bircan, 2013, s.49).

ABD'de bulunan Ulusal Sigorta Suçları Bürosu tarafından hazırlanan verilere göre ülke ekonomisini sıkıntıya sokan suçlar arasında hileli işlemler de mevcuttur. Tüketicilerin hileli belgeler ve beyanlarla hastane işletmelerini aldatması, ilaç firmalarının sundukları reklamlarla tüketicileri aldatmasıyla verilen zararlar oldukça yüksektir (Erdem ve Kaya, 2015, s.262).

Kısacası işletmelerde aklımıza gelen hileler ve hile olasılıkları, aynı şekilde bir başka boyutta hastane işletmeleri kapsamında da değerlendirilebilir.

5. HASTANE İŞLETMELERİNDE İÇ KONTROL VE İÇ DENETİM

İç kontrol sisteminin birçok tanımı olmakla birlikte iç kontrol; "işletme faaliyetlerinin stratejileri ile uyumlu, verimli ve etkili bir şekilde yürütülmesi, sağlıklı bir varlık ve kaynak kullanımı, hata ve hile olasılıklarının tespiti, engellenmesi, muhasebe kayıtları ve finansal tabloların doğru ve güvenilir olması ve işletmelerin amaçlarına ulaşmasında yardımcı olması amacıyla yönetimin kullandığı yöntemlerdir" şeklinde tanımlanabilir (Doğan, 2018, s.12).

Hastaneler sağlığın korunması ve iyileştirilmesi konusunda büyük önem taşımaktadır. Toplumsal açıdan da önemli bir yere sahip olan hastane işletmelerinin kaynak kullanımı, etkinlik ve verimliliği hususunda daha da gelişmesi için işletme anlayışı ile yönetilmeleri gerekmektedir. Bunun için de sağlıklı işleyen bir iç kontrol sisteminin varlığı gerekmektedir (Doğan ve Burgazlıoğlu, 2015, s.20).

Hastane işletmelerinde iç kontrolün 3 temel amacı bulunmaktadır. Bunlar;

- Yapılan işlemlerin etkinlik ve verimliliğini arttırmak,

- Finansal raporlamanın doğruluk ve güvenilirliğini sağlamak,
- Yürürlükteki mevzuat ve kanunlara uygunluğu sağlamak.

Hastane işletmelerinde bu üç amaç yapılan tüm faaliyetleri içermektedir. Hastane işletmelerinde iç kontrol; yönetici kurulu, çalışanlar ve yöneticileri ilgilendiren, yukarıda sayılan amaçlara ulaşılması için makul bir güvence sağlamak amacıyla uygulanan bir süreçtir ve iş akışlarının içine yerleştirilmektedir (Erzurum, 2014, s.33).

Hastane işletmelerinde iç kontrol sistemi kurulurken birtakım unsurlar göz önünde bulundurulmalıdır. Bunlar (Can, 2014, s.118-119);

- Sigortalama; suistimal ve yolsuzlukları önlemek için çalışanlar sigorta kapsamına dahil olmalıdır.

- Eğitim; Hastane personeli, hastalar belli eğitimler göyerek daha bilinçli hale getirilmelidir.

- Görevler Arasında Değişim; başka görevlerde de görevi alan kişilerin bilgi sahibi olması amaçlanır.

- Bağımsız Kontroller; yapılan kontroller birbirinden bağımsız gerçekleşmelidir.

- Görevlerin Ayrılığı; hastanın hesabını onaylayan kişi ile hesabın şüpheli olduğuna karar veren kişi farklı kişiler olmalıdır. Bu unsurdaki temel amaç; hata ve hilelerin önlenmesi, hata ve hile var ise tespit edilmesidir (Kertiş, 2005:38).

- Uygun Yetki Verme; işletmede yetkiler departmanların iş alanlarına uygun olmalıdır. Örneğin, malzeme siparişi doğru departman tarafından verilmelidir.

- Dökümanların Yeterliliği; işletmede amaçları ve yöntemlerini kapsayan bir iç kontrol sistemine ve işlemlerinin belge ve kayıt altına alınarak, bunların belgelerine sahip olmalıdır (Kertiş,2005:40).

- Sistem Kontrolleri; iç kontrol sistem ve faaliyetlerinin, işletme

yapısına katkı sağlayıp sağlamadığının analizi yapılarak, kalite kontrolünün yapılması ve kaynakların yeterliliğinin belirlenerek, değerlendirilmeye tabi tutulmasıdır (Tufan,2012:29).

İç denetim kavramı iç kontrol ile ilişkilidir. Bu nedenle iç denetim kavramı; "İşletmenin gerçekleştirdiği faaliyetlerin, üst yönetim tarafından belirlenmiş plan, program, strateji ve misyonlara uygunluğunun ölçülmesi ve işletmenin iç kontrol sisteminin etkin ve verimli olup olmadığının sistematik bir şekilde denetlenme sürecidir" şeklinde tanımlanabilir (Kayıkçıoğlu, 2017:12).

Uluslararası Denetçiler Enstitüsü'nün 1999'da yaptığı tanıma göre ise iç denetim; "İşletmenin işlemlerine değer kazandırmak ve geliştirmek için yapılan bağımsız, objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir. Sistematiğe getirerek bir işletmenin hedeflerine ulaşmasında yardımcı olur, risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğini arttırmak için disiplinli bir yaklaşımla değerlendirmede bulunur" şeklinde tanımlanmıştır (Coram vd., 2006:5).

İç denetimin tanımlarından anlaşılacağı bazı fonksiyonları bulunmaktadır. Bunlardan en temel olanları güvence sağlama ve danışmanlık fonksiyonlarıdır. Güvence sağlama fonksiyonu iç denetçilerin yaptıkları değerlendirmelerde ve sundukları raporlarda bağımsız ve objektif olmalarıdır. Danışmanlık hizmetinde ise; usul ve yol gösterme, tavsiyelerde bulunma, işleri kolaylaştırma gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir (Yurtsever, 2015, s.93-94).

Hastane işletmelerinde iç denetim ise; hastane işletmelerinde uygulanan iç kontrol sisteminin etkin ve verimli olup olmadığının, riskler de göz önünde bulundurularak belli zaman aralıklarında gözlemlenmesi ve değerlendirilmesidir. İç denetim hastane işletmelerinin işlemlerinin gelişmesi ve değer kazanması hususunda, bağımsız, yansız bir şekilde uygulanması gerekli bir danışmanlık faaliyetidir. İç denetim aynı zamanda hastane işletmelerinin amaçlarına ulaşmasında yardımcı olmaktadır (Erzurum, 2014, s.37).

İç kontrol sürecine odaklanarak, hile ve yolsuzluklar ortaya çıkmadan risklerin önceden belirlenip, tespit edilmesi amacına yönelik

gerçekleşmektedir. Kayıplar ortaya çıkmadan bu durumun engellenmesi istenir. Hastanelerde uygulanan etkin bir iç kontrol sistemi, hile ve yolsuzlukların ortaya çıkmadan belirlenmesinde, hastanenin etkin ve verimli olarak çalışması, karlılığını etkileyecek herhangi olumsuzlukların tespit edilerek giderilebilmesi açısından halk sağlığı açısından yapılan hata ve hileleri önlenmesi için büyük yarar sağlamaktadır (Doğan ve Burgazlıoğlu, 2015, s.31). İç kontrol bu yararı sayesinde oluşabilecek maddi kayıpların önüne geçerek, muhasebe işlemleri ve finansal tabloların güvenilirliğini sağlamaktadır.

Örneğin muhasebe işlemlerinde kasa hesabının önemi büyüktür. İyi bir kasa kontrolünün varlığı iç denetimin etkin olduğunun göstergesidir. Bildiğimiz üzere tüm işletmelerde kullanılan kasa hesabı elbette hastane işletmelerinde de kullanılan kilit bir hesaptır. Kasa hesabı diğer hesaplarla da ilişkilidir ve muhasebe kayıtlarının, finansal tabloların doğruluğunu etkiler. Bu hesaplarda hile ve hata olasılığı da yüksektir. İç kontrol kasa denetimi gerçekleştirerek, bu alandaki olası hilelerin önüne geçmeyi amaçlamaktadır (Yığıttop,2008:50). Kasa hesabında nakit tahsilatı kontrollerinde yolsuzluklar ile sık karşılaşılmaktadır. Hastane işletmelerinin kasa hesabında iç kontrol sistemi sonucu karşılaşılan hileler genelde (Kertiş, 2005, s.44);

- Kayıtlanmadan ayakta tedavi hizmeti alan hasta hizmetlerinin nakit tahsilatına yönlendirilmesi,
- Kayıttan silinmiş şüpheli alacakların tahsilinin cebe indirilmesi,
- Hastane işletmelerinde yapılan indirimleri, fazla söyleyerek, fazla nakdin çalınması,
- Kasa sayım sonucu çıkan fazlalıkları gizleyerek, elde etmek şeklinde olabilmektedir.

Muhasebenin temel hesaplarından olan stoklar da işletmenin önemli kalemlerindedir. Stoklar, hile ve suistimale açık hesaplardandır. Bu nedenle iç kontrol sistemi stoklar hesabında hileye karşı önlemler almalıdır. Stokların bozulması, israf edilmesini önlemek ve korumayı sağlamak, bu önlemlerden bazılarıdır(Usul ve Ateş, 2011, s.52).Stokların kayıtların muhasebe ilkelerine uygun olarak geçirilip geçirilmediği, finansal tablolara doğru biçimde

yansıyıp yansımadığına bakılması gibi denetimler gerçekleştirilir (Ceran ve Bezirci, 2011, s.512). Hastane işletmelerinde ise stok kavramı diğer işletmelere nazaran biraz farklıdır. Çünkü, satışı gerçekleştirilen malzemeler hizmet üretiminde kullanılan mal ve malzemelerdir. Ancak hastane işletmelerinde de bu kalem bilançoda ağırlığı olan bir hesaptır ve iç kontrol sistemi tarafından diğer işletmelerde olduğu gibi denetlenmelidir (Özbek, 2014, s.132).

Hastane işletmelerinin giderlerinin büyük bir kısmını oluşturan personel ücret ödemelerinde de hile ve yolsuzluklar yaşanabilmektedir. İşe alımlarla, işten çıkarmalarda, her türlü terfi işlemlerinde, faaliyetleri yürütmek üzere bir personel departmanı bulundurulması iç kontrol sistemi uygulaması için gereklidir (Kızıltuğ, 2015, s.53). Ödemelerin nasıl gerçekleştiği, ödeme tutarları vb. işlemler kontrol edilmelidir.

İç denetim kurumun tüm faaliyetleri, süreçleri ve çalışanları ile ilgilidir. İç denetim sadece finansal olan olaylarla değil finansal olmayan olaylarla da ilgilenmektedir. İç denetim, mali denetim, faaliyet denetimi, uygunluk denetimi, operasyonel denetim, risk yönetimi, kriz yönetimi ve hile ve yolsuzluk denetimi gibi denetimleri içine almaktadır. Son yıllarda meydana gelen hilelerde artış iç denetimi ve iç denetimin hile ve yolsuzluk denetimini de beraberinde getirmiştir.

Hata, hile ve yolsuzlukların, kazanç ve varlık kayıplarının önüne geçilmesinde, iç kontrol sistemi ve iç denetim faaliyetinin etkinliği oldukça önemlidir (Yurtsever, 2015, s.93).

Hile eylemi gerçekleştirecek kişi, işletmenin iç kontrol yapısında açık olup olmadığını kontrol eder, eğer açık varsa bu kişiye hile yapma fırsatını verir. Bu nedenle iç kontrol yapısı güçlendirilerek hile yapma olasılığının önüne geçilmelidir (Mengi, 2012, s.125).

Güçlü bir iç kontrol yapısı oluşabilecek hileleri önlemede oldukça yararlı olacaktır. Çünkü, hileli işlemlerde başarılı olmak için var olan kontrolleri aşmak gerekir. Hatta büyük tutarlı gerçekleştirilen hileler, konumları itibariyle kontrollerin güçlü ve zayıf yanlarını bildiklerinden dolayı genelde üst yöneticiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu sebeplerden ötürü iç kontrol yapısı işlevleri (Erdem, 2014, s.54; Muslimat, 2012, s.55);

- Hile eyleminin gerçekleşmesini zorlaştırıcı olmalıdır,
- Bazı durumlarda hile yapma riskini olanaksız hale getirmelidir,
- Eğer gerçekleşen bir hile varsa, hilenin ne olduğunun belirlenmesi ve sorumluların tespitinde aktif bir rol oynamalıdır.

Eğer işletmenin iç kontrol sisteminde eksiklikler mevcut ise ve eksiklikler belirlenip açık kapatılmıyorsa (Gürel, www.gureli.com.tr, 14.09.2019);

- İşletme varlıklarında azalma,
- Hatalı, yanlış kararlar alma ve uygulama,
- Hile ve yolsuzluk,
- Kazanç kaybı,
- Amaç ve hedeflere ulaşamama gibi durumlar gerçekleşir.

Hilelerin önüne geçmek için iç kontrol sistemi geliştirilmeli ve güçlendirilmelidir. Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu'nun 2011 raporunda iç kontrolün geliştirilmesi için yapılması gereken işlevler sıralanmıştır. Bunlar (Atmaca, 2012, s.201-202);

•İç kontrol sistemi, hangi işletmede uygulanıyorsa o işletmenin amacına uygun olarak dizayn edilmeli, risk ve kurumsal yönetimle uyum içinde olmalıdır.

•İç kontrol işletmelerdeki görev ve sorumlulukları belirleyerek, birbirleri ile iletişim halinde olmalarını sağlamalıdır

•İç kontrol sistemi işletmede çalışan personellerin işletme amaçlarına ulaşmadaki performans düzeylerini ölçerek, değerlendirmelidir.

•İç kontrol sistemi, yetkin kurullar tarafından sorumlulukların yerine getirildiği bir ortam oluşturmalıdır.

- İç kontrol, sistemin hataları ve zayıflıklarını sürekli olarak

değerlendirmek için işletme yönetimi ile iletişim halinde bulunmalıdır.

Yapılabilecek hilelerin tespiti, hileleri önleyici önerilerin bulunması, yöneticilere danışmanlık hizmeti gibi sebeplerden dolayı işletmeler iç denetime ihtiyaç duyarlar. Güçlü ve etkili bir kontrol için iç denetim şarttır. İşletmelerde iç denetim için yeterli kaynakların ayrılması gereklidir. İç denetim yetkin kişiler tarafından yapılmaktadır (Aktaş, 2015, s.44).

İç denetimin var olmasının sağladığı bazı faydalar aşağıdaki gibidir (Arslan, 2018, s.93-95);

•İşletme içi önceden tahmin edilemeyen, olumsuz sonuçlar doğurabilecek risklerin tespiti,

•Hata ve hilelerden kaynaklanabilecek zararların önüne geçilmesinde,

•Varlık ve kayıtların korunmasında yarar sağlar,

•Güvenilir bilgiler ve verimlilik artışı,

•Suistimallere ilişkin tedbirler sağlar,

•Yasa ve mevzuata uygunluğu sağlar,

•Finansal tablolar ve belgelerin iç denetim tarafından incelenmesi güvenilir bilgi sağlar.

Ayrıca, hasta kabulü ve kayıtların, nakit girişi olan hastane kafeteryaları, hasta vezneleri gibi yerlerin, laboratuvar departmanını vb. işlemlerde iç kontrol sisteminin yeterli olup olmadığını denetleyerek, açık var ise tespit eder ve riskleri değerlendirir (Can, 2014, s.127).

İşletmelerde güven esasının temelini iç kontrol sisteminin varlığı oluşturmaktadır. İşletmelerde etkin bir iç kontrol yapısı mevcut ise (Atmaca, 2012, s.199-200);

•İşletmenin iyi bir örgüt yapısına sahip olması,

•İşletmede uzmanlaşma,

- Hata ve hilelerin önlenmesi,
- İşletmenin var olan zayıf noktalarının tespiti,
- Muhasebe sisteminin sağlamlığı,
- Personelin niteliği,
- İç denetim yapısı ile uyum olmalıdır.

Hastanelerde iç kontrol sisteminin etkin olması, hastalara düşük maliyet ile sağlık hizmetlerinin verilmesini ve israfın önüne geçilmesine yardımcı olur (Can, 2014, s.118). Ayrıca etkin bir iç kontrol sisteminde, yapılan denetimin alanı ve süresi azalarak denetim işi kolaylaşmakta, hile riski azalmaktadır. Ancak etkin olmayan, zayıf bir iç kontrol sistemi mevcut ise; denetimin alanı artar, süresi uzar, hile fırsatı artar ve denetim zorlaşır (Atmaca, 2012, s.200).

SONUÇ

İç denetim, iç kontrol sisteminin etkinliğini ölçen bir denetim türüdür. Kurumların iç kontrol sistemleri de hile ve hatalara açık sistemlerdir. İnsanın olduğu yerde hile ve hata olabilir, paranın olduğu yerde ise hile riski artmaya başlar. İnsan ve para bir araya geldiğinde ve bu durum kötü niyetle beslendiğinde, maddi menfaat elde etme isteği ile birlikte de hileler ortaya çıkar. İç denetim sistemi de tüm bu hileleri yakalamaya çalışan, süreç denetimi yapan bir birim olarak ortaya çıkmıştır. Hastaneler de günümüzde sadece tedavilerin yapıldığı sağlık kuruluşları değil, aynı zamanda satın alma ve hizmet satışı olarak çok yüksek paraların döndüğü büyük işletmelerdir. Ayrıca, çalışan sayısının çok fazla olmasından dolayı maaş ve döner sermaye harcamaları da yine çok fazlaca yapılan işletmelerdir. Nakit işlemlerin çokluğu ve yüksek meblağlarda olması hastanelerde hile yapılma olasılığını güçlendirir. İç denetim, risk odaklı süreç denetimi yaptığı için ve iç kontrolün denetimini sürekli denetlediği için hileler üzerindeki caydırıcılığı geleneksel denetim yöntemine göre ve haliyle de sonuç odaklı olarak yapılan dış denetime göre daha yüksektir. İç kontrol sisteminin sürekli iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi hastane işletmeleri için çok önemlidir. Riski yüksek alanlardan iç denetime başlanmalı ve özellikle ihaleler başından sonuna kadar çok iyi takip edilmelidir. Böylelikle, hastalara daha düşük maliyetle hizmet

verebilme durumu söz konusu olabilir ve devletten talep edilen ve gerçek harcamalardan daha yüksek olan hayali ödeneklerin önüne geçilmiş olur. Ayrıca, hastane işletmelerinde iç kontrol prosedürlerinin güncellenmesi, ihbarlara önem verilmesi ve üzerine gidilmesi, personel seçiminde dürüstlük testlerinin yapılması, hile ve iç denetimle ilgili eğitim faaliyetlerinin düzenli olarak personele belirli aralıklarla verilmesi ve etik ilkelerin benimsetilmesi gibi faaliyetlere önem veren bir organizasyon yapısı oluşturulmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aktaş, E. (2015). İç Denetim ve Risk Yönetimi İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi., İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, Ö. (2018). Muhasebe Hilelerinin Tespitinde İç Denetim Sisteminin Önemi ve Denetim Standartları Açısından Bağımsız Denetçinin Hileye Karşı Sorumluluğu: Bağımsız Denetim Şirketlerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atmaca, M. (2012). Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi: *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 191-205.
- Ayanoğlu, Y., Abuhanoğlu, H., & Teke, A. (2013). Sağlık Hizmetleri Yönetimi Eğitiminde Muhasebe ve Finansman Derslerinin Önemi: *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1-19.
- Bircan, N. G. (2013). Kar Amaçsız İşletmelerde Hile Denetimi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bostan, S. (2005). Hastane İşletmelerinde Müşteri (Hasta) Beklentileri Araştırması. Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Can, A. & İbicioğlu, H. (2008). Yönetim ve Yöneticilik Yönünden Üniversite Hastanelerinin Değerlendirilmesi: *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 253-275.
- Can, E. N. (2014). Hastane İşletmeciliğinde İç Kontrol Sisteminin Etkinliği. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ceran, Y., & Bezirci, M. (2011). Stok Hesaplarının Denetiminde İç Kontrol Sistemi ve İç Denetimin Önemi: *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(22), 507-536.
- Coram, P., Ferguson, C., & Moroney, R. (2006). The Value of Internal Audit in Fraud Detection: *Journal of Accounting and Finance*, 48(4), 543-549.

- Çalış, Y.E., Keleş, M., & Engin, A. (2014). Hilenin Ortaya Çıkarılmasında Bilgi Teknolojilerinin Önemi ve Bir Uygulama: Muhasebe ve Finansman Dergisi, 63, 93-108.
- DeFond, M. L., & Jambalvo, J. (1991). Incidence and Circumstances of Accounting Errors: Accounting Review, 643-655.
- Demir, M., Kısakürek, M., & Arslan, Ö. (2019). İç Denetim Sisteminin Hileli Finansal Raporlamayı Önlemedeki Rolüne Yönelik Bağımsız Denetçiler Üzerinde Bir Araştırma: *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 82, 111-134.
- Doğan, S., & Burgazlıoğlu, E. (2015). İç Kontrol Sistemi ve Özel Bir Hastanede Uygulaması: *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 18-33.
- Doğan, T. (2018). Hileli Finansal Raporlamanın Önlenmesinde İç Kontrol Sistemi ve İç Denetimin Etkinliği ve Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dumanoğlu, S. (2005). Hata ve Hile Ayrımı: Hile Denetimi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1). 347-358.
- Erdem, Y.C., & Kaya, C.T. (2015). *Hile ile Mücadelede Muhasebe ve Pazarlama İş birliği: Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), 260-267.
- Erdem, Z. (2014). Hile Denetimi ve İç Kontrol İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, B. & Mengi, B.T. (2018). Hata ve Hilelerin Önlenmesine Yönelik Kontroller ve Sağlık Sektörü Üzerine Bir Uygulama: *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 85-106.
- Erzurum, M. (2014). Özel Hastane İşletmelerinde Muhasebe: İç Kontrol Sistemi ve Swot Analizi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güneş, Ş. (2014). İşletmelerde Hile Riskinin Önlenmesi ve Hastane İşletmelerinde Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacıhasanoğlu, T., & Karaca, N. (2015). Potansiyel Muhasebe Meslek Mensuplarının Hile Algısı Üzerine Bozok Üniversitesi'nde Yapılan Bir Araştırma: *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 117-130.
- Kayıkcıoğlu, S. (2017). Şirketlerin İç Denetim Birimlerinde Hile Denetimi ve Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kertiş, S. (2005). Hastane İşletmelerinde İç Kontrol Sistemi ve Özel Bir X Hastanesinde Uygulanması. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kızıltuğ, P. (2015). Hastane İşletmelerinde İç Kontrol Sistemi ve Özel Bir Hastanede İç Kontrol Sistemi Uygulanması. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koyutürk, Ö. (2015). İşletmelerde Hile Tespitinin Önemi ve Abc Hastanesinde Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurt, P. (2018). Hastane İşletmelerinde Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme: Kamu Hastanesinde Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Bartın: Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mengi, B. T. (2012). Hile Denetiminde Yetkinliklerin Değerlendirilmesi: *Hile Karosu. Mali Çözüm Dergisi*, 114, 113-128.
- Mengi, B. T. (2013). Sağlık Hizmetlerinde Meydana Gelebilecek Hileleri Önlemeye Yönelik Bir Uygulama Olarak Biyometrik Kimlik Doğrulama Sistemlerinin Kullanımı: *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (60), 39-50.
- Muslimat, A. S., & Hamid, K. T. (2012). The Role of Internal Audit Unit in Fraud Prevention in Government Owned Hospitals in a Nigerian Setting: *IOSR Journal of Business and Management*, 2, 39-44.
- Özbek, S. B. (2014). Hastane İşletmelerinde Yolsuzluk ve Finansal Tablo Hileleri: İstanbul İl Merkezli Bir Hastane Örneği. Yüksek Lisans Dönem Projesi, Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Semerci, T. (2010). Hastane İşletmelerinde Bağımsız Denetim ve Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Tufan, M., (2012). Uluslararası İç Denetim Standartları Çerçevesinde Kamuda İç Denetim: Türkiye'deki İç Denetim Sisteminin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uğurluoğlu, Ö., Çelik, Y., Tengilimoğlu, D., Kılıç, M., Esatoğlu, A. E., & Şahin, B. (2013). Sağlık Kurumları Yönetimi-II. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Usul, H., Titiz, İ., & Ateş, B. A. (2011). İç Kontrol Sisteminin Kurumsal Yönetimin Olusumundaki Etkinliği: Marmara Bölgesi Belediye İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (49), 48-54.
- Yiğittop, V. M. (2008). Özel Hastane İşletmelerinde Muhasebe Uygulamaları ve İç Kontrol Sistemi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yurtsever, G. (2015). İç Denetimin Fonksiyonları ve Katma Değeri: Finans&Politik ve Ekonomik Yorumlar, 52(602), 89-101.
- <https://www.ismmmo.org.tr/Egitim/Saglik-Isletmelerinde-Muhasebe-ve-Vergi-Uygulamalari-Seminer-Sunumu--13936> adresinden alındı.

<http://www.gureli.com.tr/pdf/ic-kontrol-hile-ve-hassasiyet-analizi> adresinden alındı.

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

AAOIFI Standartlarının Türkiye’deki Katılım Bankalarına Olası Etkileri

Possible Effects of AAOIFI Standards on Participation Banks In Turkey

Prof. Dr. Mehmet Ersoy
Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, mersoy@artvin.edu.tr
(ORCID: 0000-0003-4057-6752)

Mustafa Süner
Marmara Üniversitesi Bankacılık Doktora Öğrencisi, mustafa35suner@gmail.com
(ORCID: 0000-0003-3363-6147)

Özet

İslami Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetim Kuruluşu’nun Kavramsal Çerçeve, Faizsiz Finans Muhasebe Rehberi ve 18 adet standart Kamu Gözetimi Kurumu tarafından Türkçe’ye çevrilerek Resmî Gazete’de yayınlanmıştır. 01.01.2020 tarihinden itibaren ihtiyari olarak uygulanabilecek standartların Türkiye’deki Katılım Bankalarına etkilerini ele almak adına ülkemizde uygulanan muhasebe standart metinleri ile karşılaştırılmıştır. AAOIFI standartlarını benimseyen yabancı bir katılım bankası ile ülkemizde faaliyet gösteren bir katılım bankasının finansal tabloları karşılaştırılmıştır. Katılım ve mevduat bankalarının kullanması zorunlu hesap planı üzerinden de karşılaştırma yapılmış, farklar ortaya konmuştur. Ayrıca düzenlenen finansal tablolarda yer alan ana kalemlerin karşılaştırılmasına yer verilmiştir. AAOIFI standartlarının ülkemizde uygulanması ile ek finansal tabloların düzenlenmesi, zekât uygulaması, niteliksel özellikler ve muhasebe varsayımlarında ilave hususlar, krediler kalemi yerine islami bankacılığa özgü kalemlerin eklenmesi söz konusu olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslami Bankacılık, Muhasebe, Standart

JEL Sınıflandırması: M41

Abstract

This paper compares and contrasts the present accounting standards in Turkey to that of the Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, in terms of its effects to the Turkish Participation Banks when implemented. Comparison between an annual report of a participation bank abroad that is subject to AAOIFI

standards and an annual report of a participation bank in Turkey has also been studied. In addition, paper also examines the accounting “Charts of Accounts” from the communiques of the Turkish Regulatory and Supervisory Agency (BRSA) for both participation banks and conventional banks searching for their resemblances and distinctions, along with the comparison of the main components of their financial statements. The work at hand sets forth that after the application of the standards of AAOIFI, additional financial reports will start to be prepared, comprising additional qualitative characteristics in terms of differentiation of the components which are peculiar to Islamic banks which are currently classified as credits in financials and extended applications on accounting projections. Furthermore, these standards will also make way for the application of zakah practice in participation banking system.

Anahtar Kelimeler: Islamic Banking, Accounting, Standards

JEL Sınıflandırması: M41

KISALTMALAR LİSTESİ

AAOIFI: İslami Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetim Kuruluşu

KGK: Kamu Gözetimi Kurumu

TMS : Türkiye Muhasebe Standartları

TFRS : Türkiye Finansal Raporlama Standartları

BDDK : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

SPK : Sermaye Piyasası Kurulu

IFRS : International Financial Reporting Standarts

BRSA : Banking Regulation and Supervision Board

UFRS : Uluslararası Finansal Raporlama Standartları

IFI : İslami finans kurumları

FFMS : Faizsiz Finans Muhasebe Standartları

TTK : Türk Ticaret Kanunu

VUK : Vergi Usul Kanunu

GİRİŞ

İslam'a göre, bir insan tüm faaliyetleri için Tanrı'ya karşı sorumludur. Söz konusu felsefe, İslam'da kurumsal hesap verebilirliğin ve muhasebe ilkelerinin temelini oluşturur. İslami bankacılığın kullandığı muhasebe, hesap verebilirlik, adalet ve hakikat olan üç genel islami değer ilkesine dayanmaktadır (Abdullah, 2018).

Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve muhasebe kayıtlarının yapılması ve finansal tabloların tek düzen hesap planı doğrultusunda yapılması Türk Ticaret Kanunu denetim raporu başlıklı 402.maddesinde defterlerin öngörülen hesap planına uygun tutulup tutulmadığının raporda belirtilmesi şeklinde yer verilmiştir (TTK, 2012). Ayrıca Vergi Usul Kanunu ikinci bölüm usulsüzlük başlığı altındaki 353.maddesinde tekdüzen hesap planına uymayanlara özel usulsüzlük cezası kesilebileceği hükmü bulunmaktadır (VUK, 1961).

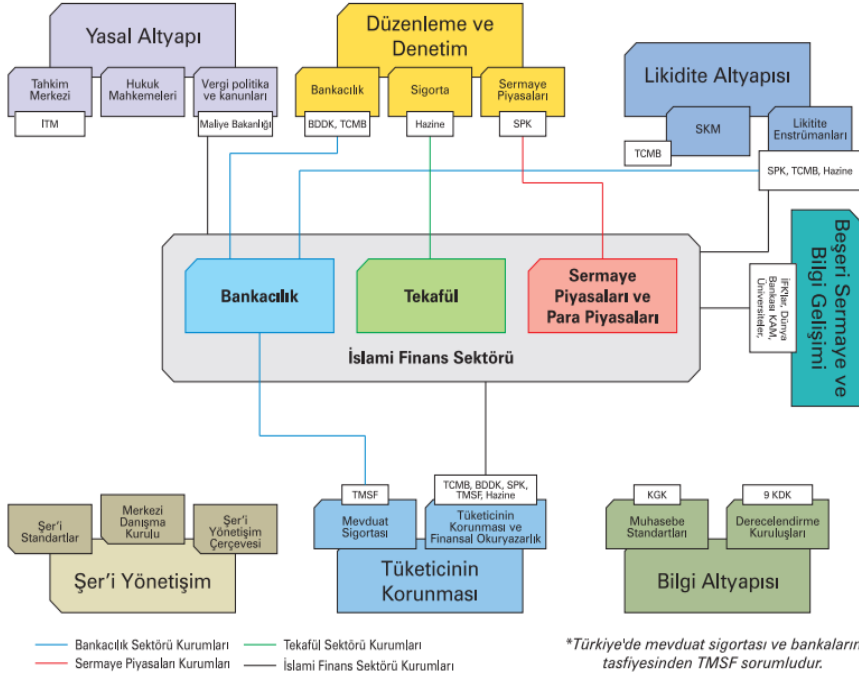
Bu çalışmada ülkemizde konvansiyonel ile katılım bankalarının tek düzen hesap planları ve muhasebe uygulamalarının, yanı sıra TMS ile faizsiz finans muhasebe standartlarının karşılaştırılmıştır. Akabinde Türkiye'deki bir katılım bankası ile dünyada AAOIFI standartlarını benimseyen bir katılım bankasının faaliyet raporları arasındaki farklar ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, ülkemizde taslak olarak yayımlanmış bulunan AAOIFI standartlarının uygulanması halinde karşılaşılabilecek olası farkları ve etkileri ortaya çıkarmaktır.

1.TÜRKİYE VE DÜNYADA İSLAMİ BANKACILIKTA MUHASEBE UYGULAMALARI

28.06.2012 tarihinde yayımlanan resmi gazetede “Bankalarca Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolar İle Bunlara İlişkin Açıklama Ve Dipnotlar Hakkında Tebliğ” madde 1’de tebliğin amacının, “Bankaların Muhasebe Uygulamalarına ve Belgelerin Saklanması İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik hükümleri çerçevesinde, Türkiye Muhasebe Standartlarını uygulayarak düzenleyecekleri konsolide ve konsolide olmayan finansal tabloların biçim ve içerikleri ile bunların açıklama ve dipnotlarıyla birlikte kamuya açıklanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektir.” olduğu belirlenmiştir (BDDK, 2012).

13 Haziran 2013 tarihinde yayımlanan resmî gazetede “Sermaye Piyasasında Finansal Raporlamaya İlişkin Esaslar Tebliği” madde 5’de, “İşletmeler, finansal tablolarının hazırlanmasında KGK tarafından yayımlanan TMS/TFRS’yi esas alırlar.” hükmü yer almaktadır (SPK, 2013).

BDDK ve SPK’nın muhasebe standartlarının uygulanmasından sorumludur. Bunların yanı sıra KGK’nın uluslararası standartlar paralelinde TMS düzenlemek ve duyurmak, bağımsız denetim için işleyişte birliği sağlamak, denetim kalitesini sağlamak, bağımsız denetimde görev alacakları yetkilendirmek ve bunları denetlemek şeklinde amaçları bulunmaktadır (KGK, 2011).

Şekil 1. İslami Finans Mimarisi Kurumları-Türkiye

Kaynak: (İSEDAK, 2016)

İslami finansın uygulandığı ülkelerde muhasebe standartlarına ilişkin farklı Türkiye’de islami bankacılık bulunmasına rağmen AAOIFI tarafından yayımlanan muhasebe standartları henüz uygulanmamakla birlikte, AAOIFI standartlarının Türkçe çevirisi yapılmış KGK sitesinde görüşe sunulmuştur.

Ülkemizde mevcut durumda Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları uygulanmaktadır.

uygulamalar göze çarpmaktadır. AAOIFI muhasebe standartlarının uygulanıp uluslararası muhasebe standartlarının dikkate alınmadığı hiçbir ülke mevcut değildir. Malezya, Endonezya, İran ve Pakistan, IFRS ve AAOIFI'den esinlenerek kendi yerel muhasebe standartlarını uygulamaktadır (AOSSG, 2016).

1.1.Katılım Bankalarınca Uygulanacak Tek Düzen Hesap Planı

Türkiye'deki konvansiyonel bankalar 1986 yılından itibaren tek düzen hesap planını uygulamaktadırlar. Katılım bankalarının 5411 sayılı bankacılık kanunundaki düzenleme ile banka statüsüne alınması sonucunda, katılım bankaları da BDDK'nın denetimine tabi tutulmuş olup, 2007 yılından itibaren katılım bankalarında uygulanacak yöntem ve planlar BDDK tarafından yayınlanan yönetmeliklere uygun olması gerekmektedir. Bu anlamda, 20.09.2017 tarihli ve 30186 sayılı resmî gazetede BDDK tarafından Katılım Bankalarınca Uygulanacak Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ yayınlanmış, söz konusu tebliğ ile 26.01.2007 tarihli tekdüzen hesap planında değişiklik yapılmıştır (Ağkan, 2018b).

Mevduat ve katılım bankalarının tek düzen hesap planlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi neticesinde aşağıdaki gibi bir tablo ortaya çıkmıştır.

Tablo 1. Katılım-Mevduat Bankalarının Tek Düzen Hesap Planlarının Karşılaştırılması

Katılım Bankaları		Mevduat Bankaları	
Hesap kodu	Hesap Adı	Hesap Kodu	Hesap Adı
0	Dönen Değerler	0	Dönen Değerler
03012	Kar ve Zarar Ortaklığı Belgeleri	03000	Mali Kuruluşlar Bono ve Tahviller
03013	Gelire Bağlı Senetler	03109	Repo İşlemlerine Konu Menkul Değerler
03014	Yatırım Fonu Katılım Belgeleri	050	Ters Repo İşlemlerinden Alacaklar

1	Krediler	1	Krediler
102	Mal Karşılığı Vesaikin Finansman	100	İskonto ve İştirak Senetleri
120	Kısa Vadeli Kar Zarar Ortaklığı Yatırımları	104	Factoring İşlemlerinden Alacaklar
2	Yatırım Amaçlı Değerler	2	Yatırım Amaçlı Değerler
3	Toplanan Fonlar ve Diğer Yabancı Kaynaklar	3	Mevduat ve Diğer Yabancı Kaynaklar
300	Özel Cari Hesaplar	300	Tasarruf Mevduatı
321	Katılma Hesapları-Özel Fon Hesapları	332	Repo İşlemlerinden Sağlanan Fonlar
360	Kar Payı ve Gider Reeskontları	360	Faiz ve Gider Reeskontları
-	-	356	Factoring İşlemlerinden Borçlar
4	Özkaynaklar	4	Özkaynaklar
5	Kâr Payı Gelirleri	5	Faiz Gelirleri
6	Kâr Payı Giderleri	6	Faiz Giderleri
7	Kâr Payı Dışı Gelirler	7	Faiz Dışı Gelirler
8	Kâr Payı Dışı Giderler	8	Faiz Dışı Giderler
9	Nazım Hesaplar	9	Nazım Hesaplar

Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır.

Katılım ve mevduat bankalarının tek düzen hesap planı kalemlerine bakıldığında; mevduat bankalarının dönen varlık kalemlerinde bono, tahvil, repo, ters repo işlemlerinin bulunduğu, ancak katılım bankalarında bu kalemlerin yer almadığı görülmektedir. Bunların yerine kâr zarar ortaklığı belgeleri, gelire bağlı senetler ve yatırım fonu katılım belgeleri kalemleri görülmektedir.

Factoring işlemlerinin geleneksel bankacılığın aksine katılım bankalarının hesap planında yer almamaktadır. Aynı şekilde mevduat bankaları tarafından iskonto ve iştirak kredileri bulunurken bunun katılım bankalarında bulunmadığı, mal karşılığı vesaikin finansmanı ve kâr zarar

ortaklığı yatırımları kalemlerinin katılım bankacılığında yer aldığı görülmektedir.

Banka pasif kalemlerine göz atıldığında ise katılım bankalarında özel cari hesap ve katılma hesaplarının farklılaştığı görülmektedir. Mevduat bankalarında yine katılım bankalarında bulunmayan faktöring ve repo işlemlerinden sağlanan fonlar kalemlerinin yer aldığı görülmektedir. Aynı şekilde mevduat bankalarının tek düzen hesap planlarında faiz adı altındaki tüm kalemlerin katılım bankaların tek düzen hesap planlarında kar payı adı altında düzenlendiği görülmektedir.

1.2.İslami Bankacılık Muhasebesinde Düzenleyici Kuruluş Olarak AAOIFI ve Muhasebe Standartları

Kâr amacı gütmeyen ve kuruluş yapısı itibarıyla özerk bir niteliği olan AAOIFI, 27 Mart 1991’de ise Bahreyn’de faaliyetlerine başlamıştır. (Ersoy, Çatıkkaş, & Yatbaz, 2018)

AAOIFI, kullanıcılar için karşılaştırılabilir, şeffaf ve güvenilir muhasebe bilgileri sağlamak amacıyla islam hukuku prensiplerine uygun muhasebe, denetim, yönetim ve etik standartlarını geliştirmek üzere kurulmuştur (Sarea & Hanefah, 2013a).

AAOIFI, islam hukuku kurallarına uyumlu olarak faaliyet göstermeyi amaçlayan islami finans kuruluşlar için muhasebe, denetim, yönetim ve meslek ahlaki konularında fikir üretmek, söz konusu fikri ve uygulamayı eğitim, seminer, haber, rapor, araştırma vb. kanallar aracılığıyla yaymak, benimsenen muhasebe politikalarını kuruluşlara göre değişkenlik göstermeyecek şekilde muhasebe, denetim, yönetim ve etik standartları, yorumları hazırlayıp yayınlamak yoluyla uyumlaştırmayı amaçlamaktadır. Faaliyetlerini genel olarak bağış, yardımlaşma, abonelik ücreti, hibe, vasiyet şeklindeki kaynaklarla finanse etmektedir. (Trokić, 2015)

İslami finans kurumları tarafından islami muhasebe standartlarının uygulanmasından önce, AAOIFI muhasebe standartlarının islami bankalar için uygun olup olmadığını belirlenmesi ve AAOIFI muhasebe standartlarına uyulmasının yatırımcılar ve halk arasında paralarını yatırmak için güven oluşturmaları gerekmektedir (Sarea & Hanefah, 2013b).

İslami bankacılık sistemi, dünya finans piyasasında gelişmekte olan alanlardan biridir. Büyük bir olasılıkla dünyanın her yerinde çok hızlı büyümektedir. Bununla birlikte, muhasebe standartları ve UFRS olarak bilinen mevcut muhasebe raporlama standartlarına uygunluk, islami ürünlerin niteliği farklı olduğu için pratik olarak imkânsız olduğundan ayrı bir muhasebe standardı gerektirmiştir (Mohammed, 2018).

AAOIFI islami finansal kuruluşlara yönelik birçok finansal muhasebe standardı yayınlamıştır. Aşağıdaki tabloda söz konusu standartlara yer verilmiştir.

Tablo 2: Yayımlanmış AAOIFI Finansal Muhasebe Standartları (FAS) (12.05.2019)

Standart	Standart Açıklaması
FAS 0	İslami Finansal Kuruluşlarda Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve
FAS 1	İslami Bankalar ve Finansal Kuruluşların Finansal Tablolarında Genel Sunum ve Açıklama
FAS 2	Murabaha ve Satın Alma Emri Veren Murabaha
FAS 3	Mudaraba Finansmanı
FAS 4	Müşareke Finansmanı
FAS 5	Hisse Senedi ve Yatırım Hesabı Sahipleri Arasında Kar Tahsisi Bazlarının Açıklanması
FAS 6	Yatırım Hesabı Sahiplerinin Eşitliği ve Eşdeğerleri
FAS 7	Selem ve Paralel Selem
FAS 8	Kiralama ve Finansal Kiralama
FAS 9	Zekât
FAS 10	İstisna ve Paralel İstisna
FAS 11	Provizyonlar ve Yedek Akçeler
FAS 12	İslami Usullere Göre Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerine Ait Finansal Tablo Genel Sunum ve Bunlara Ait Açıklamalar
FAS 13	İslami Usullere Göre Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerine Ait Fazla/Eksiklerin Tespiti ve Dağıtımına Esaslarının Açıklanması
FAS 14	Yatırım Fonları
FAS 15	İslami Usullere Göre Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerinde Provizyonlar ve Yedek Akçeler

FAS 16	TL Cinsinden Olmayan İşlemler ve Yurtdışı Faaliyetleri
FAS 17	Gayrimenkul Yatırımları
FAS 18	Geleneksel Finansal Kuruluşların Sunduğu İslami Finansal Hizmetler
FAS 19	İslami Usullere Göre Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerinde Katkı Payları
FAS 20	Vadeli Satış
FAS 21	Varlık Aktarımına İlişkin Açıklama
FAS 22	Faaliyet Raporlama
FAS 23	Konsolidasyon
FAS 24	İştiraklerdeki Yatırımlar
FAS 25	Sukuk, Pay Senetleri ve Buna Benzeyen Araç Yatırımları
FAS 26	Emlak Yatırımı
FAS 27	Yatırım Hesapları
FAS 28	Murabaha ve Diğer Ertelenmiş Ödemeler
FAS 29	Sukuk Çıkarma
FAS 30	Kredi Zarar Karşılıkları
FAS 31	Yatırım Acentesi (Al-Wakala Bi Al-Istithmar)
FAS 34	Sukuk Bulunduranlar için Finansal Raporlama
FAS 35	Risk Rezervleri

Kaynak: AAOIFI

Yukarıda yer alan muhasebe standartlarına ek olarak AAOIFI tarafından ayrıca 54 adet shari'a, 5 adet denetim, 2 adet etik kodları ve 7 adet yönetim standardı belirlenmiştir (AAOIFI, 2019). Standartlardan muhasebe alanında olanların amaçlarını, belirli islami finans ürünleri için muhasebeleştirme ve finansal tablo sunumuna ilişkin kuralların düzenlenmesi şeklinde sıralamak mümkündür. (ERSOY, 2019)

Beklendiği üzere, islami finans kurumlarının (IFI) uyguladıkları finansal raporlama çerçeveleri genellikle kendilerine uygulanan yasal gerekliliklere bağlı olarak değişmektedir. Qatar İslami Bankasının faaliyet raporu incelendiğinde AAOIFI standartlarını uyguladığı görülmektedir (KPMG, 2019). Aynı şekilde bazı islami bankalar (örneğin, Banka İslami

Berhad Malezya, İslami Kalkınma Bankası) da mali tablolarını hazırlamak için AAOIFI muhasebe standartlarını gönüllü olarak kullanmaya başlamışlardır (Karim, 2001).

1.2.1. Kamu Gözetimi Kurumu Tarafından Duyurusu Yapılan Faizsiz Finans Muhasebe Standartları

“2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı” dahilindeki 221 no.lu tedbire göre “faizsiz finans alanında yayımlanan uluslararası standartların mevzuatımıza kazandırılması” görevi KGK (Kamu Gözetimi Kurumu) sorumluluğuna bırakılmıştır. Kurum TMS/TFRS’de olduğu gibi islami muhasebe standartları olan AOIFI’nin mevzuata kazandırımı, ülkemiz faizsiz finansının gelişimine katkı ve söz konusu sektörle ilgili finans işlemi kalitesine ilişkin farkındalığın artırılmasını amaç edinmektedir. 27.09.2017 tarihinde KGK ile AAOIFI arasında faizsiz finans sektörüne dair denetim, etik ve yönetim, özellikle de muhasebe standartlarının mevzuata kazandırılması hedefiyle telif anlaşması imza edilmiş ve kamuoyuna söz konusu anlaşma uyarınca çevirisi yapılan taslak metinler görüş verilmesi için paylaşılmıştır. Söz konusu standartlara aşağıdaki listede yer verilmiştir. (Kamu Gözetimi Kurumu, 2019).

Tablo 3. Taslak Olarak Yayımlanan Faizsiz Finans Muhasebe Standartları

Standart	Standart Açıklaması
FFMS 0	Finans Kuruluşlarının Finansal Raporlamasına İlişkin Kavramsal Çerçeve
FFMS 1	Katılım Bankaları ve Faizsiz Finans Kuruluşlarının Finansal Tablolarında Genel Sunum ve Açıklama
FFMS 3	Mudaraba
FFMS 4	Müşaraka Finansmanı
FFMS 7	Selem ve Paralel Selem
FFMS 9	Zekât
FFMS 10	İstisna ve Paralel İstisna
FFMS 28	Murabaha ve Diğer Vadeli Satışlar

Kaynak: (Kamu Gözetimi Kurumu, 2019)

1.2.2. AAOFI Standartları ile Uluslararası Muhasebe Standartları Farkları

AAOFI standartlarında şekil ve öz birbirini tamamlayan bir bütün olduğu, islami esaslara uygun olmayan gelirler ayrıca gösterildiği, ay takvimi esas alınması halinde maddi duran varlıklar için amortisman sürelerinde farklılıklar bulunduğu, finansal kiralamada kiralayana da kiraya veren gibi amortisman ayırabildiği görülmektedir. Diğer tarafından IFRS’de öz şekilden üstün olduğu, islami açıdan uygun olmayan gelirler şeklinde bir ayırım bulunmadığı, güneş takvimi esas alınması halinde islami şeriatın öngördüğü bazı bilgilerin üretilmesinin zorlaştırıldığı, amortismanın sadece kiraya veren tarafından ayrılabilirdiği şeklinde farklılıklar bulunmaktadır. (Ağkan, 2018b)

Konvansiyonel bankacılık muhasebesi ile islami bankacılık muhasebesi arasında kamuoyuna açıklama yapılmasında farklılaşma olduğu görülmüştür. Konvansiyonel bankacılık muhasebesinde açıklama uygulamalarının sınırlı açıklama uygulamasına, islami şartlara dayalı açıklama uygulamasında ise finansal bilgilerin tam olarak açıklanması uygulamasına yol açmaktadır (Velayutham, 2014).

İslami bankacılıkta kullanılan muhasebe, konvansiyonel bankacılıktaki belirli bir gruba hizmet (yatırımcı ve sermayedar) etmenin aksine geniş bir paydaşa (toplum) hizmet etmektedir (Trokić, 2015).

TMS-1 ve FFMS-1 dokümanlarının incelenmesi neticesinde tam bir finansal tablo setlerinde bir ayrışma olduğu görülmekte olup aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (KGK, 2005), (KGK, 2018).

FFMS-1 paragraf 37’de, katılım bankası ve kısıtlanmamış yatırım hesabı sahipleri tarafından ortak finanse edilen ve münhasıran katılım bankası tarafından finanse edilen varlıklar için ayrı açıklamalara yer verilmek suretiyle varlıklara ilişkin finansal durum tablosunda veya finansal tabloların dipnotlarında açıklama yapılacağı belirtilmektedir (KGK, 2018).

İslami bankaların konvansiyonel bankacılıktan ayrılan murabaha, selem, istisna şeklinde alacakları, mudarebe ve müşareke şeklinde finansman araçları bulunmaktadır. Ancak Türkiye muhasebe standartları ve BDDK tarafından zorunlu tutulan tek düzen hesap planının uygulanması sebebiyle raporlamalarda söz konusu kalemleri katılım bankalarının finansal tablolarında ayrı bir kalem olarak görmek mümkün olmamaktadır.

Tablo 4. TMS ve FFMS Açısından Tam Finansal Tablo Setleri

Türkiye Muhasebe Standartları	Faizsiz Finans Muhasebe Standartları
Bilanço	Bilanço
Gelir Tablosu	Gelir Tablosu
Nakit Akış Tablosu	Nakit Akış Tablosu
Özkaynak Değişim Tablosu	Ortaklara Düşen Özkaynak Değişim ve Dağıtılmamış Karlar Tablosu
Dipnotlar	Dipnotlar
	Kısıtlı Yatırımlar Değişim Tablosu
	Zekât ve Sadaka Fonunun Kaynakları ve Kullanımları Tablosu
	Karz Fonunun Kaynakları ve Kullanımları Tablosu

Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır.

TMS kavramsal çerçevede, finansal tabloların niteliksel özellikleri ihtiyaca uygunluk, gerçeğe uygun şekilde sunum, karşılaştırılabilirlik, doğrulanabilirlik, zamanında sunum ve anlaşılabilirlik olmaktadır. FFMS kavramsal çerçevede de ihtiyaca uygunluk, anlaşılabilirlik, gerçeğe uygun sunum, tutarlılık benzer özellikleri kapsamakla birlikte öz ve biçim, tamlık, güvenilirlik, tarafsızlık ve yüksek kalite özellikleri farklılaşmaktadır.

TMS kavramsal çerçevede muhasebenin varsayımları; tahakkuk esası ve işletmenin sürekliliği şeklinde sıralanmaktadır. FFMS kavramsal çerçevede işletmenin sürekliliği ve tahakkuk esası benzer şekilde ele alınmakla birlikte nakit esaslı muhasebe (işlem, olay, durum ve koşulların; bunların finansal muhasebe etkilerinin nakit ve nakit benzeri olarak tahsil edildiğinde veya ödendiğinde finansal tablolara alınması ve muhasebe kayıtlarının yapılması ile tahsilat ve ödemelerin ilgili olduğu dönemlere ilişkin finansal raporlarda raporlanması şekilde ödendiğinde finansal tablolara alınması ve muhasebe kayıtlarının yapılması yönündeki politikanın benimsenmesini ifade eder.) ve para biriminin satın alma gücünün istikrarı varsayım olarak farklılaşmaktadır. (KGK, 2005) (KGK, 2018).

TMS ile kıyaslandığında faizsiz finans standartları için bir diğer fark zekat muhasebesi uygulaması olmaktadır. Bu anlamda zekât matrahının hesaplanması için net yatırım varlıkları ve net varlıklar yöntemi olmak üzere iki yöntem kullanılmaktadır. İki yöntem de aynı sonucu vermektedir (Yatbaz, 2015). FFMS-9 standardının ekinde varlıkların nakit benzeri değer, ticari amaçlı olmayan varlıklar, yükümlülükler ve özkaynakların defter değeri ile değerlendirilmesi öngörülmektedir (KGG, 2018).

2. TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI İLE KATAR İSLAM BANKASININ KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye Finans Katılım Bankası ile Katar ve Bahreyn İslami Bankası finansal tablolar ve kalemleri, uygunluk beyanları, zekat, şeriat denetim kurulu, denetim faaliyetleri, faydalı ömür, beklenen kredi zarar karşılıkları, kredi riskinde önemli artış kalemleri açısından karşılaştırılmıştır (Türkiye Finans Katılım Bankası, 2018) (Qatar Islamic Bank, 2018) (Bahreyn İslamic Bank , 2018)

Finansal tablo kalemleri: AAOIFI standartlarını kullanan Katar ve Bahreyn İslami Bankasının mali tablolarında islami bankacılık ürünlerinin aktif ve pasif toplamından ne kadar pay aldığını takip etmek mümkün iken Türkiye Finans Katılım Bankasında bu durum mümkün olmamaktadır. İslami bankacılık ürünlerinin sınıflandırılmasına finansal tablolarda yer verilmemektedir.

Söz konusu farklılığı aşağıda yer alan tablodan görmek mümkündür. Katar ve Bahreyn İslami Bankaları AAOIFI standartları yoğun finansal raporlamaya yer verdiği, öte taraftan Türkiye Finans Katılım Bankası Türkiye finansal raporlama standartlarını benimsediği, bu anlamda 3 banka arasındaki farklara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 5. AAOIFI ve TFRS Uygulayan Banka Kalemlerinin Karşılaştırılması

Katar/Bahreyn İslami Bankası		Türkiye Finans Katılım Bankası	
Varlıklar	Yükümlülükler	Varlıklar	Yükümlülükler
Nakit ve nakit benzeri	Banka borçları	Nakit ve nakit benzeri	Alınan Krediler

<u>Bankalardaki paralar, Murabaha, Wakala, Mudaraba</u>	Wakala, Murabaha, Mudaraba		
<i>Bankalardaki Paralar, Emtia Murabaha, Wakala*</i>			
Finansal varlıklar	Mevcut müşteri hesapları	Krediler	
<u>Murabaha, İjarah, İstina, Musawama, Mudaraba</u>	Sukuk finansmanı		Sermaye Benzeri Borçlanma Araçları
<i>Murabaha(Tasheel, Tawarooq, Altamweel Almaren, Motorlu Araç Murabaha), Muşaraka, İjarah *</i>			
İştirakler		Ortaklık Yatırımları	
Yatırım amaçlı gayrimenkuller		Yatırım amaçlı gayrimenkuller	
Satılmaya hazır varlıklar, Sabit varlıklar		Satış Amaçlı Elde Tutulan Duran Varlıklar	
Duran varlıklar		Maddi Duran Varlıklar	

*İtalik satırlar Bahreyn İslami, altı çizili satırlar Qatar İslami Bankasının finansal raporundan alınmıştır.

Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 6. AAOIFI ve TFRS Uygulayan Banka Uygulamalarının Karşılaştırılması			
Konu	Türkiye Finans Katılım Bankası	Katar İslami Bankası	Bahreyn İslami Bankası
Finansal Tablolar	Türkiye Finans Katılım Bankası, faizli-faizsiz ayrımı gözetmeksizin tüm bankalar gibi bilanço (finansal durum tablosu), gelir tablosu (kar veya zarar tablosu), özkaynak değişim tablosu, nakit akış tablosu, kar dağıtım tablosu düzenlenmektedir.	Türkiye Finans Katılım Bankasının düzenlediği tablolara ek olarak kısıtlı yatırımlar değişim tablosu, sadaka fonunun kaynakları ve kullanımları tablosu düzenlenmektedir.	Türkiye Finans Katılım Bankasının düzenlediği tablolara ek olarak karz fonunun kaynakları ve kullanımları tablosu, zekât ve sadaka fonunun kaynakları ve kullanımları tablosu düzenlenmektedir.
Denetim Kurulu ve Denetim Faaliyetleri	Denetim Komitesi, kendisine bağlı olarak faaliyet gösteren teftiş kurulu başkanlığı ve mevzuatça zorunlu olan iç kontrol başkanlığı aracılığı ile denetim faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.	Denetim ve risk komitesi altında iç denetim aracılığıyla denetim gerçekleştirilmekte, şeriat kurulu altında ayrıca şeriat denetimi organı yer almaktadır.	Denetim komitesi altında iç denetim organı aracılığıyla denetim gerçekleştirilmekte, Şeriat denetim kurulu altında ayrıca şeriat denetimi organı yer almaktadır.
Faydalı Ömür	Gayrimenkuller için 50 yıl, demirbaşlar (büro makineleri, mobilya mefruşat, diğer menkuller) için 3-10 yıl, nakil vasıtaları için 5 yıl belirlenmiştir.	Gayrimenkuller için 20 yıl, demirbaşlar için 5-7 yıl, nakil vasıtalar için benzer şekilde 5 yıl faydalı ömür belirlenmiştir.	Gayrimenkuller için 25-35 yıl, demirbaşlar için 5 yıl, ekipmanlar için benzer şekilde 5 yıl faydalı ömür belirlenmiştir.
Zekât	Türkiye’de FFSM-9 zekât standardı taslak metin olarak oluşturulsa da henüz Türkiye Finans Katılım Bankasının faaliyet raporunda buna ilişkin herhangi bir açıklama yer almamaktadır.	Zekâtın doğrudan hissedarlar tarafından karşılandığını, bankanın ana sözleşmesi uyarınca hissedarları adına zekât tahsil etmediğini açıklamıştır. Ayrıca bankanın zekât komitesi bulunmaktadır.	Zekâtın, AAOIFI FAS-9 net yatırılmış fonlar yöntemi ile şeriat hüküm ve ilkelerine göre hesaplandığı açıklamasına yer verilmiştir. Ayrıca bankanın Karzı Hasen, bağış ve zekât komitesi bulunmaktadır.
Uygunluk Bildirimi	Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (“KGK”) tarafından yürürlüğe konulmuş olan ve faizli faizsiz tüm firmaların kullanmış olduğu, Türkiye Muhasebe Standartları (“TMS”) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (“TFRS”) hükümlerine uygun olarak hazırlanmıştır.	Katar Merkez Bankası (“QCB”) yönetmeliği ve AAOIFI standartları ile ilgili hükümleri tarafından yayımlanan Finansal Muhasebe Standartlarına (“FAS”) uygun olarak hazırlanmış, AAOIFI standartları veya ilgili rehberliğin bulunmadığı konularda ilgili Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarını (“IFRS”) uygulamıştır.	(“AAOIFI”) ve Bahreyn Ticaret Şirketleri Kanunu tarafından yayınlanan Finansal Muhasebe Standartları (“FAS”) uyarınca hazırlanmıştır. AAOIFI standardı bulunmayan konularda Grup, Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarından (“UFRS”) rehberlik etmektedir.
Kredi Riskinde Önemli Ölçüde Artış	Raporlama tarihinde gecikmesi 30 gün üzerinde bulunan, kredileri yapılandırılmış bulunan, bankanın içsel modellerine göre yakından takip ettiği, yine modele göre önceki derecesinde düşüş bulunan kredilerin riskinin önemli ölçüde artışa uğradığına karar verilir ve buna göre ikinci grup	1 ile 4 arasındaki derece için iki derece düşüş veya 5 ile 6. derece için bir derece düşüş olması, kredilerin yeniden yapılandırılması, raporlama tarihinde kredilerin 60 günden fazla gecikmesi, yönetimin takdirine bağlı olarak kredi riskinde önemli bir artış olduğunu kanıtlayan herhangi diğer sebebin	Vadesi 30 günden fazla ise kredi riskine maruz kalmaya ilişkin kredi riskinin önemli ölçüde arttığını varsaymaktadır. Kredi riskinin ilk muhasebeleştirilmeden bu yana belirgin bir şekilde artıp artmadığını belirlemek için, grup değerlendirme tarihinde temerrüt

	kredilerde sınıflandırılarak karşılığı buna göre uyarlanır.	bulunması halinde kredi riski önemli ölçüde artmış sayılmaktadır.	riski ile ilk defa tanımlama riskini karşılayacaktır. Bu değerlendirme her değerlendirme tarihinde yapılır.
Beklenen Kredi Zarar Karşılığı	<p>“TMS 39” standardının yerine “IFRS 9 Finansal Araçlar” standardını uygulamaya geçmiştir. Beklenen kredi zararının ölçümünde modeller oluşturulmuş, söz konusu modeller oluşturulurken özel istatistikî yöntemlerden faydalanılmış ve bu skorlama modelleri 2018 yılında devreye alınmış, karar destek sistemlerine de model sonuçları yedirilmiş ve nihayetinde temerrüt olasılığı (TO), temerrüt halinde kayıp (THK), temerrüt anında riske tabi tutulacak kredi tutarı üzerinden hesaplanmaktadır.</p> <p>Karşılıklar yönetmeliğine göre krediler, birinci ve ikinci grup standart nitelikli, üçüncü grup tahsil imkânı sınırlı krediler, dördüncü grup tahsili şüpheli krediler, beşinci grup zarar niteliğindeki krediler olmak üzere sınıflandırılmış olup 3, 4 ve 5.grup krediler donuk alacak niteliğindedir.</p>	FAS 11'deki “gerçekleşen zarar” modelini FAS 30 “beklenen kredi zararı” modeliyle değiştirmiştir. Beklenen kredi zarar karşılığı benzer şekilde istatistiksel modeller ve tarihsel veriler kullanılmak suretiyle temerrüt olasılığı, temerrüt halinde kayıp, temerrüt tutarı üzerinden hesaplanmaktadır. Finansal varlıklar aşama 1, aşama 2 ve aşama 3 olmak üzere sınıflandırılmakta, ayrıca finansal varlıkların kalitesini belirlemek adına 10 adet derece belirlenmiş olup 8, 9 ve 10.derecedeki varlıklar donuk alacak niteliğindedir.	Efektif olarak uygulanması gereken 01.01.2020 tarihinden önce FAS-11 hükümlerinin yerine FAS-30 standardına geçilmiştir. Finansal varlıklar aşama 1, aşama 2 ve aşama 3 olmak üzere sınıflandırılmakta, temerrüt edilmiş varlıklar 3. aşamaya düşecektir.

Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır.

3. SONUÇ

Ülkemizde yasal düzenlemeler doğrultusunda katılım bankaları finansal tablolarını, KGK'nın uluslararası standartla benzer şekilde çevirisini yaptığı Türkiye muhasebe ve finansal raporlama standartlarını esas alarak düzenlemekte ve yayımlamaktadır. Öte yandan dünyadaki diğer katılım bankalarının muhasebe ve raporlama uygulamaları için 1991 yılında Bahreyn'de kullanıcılar için karşılaştırılabilir, şeffaf, güvenilir muhasebe bilgisi sağlamak, şeriat prensiplerine uygun muhasebe, denetim, yönetim ve etik standartları geliştirmek için İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) kurulmuştur. İslami bankacılık sisteminin dünyada gelişmekte olan alanlardan biri olması, hızlı büyümesi ve islami ürünlerin niteliği gereği farklı olması buna uygun muhasebe standartlarını gerektirmiş olup AAOIFI tarafından 35 adet muhasebe standardı belirlenmiştir. AAOIFI muhasebe standartlarının uygulanıp IFRS'nin dikkate alınmadığı mevcutta bir ülke bulunmamakta, AAOIFI standartlarının bulunmadığı hallerde IFRS uygulanmaktadır. Türkiye'de ise islami bankacılık bulunmasına rağmen AAOIFI tarafından yayımlanan muhasebe standartları henüz uygulanmamakla birlikte, kavramsal çerçeve, finansal tablo sunum ve açıklama, mudaraba, müşaraka, selem ve çeşitleri, zekat, istisna ve çeşitleri, murabaha ve diğer konularda AAOIFI standartlarının çevirisi Kamu Gözetimi Kurumu tarafından çevrilerek sitesinde görüşe sunulmuştur. Ülkemizde hali hazırda Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları uygulanmaktadır.

Ülkemizde düzenleyici kurum tarafından yayımlanan katılım ve mevduat bankalarının hesap planı üzerinden yapılan karşılaştırmalarda; mevduat bankalarının dönen varlık kalemlerinde bono, tahvil, repo, ters repo işlemlerinin bulunduğu, ancak katılım bankalarında bu kalemlerin yer almadığı bunların yerine kar zarar ortaklığı belgeleri, gelire bağlı senetler ve yatırım fonu katılım belgeleri kalemleri görülmektedir. Aynı şekilde mevduat bankaları tarafından iskonto ve iştirak kredileri bulunurken bunun katılım bankalarında bulunmadığı, mal karşılığı vesaikin finansmanı ve kar zarar ortaklığı yatırımları kalemlerinin katılım bankacılığında yer aldığı görülmektedir. Banka pasif kalemlerine göz atıldığında ise katılım

bankalarında özel cari hesap ve katılma hesaplarının farklılaştığı görülmekte iken mevduat bankalarında yine katılım bankalarında bulunmayan faktöring ve repo işlemlerinden sağlanan fonlar kalemlerinin yer aldığı görülmektedir.

Makalenin son bölümünde yazında AAOIFI uyguladığı belirlenen Katar ve Bahreyn İslami Bankası ile ülkemizde faaliyet gösteren Türkiye Finans Katılım Bankası; uygunluk beyanları, ölçüm esasları, finansal tablolar ve kalemleri, zekât, şeriat denetim kurulu, faaliyet raporunun düzenlenmesi, faydalı ömür, beklenen kredi zarar karşılıkları, kredi riskinde önemli artış açısından karşılaştırılmış, bu anlamda benzerlikler ve farklılıklar ele alınmıştır.

Özellikle faydalı ömür, kredi riskinde önemli artışa ilişkin uygulamadaki farklılıklar ülkelerin mevzuatından kaynaklı olabilmektedir. AAOIFI standartlarının ülkemizde uygulanmaya başlamasından sonra ek finansal tabloların düzenlenmeye başlanacağı, zekât uygulamasının katılım bankaları için söz konusu olacağı, niteliksel özellikler ve muhasebe varsayımlarında ilave uygulamalar söz konusu olacağı, mevcut durumda krediler kalemi olarak sınıflandırılan islami bankacılığa özgü kalemlerin finansal tablolarda yerini alacağı öngörülmektedir. Bunun için öncelikle Türkiye'deki BDDK, Türk Ticaret Kanunu mevzuatında güncellenmesi gerekmektedir. AAOIFI ile IFRS standartları birbirinden tamamen farklı uygulamalar içermemekte olup, bu anlamda dünyadaki diğer bankalarda AAOIFI standartlarının bulunmadığı hallerde IFRS'nin kullanılması uygulaması ülkemizde de bu anlamda kendini gösterecektir.

KAYNAKLAR

- AAOIFI. (2019, 5 12). *AAOIFI*. Retrieved from AAOIFI:
<http://aaoifi.com/standard/accounting-standards/?lang=en>
- Abdullah, S. (2018). Conventional and Islamic Perspective in Accounting: Potential for Alternative Reporting Framework. *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Economics and Management Engineering*, 245.
- Ağkan, F. (2018). *Katılım Bankalarında Muhasebe Sistemi Ve İslami Mali Kuruluşlar Muhasebe Ve Denetleme Kurumunun (AAOIFI) Türkiye'deki Finans Kurumlarına Etkileri: Türkiye-Bahreyn Karşılaştırması*. Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

- AOSSG. (2016, 6 9). *AOSSG*. Retrieved from Financial Reporting by Islamic Financial Institutions: A study of financial statements of Islamic financial Institution:
http://www.aossg.org/docs/Publications/AOSSG_Islamic_Finance_WGPaper_Post_6th_Meeting-2_Mar15.pdf
- BDDK. (2012, 06 28). *Bankalarca Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolar ile Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Hakkında Tebliğ*. Retrieved from Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120628-28.htm>
- Ersoy, M., Çatikkaş, Ö., & Yatbaz, A. (2018). İslami Muhasebenin Geleneksel Muhasebe ile Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 104.
- Ersoy, M. (2019). Katılım Bankalarında İç Kontrol. *Yahnı Yayıncılık*, 172-173.
- İSEDAK. (2016). *Ulusal ve Küresel İslami Finans Mimarisi:İslam Ülkeleri için Sorunlar ve Muhtemel Çözümler*. Ankara: İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi Koordinasyon Ofisi.
- Karim, R. A. (2001). International accounting harmonization, banking regulation, and Islamic banks. *The International Journal of Accounting*, 189.
- Kamu Gözetimi Kurumu. (2019, 5 12). *KGK*. Retrieved from KGK: [http://www.kgk.gov.tr/ContentAssingmentDetail/1512/Faizsiz-Finans-Muhasebe-Standartlar%C4%B1-Taslak-Metinleri-Kamuoyu-Go%CC%88ru%CC%88s%CC%A7u%CC%88ne-Ac%CC%A7C4%B1lm%C4%B1s%CC%A7t%C4%B1r.\(05/11/2018\)](http://www.kgk.gov.tr/ContentAssingmentDetail/1512/Faizsiz-Finans-Muhasebe-Standartlar%C4%B1-Taslak-Metinleri-Kamuoyu-Go%CC%88ru%CC%88s%CC%A7u%CC%88ne-Ac%CC%A7C4%B1lm%C4%B1s%CC%A7t%C4%B1r.(05/11/2018))
- KGK. (2005, 01 16). *KGK*. Retrieved from TMS-1: <http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2016Seti/TMS1.pdf>
- KGK. (2005, 05 16). *KGK*. Retrieved from KGK Kavramsal Çerçeve: [http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2016Seti/F_R_I_K_C\(1\).pdf](http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2016Seti/F_R_I_K_C(1).pdf)
- KGK. (2011, 11 2). *Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*. Retrieved from Resmi Gazete: <http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/Mevzuat/KHK/660%20say%C4%B1%C4%B1%20KHK.pdf>
- KGK. (2018, 11 05). *KGK*. Retrieved from FFMS-1: [http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%201%20-%20Finansal%20Tablolarda%20Genel%20Sunum%20ve%20A%C3%A7%C4%B1klama\(1\).pdf](http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%201%20-%20Finansal%20Tablolarda%20Genel%20Sunum%20ve%20A%C3%A7%C4%B1klama(1).pdf)

- KGK. (2018, 11 05). *KGK*. Retrieved from KGK Kavramsal Çerçeve: [http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/Kavramsal%20%C3%87er%C3%A7eve\(1\).pdf](http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/Kavramsal%20%C3%87er%C3%A7eve(1).pdf)
- KGK. (2018, 11 05). *KGK*. Retrieved from FFMS-9 Zekat: <http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%209%20-%20Zek%C3%A2t.pdf>
- KPMG. (2019, 05 17). *Harmonising Financial Reporting of Islamic Finance*. Retrieved from ACCA Global: <https://www.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-technical/financial-reporting/tech-af-hfrif.pdf>
- Mohammed, A. M. (2018). Determinants Of Implementation Of Accounting Standards For Islamic Financial Institutions In Iraq: A Conceptual Framework. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 2.
- Qatar İslamic Bank. (2018, 12 31). *QIB*. Retrieved from QIB: <https://www.qib.com.qa/en/images/QIB%20Annual%20report%202018%20En.pdf>
- Sarea, A. M., & Hanefah, M. M. (2013a). Adoption of AAOIFI accounting standards by Islamic banks of Bahrain. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 132.
- Sarea, A. M., & Hanefah, H. M. (2013b). The Need of Accounting Standards for Islamic Financial Institutions. *International Management Review*, 52.
- SPK. (2013, Haziran 13). *Sermaye Piyasasında Finansal Raporlamaya İlişkin Esaslar Tebliği*. Retrieved from Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130613-11.htm>
- Trokic, A. (2015). Islamic Accounting; History, Development and Prospects. *European Journal of Islamic Finance*, 2.
- Türkiye Finans Katılım Bankası. (2018, 12 31). *Türkiye Finans*. Retrieved from Türkiye Finans: <https://www.turkiyefinans.com.tr/Lists/BagimsizDenetimRaporlari/Attachments/100/TFKB%2031%2012%202018%20konsolide.pdf>
- Türk Ticaret Kanunu. (2012, 07 01). 14.02.2011 Tarih ve 27846 Sayılı Resmi Gazete.
- Velayutham, S. (2014). “Conventional” Accounting vs “Islamic” Accounting: The Debate Revisited. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 126-141.
- Vergi Usul Kanunu. (1961, 01 04). 12.01.1961 Tarih ve 10705 Sayılı Resmi Gazete.
- Yatbaz, A. (2015). Faizsiz Finansal Kuruluşlarda Zekât, Zekât Fonu ve Zekât Muhasebesi. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 123.